

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Nagy János

A kommunikatív dinamizmus (relatív) egyensúlya a fordításban

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Vezetője: Dr. Bárdosi Vilmos CSc, egyetemi tanár

Fordítástudományi Doktori Program

Vezetője: Dr. Klaudy Kinga DSc, professzor emeritus

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Elnök: Dr. Bańcerowski Janus DSc, professor emeritus

Bírálok: Dr. Károly Krisztina, habilitált egyetemi docens
Dr. Heltai Pál CSc, professor emeritus

Tag: Dr. Andor József PhD, címzetes egyetemi tanár

Titkár: Dr. Péch Olvia, PhD, egyetemi adjunktus

Póttagok: Dr. Dróth Júlia PhD, egyetemi docens
Dr. Székely Gábor, professor emeritus

Témavezető: Dr. Klaudy Kinga DSc, egyetemi tanár

Budapest, 2015

ADATLAP

a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: Nagy János

MTMT-azonosító: 10016028

A doktori értekezés címe és alcíme: A kommunikatív dinamizmus (relatív) egyensúlya a fordításban

DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2015.204

A doktori iskola neve: Nyelvtudományi Doktori Iskola

A doktori iskolán belüli doktori program neve: Fordítástudományi Doktori Program

A témavezető neve és tudományos fokozata: Dr. Klaudy Kinga DSc, egyetemi tanár

A témavezető munkahelye: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként

a) hozzájárulok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az ELTE BTK Doktori és Tudományszervezési Hivatal ügyintézőjét, Manhercz Mónikát, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének Plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: Budapest, 2015. december 5-én

Nagy János

EREDETISÉGI NYILATKOZAT

Alulírott Nagy János, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának hallgatója büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy *A kommunikatív dinamizmus (relatív) egyensúlya a fordításban* című PhD-értekezés saját szellemi munkám, azt a tudományetikai normáknak megfelelően készítettem, az abban hivatkozott szakirodalom felhasználása a forráskezelés szabályai szerint történt. Kijelentem továbbá, hogy a disszertációt kizárólag a fenti egyetemhez nyújtom be.

STATEMENT OF AUTHORSHIP

I, the undersigned János Nagy, student of the Doctoral School of Linguistics of ELTE University hereby declare under penalty of perjury that my PhD dissertation on *The (Relative) Balance of Communicative Dynamism in Translation* is my own intellectual product, based partly on original research and partly on the relevant literature with due acknowledgement as is required by scientific ethics. Furthermore, I declare that I submit my dissertation only to the university mentioned above.

Budapest, 2015. december 5.

ACKNOWLEDGEMENTS

I would like to express my gratitude to my tutor, Professor Kinga Klaudy without whose support, constructive critics and encouragement this work would have never been written. The best master I have ever met. I feel indebted to Martin Adam, one of the disciples of Professor Jan Firbas in Brno, who helped my work with new insights and discussed with me the FMP-analysis of several different types of texts. And last but not least I couldn't have written a word without the firm support of my wife Kinga, who by looking after four children and a husband secured a stable and balanced "hinterland". I thank Judit Kozma and László Tasnádi for their technical support. Special thanks go to my father János, colleagues Ildikó and Ági, and friends Marco, Sandro, Teresa, Péter, Zsuzsa, Mónika, Tamás, Szilvia, Róbert, Noémi and Antal, who liberated me from every possible burden that would have hindered my dedication towards this thesis and certainly my gratitude goes to everyone who supported me with their patience and encouragement.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	7
1.1. A dolgozat témája és tárgya	7
1.2. A témaválasztás oka és relevanciája	8
1.3. Kutatási kérdések	9
1.4. A dolgozat felépítésének áttekintése.....	10
2. Az információs struktúra megközelítésének elméleti háttere.....	11
2.1. Történeti áttekintés (A XIX. századi előfutárok).....	12
2.2. A prágai iskola (Vilém Mathesius)	15
2.3. Mathesius öröksége.....	17
3. A funkcionális mondatperspektíva (FMP) fogalma	20
3.1. A kommunikatív dinamizmus.....	21
3.2. Az FMP tényezői	24
3.2.1. A lineritás (szórend).....	25
3.2.2. A kontextus	30
3.2.3. Szemantikai struktúra (bemutató, minősítő és kombinált skála).....	33
3.2.3.1. A bemutató skála (Bsk) négy típusa	38
3.2.3.2. A kombinált skála (Ksk)	41
3.3. Összefoglalás	43
4. FMP a fordítástudományban	44
4.1. A fordítás és az FMP közötti kapcsolat	44
4.2. Témastruktúra-kutatás a fordítástudományban.....	46
4.3. Mondatszintű FMP-kutatás a fordítástudományban	47
4.3.1. Rogers taxonómiája.....	47
4.3.2. Klaudy aktuális mondattagolása.....	48
4.4. Meg kell-e tartani az FMP-t?	49
4.5. Az expresszív szövegek információs struktúrájának ekvivalenciája	51
4.6. A kutatás taxonómiájára vonatkozó kérdések.....	52
4.7. Kutatási igény	53
5. Módszerek	56
5.1. A korpusz	56
5.2. Az elemzés során használt terminusok és jelölések.....	60

5.2.1. FMP-egységek típusainak jelölése a kommunikációs mezőben	60
5.2.1.1. A tematikus egységek jelölése	60
5.2.1.2. Az összekötő egységek	61
5.2.1.3. A rematikus egységek	61
5.2.2. A szemantikai tényező jelölései	62
5.2.3. Új fogalmak és szórendi változások elnevezése	65
5.3. A dinamikus szemantikai láncok	68
5.4. Az elemzés menete.....	69
5.5. Mintaelemzés	70
5.5.1. I. lépés: A kiválasztott szöveg bemutatása.....	70
5.5.2. II. lépés: Az elemzendő szöveg rövid bemutatása – az összesítő táblázat előkészítése.....	70
5.5.3. III. lépés – A kiválasztott szövegek komplex analízise – táblázatos összesítés.....	72
5.5.4. IV. lépés – A táblázat szöveges értékelése.....	72
5.5.5. V. lépés – A változások bemutatása	73
5.5.5.1. Bemutató skála megtartása, huroksúszás jobbra	73
5.5.5.2. Mondategységek és rematikus terek összevonása	73
5.5.5.3. Kényszerű szerkezetváltás mediális igével – rémabomlás	74
5.5.6. Mintaelemzés 5. lépés (dinamikus szemantikai láncok)	75
5.6. Várható eredmények, hipotézisek	75
6. Szövegelemzések	78
6.1. Az első szöveg elemzése.....	78
6.1.1. Az elemzendő szövegek	78
6.1.2. Az összesítő táblázat	79
6.1.3. A táblázat szöveges értékelése	81
6.1.4. Változások.....	81
6.1.4.1. Rémabomlás.....	81
6.1.4.2. Huroksúszás	82
6.1.4.3. Kényszerű szerkezetváltás – az ISZ megmaradása.....	82
6.1.4.4. Lexikai restrikció okozta szerkezeti változások	83
6.1.4.5. A kombinált skála felbomlása.....	84
6.1.5. Dinamikus szemantikai láncok.....	85
6.2. A második szöveg elemzése	87

6.2.1. Az elemzendő szövegek	87
6.2.2. Az összesítő táblázat	88
6.2.3. A táblázat szöveges értékelése	90
6.2.4. Változások.....	91
6.2.4.1. A kombinált skála felbomlása.....	91
6.2.4.2. Dinamikus sorrendváltozás a mondategységek között	92
6.2.4.3. Lexikai restrikció – az ISZ megtartása	92
6.2.4.4. Tartalmi perspektíváltság megtartása cserével	93
6.2.4.5. Tartalmi perspektíváltság megtartása eltolással.....	94
6.2.5. Dinamikus szemantikai láncok.....	95
6.3. A harmadik szöveg elemzése	97
6.3.1. Az elemzendő szövegek	97
6.3.2. Az összesítő táblázat	98
6.3.3. A táblázat szöveges értékelése	100
6.3.4. Változások.....	101
6.3.4.1. Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változás nélkül	101
6.3.4.2. Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változással.....	102
6.3.4.3. Dinamizmus sűrítése a rematikus tér I.-ben.....	105
6.3.5. Dinamikus szemantikai láncok.....	105
6.4. A negyedik szöveg elemzése	108
6.4.1. Az elemzendő szövegek	108
6.4.2. Az összesítő táblázat	109
6.4.3. A táblázat szöveges értékelése	111
6.4.4. Változások.....	112
6.4.4.1. Kreatív perspektívamódosítás	112
6.4.4.2. Kiegészítés áttolással	113
6.4.4.3. Perspektíva-fokozás	114
6.4.4.4. A perspektíva megtartása mediális igével.....	115
6.4.4.5. A perspektíva megtartása fókusz-előrejelzővel	115
6.4.5. Dinamikus szemantikai láncok.....	116
6.5. Az ötödik szöveg elemzése	118
6.5.1. Az elemzendő szövegek	118
6.5.2. Az összesítő táblázat	120

6.5.3. A táblázat szöveges értékelése	122
6.5.4. Változások.....	123
6.5.4.1. Lexikai restrikció – explicitáció bemutató skálával.....	123
6.5.4.2. Rémaösszevonás – témabomlás	123
6.5.4.3. Kényszerű perspektívamódosulás láthatatlan alannal.....	124
6.5.4.4. Specifikáció visszaadása felsorolással	125
6.5.4.5. Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változás nélkül	126
6.5.4.6. Határozó mondategységgé alakulása ISZ-változás nélkül.....	127
6.5.4.7. Dinamikus sorrendváltás a mondategységek között	127
6.5.5. Dinamikus szemantikai láncok.....	128
6.6. A hatodik szöveg elemzése	130
6.6.1. Az elemzendő szövegek	130
6.6.2. Az összesítő táblázat	131
6.6.3. A táblázat szöveges értékelése	133
6.6.4. Változások.....	134
6.6.4.1. Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változás nélkül	134
6.6.4.2. Rematikus állítmányból rematikus alany, ISZ-változás	135
6.6.4.3. Kényszerű szerkezetváltás, ISZ-megmaradás.....	136
6.6.4.4. Kényszerű szerkezetváltás, ISZ-változás.....	137
6.6.4.5. Rematikus betoldás	137
6.6.4.6. Huroksúszás jobbra, ISZ-változás.....	139
6.6.5. Dinamikus szemantikai láncok.....	140
6.7. A hetedik szöveg elemzése	143
6.7.1. Az elemzendő szövegek	143
6.7.2. Az összesítő táblázat	144
6.7.3. A táblázat szöveges értékelése	147
6.7.4. Változások.....	148
6.7.4.1. Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változás nélkül	148
6.7.4.2. Fordított megközelítés – perspektíva-váltás.....	149
6.7.4.3. Mondategység kötődésének kényszerű értelmezése – perspektíva-váltás	149
6.7.4.4. Kényszerű szerkezetváltás ISZ-módosulással	150
6.7.4.5. Dinamikus sorrend	152
6.7.4.6. A perspektíva konkretizálódása	152

6.7.5. Dinamikus szemantikai láncok.....	154
6.8. A nyolcadik szöveg elemzése	157
6.8.1. Az elemzendő szövegek	157
6.8.2. Az összesítő táblázat	158
6.8.3. A táblázat szöveges értékelése	160
6.8.4. Változások.....	161
6.8.4.1. Igeneves szerkezet áttolása dinamikai változással.....	161
6.8.4.2. Igeneves szerkezetek átalakulása tematikus alannyá, ill. fókuszkerdező betoldásával.....	162
6.8.4.3. Kombinált skála felbomlása.....	162
6.8.4.4. Kényszerű szerkezetváltás, ISZ-változás.....	163
6.8.4.5. Rematikus elemek tematizálása	164
6.8.5. Dinamikus szemantikai láncok.....	165
6.9. A kilencedik szöveg elemzése	167
6.9.1. Az elemzendő szövegek	167
6.9.2. Az összesítő táblázat	168
6.9.3. A táblázat szöveges értékelése	170
6.9.4. Változások.....	171
6.9.4.1. Igeneves szerkezet változása tematizálással	171
6.9.4.2. Mondategység tematikus elemmé zsugorodása	172
6.9.4.3. Kényszerű szerkezetváltás ISZ-változás nélkül.....	172
6.9.4.4. Lexikai értelmezés mondategységgé bővítése	173
6.9.4.5. Hely- és időhatározói tematikus elemek mondategység elejére vándorlása ..	174
6.9.4.6. Témabomlás – ISZ-változás?.....	175
6.9.5. Dinamikus szemantikai láncok.....	177
6.10. A tizedik szöveg elemzése.....	179
6.10.1. Az elemzendő szövegek	179
6.10.2. Az összesítő táblázat.....	180
6.10.3. A táblázat szöveges értékelése.....	182
6.10.4. Változások	183
6.10.4.1. Igeneves szerkezetek összevonása közös mondategységgé – ISZ-változás	183
6.10.4.2. Antonim fordítás, a tematikus lánc megszakadása	183
6.10.4.3. Felemlés, explicitáció, az ISZ megtartása.....	184

6.10.4.4. Információ áttolása szomszédos mondategységbe – ISZ-változás	185
6.10.4.5. Perspektívaváltás.....	186
6.10.4.6. Tematizálás – rémaexplicitáció.....	187
6.10.5. Dinamikus szemantikai láncok	188
7. Az elemzések eredményei.....	191
7.1. A GSZ- és ISZ-változások összesített eredményei	191
7.1.1. Az összesített GSZ-változások táblázata.....	193
7.1.2. Az összesített GSZ-változások táblázatának értékelése.....	198
7.1.3. Az összesített GSZ- és ISZ- változások táblázata	199
7.1.4. Az összesített GSZ- és ISZ- változások táblázatának értékelése	204
7.2. Az Msk. és a Bsk. változásai.....	205
7.3. A mondategységek lejtésének változásai	207
7.4. A dinamikus szemantikai láncok vizsgálatának konklúziója.....	208
7.4.1. A DSZL elemek számszerű változásai	209
7.4.2. A dinamikus szemantikai lánc és az ábrázolás technikája	211
7.5. Válaszok a kutatási kérdésekre	213
8. Összefoglalás	216
Irodalomjegyzék.....	219
Hivatkozások.....	219
Források	224
A dolgozatban idézett szépirodalmi szövegek.....	224
A dolgozatban elemzett szépirodalmi szövegek.....	224

1. Bevezetés

1.1. A dolgozat témája és tárgya

Doktori dolgozatom témája az *információs struktúra* (a mondatok információ szerinti tagolása), szűkebben a *funkcionális mondatperspektíva* (FMP) szerepének vizsgálata XX. századi angol szépirodalmi szövegekben (regények és novellabekezdések), valamint azok magyar fordításában. Továbbá a kiválasztott forrásnyelvi (FNy-i) és célnyelvi (CNy-i) szövegek információ szerinti tagolásának összehasonlítása a perspektíva és a szórend alapján.

FMP-n a prágai iskolának Vilém Mathesius által kezdeményezett, majd Jan Firbas által kidolgozott elméletét értem, amelynek segítségével meghatározható a mondatok elemeinek *kommunikatív dinamizmusa* (KD), valamint kijelölhető egy mondaton belül az az elem, amely a legnagyobb dinamikával rendelkezik, amely a perspektíva célpontja (fókusza), 1. részletesebben a 2. fejezetben.

Vizsgálódásom során abból a feltételezésből indulok ki, hogy a fordítók a fordítás során megtartják az információs struktúrát. Ezt sugallja a fordításokkal tudományosan foglalkozó szakirodalom is: Firbas (1992), Baker (1992), valamint Reiß (1976).

Az információs struktúra egyrésztől információból áll, másrésztől magán viseli a szerző beállítottságának, dolgokhoz való viszonyulásának és közlési szándékának jegyeit is. Azaz a szerző, író nem csupán információt közöl, hanem azt valamilyen módon közli, közlésében hozzáállása, látásmódja egyfajta sorrendiségben nyilvánul meg, bizonyos elemeket előtérbe, más elemeket háttérbe helyez; mindez a szöveg, de ezen belül a mondat felépítésében is megnyilvánul.

Azt feltételezem, hogy a fordító, mivel nem saját alkotásáról van szó, tiszteletben tartja a szerző információközlési szándékát és azt a módot, ahogy ezt teszi. Igyekszik reprodukálni nemcsak magát az információt, hanem azt is, ahogy a szerző ezt „tálalja”, vagyis ahogy bizonyos elemeket előtérbe, másokat háttérbe szorítva az információt közli.

Tehát azt feltételezem, hogy a fordító, jelen esetben az angol nyelvből „átültető” fordító belehelyezkedik a szerző szerepébe, szándékával, hozzáállásával azonosul, s a CNy-en fogalmazza meg az üzenetet. Mivel az információs struktúra kifejezi a szerző hozzáállását és információközlő szándékát, a fordító, ezzel a szándékkal azonosulva, az eredetivel párhuzamosan, azzal egyensúlyban megvalósuló információs struktúrát fog létrehozni. Az egyensúlyt, mint ahogy azt a későbbiekben ki fogom fejteni, a FNy-i és CNy-i szöveg közti kommunikatív dinamizmus relatív egyensúlyában látom.

1.2. A témaválasztás oka és relevanciája

Témaválasztásom során motivációul szolgált az a tény, hogy bár az információstruktúrával sokan foglalkoztak, és foglalkoznak ma is a nyelvészet különböző területein (szintaxis, szövegnyelvészet, pszicholingvisztika, fordítástudomány stb.), az FMP Jan Firbas által kidolgozott összetett, többretegű funkcionális rendszerével a fordítástudományon belül magyar CNY-i kimenettel részletesen nem sokan vizsgáltak fordításokat. Ez azonban nem jelenti azt, hogy pl. a magyar nyelvészetben vagy a magyar fordítástudományban ne lenne nyoma a Jan Firbas nevéhez köthető FMP-elméletnek. A mondat aktuális tagolásának kérdése pedig Brassaitól (1860–1864) kezdve foglalkoztatja a hazai nyelvészeket. (Rájuk és a fentebb kiemelt terminusokra a 2. fejezetben részletesebben is ki fogok térni.)

A fordítástudományon belül Klaudy Kinga (1987) *Fordítás és aktuális tagolás* című művében, majd további két tanulmányában (2004, 2006) felhasználja Firbas (1964, 1992) az elemek különböző kommunikatív töltöttségére utaló kommunikatív dinamizmusának gondolatát és az ehhez tartozó elveket. (Az ő munkájának eredményeit is a 2. fejezetben fogom tárgyalni részletesen.) Itt szeretném megjegyezni, hogy ez az írás sarkallt arra, hogy az FMP rendszerét mélyebben megismerjem, és a fordítástudományban való hasznosságát kutassam.

Továbbá hiánypótlónak látom már azt is önmagában, hogy az FMP rendszerének alapjait ismertethetem. Ki fogok térni többek között a *bemutató* (presentation), valamint a *minősítő skála* (qualification scale), a *közvetlenül releváns kontextus* (immediately relevant context), az ige mint *összekötő elem* (transition proper), a *nem egyértelmű eset* (case of potentiality) fogalmaira, és ezeket az elemzés során, a kiválasztott angol irodalmi szövegek, valamint magyar fordításaik kapcsán értelmezni is fogom.

Kutatásomnak nemcsak mikro-, azaz mondat szinten, de makro-, azaz szövegszinten is van jelentősége. Ez egyrésztől abban nyilvánul meg, hogy bár mondatokat vizsgállok az FMP segítségével, ezt szöveg-mondatokon teszem. – Az FMP rendszerének egyik meghatározó tényezője éppen a kontextus (l. 3.2.2.-ben a közvetlenül releváns kontextust), amely kihat a mondat elemeinek kommunikatív dinamikájára.¹ Mivel a kontextus, az információáramlás és az információs szerkezet vizsgálata a szövegnyelvészet vizsgálódásának homlokterébe tartozik, ezért a szövegnyelvészet és a fordítástudomány ezen a szinten összeér. Az FMP

¹ 1. 2.1.1.

szövegnyelvészeti megközelítését l. többek között Beaugrande, Dressler (1981), Brinker (2010), Károly (2007, 2014) műveiben.

Másrésről a mondat szintnél nagyobb egységeken vizsgálódom azért is, mert a kidolgozott tematikus és rematikus elemek sorát a vizsgált szövegeken belül ún. dinamikus szemantikai lánczá (Firbas 1995) fogom összekötni, s ez által egy adott bekezdés dinamikájára nézve is következtetéseket lehet levonni, így kutatásomnak makroszinten is lesz értékelhető eredménye.

1.3. Kutatási kérdések

A kutatás során a FNy-i és a CNy-i szöveg mondatperspektívái, valamint a fordító tevékenysége kapcsán a következő kérdésekre keresem a választ:

1. Igazolható-e az a feltételezés, hogy a fordító megtartja a funkcionális mondatperspektívát a fordításban? Ugyanazokat az elemeket tartja-e „előtérben”, azaz rematikus pozícióban, ill. „háttérben”, azaz tematikus pozícióban, mint maga a szerző, vagy változtat ezen? Magyarul: van-e eltolódás a perspektívában?
2. Ha a fordító megtartja a perspektívát, akkor milyen eszközökkel biztosítja ezt?
3. Ha nem tartja meg, akkor ennek mi az oka és a következménye a jelentésre, ill. aszórendre nézve?
4. Van-e olyan állandó nyelvtani szerkezet a magyarban, amellyel a perspektívák típusai (minősítő és bemutató skálák) megfeleltethetőek?
5. Hol helyezik el a fordítók a mondaton belül a rematikus elemeket? Milyen összefüggésbe állítható ez a magyar ige fókuszpozíciójával?

A felvetett kérdésekre a 7. fejezet végén vissza fogok térni, s a kutatás eredményeit figyelembe véve meg fogom válaszolni azokat.

1.4. A dolgozat felépítésének áttekintése

A 2. fejezetben bemutatom az FMP történeti háttérét. Az első alfejezetben a XIX. századi elődök alapgondolatait, a másodikban Mathesius gondolkodásának főbb pontjait, a harmadikban pedig elsősorban a Mathesius és Jan Firbas elméletei közötti kapcsolatot fogom felvázolni.

A 3. fejezetben rátérek az FMP fogalmának ismertetésére. Kifejtem, hogy mit jelent a kommunikatív dinamizmus. Leírom az FMP rétegeinek összjátékát s annak mibenlétét, majd a rétegeket (linearitás elve, kontextus, dinamikus szemantika) egyenként is szemügyre veszem.

A 4. fejezetben az FMP és a fordítás, továbbá az FMP és a magyar nyelvtudomány, valamint a magyar fordítástudomány kapcsolatát vázoló fel. Itt helyezem el saját kutatásomat is, bemutatom az elemzés során alkalmazandó taxonómiát és a taxonómiával kapcsolatos hipotéziseket.

A 5. fejezetben bemutatom a korpuszt, a kutatás módszerét, a tematikus és rematikus elemek kijelölésének módját. Majd mintaelemzésen keresztül ezt példázom is. Ezután a kutatás várható eredményeit összegzem.

Az 6. fejezet tíz elemzésből áll, ezek mindegyike további öt részből: először látható a két elemzendő szöveg, másodsor egy rövid bevezetés után következik a szövegek táblázatos elemzése, majd harmadszor a táblázat értékelése és a grammatikai, valamint információs szerkezetekben való eltérések csoportosítása. Negyedszer a csoportosított változásokat egyenként bemutatom. Ötödször megvizsgálom a szövegek dinamikus láncait táblázatos formában, ezt pedig szövegesen is értékelem.

A 7. fejezetben összesítem az elemzésekből nyert eredményeket. Az eredményeket összehasonlítom a dolgozat hipotézisével, majd megválaszolom a korábban feltett kutatási kérdéseket.

A 8. fejezetben összefoglalom a dolgozat eredményeit, és kijelölöm egy esetleges további kutatás lehetőségeit és kilátásait.

2. Az információs struktúra megközelítésének elméleti háttere

A funkcionális mondatperspektíva, a továbbiakban FMP, angol elnevezése Functional Sentence Perspective (FSP), az információfeldolgozás megközelítésének egyik módja (Adam 2009). Az elméletet a prágai iskola egyik jeles képviselője, Vilém Mathesius alapozta meg. Teljes rendszerré kidolgozása Jan Firbas nevéhez fűződik.

Mielőtt fölvezetném az FMP elméletét alkotó tényezőket, és belemerülnék annak részleteibe, szükségesnek látszik, hogy röviden bemutassam, miképp jutott el a nyelvtudomány eddig a pontig. E fejezet első részében azokat a XIX. századi tudósokat és főbb gondolataikat említem meg, akiknek jelentős szerepük volt a mondat mint beszédegység új módon való megközelítésében. A mondat hagyományos alany-állítmányra való felosztása helyett ők más szempontokat figyelembe véve *kiindulási pont* és *célpont*, *pszichológiai alany* és *állítmány*, *inchoatívum* és *zöm* fogalmakat kezdenek el használni. E felosztásokban megnyilvánul az a felfedezés, hogy a mondatot régi és új információ alapján is fel lehet osztani.

Az információ szerinti tagolás, mint később kiderült, univerzális jelenség, amely azonban más- és másképp nyilvánul meg az egyes nyelvek mondat szerkezetében.

E fejezet második részében a prágai iskola és a Vilém Mathesius által megalapozott FMP-elmélet alapvetéseit kívánom összegezni. A harmadik részben összekapcsolom Mathesius alapvetéseit Jan Firbas FMP-elméletével, és röviden áttekintem a Mathesius elméletéből kiinduló témafelfogások típusait.

Szeretném azonban leszögezni, hogy nem célom a tudománytörténet, valamint e tudományterület jelenlegi állásának kimerítő ismertetése. Ez egyrésztől lehetetlen vállalkozás lenne, mert két évszázad során több irányban, a nyelvészet (és nem csak a nyelvészet) több területén, több könyvtárnyi irodalom született a téma kapcsán. Másrésztől ahhoz, hogy a fordítástudományon belül végzett vizsgálódásaim alapjául szolgáló FMP eszmei hátterét tisztázhassam az olvasó előtt, ez a bevezetés elegendő kiindulópontként szolgálhat. Továbbá még e szűkebb keresztmetszet kapcsán is meg kell jegyeznem, hogy egy kimerítő áttekintés is további kutatásokat igényelne.

2.1. Történeti áttekintés (A XIX. századi előfutárok)

Az FMP történeti háttérének megvilágításakor a legtöbb kutató **Henri Weil** (1844) *De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes* című munkáját tekinti kiindulópontnak. (A mű 1878-ban angolul is megjelent *The Order of Words in the ancient languages compared with that of the modern languages* címmel.) Huszár (1979: 37) ismerteti, hogy Weil a beszélő számára már tudottat *notion initiale*-nak, „bevezető fogalom”-nak, az új közlést tartalmazó részt *but du discours*-nak, a „beszéd célja”-nak nevezi. Weil elméletéről többet tudunk meg a német nyelvészeti szakirodalomban sokat idézett Lutz (1981) *Zum Thema »Thema«* című írásából. Lutz rámutat, hogy Weil a mondatelemek lineáris sorrendjében a gondolatmenet bizonyos irányának kifejeződését látta, amely az ’ismerttől’ az ’új’ felé halad (1981: 11). Továbbá Weil írásából azt emeli ki, hogy a beszélőnek igyekeznie kell a kommunikáció során a hallgatónak olyan közös platformot keresni, amely mind a hallgató, mind saját maga számára ismeretes. Weil jelentőségének egyik legpontosabb bemutatását azonban éppen Firbas (1974) *Some aspects of the Czechoslovak approach to problems of functional sentence perspective* című tanulmányából meríthetjük. Itt ugyanis megtudhatjuk, hogy a mondat előbb említett kettéosztásában Weil az emberi gondolkodás megnyilvánulását látja. Mint klasszikafilológus, Weil azt vette észre, hogy mind az ókori nyelvekben (latin, görög), mind a mai modern nyelvekben (újlatin és germán) a beszélők egyformán fejezték ki magukat. Azaz gondolataiknak megfelelően beszédjükben abból a „bevezető fogalomból” indultak ki, amely ismeretes volt a beszélő és a hallgató előtt is, és annál a mondandónál értek célba, amelyet a hallgatónak szántak. Weil azt állítja, hogy a nyelvek használhatnak ugyan különböző szintaktikai konstrukciókat, de a gondolatok rendje lényegében ugyanaz marad. Weil szerint a modern nyelvek a grammatikai alanyt teszik meg kiindulási pontjuknak. A fordított sorrendet, amikor először a „beszéd célja” kerül előtérbe, és a „bevezető fogalom” hátra, Weil érzelmes (pathetic) rendnek nevezi, és az érzelem megnyilvánulásának tartja.

Firbas ebben a tanulmányában (1974) hangsúlyozza, hogy Weil hatott a leginkább Vilém Mathesiusra, akinek a mondatperspektíváról alkotott elképzelését maga Firbas fejlesztette tovább.

De Weilnél és gondolatainál maradva, meg kell, hogy említsük kortársát, a magyar **Brassai Sámuel**t, aki É. Kiss Katalin (1981: 91) szerint „elsőként írta le a világon az úgynevezett aktuális vagy kommunikatív mondat szerkezetet, (azaz a mondatoknak „topic”-ra

és „comment”-re, vagy másként témára és rémára való tagolódását)”. Tény, hogy Brassai először 1853-ban fogalmazza meg mondatelméletét a *Tapogatódzások a magyar nyelv körül* című akadémiai előadásában. Nézeteit pedig részletesen az 1860 és 1864 között az Akadémiai értesítőben megjelent *A magyar mondat* háromrészes értekezésében fejt ki. Brassai szakít azzal a hagyománnyal, hogy a mondatot alanyra és állítmányra bontsa, valamint azzal a nézettel, hogy a magyar mondat kiindulópontja az alany. Helyettük inchoatívumról (bevezető rész) és zömről (fő rész) beszél. Az első értekezés 11.§-ában így ír: „a nominativus elébe helyezett igehatározók a mondat értelmének a halló felfogásában *mintegy alapot vetnek*, tehát *figyeltetők, előre készítők*, a halló szellemi működését a szólóéval *összekapcsolják*” (Brassai 1860/2011: 54). Ha mindezt összevetjük Weil gondolatainak Firbas általi összefoglalásával, világos, hogy a két nyelvész hasonló dologokról beszél.

Időben ugyan elképzelhető, hogy Brassai ismerte Weil írását, és az hatott rá, de ennek konkrét nyomát az értekezésekben nem lelmi. Valószínűbb az, amit Andor (2014) állít *Functionalism and generativism in the syntactic theory of Sámuel Brassai* című tanulmányában. Tudniillik az, hogy Brassai, mint ókori nyelvek tudója, ismerte Pánini szanszkrit nyelvtanát, és ez hathatott ígészemléletére, valamint Gesenius héber nyelvtanát, ez pedig a kommunikatív alapú szintaxisfelfogását befolyásolhatta (vö. Andor 2014: 18).

Az ókori nyelvek ismerete, más nyelvekkel való kontrasztív egybevetéseik valóban hathattak mind Weil, mind Brassai gondolkodásmódjára. Talán az sem véletlen, hogy a német **Gabelentz** (1868), Brassai egy másik kortársa, akivel a magyar polihisztor heves vitát folytatott (Brassai 1885/2011), és akinek a *pszichológiai alany* és *pszichológiai állítmány* elnevezést köszönhetjük, sinológus volt, azaz szintén rendelkezett egy, az indoeurópai nyelvektől eltérő összehasonlítási alappal.

Brassai azonban elvetette és pontatlannak tartotta Gabelentznek a ’néppszichológiából’ vett *pszichológiai alany és állítmány* meghatározását, és Gabelentzcel ellentétben pontosan meghatározta saját *inchoatívum* és *zöm* fogalmait, amelynek jellemzőit É. Kiss (1981) tanulmányára támaszkodva a következőképp összegezhetjük:

Az *inchoatívum* (a későbbi téma/topic fogalom): 1. mondatkezdő helyzetben van, és egy vagy több elemből, akár egész mellékmondatból is állhat; 2. hangsúlytalan és elhatárolódik a zömtől; 3. előkészítő funkciójú, és a kifejezett eszmének a halló előtt való tudott vagy ismeretes volta jellemzi; 4. a zömmel ellentétben nélkülözhető.

Ezzel szemben a *zöm* (a későbbi réma/comment fogalom): 1. elhatárolódik az ichoatívumtól, attól a mondathangsúly választja el; 2. egészében vagy részben újságot közöl a hallgatóval; 3. a mondatból nélkülözhetetlen.

Brassai mondatelmélete fontos számunkra azért is, mert „invariáns szerkezetet fedezett fel a látszatra olyan sokféle, szabálytalan, 'szabad szórendű' magyar mondatokban” (É. Kiss 1981: 97). Tehát a szórendre vonatkozólag máig érvényes megállapításai vannak. A szórendi szabályok pedig, ahogyan a magyar mondatok topikprominenssége is, összehasonlító elemzésben a magyar mondatok információs struktúrájának meghatározásakor lesznek fontosak. Továbbá Brassai önálló határozószóknak tekintette a prefixumokat a magyarban, ennek pedig akkor fogjuk hasznát venni, amikor a mondatok egyes elemeinek kommunikatív dinamizmusát határozom meg az összehasonlító elemzésben. (A topikprominensség, valamint a kommunikatív dinamizmus kifejtését l. a 3.2.1. fejezetben)

A XIX. századi előfutárok közül még egy nevet említek, **Hermann Paul**ét. Paul műve, a *Prinzipien der Sprachgeschichte* 1880-ban jelent meg először. Ha a firbasi FMP-vel hasonlítjuk össze gondolatait, akkor világosan látszik, hogy Firbas Paul elméletének több elemét is továbbfejlesztette. Paul Gabelentz kortársaként az alany-állítmány tagolás helyett szintén a *pszichológiai alany* és *pszichológiai állítmány* fogalmait használja, amikor az információ szerinti tagolásról értekezik. Művéből négy dolgot emelnék ki, amely a firbasi rendszerben majd vissza fog köszönni. 1. A *Prinzipien der Sprachgeschichte* 16. fejezetének 197. §-ában Paul (1868) kifejti, hogy egy olyan négytagú mondatban, mint „*Karl/ fährt/ morgen/ nach Berlin*”, bármelyik elem lehet pszichológiai állítmány (azaz réma), attól függően, hogy a hallgatónak ezek közül melyik az új, ill. a már ismert információ. 2. Paul ugyanitt kifejti, hogy a pszichológiai állítmány azonosítására a kérdésteszt nyújthat segítséget. 3. Még szintén ugyanebben a paragrafusban rámutat arra, hogy az olyan mondatokban, amelyekben megvan a pszichológiai alany és állítmány, a köztük levő ige lehet összekötő elem. Pl. a „*Fritz/ pflegt/ sehr schnell/ zu gehen.*” mondatban, *Fritz* a pszichológiai alany, *sehr schnell* a pszichológiai állítmány, a *pflegt zu gehen* pedig összekötő elem (Bindeglied). Firbas rendszerében az ige szintén az összekötő elem (transition) szerepét játssza a téma és a réma között (1.3.2.). 4. Paul hívja fel a figyelmet arra, hogy a kontextus megváltozása nyomán egy adott mondat jelentése és struktúrája is megváltozik (Sgall et al. 1980: 142). Mint majd látni fogjuk, az FMP-analízis egyik tényezője épp a kontextus vizsgálata.

Bár már a XX. századhoz tartozik, meg kell, hogy említsük **Hermann Amman** nevét is, akitől a tulajdonképpeni téma-réma elnevezés származik (Klaudy 1987). Amman

nyelvfilozófus volt, a gondolkodás és a beszéd összefüggéseit vizsgálta. Gabelentz (1891) pszichológiai alanyából és állítmányából indult ki, mivel azonban ezek a terminusok többértelműek voltak, ő csupán a közlés szempontjára szűkítette a kérdést. Így *témán* a 'közlés tárgyát' értette, *rémán* pedig azt az újdonságot, amiről a beszélő a hallgatónak valamit közöl (Lutz 1981). Paulhoz hasonlóan Amman is felhívja rá a figyelmet, hogy a közlés témára és rémára való felosztása több tényezőtől függ. Így abban szerepet kap mind a szituációs, mind a nyelvi kontextus (l. 3.2.2.), a beszélő dolgokhoz való hozzáállása, valamint a beszélő és a hallgató tudata közti különbség (vö. Amman 1928, II.: 1–21).

2.2. A prágai iskola (Vilém Mathesius)

A prágai iskola 1926-ban alakult, és az akkori, Ferdinand de Saussure (1966) nevéhez köthető strukturalista nyelvészet felfogását kívánta megújítani funkcionista nézeteivel. Visszautasította a nyelvrendszer kétfelé bontását *langue*-ra és *parole*-ra, és a nyelv egységes szemlélete mellett tört lándzsát. Mivel strukturalista alapokon álltak képviselői (Jakobson, Trubetskoy, Mathesius), szoktak az iskolára úgy is utalni, mint *funkcionális strukturalizmus* (Svoboda 2005). A funkcionista felfogás abban volt új, hogy a nyelvrendszer elemeit azok dinamikájában szemlélte. Álláspontjuk szerint ugyanazok a nyelvi elemek, kontextustól és szituációtól függően, más-más funkciót tölthetnek be a kommunikáció pillanatában (Adam 2009). A nyelvi megnyilvánulások elemzésekor a beszélő szándékából indultak ki, a megnyilvánulás funkcióját vizsgálták, és annak formáját igyekeztek leírni. Ez a funkcionálizmus az FMP-ben a téma és a réma különböző kommunikatív funkcióinak leírásában nyilvánult meg (Bußmann hrsg. 2008: 549). Ennek következményeképp a funkcionális grammatikák (Givón 1997, Kuno 1980) nem tudják elképzelni, hogy nyelvi jelenségeket anélkül le lehetne írni, hogy a szemantikai, kommunikatív funkcióikat figyelembe vennék.

A prágai iskola egyik jeles képviselője és az FMP elméletének megalapozója a cseh Vilém Mathesius volt. A XIX. századi elődökre támaszkodva ő az információ szerinti tagolás vagy ahogy ő nevezte: aktuális tagolás (*aktuální členění větné*) formális rendszerét szerette volna felállítani. Átvette Ammantól a téma-réma dichotómiát, Weiltől pedig azt a nézetet, hogy minél kötöttebb egy nyelv szórendje, annál sűrűbben kerül az alany tematikus pozícióba (Firbas 1974). Első kutatásaiban főleg a szórendet vizsgálta. A cseh és az angol nyelv összehasonlításából azt szűrte le, hogy a cseh mondatokban a legerősebben az aktuális tagolás szerinti tényező nyilvánul meg. Azaz a cseh mondatok (de ez a szlovák és az orosz

mondatokra is igaz) szórendje elsősorban a téma-réma (T-R) sorrendet tükrözik, míg az angol mondatok szórendjét a grammatikai elvek határozzák meg elsősorban, ezért ott a grammatikai alany és állítmány (A-Á) sorrend a jellemző. (A tipikus magyar mondat T-R szórendjét, topik prominenségét Brassai ekkorra már több mint 50 éve leírta, hiszen Mathesius írásai főleg a két világháború között születtek.)

Mathesius azt is észrevette, hogy egyes angol nyelvtani szerkezetek azt a célt szolgálják, hogy az alanyt tematikus pozícióba hozzák a mondatban. Így vizsgálta többek között a passzívt *The book (T) is being read*, az ún. birtokos passzívt *Everywhere he (T) had crowds hanging on his lips*, valamint az ún. perceptív passzívt *I (T) found a certain boldness of temper growing in me* (vö. Firbas 1974: 66). Mindegyik esetben azt állapította meg, hogy az angolt az A-Á sorrend vagy ahogy később a nyelvtipológiai vizsgálatok igazolták, az SVO (subject – verb – object) sorrend befolyásolta a leginkább (vö. Li, Thompson 1976). Éppen ezért Mathesius azt állította, hogy az angol kevésbé érzékeny az FMP-re, vagyis a T-R szerinti tagolásra. Firbas kutatásai azonban arra engedtek következtetni, hogy ez nincs minden esetben így. Pl. az olyan mondatok esetén, mint *A girl came into the room* ez nem áll fenn, ugyanis ebben az esetben az *A girl* rematikus, és a mondat szórendje R-T. A szórendből kiindulva itt nem beszélhetünk szubjektív mondatról, jelölt mondatról, hiszen az SVO szórend nem változik. Szubjektív viszont a mondat a szemantikája miatt. A *came* ige a színen való megjelenést fejezi ki, az *into the room* maga a színtér, az *A girl* pedig a legfontosabb információ, amelyért a közlés létrejött. (A szemantikai réteg leírásánál, l. 3.2.3., látni fogjuk, ő a jelenség, amely feltűnik a színen.) Tehát a szemantikai tényező igenis képes befolyásolni a kommunikatív fontosságot. De ez már Firbas, s őrá a következő fejezetben fogok részletesen kitérni. Itt most csak az a fontos, hogy lássuk, hogy kötött szórenden belül a szemantikai tényező is képes megváltoztatni a szokványos T-R sorrendet. A magyarban ez nekünk talán kevésbé tűnik fel, hiszen a rematikus alanyt a magyar szintaxis jelezheti. *Egy lány jött be a szobába*, és nem *Egy lány bejött a szobába*. Azonban a rematikus alany dekódolása a FNy-i angol szövegekben azért is fontos, mert a CNy-i magyar szövegekben ez a szórenden is meglátszik. Helytelen dekódolásuk helytelen információs struktúrát, helytelen T-R tagolást hozhat létre. A későbbiekben erre még visszatérek. A következő fejezetben Hajicová (2012) tanulmányának segítségével összegyűjtöm azokat az aspektusokat, amelyek az FMP-elmélet továbbfejlődésében kulcsszerepet játszottak.

2.3. Mathesius öröksége

Hajicová (2012) Mathesius elméletében hat olyan kitételt különböztet meg, amelyek hatással voltak a későbbi kutatásokra, és többek között a Jan Firbas által kidolgozott FMP-rendszer alapjait is képezték. Mielőtt belevágnék Firbas rendszerének ismertetésébe, áttekintem ezt a hat pontot:

- 1) A kommunikáció során a nyelv rendszerén belül a funkcionális igényeknek (pl. a beszélő szándékának) formális eszközök feleltethetők meg, amelyek kielégítik ezeket az igényeket. Másképp fogalmazva: „A nyelv lexikai és grammatikai eszközei a beszélő szándékának megfelelő célokat szolgálják a megnyilvánulás, azaz a kommunikáció pillanatában”² (Mathesius 1947 in: Adam 2009, ford. N. J.).
- 2) A mondat kettéosztása a téma-réma fogalompáron, és nem az *ismert-ismeretlen* dichotómián nyugszik. Mathesius ugyanis a *kijelentés kiindulópontjának* nevezi az ismert információt, és a *kijelentés magjának* az ismeretlen információt (vö. Lutz 1981: 17).
- 3) A téma-réma felosztással tehát Mathesius bevezeti az *aboutness* fogalmát. Vagyis a témán azt érti, amiről szó van, a réma pedig az, amit a témáról kimondunk. – Daneš (1957) felhívja arra a figyelmet, hogy a 2) és 3) pontban kifejtett két értelmezés Mathesiusnál nem különül el egyértelműen.
- 4) A mondat funkcionalitását sokkal kifinomultabbnak tekinti, mint egyszerű dichotómiának. Már itt megjelenik az *összekötő* (transition) és csatlakozó elemek fogalma. Mathesius az ígét a réma részének tekinti, az ige a réma perifériáján helyezkedik el, ezért összekötő szerepe van a témával (Firbas 1974). Ez a későbbiekben kifejtendő *KD*, azon belül a *dinamikus szemantikai struktúra* gondolatának eredője.
- 5) Egy szöveg első mondata állhat csak rémából és csatlakozó elemekből, azaz bővítményekből. Vagyis van téma nélküli mondat.

² The lexical and grammatical means of language are made to serve a special purpose imposed on them by the speaker at the moment of utterance, i.e. the very act of communication.

- 6) Az objektív (természetes) szórendet megkülönbözteti a szubjektív szórendtől. Azaz a *téma-réma* tagolású mondat a természetes, a *réma-téma* tagolású a szubjektív, jelölt mondat, pl. az emotív okokból megnyilvánuló szórend.

Jól látszik, hogy a kezdeti alany-állítmánytól való elkülönítés, az ún. információ szerinti tagolás egyre több aspektust és tényezőt hozott be az FMP elméletébe és így Mathesius kutatásaiba is. Ezt nem csupán, ahogy fentebb említettük, Daneš (1957), de későbbi kutatók (Lutz 1981 és Firbas 1974) is észrevételezték. A kritika pedig annak szólt, hogy az elmélet sok mindent érint, és terminológiája nem világos. Ennek megfelelően a Mathesiust követő kutatók gyakran egyik vagy másik aspektusát ragadták meg a mathesiusi téma-réma meghatározásának, és saját elméletet dolgoztak ki, külön úton indultak tovább (vö. Daneš 1974). A témára vonatkozó definíciókat Lutz (1981) munkája nyomán négy nagyobb csoportba lehet bontani.

- I. A kontextuális aspektus: a téma a kontextusból ismert, adott; a réma az új információ.
- II. A szórendi aspektus: a mondat első tagja mindig téma; a további mondatelemek pedig a réma részei.
- III. A dinamikus aspektus: a kommunikatív dinamika alapján az a mondatelem, amely a legalacsonyabb fokán van a kommunikatív töltöttségnek, az a téma.**
- IV. A közlési aspektus: kritériuma a kvázi pszichológiai megközelítés. Amiről beszélünk, az a téma, amit arról kimondunk, az a réma.

A négy definíció egyenkénti bemutatására most nem vállalkozhatok, mert az túl szerteágazó lenne, és a célom, hogy a Mathesiustól Firbasig terjedő fejlődési út fő vonalát lássuk. Bár egy ilyen ismertetés nem volna hasznontalan, további részletekért mégis inkább Lutz (1981) munkájához irányítom az olvasót. A négy definíció közül a harmadikat azért emeltem ki, mert az Firbas témameghatározása, amely, mint később látni fogjuk, „rafinált”, mert adott esetben a másik három definíció érvényesülésének lehetőségét sem zárja ki. Firbas (1974) azonban egyértelműen elhatárolódik a 2. definíciótól, mint a téma ilyen kizárólagos értelmezésétől. A 2. definíciót többek között a brit strukturalista M. A. K. Halliday (1985: 38, ford. N. J.) képviseli, az ő definíciója szó szerint így szól: „(...) az angolban (...) a témát a mondatban betöltött helye jelzi. Az angolban, akár írásban, akár szóban, úgy jelöljük, hogy

egy elem tematikus, hogy az első helyre tesszük. Más jelzés nem szükséges (...) ³. Majd hozzáteszi: „A téma az az elem, amely az üzenet kiindulási pontjául szolgál; a mondat erről szól. Az üzenet fennmaradó része az, amelyben a téma kifejtésre kerül, ezt hívja a prágai iskola rémának.” ⁴ Amint világosan látható, Halliday ötvözte a 2. és a 4. definíciót. Firbas (1974: 73, ford. N. J.) megjegyzi: „Halliday teljesen elvonatkoztat a megelőző kontextustól”. ⁵ De Firbasnak nem ez a legnagyobb baja Halliday meghatározásával, hanem az, hogy egy ilyen definíció lehetetlenné teszi, hogy az FMP-t több tényező összjátékának tartsuk, mint ahogy azt láttuk a 2.2. fejezetben az *A girl came into the room* mondat szemantikája kapcsán, ahol a szavak jelentése mutatta meg, hogy az *A girl* a tematikus elem. (Az FMP tényezőinek részletes kifejtését l. a 3.3. fejezetben.)

A következő fejezetben arra vállalkozom, hogy az FMP-t, amelyet az előbbieken a III. definíció jelzett, Firbas megközelítése alapján mutassam be.

³ In (...) English (...), the theme is indicated by position in the clause. In speaking or writing English we signal that an item has thematic status by putting it first. No other signal is necessary, (...).

⁴ The Theme is the element which serves as the point of departure of the message; is that with which the clause is concerned. The remainder of the message, the part in which the Theme is developed, is called in Prague school terminology the Rheme.

⁵ Halliday totally abstracts from the preceding context.

3. A funkcionális mondatperspektíva (FMP) fogalma

Maga a funkcionális mondatperspektíva elnevezés Jan Firbas nevéhez fűződik. A cseh *aktuální členění větné* nem fordítható le jól angolra, ugyanis az *actual* (tényleges) más jelentéssel bír az angolban (Firbas 1992: xii), mint a csehben vagy akárcsak a magyarban, ahol teret is nyert az eredeti cseh kifejezéshez hasonló *aktuális tagolás* (Elekfi 1964) kifejezés. Mathesius 1929-es tanulmányában *Die funktionale Linguistik* (1971) már alkalmazta a *Satzperspektive* kifejezést, Firbas ezt felhasználva javasolja a *Functional Sentence Perspective* jól hangzó címkéjét.

Az FMP fogalma széles körben el is terjedt, hatott a magyar nyelvészekre is, elsősorban Elekfi Lászlóra (1964, 1966, 1968, 1986), mások pedig általánosságban említik meg Firbas nevét (É. Kiss 1981). A „KD informális leírásának jelenségét” magyarázza formális eszközökkel É. Kiss egyik 2004-es tanulmányában. Deme László (1971: 26) is utal az elméletre, de negatívan nyilatkozik: „kommunikatív funkciója alapján elemezni, azaz felbontani a mondatot aligha lehet!”. Úgy tűnik, hogy az elmélet továbbfejlődését vagy annak mélységét sem követte nagyon a hazai szakirodalom, ill. nem vette át, jóllehet az FMP kifejezést használják⁶. Jan Firbas nevét jelen tanulmány szerzője először Klaudy (1987) *Fordítás és aktuális tagolás* című művében olvasta, amelyből kiderül, hogy az információs struktúra KD alapján történő meghatározása hasznos a FNy-i és CNy-i szövegek aktuális tagolásának egybevetésekor. Most azonban nem az a feladatom, hogy az előbb említett hiány okait megfejtsem, hanem az, hogy az elmélet hasznosságát, Klaudyt követve, a fordítástudomány számára bizonyítsam.

Még egy kicsit az elnevezésnél maradva tekintsük át, hogy mire is vonatkoznak az FMP kifejezés egyes elemei:

funkcionális – nem csupán a funkcionális nyelvészeti, elméleti megközelítésről van szó, hanem a nyelvi elemek kommunikációban betöltött funkciójáról is;

mondat – az FMP alapvetően a mondat szinten működik; csupán a mondat szintű elemzésből kiindulva lehet eljutni a mondat szinten felül a szöveg (l. majd a dinamikus szemantikai láncoknál) vagy a mondat-szinten alul, pl. a mellékmondatok mint mondategységek vagy akár az NP szintjének (Svoboda 1984) elemzéséhez.

⁶ A Szövegtani tanulmányok *Funkcionális mondatperspektíva és szövegszerkesztési stratégia* című kötetében (szerk. Kabán Annamária) egyetlen hivatkozás sincs Firbas névére vagy az FMP elméletére.

perspektíva – az FMP a mondatot mint dinamikus jelenséget vizsgálja, annak belső fejlődése közben; két alapvető perspektívát különböztet meg (l. részletesebben 3.2.3.): a *minősítő skálát* (Qualification Scale) és a *bemutató skálát* (Presentation Scale)⁷.

Az FMP végső soron a nyelvészet azon ága, amely az információ áramlásával, az információ „áramoltatásával” (information processing) foglalkozik. Azt vizsgálja, hogy a kommunikáció során miképp jön létre az információ, milyen kommunikatív fontosság rendelhető az egyes elemekhez, bizonyos elemek miképp kerülnek előtérbe, mások pedig háttérbe (Adam 2009). A beszélt vagy az írott szövegben a beszélő vagy az író meg tudja választani azokat az elemeket, amelyeket előtérbe helyez, és azokat az eszközöket, amelyekkel előtérbe helyezi azokat. A beszélt szövegben pl. hangsúlyoz, az írott szöveg esetében pedig pl. a mondat végére vagy nyelvtől függően fókuszpozícióba viszi a kívánt elemet.

A továbbiakban a firbasi elmélet alapvetéseit tárgyaljuk, majd a perspektívák fajtáit (a bemutató, minősítő, és kombinált skálákat) példákkal is illusztrálom.

3.1. A kommunikatív dinamizmus

Firbas megközelítése tehát funkcionális alapú. Úgy gondolja, hogy egy mondaton belül minden jelentéssel bíró elem hozzájárul a kommunikáció kibontakoztatásához, vagyis a kommunikatív cél eléréséhez, de ezt különböző mértékben teszik. Tulajdonképpen ezt a nyelvi elemek által a kommunikáció során folyamatosan megnyilvánuló jelenséget nevezzük a már említett KD-nak. Minden nyelvi elem hordozhat tehát KD-t, amennyiben jelentést is hordoz. A nyelvi elemek mindegyike az általa hordozott KD mértéke szerint járul hozzá a kommunikatív cél beteljesüléséhez. Firbas definíciója így szól:

A kommunikatív dinamizmus fokán azt a relatív mértéket értem, amellyel egy nyelvi elem hozzá tud járulni a kommunikáció továbbrendüléséhez⁸
(Firbas 1992: 8, ford. N. J.).

De mi határozza meg ezt a relatív mértéket? – Firbas hangsúlyozza, hogy ez a mérték relatív, mert a mondaton belül egy elem KD-ját a többi elemhez való viszonya határozza meg,

⁷ A terminusok fordítása N.J. által.

⁸ (...) by a degree of communicative dynamism I understand the relative extent to which a linguistic element contributes towards the further development of the communication.

és mindig a legalacsonyabb KD-val rendelkező elem a téma, ahogy említettük 2.3. III. definíciójában. Ebből az következik, hogy egy mondatban mindig van téma. Ezt az álláspontját azonban Firbas módosította, és elismerte, hogy létezik téma nélküli mondat is (l. részletesebben Hajicová 2012, ill. Firbas 1992: 93 és 1986: 51).

Firbas a mondatot szemantikai és szintaktikai viszonyok mezőjének szemléli, amely a KD-val rendelkező elemek számára biztosítja a töltés szerinti eloszlást (Firbas 1992). Más szóval, a mondaton belül az egyes elemek KD-jának mértéke függ egyfelől a szemantikától, másfelől a szintaxistól. A szemantikától pl. úgy, ahogy azt láttuk az *A girl came into the room* mondat kapcsán, ahol a szemantika jelölte ki a rematikus alanyt. Az FMP szemantikai tényezőjét hívja Firbas *dinamikus szemantikai tényezőnek* is. A szintaxist pedig úgy kell értenünk, hogy a szórend is befolyásolja a KD-t. Amikor azonban az FMP tényezőiről beszél Firbas, akkor nem a szintaxis rétegét említi, hanem *lineáris modifikációról* beszél. És itt álljunk meg egy pillanatra, mert ez bővebb magyarázatot igényel.

Emlékszünk még arra a kijelentésre, amelyet a történeti áttekintéskor mondtunk, mégpedig azt, hogy a T-R tagolás univerzális jelenség. Brassai megállapította, hogy a magyar mondatokban az *inchoatívum*, vagyis a *téma* általában a mondat elején áll, és nemcsak alany lehet, mint az indoeurópai nyelvekben, hanem lehet tárgy és különféle határozók is. Az ok egyszerűen az, hogy *ismeretese*k, azaz tematikusak. Az igével együtt a többi mondatrészt pedig *zömnek*, rematikusnak ítélte. A lényeg, hogy a magyar mondat szórendje követi a T-R felosztást, ezért topikprominens, de ugyanúgy vannak megkötései is, pl. az ige előtti fókuszpozíció (É. Kiss 1993). Az indoeurópai nyelvek is követik a T-R sorrendet, amennyiben a téma alany, és ezzel párhuzamosan valósul meg az SVO szórend. Amikor az SVO szórend harmóniában van a T-R sorrenddel, amikor az elemek KD-juk alapján lineárisan, növekvő sorrendben állnak fel, akkor beszélhetünk Firbas terminusával *linearitásról*, a *linearitás elvéről* vagy *lineáris modifikációról*. Firbas a terminust tulajdonképpen Bolingertől (1952:1125) vette át, aki azt mondta azonos, *Linear modification* című tanulmányában, hogy lineárisan nézve egy szónak a mondatban elfoglalt helyétől függően változhat a jelentése. Bolinger (1952:1125, ford N. J.) így fogalmaz „(...) egy elem mondatban betöltött lineáris pozíciójának változása jelentéskülönbséget von maga után, amennyiben ezt más tényező nem befolyásolja”⁹.

Bolinger erre a következő példát hozza a *back away* igével: ***Slowly*** he backed away. *He slowly* backed away. *He backed slowly* away. *He backed away slowly*. A határozó

⁹ Gradation of position creates gradation of meaning, when there are no interfering factors.

pozícióváltozása jelentéskülönbséget von maga után. (Ha a határozó az alany előtt áll, az egész mondatra vonatkozik, ha az ige előtt, akkor a cselekvést módjában módosítja, ha a prepozíció előtt áll, a cselekvés irányában tett mozgásra utal. Ha a mondat végén áll, úgy az egész mondat jelentésére vonatkozik ismét, de ezt végezetül tudjuk meg.) Fordítsuk le az előbb elmondottakat az FMP rendszerére. Amennyiben nincsen akadálya, pl. nincs olyan szórendi szabály, hogy az alanynak mindenképp hátra kell kerülnie a mondatban, akkor az alany fölveheti a T-R-nek megfelelő pozícióját, azaz a mondat elejére kerülhet. Ha mégis hátrébb viszem az alanyt, akkor azzal lehet, hogy rematizálom. Ez jelenti azt, hogy a lineáris modifikációnak módosító ereje van. Pl. *And in the door stands **old Mrs. Jenkins***. Ebben a mondatban a lineáris modifikáció miatt *old Mrs. Jenkins* réma lesz. A jelentésbeli többlet pedig figyelemfelhívás, esetleg meglepettség kifejezése. A magyarban ilyen pl. a műsorokban, rendezvényeken használatos bemutatás, amely eltér a szokványos szórendtől: *A színpadon az Omega együttes* (vö. Varga 1981).

Összefoglalva, az adott nyelv szórendi szabályai is hozzájárulhatnak az egyes elemek KD-jának mértékéhez. Mint említettem, a csehben a T-R felosztáshoz igazodik a szórend, vagy amint erre majd példát fogunk látni, a magyarban a szórend szintén a T-R felosztáshoz igazodik, a réma azonban gyakran megelőzi az igét, ún. fókuszpozícióba kerül. Ezek olyan módosító tényezők, hogy Bolinger szavaival éljünk, amelyek vagy elősegítik, vagy megakadályozzák, hogy az egyetemes T-R sorrend teljesen kifejlődjék. – A szövegben vizsgált mondatok esetében azonban további tényezők is vannak.

Mielőtt rátérnénk arra, hogy mit vesz figyelembe az FMP a szintaxison, azaz a linearitás elvén vagy lineáris modifikáción és a szemantikán, azaz a dinamikus szemantikán kívül, fontos, hogy meghatározzuk azt a mezőt, amelyben a KD-val bíró elemek elrendeződnek. Korábban említettem, hogy az FMP a mondat szintre vonatkozik, amelyet Firbas így nevez: *distributional field* (df), amelyet *operációs mezőnek* lehetne fordítani. Operációs mező azonban lehet mondat, mellékmondat, sőt egy jelzős főnévi szerkezet vagyis NP is (Svoboda 1984). Az operációs mezők ebben a sorrendben rangot is képviselnek Firbas rendszerében (1992: 17–18). Tehát első rangú a ragozott igével rendelkező főmondat, másodrangú a mellékmondat és az igeenes szerkezet, harmadrangú egy NP. Elemzéseimben az első két rangnak megfelelő szintet vizsgálom részletesen, a harmadik rangú főnévi szerkezeteket magyarázom, amennyiben szükséges.

Az angol igeenes szerkezetek a fordításban gyakran ragozott igéjű mellékmondattá alakulnak, ritkábban a mellékmondatok alakulnak igeenes szerkezetté. Dinamikai

szempontból a két szerkezet egyenrangú ugyan, de grammatikai szempontból különbséget kell tenni közöttük, többek között összehasonlíthatóságuk miatt is. Éppen ezért elemzéseimben Deme (1971) alapján dinamikai rangjuktól függetlenül egy elemzési egységnek tekintem a ragozott igével rendelkező mondategységet, az igeneves szerkezetet azonban nem számolom elemzési egységnek. A mondatot tehát, mint *mondategységet* elsőrangú df-nek tekintem, a mondat alatti szinten viszont különbséget teszek a másodrangú df-nek számító igeneves szerkezet és a mellékmondat között, pl. az alárendelő mellékmondatot *mondategységként* (egy predikatív egységet tartalmazó egységként) fogom értelmezni. Az elemzés módszereinek ismertetésekor a mondategység pontos definíciójára is ki fogok térni. Az NP-szintű df-et, ha kell, magyarázom, de külön ezt a szintet nem vizsgálom. Korpuszomon vizsgálni fogom az FMP makrostrukturális vonatkozásait is, azaz a dinamikus szemantikai láncokat, amelynek meghatározását is később részletezem. De térjünk most vissza az FMP tényezőire, és tárgyaljuk őket egyenként.

3.2. Az FMP tényezői

Ha egy elem kommunikációban betöltött szerepét akarjuk vizsgálni, akkor nem elég a *dinamikus szemantikára* és a *lineáris modifikációra* ügyelnünk csupán, figyelniük kell még másik egy vagy két tényezőt is, legyen az a *kontextustól való függés*, vagy amennyiben élő beszédről van szó, az *intonáció*. Összefoglalva az FMP tényezői, dominancia szempontjából lefelé csökkenő sorrendben a következők:

kontextus,

linearitás (szórend),

szemantikai struktúra (dinamikus szemantika),

intonáció (prozódia) – a beszélt nyelvben.

Ennek a négy tényezőnek az összjátéka határozza meg a KD fokát a kommunikáció pillanatában. (Ez Firbas FMP-meghatározásának egyik legfontosabb tétele, amelyet szinte minden írásában megtalálunk (vö. Chamonikolasová, J. et al. (eds.) 2010., 2013, 2014).

Mivel írott szövegeket vizsgálok, ezért az intonációt nem veszem figyelembe (ezt jelzi az elválasztó vonal). Ügyelnünk kell arra, hogy a lineáris modifikáció minden nyelvben működik ugyan (Firbas 1992: 10), de míg pl. az angolban az SVO szórend, vagyis a grammatikai elv érvényesül elsősorban, addig a magyarban részben a kommunikatív dinamizmus szerinti

eloszlás, részben pedig a szórendi szabályok, amelyet dominánsan SOV és SVO szórendnek szoktak jellemezni. Így az FMP tényezők fontossági sorrendje nyelvről nyelvre változik. A tényezők összjátékának eredményét mutatja a téma-réma tagolás. Firbas (1992) a megszokott kétfelé tagolás helyett, közelebbről nézve hármas tagolást vezetett be, amelyet tanítványa, Svoboda (2005), így foglal össze:

1. táblázat:
Kommunikatív egységek az FMP-ben
Svoboda (2005) alapján

TEMATIKUS (THEAMTIC)		NEM TEMATIKUS (NON-THEMATIC)			
TEMATIKUS – T		ÖSSZEKÖTŐ - Ö (TRANSITIONAL)		REMATIKUS - R (RHEMATIC)	
ÁLLANDÓSULT TÉMA – ÁT	DIATÉMA – DT	TULAJDONKÉPPENI ÖSSZEKÖTŐ – TÖ	ÖSSZEKÖTŐ – Ö	RÉMA – R	LEGREMATIKUSABB ELEM – LR
(THEME PROPER – ThPr)	(DIATHEME – DTh)	(TRANSITION PROPER – TrPr)	(TRANSITION Tr)	(RHEME – Rh)	(RHEME PROPER – RhPr)

Az FMP tényezőit, kivéve az intonációt – hiszen dolgozatomban írott szövegeket vizsgálók – most részletesebben is áttekintem.

3.2.1. A lineritás (szórend)

A *lineáris modifikáció*, vagy a *linearitás elve* a szórendet befolyásoló tényező az FMP-n belül. Itt nem a nyelvtani, nyelvspecifikus szórendről beszélünk csupán (pl. hogy a németben az ige a II. helyen van), hanem arról is, hogy a téma-réma tagolás, az elemek KD-ja miképp nyilvánul(hat) meg egy mondatban. Mathesius – amint láttuk– *objektív* szórendnek nevezi azt, amikor a szórend T-R sorrendet tükröz, Firbas pedig *ordo naturalis*-nak nevezi azt, amikor az elemek növekvő KD-val sorakoznak fel egymás után. A mondat elején áll a legkisebb töltöttséggel bíró elem, általában a téma, majd ezt követik a KD-ban egyre növekvő elemek, a réma, ill. ha van ilyen, a még rematikusabb elemek. A következő példában az „ordo naturalis” teljes mértékben meg tud nyilvánulni az angol mondatokban. (A pontok a növekvő KD-t, a T a témát, az Ö az összekötő elemet, az R pedig a rémát jelölik, ahogy az 1. táblázatban a magyar rövidítésükkel jelöltem.)

(1) The president (T) has been elected (Ö) for the third time (R).

(2) He was reading.

• • ●

Szubjektív rangsoroláson viszont, hogy ismét Mathesiushoz utaljak vissza, az emotív szórendet értettem, vagyis amikor valami miatt a mondat rematikus információval kezdődik, mert az információ közlője „nem bírja ki”, hogy ne az új információval kezdje, s rögtön belevág mondandójába:

(3) A new president (R) has been elected (Ö) last week (T).

S V A

Azonban a (3) mondat csupán szemantikájában tér el (1)-től és (2)-től, és nem szórendjében. A (3) típusú mondatokra ezért még a 3.2.3.-ban részletesen visszatérek. Azokat a mondatokat, amelyek szórendjükben is eltérnek, jelölt mondatoknak nevezzük az angolban. Ezek is szubjektív mondatok.

(4) The new president, we have seen in the café.

O S V A

A magyar mondatokról eddig csak annyit mondtunk, hogy topikprominensek, tehát érzékenyek a T-R sorrendre, valamint említettük az ige előtti fókuszpozíciót, és azt, hogy a tipikus szórendként az SOV, ill. SVO sorrendet szokták említeni. Tehát nem olyan egyszerű a helyzetünk, mint az angol és cseh nyelvpár esetében, ahol az angollal kapcsolatban elmondhatjuk, hogy van fix szórendi szabály, a cseh esetében pedig elfogadjuk, hogy a T-R sorrendnek megfelelően alakul az elemek sorrendje a mondatban.

Nehézségünk abban rejlik, hogy a magyar mondatleírások, elsősorban a Brassai mondatleírását alapul vevő É. Kiss (2003) mondatleírása több ponton eltérnek a Mathesiust alapulvevő fírbasi (1992) mondatleírástól.¹⁰

¹⁰ Nem könnyű találnunk olyan magyar nyelvtankönyvet sem, amelyben lenne szórendi fejezet. Ha van is, azt röviden vagy lábjegyzetben tárgyalja. Ez nem azt jelenti, hogy magyar mondatleírás ne lenne. Van, de nem egykönnyen igazítható a fentebb leírt szemlélethez. Tolcsvai Nagy (2002: 12) némileg csípősen így fogalmaz: „A szórend szerkezeti és funkcionális leírásának (a funkcionális perspektívának) a háttérbe szorítása olyan erős tudományparadigmatikai összetevő, hogy maga a kérdéskör az egyetemi nyelvтанban 560 oldalból már csak hatot kap, az ennek utódjaként elkészített Magyar grammatika (Keszler szerk. 2000) pedig hasonló terjedelemben jószérivel még kevesebbet, a mondat szórend és a funkcionális perspektíva csak egy oldalt, kisbetűs kitérőként (Keszler szerk. 2000: 378–9). Ezáltal a hagyományos besoroló (újgrammatikus-strukturalista) nyelvtanítás a magyar nyelv egyik legsajátabb jellemzőjét szorítja ki az általa végzett leírásból, valójában indoklás nélkül, és saját empirikus eredményeit nem hasznosítja e tekintetben”.

Ha visszagondolunk a 2.3.-ban összegyűjtött négy téma-réma meghatározásra, akkor abban a III. pont volt a firbasi meghatározás. *A dinamikus aspektus: a kommunikatív dinamika alapján az a mondatelem, amely a legalacsonyabb fokán van a kommunikatív töltöttségnek, az a téma.* Valamint megjegyeztük, hogy Firbas figyelembe veszi a másik három definíciót is, de egy dolgot nem tesz: nem rögzíti a témát a mondat elején, ahogy Halliday, és különös figyelmet fordít a szemantikára mint FMP-tényezőre.

É. Kiss (1993) viszont 1. a mondat elején rögzíti a topikot; 2. szigorúan kétfelé bontja a mondatot; 3. nála minden ige utáni elem a predikátumba kerül, tehát a predikátumot nem lehet megfeleltetni a rémának; 4. egyedi és nem szövegmondatokat néz, és a kontextust tágran határozza meg.

Könnyen mondhatná valaki, hogy igen, mert más szemlélet: Firbas funkcionális, É. Kiss generatív. Csakhogy – és ez mutatja meg, hogy az É. Kiss-i mondatleírására miért van szükségünk – ő fogalmaz meg Brassai nyomán olyan szórendi szabályokat, amelyek a magyar mondatok linearitásában megszorító tényezőként jelentkeznek, s mint ilyet érdemes figyelembe venni. Ez pedig azt jelenti, hogy kiindulási alapunk más, de a szórendre vonatkozó formális, logikai leírásokat igyekszem figyelembe venni. 1. A topik, illetve téma mondat elején rögzítését nem tudom abszolutizálni. 2. A mondat kétfelé bontását csak részben tudom alkalmazni. 3. Az ige után lehetnek tematikus elemek, amennyiben KD-juk alacsonyabb. 4. Szövegmondatokat fogok vizsgálni, és a kontextust szűken határozom meg. 5. Ami mindkét rendszerben közös, a szórendi szabályok megkötései, különösen is a fókuszra vonatkozók, azt figyelembe fogom venni és saját vizsgálódásom horizontján értelmezni is fogom azokat.

A magyar mondatszerkezet indoeurópai nyelvektől való eltérését É. Kiss (1993) három pontban összegzi:

1. A magyar mondatszerkezet elsődlegesen nem grammatikai alanyra és állítmányra, hanem topikra és állítmányra tagolódik. Li, Thompson (1976) terminusaival: a magyar mondatszerkezet nem alanyprominens, hanem topikprominens.
2. A fókusznak meghatározott helye van a mondatszerkezetben (közvetlenül az ige előtt).
3. A grammatikai alany a mondatszerkezetben a többi argumentummal egyenrangú pozíciót foglal el.

E három pont közös kiindulási alap. De most térjünk vissza az objektív és szubjektív, valamint a jelölt mondat meghatározásokhoz, magyar példamondatokkal is. Az objektív mondat a magyarban általában SOV szórendű.

(5) Mari (T) rántott csirkét (R) eszik (Ö).
 S O V

Ez tágan megfelel a T-R sorrendnek, de nagyobb felbontásban a réma megelőzi az összekötő elemet, a tárgy az ige előtti fókuszpozícióban van. Mondhatjuk azt, hogy az angolhoz viszonyítva a magyar alapszórend sem felel meg teljesen a T-Ö-R sorrendnek.

Szubjektív mondat ebből akkor lesz, ha nem szokványos módon, mondjuk épp a meglepettség kifejezése végett, a rémát a mondat elejére visszük, és ezzel egyidejűleg megváltozik az alapszórend is.

(6) Rántott csirkét (R) eszik (Ö) Mari (T)
 O V S

A (6) szubjektív mondatban a hangsúly továbbra is a tárgyon marad, és a téma felé folyamatosan ereszkedik.

Ha az objektív SOV szórendű mondatban a tárgyat és az igét cseréljük fel, szintén szubjektív mondatot kapunk. Ekkor az ige fókusza kiemeli *Marit* egy csoportból. Ezzel újat is állít. Viszont ebben az esetben a tárgynak, sőt a tárgyon végzett cselekvésnek is ismertnek kell lennie. A (7) mondat a *Ki eszik rántott csirkét?* kérdésre felel.

(7) Mari (R) eszik (Ö) rántott csirkét (T).
 S V O

Érdekes módon egy SOV objektív szórendű mondat szubjektívvé alakítása SVO szórendet hozott létre.

A másik legsűrűbben előforduló objektív szórend az SVO. Igyenkor az ige igekötővel rendelkezik, amelyet Brassai után hagyományosan külön szónak tekintünk, más néven igemódosítónak (VM)¹¹ hívunk. Tekinthetjük úgy, hogy az igemódosító „eltakarja” az ige fókuszát, „lefoglalja” az ige fókuszpozícióját. A tárgy ilyenkor azonban nem állhat névelő nélkül, viszont az információ szerinti tagolást tettük teljesen dominánssá.

¹¹ Igemódosító többminden lehet, vö. É. Kiss 2003: 34. Az igemódosítók úgy viselkednek, mint azt a (7), ill. (8) mondatok mutatják.

- (8) Mari (T) meg-eszik (Ö) egy rántott csirkét (R).
 S VM-V O

A hangsúly ezt nem követi teljesen, mert az igemódosítóra esik. Ezt a mondatot (nem megszokott kontextusban) érthetjük úgy, mintha valaki éppen kommentálná az eseményeket. A szubjektív sorrend szórendváltozással együtt itt is lehetséges. De inkább a (6) mondat VM nélküli mondatát preferálnánk.

- (9) Egy rántott csirkét (R) eszik (meg) (Ö) Mari (T).
 O V S

Ha nem foglaljuk le (9)-ben az ige fókuszpozícióját, és úgy változtatjuk meg a szórendet, szintén szubjektív mondatot kapunk, és ennek jelentése már (7)-hez fog hasonlítani.

- (10) Mari (R) eszik meg (Ö) egy rántott csirkét (T).
 S V O

Ha feltételezzük, hogy Mari a kontextusból ismert, akkor Mari (10) mondatban is (T) kellene, hogy legyen. Csakhogy ebben a mondatban, és (7)-ben is, nem Mari az önmagában ismert, tematikus elem, amiről valami újat mondunk, hanem maga az a tény, hogy valaki egy társaságból megeszi a rántott csirkét. Akkor viszont az *eszi meg* KD-ja alacsonyabb, mint *Mari* KD-ja, mert épp a halmaz leszűkítése Marira az új információ. É. Kiss (2003) az alany ilyen pozícióját *azonosító fókusz*nak nevezi. Az ige bal oldalán található fókuszpozícióban lehet igemódosító (VM), vagy amennyiben az igemódosító az ige jobb oldalára kerül, mint a (10) mondatban a *meg*, akkor az ige bal oldalán található elemek, mint (9)-ben *Mari*, *azonosító fókusz*nak számítanak, amely hangsúlyos. Ezt a fókuszt a magyar szórend egyértelműen jelzi.

A fókusz grammatikai és egyben szemantikai-logikai meghatározását el kell, hogy válasszuk a réma meghatározásától, mert ugyan van közös tartománya a két fogalomnak, de a magyar mondatban sem csupán a fókusz lehet réma. Rémán azt értjük, ami a közlésben új, amiért a közlés létrejött, végső soron az, amit a témáról kimondunk. A fókusz viszont, amint láttuk, egyrésztől szintaktikai, másrésztől szemantikai-logikai megkötés, amely az ige bal oldalán érvényesül. É. Kiss (2001) úgy oldotta fel ezt az ellentmondást, hogy azokat az új információkat, amelyek nem az ige bal oldalának fókuszpozíciójában vannak, hanem a mondatban bárhol lehetnek, *információs fókusz*nak nevezte. A réma és a fókusz közötti

különbséget dolgozatom elemzési módszereit tartalmazó fejezetében még részletesebben kifejtem. Ugyanis mint szintaktikai restrikciót a magyar ige fókuszáló tulajdonságát a fordítások elemzése kapcsán igen fontos figyelembe venni, hiszen sok szórendi változást a fordításban ez magyarázhat, másfelől az FNy-ben és a CNy-ben az információs struktúra kijelölését, amennyire ez lehetséges, egységesen kell megtenni, hogy összehasonlításunknak legyen alapja.

Összefoglalva: Az FMP linearitásával megnyilvánul mind az angolban, mind a magyarban, amennyiben az elemek KD-ja a mondat vége felé növekszik, ezt *ordo naturalisnak* nevezzük. De látjuk azt is, hogy a magyarban domináns szórend, az SOV a legújabb információt, amiért a közlés létrejött, a mondat belsejébe tolja.

Ebben az alfejezetben a szintaktikai tényezőkre összpontosítottam. Az angolban a kötött szórendtől való eltérés tud szubjektív, jelölt szórendet létrehozni. A magyarban, amennyiben egy SVO szórendű mondat szórendjén változtatunk, ahol az ige fókuszpozíciója igemódosító által foglalt, akkor ott szintén jelölt mondatot kapunk. Ha azonban egy SOV mondatból SVO mondatot alakítunk, ahol O igemódosító, akkor nem csupán szubjektív, jelölt mondat, hanem más értelmű, azonosító fókuszú mondat jön létre, amelynek az információstruktúrája R-T, és csak bizonyos kontextusban működik, l. (7) és (10) mondatok. Mivel a fókusz és a réma értelmezési tartománya között jelentős különbségek vannak, ezért ennek osztályozására a későbbiekben még visszatérek.

3.2.2. A kontextus

Az FMP rendszerén belül a kontextus a legerősebb befolyásoló tényező a hierarchiában. Erősebb, mint a szemantika vagy a linearitás.

Hagyományosan a kommunikációelméletben kontextuson a kommunikációs szituációnak azon elemeit értjük, amelyek meghatározzák a közlés létrehozását és megértését (Bußmann hrsg. 2008). Nyelvészeti szempontból három típust különböztetünk meg (Adam 2009). (A példákhoz Svoboda [2005] példáit alakítottam át.)

A **beszédszituáció kontextusán** (Firbasnál szituációs k.) értjük a helyet, az időt, valamint mindazt, ami a cselekménnyel kapcsolatos beszédet érinti. Pl. a *Kinyitnád az ablakot!* mondat kifejezetten egy személynek szól, de implicite érinti az ablakot is.

A **személyes és társadalmi kontextusba** (Firbasnál tapasztalati k.) beletartozik a beszélő és a hallgató hozzáállása, érdeklődése, érdeke, tudása, feltételezése. Pl. *Találkoztam Tom*

Cruise-zal és Steven Spielberggel. A rendező azt mondta... A beszélő és a hallgató számára ismeretes, hogy a rendező Steven Spielbergre utal.

A **nyelvi kontextus** (Firbasnál verbális k.) az, amikor nyelvi elemek segítségével (anafora, katafora) szemantikailag és nyelvtanilag vagy rámutató gesztussal (deixis) kötjük össze a kifejezéseket egymással, és kapcsoljuk őket össze a beszédszituáció kontextusával. Pl. *Szükségünk lesz az útlevelekre. Azt épp most vetted ki a táskádból.* A névmás az útlevelekre utal vissza (anafora). A második mondat többi része a szituációval köti össze a mondottakat.

Egy mondat teljes értelmét tulajdonképpen e három kontextustípus összessége adja meg.

Az FMP kapcsán szoktunk *régi-új, ismert-ismeretlen, kontextustól független és kontextustól függő* elemkről beszélni a mondatban. Ezek azonban nem ellentétpárok. Egy bizonyos információ újdonságát vagy régiségét skálaszerűen kell elképzelnünk (Svoboda 2005). Az új információ az, amely még nem került be a diskurzusba, és nem világos sem a beszédszituációs, sem a nyelvi kontextusból. A régi információ az, amelyet a beszélő annak tart vagy annak feltételez, vagy ténylegesen ismert mind a beszélő, mind a hallgató előtt (Adam 2009).

Ehhez képest az FMP kontextus-felfogása szűk, „csupán töredéke a kontextus komplex jelenségének” (Firbas 1992: 22, ford. N. J.)¹². Firbas *közvetlenül releváns kontextusról* (immediately relevant context, 1992: 21–40) beszél. Elméletében ez még a szituációs és a nyelvi/verbális kontextusnál is szűkebb. Számára a közvetlenül releváns kontextus az, amikor a befogadó elméjében közvetlenül hozzáférhető az információ. Ez pedig a kommunikáció pillanatában van így. Erre utal a Mathesius által használt *aktuális* jelző (Firbas 1992: 22).

Az előbb látott *beszédszituációs kontextus* és a *nyelvi kontextus* Firbas felfogásában csak a kommunikáció pillanatában releváns (Adam 2009: 27). Nézzünk egy példát. Képzeljük el a következő párbeszédet, amelyben két segéd beszélget az asztalosműhelyben.

(11) (Hová került a gyalu?) – A mester feltette a satupadra.

A szituációs kontextusból világos lehetne, hogy egy asztalosműhelyben van satupad. Az FMP szempontjából azonban a satupadra nem visszanyerhető a *közvetlenül releváns*

¹² The immediately relevant context (...) is only a fraction of the complex phenomenon of context.

kontextusból. Épp ellenkezőleg: az lesz a mondat legrematikusabb eleme, ahová *a mester* felhelyezett valamit.

Ennek megfelelően a közvetlenül releváns kontextusban még tematikusnak számító *információk visszanyerhetősége* (retrievability; Firbas 1992) is szűk. A firbasi iskola követői (Svoboda 1981; Hajičová & Vrbová 1981) kutatásaik alapján arra jutottak, hogy írott szöveg esetén ez nagyon rövid szövegszakaszt jelent, mintegy 7 operációs mezőt. (Firbas itt nem különbözteti meg az operációs mező rangjait [l. 3.1], de feltételezhetően 7 mondatnyi, vagy adott esetben 7 mondategységnyi szöveget kell elképzelnünk.) Firbas, amikor visszanyerhetőséget említ (1992: 23), ezt a kb. 7 operációs mezőt veszi figyelembe, ezt érti *visszanyerhetőségi íven* (retrievability span). De hangsúlyozza, hogy tulajdonképpen nem a hossz számít, lehetnek határesetek, az operációs mező dinamikáját végsősoron az FMP rétegei együttesen határozzák meg (Firbas 1992: 24). Ahhoz, hogy egy információ visszanyerhető legyen, gyakorlatilag jelen kell lennie a kommunikáció pillanatában.

Vannak azonban olyan elemek, amelyek mindenkor visszanyerhetőek, ilyenek pl. az *itt* és *most*, vagy a *beszélő/író* személye, a *hallgató/olvasó* személye, az *emberek*, a *természet* általánosságban, amelyek teljes természetességgel vannak jelen. Ezek az *én*, *te*, az névmások, vagy az angolban ilyen az egzisztenciális konstrukcióból (*there is/are*) a *there* névmás, vagy *az ember* mint általános alany.

Ha egy elem *a visszanyerhetőségi íven* kívül esik, újabb megjelenése új információnak számít. Tehát olyan elemek (tárgyak, jelenségek) amelyek pl. egy szöveg elején már említésre kerültek, de nincsenek benne a közvetlenül releváns kontextusban, vagyis az olvasó elméjében és rövidtávú memóriájában, nem nyerhetőek vissza. Újabb megjelenésükkor új információnak számítanak. Ennek megfelelően, amikor *kontextustól függő*, ill. *kontextustól független* (Firbas 1992: 31) elemekről van szó, akkor a kontextus alatt a közvetlenül releváns kontextust kell érteni. Lentebb a kontextustól való függésre és függetlenségre Firbas alapján néhány saját példát hozok.

A kontextustól való függést jelölheti 1. nem névmási *ismétlés*; 2. *névmási ismétlés*; 3. *névmásra utaló morfológiai exponens* (pl. segédige: *she – was*, vagy a magyarban rag: *ő – játszik*); 4. *ellipszis* (pl. *Feri a garázsban rakott rendet, Mari a konyhában rakott rendet.*); továbbá 5. *morfológiailag különböző, de ugyanazzal a denotátummal rendelkező elemek* (pl. János értelmezte a szöveget. *Értelmezését* nem tudom követni.). A *szinonimák* egyedi elbírálásban kell, hogy részesüljenek, mert néha olyan új jelentést hoznak magukkal, amelyek a közvetlenül releváns kontextusból nem nyerhetőek vissza. Az FMP-elemzés hivatott ennek

tisztázására. Annak megítélése, hogy a *ko-referenciális* elemek (azok az elemek, amelyeket az 1 – 5. alatt felsoroltam) tematikusak-e, vagy rematikusak-e, az nagyban függ KD-értéküktől is. Más szóval a kontextustól való függés csupán kapcsolódik a tematizáltsághoz, de önmagában nem határozza meg azt. Hogy mi a *téma*, az attól is függ, hogy belőle indul-e ki a perspektíva, vagy éppen rá mutat. (Pl. Zsuzsa Péterke anyukája. Péterke nagyon hiányolta anyukáját az óvodában. Éppen sirdogált a sarokban, amikor az ajtóban megjelent Zsuzsa. – Zsuzsa újbóli említése rematikus, mert a perspektíva rá mutat.). Ezt a következő (3.2.3.) fejezetben fogom részletesen tárgyalni. (A perspektíva általában a legalacsonyabb KD-val rendelkező elemből indul ki, pl. az alanyból, és a legrematikusabb elemre mutat, pl. tárgyra, vagy határozóra. De mutathat olyan elemre is, amely tematikus szokott lenni, pl. az alanya, ha a mondategység többi eleme kisebb KD-val rendelkezik.).

Továbbá vissza nem nyerhető információnak számít az *emfatikus névmás* és a *kontraszt* is. (Pl. *Péter remek munkát végzett. Ő a mi emberünk!* – Péter és az ő névmás koreferenciális, de a hangsúlyos kiemelés nem nyerhető vissza. A *kontrasztra* Firbas [1992: 36] példája: *He did not praise your paper, but my paper.* A *paper* valami közösre utal, de a kontraszt az új információ, és az nem nyerhető vissza.)

Továbbá kontextustól függetlennek számít az is, ha a szerző valamit ismertnek, kontextustól függőnek állít be, az elbeszélését *in medias res* kezdi, egy szereplőt, helyszínt úgy mutat be, mintha már ismernénk (Firbas 1992: 40). Pl. *She sat at the window watching the evening invade the avenue* (Joyce 2004: 15). Joyce *Dubliners* kötetének Evelyn című novellája kezdődik ezzel a mondattal. Bár a novella címe Evelyn, nem lehetünk benne biztosak, hogy őrá van szó az első mondatban. Az a tény kelti fel érdeklődésünket, hogy egy női szereplő ül az ablakban. Őrá figyelünk, a személyes névmás nem ismertre utal vissza.

A következő alfejezetben a dinamikus szemantikai struktúrát értelmezzük.

3.2.3. Szemantikai struktúra (bemutató, minősítő és kombinált skála)

A 3. fejezet elején már utaltam az FMP elnevezés kapcsán a perspektívára. A kommunikatív dinamizmust tárgyalva (3.1.) pedig szó volt az elemek különböző információs töltöttségéről és arról, hogy a mondatban a KD-val rendelkező elemek szintaktikai és szemantikai viszonyok alapján oszlanak el a mondategységeken belül. A linearitás elvét (3.2.1.) tárgyalva érintettem a szintaktikai viszonyokat. Most pedig a *dinamikus szemantikai struktúrát* fogom tárgyalni.

Induljunk ki ismét az elnevezésből. Kezdjük a *szemantikával*. Példamondatunkból: *A girl came into the room* megértettük (l. 2.2, 3.1), hogy kötött szórend (SVO) mellett is, a szavak jelentésénél fogva – a *girl* megjelenése mint új információ – a mondat lehet *szubjektív*, R-T tagolású. Ez vezette Firbast arra a felismerésre, hogy a szórenden, a hangsúlyon és a kontextuson kívül van még egy tényező, amely befolyásolja a KD eloszlását a mondatban, ez pedig az elemek jelentése, szemantikája.

A hagyományos, statikus szemantikában megkülönböztetünk olyan szemantikai szerepeket, mint *agens*, *experiens*, *instrumentum*, *jellemzett*, *patiens*, *lokális*, *eredmény* stb. (Kiefer 1992: 902). Firbas azonban ezeknél elvontabb szerep-elnevezésekkel él, ő *háttérrel* (Setting), *bemutatóról* (Presentation) és *jelenségről* (Phenomenon), valamint a *minősítés hordozójáról* (Bearer of Quality), *minősítésről* (Quality) és *specifikációról* (Specification) beszél, s ezt *dinamikusan* képzei el. A *dinamikus* jelzőnek pedig ezt a meghatározást adja:

Nézetünk szerint, a 'dinamikus' jelző azért indokolt, mert a szemantikai tartalom nem független a kommunikáció áramlásától, hanem kapcsolódik bizonyos kontextuális tényezőkhez, és aktívan alakítja a kommunikáció perspektíváját.¹³ (Firbas 1992: 66, ford. N. J.)

Firbas *dinamikussemantika*-definíciója elvontabb azért, mert azt állítja, hogy az egyes elemek jelentése változik a kommunikációban betöltött helyüktől függően (vö. Svoboda 2005: 4). Míg klasszikus példánkban, az *A girl came into the room*-ban a *girl* jelenséggént (J) mutatkozik, mivel kontextustól független elem, addig pl. a *The girl gave a lecture* mondat esetében a *the girl* ismertségre utal, s így a minősítés hordozója lesz, vagyis más lesz a mondat perspektívája, már nem az alanyra utal, hanem öbelőle indul ki. A *gave* ige „minősíti” az alanyt, a kontextustól független tárgy, a *lecture* pedig „specifikálja”. A *dinamikus szemantika* elvontsága abból is fakad, hogy az előbb kifejtett meghatározásokat nagyon tágan kell értelmezni.

Firbas szerint tehát a szemantika alakító tényező a FMP-ben, mégpedig kontextusfüggő módon, dinamikusan alakítja azt. Kétfajta *perspektívát* vagy más szóval *skálát* különböztet meg, a *bemutató* (Presentation) és a *minősítő* (Quality) *skálát* (Scale), (a terminusok ford. N. J.). A bemutató skálában felhasznált dinamikus funkciók a következők:

¹³ The qualification 'dynamic' is necessitated by the fact that the semantic content concerned is not viewed as unrelated to the flow of communication, but as linked with definite contextual conditions and as actively participating in developing the perspective of the communication.

Set(ting), H (háttér elem), •	Pr(esentation of Phenomenon), JB (a jelenség bemutatása), •	Ph(enomenon Presented); J (jelenség) ●
--	--	---

A pontok a növekvő KD-t mutatják, ez azonban csak az *interpretatív* sorrend – vagyis a növekvő KD szerinti sorrend. A tényleges sorrend másképp is megvalósulhat, pl. így:

- (12) A hawk (J) has landed (JB) on the tree branch (H).

● • •

Ahol most a **jelenség** (J) az *a hawk*, a **bemutató ige** (JB) *a has landed*, a **háttér** (H) pedig az *on the tree branch*. Ha a mondatban jelöljük a KD-t is, akkor az elemek a következő jelöléseket kapják:

- (13) A hawk (LR, J) has landed (Ö, JB) on the tree branch (DT, H).

Ahol **LR** a legnagyobb KD-val rendelkező, tehát a **legrematikusabb** elem, **Ö** az **összekötő elem**, a **DT** pedig a **diatéma**, az a tematikus elem, amely ugyan még nem volt említve, de a kommunikációban, ill. a mondategységben a legalacsonyabb KD-val rendelkezik (vö. 1. táblázat). (A diatéma [DT] és állandósult téma [ÁT] közötti különbséget az 5. fejezetben részletesen át fogom tekinteni.)

Nézzünk most egy magyar példát is a dinamikus szemantikai szerepek, valamint a KD jelölésére:

- (14) Egy sólyom (LR, J) szállt le (Ö, JB) a fa ágára (DT, H).

A magyar mondatban a fordított igei állítmány biztosítja az alany rematikusságát. Ha viszont igemódosító nélküli igét választanánk, akkor a hangsúlyból és a névelőből, valamint szintén a dinamikus szemantikai szerepből tudnánk a rematikusságra következtetni:

- (15) Egy sólyom (LR, J) szállt (Ö, JB) a fa ágára (DT, H).

A bemutató skála azonosításának relevanciája a fordítások elemzésével kapcsolatban a következő kérdéseket veti fel: Vajon mindig egyértelmű az alany szerepe (rematikus vagy nem rematikus) a FNy-i szövegben? Mi van, ha nem egyértelmű? A fordító ilyen helyzetekben hogy dönt? A perspektíva azonosítása értelmezési kérdés. A FNy-i és CNy-i szöveg összehasonlításából következtetni tudunk a fordító értelmezésére is. A fenti kérdésekre éppen ezért keressük a választ az elemzésekben is.

De térjünk rá a minősítő skála (Msk) dinamikus szemantikai szerepeinek bemutatására. A minősítő skála elemei a következők:

Set(ing), •	B(earer of Quality), •	Q(uality), •	Sp(ecification) and •	F(urther) Sp(ecification) •
H (háttér),	MH (minősítés hordozója),	M (minősítés),	Sp (specifikáció)	és TSp (további specif.)

A dinamikus funkciók felsorolása itt is a növekvő KD-t mutatja. A *háttérem* rendelkezik a legalacsonyabb dinamikával. A *minősítő* mondatokban az alany a *minősítés hordozója* az angolban. Az ige minősíti az alanyt, további elemek, pl. tárgy (értsd: objektum) vagy egyéb határozók specifikálják az ige jelentését s így a perspektívát is. Majd ha vannak még további elemek, akkor azok még inkább továbblendítik a mondat dinamikáját új információval, további specifikációval. A minősítő skála konkrét megvalósulásának egy példája:

- (16) Yesterday morning (H) Jane (MH) greeted (M) her uncle (Sp) with enthusiasm (TSp).

Az időhatározó *yesterday morning* képezi a cselekmény háttérét, *Jane* az alany, a minősítés hordozója. Az ige *greeted* minősíti *Jane-t*, mégpedig két specifikációval. A (közvetett) tárgy *her uncle* specifikálja, hogy kire irányult a cselekvés, majd egy további specifikáció *with enthusiasm* megadja annak a módját is.

Ha (16)-hoz is hozzárendeljük a KD relatív értékeit, a következő jelöléssel bíró mondatot kapjuk.

- (17) Yesterday morning (DT, H) Jane (DT, MH) greeted (Ö, M) her uncle (R, Sp) with enthusiasm (LR, TSp).

Ahol az egyik tematikus elem, a **diatéma** (DT) a *yesterday morning*, mert háttér, és mert a mondat elején van. Ezt követi a szintén **tematikus alany** (DT): *Jane*, aki tematikus azért, mert a minősítés hordozója (MH), valamint azért, mert belőle indul ki a perspektíva. Őhöz kapcsolódik a minősítést (M) mutató ige: *greeted*, amely egyben **összekötő elem** (Ö) is. Összeköti a tematikus elemet, az alanyt a **specifikációval** (Sp): *her uncle*. Rematikus, mert nagyobb a KD-ja, mint az igének, új információt visz, a cselekmény rá irányul, a mondat végéhez közel áll. Végül van még egy elem, amely tovább lendíti a kommunikációt egy még magasabb dinamikájú elemmel, ez a **legrematikusabb elem** (LR), a módhatározó *with*

enthusiasm. Nézzük meg, hogy mi történik ezekkel az elemekkel a fordítás során. Egy lehetséges fordítása mondatnak a következő:

- (18) Tegnap reggel (DT, H) Jane (DT, MH) lelkesen (R, Sp) üdvözölte (Ö, M) a nagybátyját (LR, TSp)

A fordításban a tematikus elemek és azok helye megegyezik a (17) mondatéval. A legrematikusabb elem viszont, a *lelkesen*, az ige fókuszába került, az első specifikáció, a *nagybátyját* pedig a mondat végére. Kérdés, hogy vajon a legrematikusabb elem, a legnagyobb KD-val rendelkező elem mindig az ige bal oldalára fog kerülni, vagy ezt funkciója határozza meg? Itt a módhatározó került fókuszba. Ha a tárgy került volna oda, más jelentésű mondatot kaptunk volna, mint (17). (Vö. *A nagybátyját üdvözölte lelkesen*, és nem a nagynénjét.)

A (18) mondat esetén a fordításban változik a szórend. A (17) mondat SVO szórendje és növekvő KD-ja (18)-ban SOV szórendű lesz. A linearitás (3.2.1.) fejezetben (5–10) mondatok esetén példát néztünk arra, hogy viselkednek az FMP elemei abban az esetben, amikor a magyar szórend is SVO. Próbáljuk most kikényszeríteni, hogy (17) mondatunkat igekötős igével kelljen lefordítani. Módosítsuk a (17) mondatot a következőképp:

- (19) Yesterday morning (DT, H) Jane (DT, MH) decided (Ö, M) to greet (R, Sp) her uncle (R, TSp) with enthusiasm (LR, TSp).

A fordító valószínűleg automatikusan igekötős igét használ a *decide* ige megfelelőjeként. De mi történik a többi rematikus elemmel?

- (20) Tegnap reggel (DT, H) Jane (DT, MH) elhatározta, [hogya (Ö) lelkesen (R, Sp) üdvözli (Ö, M) nagybátyját] (LR, Sp).

Úgy tűnik, hogy míg (18) mondat esetében el lehetett oszlatni a rematikus elemeket az ige két oldalán, az igekötős ige esetében ez nem működik. Ha a minősítő skála igekötős igével kerül fordításra, a rematikus elemek a mondat vége felé feltorlódnak, s ha a fordító nem használ újabb mondategységet, az elemek közötti viszonyok nem lesznek világosak. Másfelől közelítve azonban a mondategységek száma megnőtt. Míg az egész mellékmondat rematikusnak tekinthető, addig a mondategész szintje alatt a mondategységet tovább lehet bontani további összekötő és rematikus elemekre. A fordítás és a perspektíva viszonyában (20)-hoz hasonló esetekben felmerül a kérdés, van-e annak jelentősége a perspektíva

szempontjából, hogy a mondategységek száma megnő? Nem darabolódik-e fel túlságosan a perspektíva?¹⁴ Illetve van-e ennek kihatása a szövegre? Elemzéseim során figyelembe veszem ezt a kérdést, és a mondategységek számának változását figyelni fogom a perspektíva függvényében.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy Firbas elméletében alapvetően két skálát különböztet meg, a bemutató és a minősítő skálát. Közöttük az a lényeges különbség, hogy a *minősítő skála* (Msk) az alanytól *el*mutat, azaz abból indul ki, és az ige segítségével egy vagy több másik elemre mutat. (Abban az esetben, ha másik elem nincs, akkor a perspektíva magára az igére mutat. Pl. *Jane elájult.*) Képletesen szólva az alanyból kiinduló perspektíva más elemeket perspektívál.

A másik alapvető skála a *bemutató skála* (Bsk), amely viszont az igéből az alanyra mutat, bemutatja azt mint jelenséget. Képletesen szólva itt az alany van *perspektíválva*. Ha Firbas hasonlatával (Adam 2009) akarunk élni, és az operációs mezőt/mondategységet úgy képzeljük el, mint egy színpadot, akkor a bemutató skálában a szereplő kerül reflektorfénybe, a bemutató skála mintegy „bevezeti”, „betolja” az új szereplőt a színpadra. A minősítő skála pedig olyan, mint amikor a reflektorfény a szereplőről a cselekményre, az akcióra, az akció következményére irányítja a figyelmet.

A bemutató skálának vannak altípusai. Ezeket a következő alfejezetben tárgyalom.

3.2.3.1. A bemutató skála (Bsk) négy típusa

A bemutató skálákat Martin Adam (2013), Firbas egyik utolsó tanítványa rendszerezte, és bővítette ki. A prezentáló fokozatról már tudjuk, hogy a jelenség (J) bemutatása a feladata. Adam négy altípust különít el:

I. egzisztenciális *there + be* konstrukció

A *there + be* konstrukcióban a *there* KD szempontjából nagyon gyenge, mégsem jelentés nélküli, mert utal arra a háttérre, amelyet a mondat tényleges helyhatározója majd kifejez (Firbas:1992: 24). Konstrukcióként pedig jobbra perspektívál, az alanyt, annak létezését hangsúlyozza.

(21) There (H) is (JB) a cat (J) on the table (H).

¹⁴ Ezt a kérdésfelvetést Klaudy Kingának köszönhetem, aki egy konzultáció alkalmával felhívta a figyelmemet a mondategységek számának változására, ill. arra a kérdésre, hogy ez milyen hatással van a perspektívára.

A *there*, ahogy mondtuk, a (19) mondatban is előrejelzi a mondategység végén álló helyhatározót. Reflektorfénybe pedig az *a cat* kerül. Ezt a konstrukciót a magyarban a következőképp adhatjuk vissza.

(22) Egy macska (J) van (JB) az asztalon (H).

Az ige bal oldali fókuszfunkciója aktiválódik. Az alany így lesz rematikus, a helyhatározó tematikus háttérszerepbe süllyed.

II. rematikus alany ige előtti pozícióban

Erre a típusra már láttunk két példát is. Ilyen volt az *A girl came into the room* mondat, valamint a (12) és magyar megfelelője, a (14) mondat, amely fordított igei állítmánnyal adta vissza az alany rematikusságát, valamint (15), ahol szintén a dinamikus szemantika, valamint a magyar ige fókuszáló tulajdonsága végezte ugyanazt a feladatot. Több példát itt most nem hozok a bemutató skálára, a bemutató igékre újabb példákkal az 5. fejezetben fogok visszatérni.

III. határozó és S-V inverzió

Ebben a típusban az S-V inverzió arra utal, hogy az SVO szórendben az alany és az ige helyet cserélnek, mindezt azért, mert az alany ebben a helyzetben is rematikus. Tehát a bemutató skála II. típusának fordítottja (inverze) jön létre így, ahol az alany természetesen kontextustól független, és a legnagyobb KD-val rendelkezik a mondategységen belül.

(23) And in the door (H) was standing (JB) the famous actor Clint Eastwood (J).

• • ●

A bemutató skála III. típusának az az érdekessége, hogy az interpretatív sorrend is megvalósul benne, az elemek KD-ja a mondat vége felé növekszik. Ilyen jellegű mondatra már a magyarban is láttunk példát (vö. 3.1.): *A színpadon az Omega együttes*. De további érdekességet nyújt (23) mondat magyar fordítása. Ahhoz, hogy a mondat végi csattanót meg lehessen tartani, és ne borítsuk fel a T-R sorrendet, valamiképp semlegesíteni kell az ige fókuszát, pl. így:

(24) És az ajtóban (H) ott (?) állt (JB) a híres színész, Clint Eastwood (J).

A (24) mondat abban különbözik (23)-tól, hogy a magyar ige balra is fókuszál. Elképzelhető olyan hangsúly, amely az *ott* névmás nélkül a fókuszt *az ajtóban*-ra irányítaná. Az alany nem megszokott, hátravetett, mondatvégi pozíciója azonban ebben az esetben is rematizálná az alanyt, viszont a mondat dinamikája kétpólusú lenne. A (21) mondat viszont nem ilyen. Az *ott* névmás beszúrása a fókuszt magára vonja ugyan, de szemantikailag kevesebb jelentéssel bír, mint az *az ajtóban*. Ezért bár a magyar ige bal oldali fókusza hangsúlyával ellene dolgozik a KD-nak, az ige utáni elemekben még fel tud épülni a növekvő skála. Az alany rematikusságát erősíti szemantikai töltete, rendhagyó sorrendi pozíciója (AVS), valamint a linearitás mondatvégi kiemelő szerepe. Egészen más hatást keltene a mondat, ha a kiemelést az ige előtti fókusszal akarnánk biztosítani.

(25) A híres színész (H), Clint Eastwood (J) állt (B) az ajtóban (H).

Hiába van csupán a színész neve közvetlenül az ige előtt, a határozott névelő a *híres színész*-t már tematikussá teszi, és az ige előtti fókusz legfeljebb hangsúlyoz, de a dinamikus szemantikai funkció, a *bemutató* elmarad. Mindez a fejtegetés arra enged következtetni, hogy adott esetben nem elegendő a nyelvtani szerepek megtartása. A sorrend megváltoztatásával is változhat a KD, és különösen figyelembe kell venni a magyar ige fókuszát, mert az nemcsak rematikus, de tematikus elemeket is kiemelhet. Az *ott* névmás nem tartozik az igemódosítók sorába (vö. É. Kiss 2004: 34), fókusztoompító és – az információ szempontjából előrejelző – szerepe miatt én az ilyen névmást **fókusz-előrejelzőnek** nevezem, és **FJ** rövidítéssel jelölöm.

IV. helyhatározó T – alany & R – tárgy

Végül a teljesség kedvéért a negyedik egy nagyon ritka típusa a bemutató skálának Martin Adam korpuszából (Adam 2013: 69):

(26) The banner (H) bore (B) **a red rampant lion** fluttering in the breeze (J).

A mondat C. S. Lewis *The Lion, The Witch and The Wardrobe* című művéből származik (Lewis 1950: 46). Adam indoklása szerint ez a konstrukció csak látszólag kvalifikáló fokozat, tulajdonképpen mély struktúrájában azt mutatja, hogy az alany is képes a háttérfunkció betöltésére. A háttérfunkciót ugyanis, ahogy eddig láttuk, általában határozók töltötték be, az alany általában vagy jelenség, vagy a minőség hordozója. A példamondatban azonban nem.

Lewis regényét magyarra K. Nagy Erzsébet (1988: 49) fordította. Ő kettébontotta a konstrukciót:

- (27) (...) zászlót (J) lobogtatott (Ö) a szél (MH). **Ugrani készülő oroszlánt** (J) hímezték (Ö) a közepébe (H).

A fordító két szubjektív sorrendű mondategységet hozott létre. Nem okozott gondot *a zászló címerét* rematikus pozícióba hoznia. Ezt biztosítja a magyar ige fókusza. Sőt a zászlót is rematizálta. Mindkét jelenséget a fókusz emeli ki. (Az angol eredetiben egyébként a *banner* szó is határozatlan névelővel áll. Adam a példája kedvéért egyszerűsített.). A magyar fordítás az összetett szerkezet miatt és a két rematizált elem miatt növelte a mondategységek számát, hogy két fókuszhellyel mindkét elemet ki tudja emelni. Ezt a példát a teljesség kedvéért idéztem, de ritkasága miatt, valamint amiatt, mert az angol–magyar verzió kontextusba ágyazott összehasonlítása túl nagy kitérő lenne, a továbbiakban nem részletezem. A következő alfejezetben a két főtípus, a bemutató skála és a minősítő skála ún. ötvözetét vizsgálom.

3.2.3.2. A kombinált skála (Ksk)

A két fokozatnak létezik ötvözete is, ezt *kombinált skálának* **Ksk** (Combined Scale) hívjuk. Firbas példája (1992: 67) így szól:

- (28) Ages ago (H) a young king (J) ruled (JB & M) his country (Sp) capriciously and despotically (TSp).

Az ige egyszerre mutat az alanyra, bemutatja azt, és pozíciójukból kifolyólag a mondat vége felé egyre nagyobb KD-t kap a tárgy, valamint a módhatározók. Adam és Chamonikolásová (2005: 217–219) úgy nyilatkoznak erről a típusról, hogy ez a minősítő skála egy módozata, hiszen az alany tematikus szerepben van. Firbas azzal indokolja elképzelését, hogy amennyiben a mondatot kettébontjuk, úgy csak ebben a sorrendben képzelhető el a két mondat egymás után. *There was a young king. He ruled his country capriciously and despotically.* Tehát – mondja Firbas (1992:67) – a (26) mondatban az alany két szerepe összesűrűsödik, az ige beletolja mindkét szerepet, a jelenség és a minősítés hordozójának a szerepét is az alanyba. Én egyetértek Firbas meglátásával a magyar fordítás miatt. Ugyanis a népmesei kezdeteket ismerve – *hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy király, aki...* – nem valószínű, hogy bárki is a következőképp fordítaná a (28) mondatot:

- (29) Nagyon régen (H) egy fiatal király (MH) szeszélyesen és önkényesen (Sp) kormányozta (M) országát (TSp).

Ha ugyanis így fordítaná, mint ahogy az (29) mondat dinamikus szemantikai jelölése is látszik, az *egy fiatal király*-t tematikus helyzetbe hozná, ahol az csupán, mint a minősítés hordozója jelenne meg. Rematikussá a módhatározó *szeszélyesen és önkényesen* válna, mivel a magyar ige látszólag csak egy elemet tud balra rematizálni, valamint rematikus lenne a tárgy *országát*, amely az ige után helyezkedik el. Elveszne viszont az alany rematikussága, ami a (28) mondatban megvan. Tehát a mondat perspektívája megváltozna.

Felmerül a lehetősége annak, hogy az angolhoz hasonló módon egy igével oldjuk meg a problémát. Ekkor a következő mondatot kapjuk:

- (30) *Nagyon régen **egy fiatal király** (J, LR) kormányozta szeszélyesen és önkényesen országát.

Érezzük, hogy akárcsak (18)-ban, a módhatározó a fókuszba kívánczik, mert ha az ige *kormányozta/uralkodott* balra fókuszál, akkor viszi magával a hangsúlyt is. De hiába beszélünk csak írott szövegekről, egyszerre nem tud megvalósulni a kétfelé rematizálás ebben a magyar mondatban. Ahhoz, hogy az *egy fiatal király*, a *szeszélyesen és önkényesen*, valamint az *országát* is rematikus legyen, két igré van szükségünk.

- (31) Réges régen élt (JB) **egy fiatal király** (J), aki **szeszélyesen és önkényesen** (Sp) kormányozta (Ö) **országát** (TSp).

Firbas kombinált skálája meglátásom szerint érdekes a magyar fordítás szempontjából, hiszen fel kell ismernünk, hogy a mondat alanya milyen szemantikai funkciókat hordoz, ahhoz, hogy a megfelelő perspektívát tudjuk létrehozni a fordításban is.

Ebben az alfejezetben igyekeztem bemutatni az FMP tényezői közül a dinamikus szemantikai struktúrát, és törekedtem összefüggésbe hozni a linearitással, valamint az elemek KD-töltésével. Továbbá értelmeztem a perspektíva két fajtáját, a bemutató és a minősítő skálát, valamint azok ötvözetét, a kombinált skálát. Ennek a fejezetnek az utolsó alfejezetében áttekintettem a bemutató skála típusait, valamint a kombinált skálát. Mindegyiket értelmeztem magyar fordításaik tükrében is.

3.3. Összefoglalás

Dolgozatom 3. fejezete kettős célt szolgált. Egyrésztől igyekeztem felvázolni az FMP firbasi elméletének alapjait, másrésztől törekedtem arra, hogy ezeket úgy illusztráljam példákkal, hogy abból érthető legyen a későbbi analízis módszere is.

Miután röviden megvilágítottam az információs struktúra megközelítésének elméleti háttérét és az FMP jelentését, sorra vettem az FMP egyes tényezőit: a linearitás elvét (szórend), a kontextualitást, valamint a szemantikai struktúrát. Az intonációra nem tértem ki, mert írott szöveget elemzek, a hangsúlyozásnak elsősorban a beszélt nyelvben van jelentősége. Jóllehet, mint ahogy azt a fejezet példáiból láttuk, gyakran a szintaktikai szerkezetből lehet következtetni a hanglejtésre, hangsúlyra. Ezekben az esetekben az intonációt figyelembe kell venni.

A kommunikatív dinamizmus (KD) fokát egy-egy mondategységben az FMP 4, ill. írott szövegnél 3 tényezőjének összjátéka fogja meghatározni. A szórendről (3.2.1.) szóló alfejezetben a KD-hez viszonyítva, példákkal illusztráltam az objektív, valamint a szubjektív (jelölt) szórendet, mind az angol, mind a magyar szórendre vonatkoztatva. A magyar szórenddel kapcsolatban kifejtettem a fókusz különleges szerepét. A szemantikai struktúráról szóló fejezetben tárgyaltam a bemutató és minősítő skálákat, és angol, valamint magyar példákkal illusztráltam őket. A bemutató skála négy fajtájára, a másodikat kivéve, külön is hoztam példákat. A nyelvtani szerkezet (szórend) összehasonlításának és a skálák bemutatásának kiemelt fontosságot tulajdonítok az elemzés módszerének előkészítésében. Az elemzés módszereit leíró fejezetben még egyszer ki fogok térni az FMP tényezőinek összjátékára, de ott már elsősorban a jelölés és a terminusok ismertetése lesz a cél.

4. FMP a fordítástudományban

Ebben a fejezetben a fordítástudomány és az FMP közötti kapcsolatot taglalom, kezdve azon, hogy milyen jelentős szerepe volt a fordításnak az FMP-elmélet kialakulásában és továbbfejlődésében. Ezután vázolom azt a két irányt, amelyeken meglatásom szerint az információstruktúra funkcionális alapú kutatása zajlik a fordítástudományon belül.

Funkcionális alapú kutatáson a szövegbe ágyazott mondatok analízisét értem, amely más megközelítés, mint a mondatok rendszerszintű szintaktikai vizsgálata, ahol nem, vagy csak részben veszik figyelembe a kontextus hatását. Hoffmann (1985: 217) szerint pl. éppen ezért az alapvető szórendre vonatkoztatható következtetések a kétfajta megközelítéstől függően nagy valószínűséggel eltérnek egymástól.

A fordítástudományon belül tehát az említett két kutatási irány egyike elsősorban a témastruktúrát vizsgálja, és hasonlítja össze FNY-i és CNY-i szövegek között, a másik irány valamiképp az FMP alapján hasonlítja össze két nyelv szövegmondatainak információs és grammatikai szerkezetét. Mindkettő felhasználási területére nézünk példákat.

Mindkét kutatási irányon, sőt az egész fordítástudományon belül visszatérő kérdés, hogy meg kell-e tartani az FMP-t. Egy külön alfejezetben (4.4.) erre vonatkozólag idézek néhány véleményt.

Ezt követően az expresszív szövegekre vonatkozó ekvivalencia kérdését taglalom, és kérdéseket fogalmazok meg az általam választott expresszív szövegkorpusz kapcsán arra vonatkozólag, hogy a mondatszintű összehasonlításban mi lehet a megfigyelés célpontja.

Végül a kutatási igényt indoklom, és a kutatás várható eredményeit vázolom fel.

4.1. A fordítás és az FMP közötti kapcsolat

Nyugodtan állíthatjuk, hogy az FMP elképzelhetetlen a fordítás nélkül. Ennek bizonyítására három példát szeretnék kiragadni. Firbas (1992) *Functional sentence perspective in written and spoken communication* című monográfiájában, hogy az FMP lényegét olvasóinak elmagyarázza, Victor Hugo *Nyomorultak* című regényének záró fejezetéből idéz egy bekezdést franciául, angolul, németül és csehül. Először a *perspektívákat* (skálákat), majd a *kommunikatív dinamizmust*, a *potencialitást* (nemegyértelműséget), a *lineáris és interpretatív elrendezést* magyarázza el a fordítások segítségével. Mindezt mikro-, azaz mondatszinten, de sohasem függetlenül a szövegtől, amely alapját képezi a *közvetlenül*

releváns kontextusnak. Ezeknek a fordításoknak az összehasonlításából megérthetjük, hogy a linearitás elve univerzális, de más- és másképp valósul meg az egyes nyelvekben. Az is világossá válik, hogy sok esetben a fordítónak lehetőségében áll a perspektívát megtartania, megváltoztatnia vagy éppen csak módosítania, de ennek következményei vannak a hatás vagy éppen a jelentés szempontjából.

A másik példa szintén az 1992-es monográfiából származik. Az óangol és a modern angol szórend összehasonlítása kapcsán Firbas az óangol bibliát 21 újabb angol nyelvű bibliafordítással veti egybe (1992: 128), és ennek segítségével kimutatja, hogy az óangolban a linearitás elve játszotta a főszerepet a szórend kialakításában.

A harmadik példa az FMP makroszintű felhasználásának lehetőségét érinti. Svoboda (2005) az FMP elmélet alapjait ismertetve újdonságról számol be az FMP kutatás területén, ezen pedig Firbas (1995) *dinamikus szemantikai láncok* gondolatának gyakorlati alkalmazását érti. A *dinamikus szemantikai láncok* gondolata azt jelenti, hogy összekötjük egy szövegrész, pl. egy bekezdés legrematikusabb elemeit, és összehasonlítjuk őket a fordításaik összekötött legrematikusabb elemeivel. Firbas Pasternak *Doktor Zsivágójának* első bekezdését holland, angol, német, francia és cseh fordításaival veti egybe, ahogy azt az Hugo-szövegrésszel is tette. Itt azonban az egybevetés már nem demonstratív célt szolgál, hanem az FMP makroszintű felhasználásának lehetőségét bizonyítja, akár a fordításkritikában való felhasználhatóságát is előrevetítve ezzel. De számos 1992 előtti és utáni más tanulmányában is a fordításokhoz nyúl Firbas, ezzel is kifejezve, hogy az FMP univerzális, csak nyelvi megvalósulásai különböznek. Hogy az ilyen jellegű összehasonlítások nem csupán kontrasztív jellegűek, hanem a fordítások minőségéről, áttételesen a fordítók tevékenységéről is megtudhatunk belőlük valamit, azt Peter Newmark így foglalja össze:

Az FMP olyan eszköz, amelyet a komoly irodalmi szövegek fordításának nyelvészeti elemzésében, értelmezésében és ha szükséges (*au besoin*), kritikájában lehet alkalmazni, nem feledkezve meg arról, hogy egy rossz hangsúly vagy egy nem megfelelő szórend, amelyek mindegyike az FMP speciális területének számít, eltorzíthatja a fordítás jelentését. (Newmark 2003, ford.:N. J.).¹⁵

¹⁵ Az idézet eredeti szövege: FSP is an instrument of linguistic analysis, of interpretation and if need be (*au besoin*) of criticism of the translation of a serious literary text, bearing in mind that a false stress or an incorrect sequence, which are both the special domain of FSP, will normally distort the meaning of a translation. (Newmark 2003: 238)

Az FMP fordítástudományban való felhasználhatóságát sokan észrevették. A kutatások főleg két irányban indultak meg. E kettőt a következő alfejezetekben röviden ismertetem.

4.2. Témastruktúra-kutatás a fordítástudományban

Ha a fordítástudomány és az információstruktúra-kutatás kapcsolatát nézzük, és itt most az információstruktúra kutatását tágan értelmezem, akkor szembetűnő, hogy a kutatások nagy része a *témastruktúrát* vizsgálja a FNY-i és CNY-i szövegekben. Ha az információstruktúrát szűk értelemben, mint FMP-t fogjuk fel, amely az információ folyamát vizsgálja, akkor kevés ilyen kutatást találunk. Lássunk néhány példát a *témastruktúra* kutatására.

Daneš téma-progresszió-elmélete, a témafejlődés különböző típusai a szövegben: **1. egyszerű lineáris progresszió; 2. témafejlődés végigfutó témával; 3. témafejlődés levezetett témákkal; 4. többfelé ágazó réma** (Daneš 1974) a szövegnyelvészek után (Brinker 2010) több fordításkutatót is megihlettek. (Tudnunk kell azt is, hogy Daneš is Firbas alapelveit követve tért át a mondatszintű elemzésről a szövegszintű elemzésre [Hajičova 2012].) Károly (2007), valamint Károly (2014: 88–103) részletesen tárgyalja azokat a szerzőket, akik a témastruktúrát kutatták FNY-i és CNY-i szövegekben. Lautamatti (1987), Daneš progresszióelméletét módosította topikstruktúra-vizsgálatában. Gerzymisch Arbogast (1994) Mudersbach (1981) modelljét használja fel, s az ő téma-réma tagolását az egész szövegre alkalmazza. A témastruktúrát Gerzymisch Arbogast a következőképp értelmezi:

Egy szöveg tematikus progressziója nem a szöveg nyelvenkénti strukturálását mutatja, hanem a szövegben közvetítendő információmennyiségek tagolását és dinamikáját, amely megelőzi a verbalizációt (1994: 161, ford. N. J.).¹⁶

Gerzymisch Arbogast tehát univerzálisnak írja le a FMP-t, mert az a verbalizáció előtt már létrejön, és úgy tartja, hogy a daneši progressziómodellek számot tudnak adni az adott szöveg szövegdinamikájáról. Idézett tanulmányában továbbá kifejti, hogy a szövegtípusok közti különbséget a témastruktúra eltérő összetételében lehet megragadni, és úgy véli, hogy a témastruktúra-elemzés felhasználható a fordítások minőségének megítélésében is. Az

¹⁶ Az idézet eredeti szövege: Die thematische Progression eines Textes repräsentiert demnach nicht die einzelsprachliche Strukturierung des Textes, sondern die Gliederung und Dynamik der in einem Text zu vermittelnden Informationsmenge, die der eigentlichen Verbalisierungsphase vorgeschaltet ist.

említettekén kívül még sokan felhasználták a témastruktúrát kutatásaikban (ezt részletesen l. még Károly 2007, 2014).

4.3. Mondatszintű FMP-kutatás a fordítástudományban

Térjünk rá arra, hogy kik használták fel az FMP elméletét annak szűken vett, firbasi értelmezésében. Mondatszintű, szisztematikus, bekezdéseken végigvitt elemzések, amelyek FNy-i és CNy-i szövegek összehasonlításából kívánnak következtetéseket levonni a fordítók perspektívára vonatkozó stratégiáira vagy az ezzel kapcsolatos döntéseikre, kevésbé ismeretesek.

4.3.1. Rogers taxonómiája

Német–angol viszonylatban Rogers (2006) Firbas elméletét alapnak tekinti vizsgálódásaiban. Ő németről angolra fordított banki szakszövegeket elemzett, és azt figyelte, hogy „átmegy-e” az információs struktúra a FNy-i szövegből a CNy-i szövegbe, ha igen, hogyan, és mik ennek az eszközei, ha nem, miért nem, és mi ennek az oka.

Rogers Thompson (1978) alapján PWO és GWO, azaz pragmatikai szórendű és grammatikai szórendű nyelvekről beszél. A pragmatikai szórendű nyelvek azok, amelyekben az FMP könnyen érvényesül, szórendi megkötések nem gátolják. A GWO-nyelvek azok, amelyekben elsősorban a szintaktikai megkötések érvényesülnek. A GWO-t és a PWO-t egy skála (Thompson 1978) végpontjainak kell elképzelni, és így elmondhatjuk, hogy egy nyelv szintaktikai megkötései alapján inkább GWO-, vagy inkább PWO-nyelv-e. PWO-nyelv például a német, mert ott a mondat elején állhat az alanyon kívül tárgy, részeshatározó és egyéb határozó is. Ugyanezt elmondhatjuk a magyarról is.

GWO-nyelv az angol, mert ott az SVO szórend kötöttsége miatt elsősorban alany áll a mondat elején, vagy valamilyen határozó, de az általában nem bontja meg az SVO szerkezetet. Rogers ebben az értelemben, amikor németről angolra fordított szövegeket hasonlított össze, egy PWO- és egy GWO-nyelv mondatait vetette egybe. Kutatásában 320 olyan német mondategységet vizsgált, amelyek nem voltak SVO kezdetűek, azaz a német mondat homlokerében tárgy vagy más határozós, ill. jelzős argumentum szerepelt. Ezekben a mondatokban várható volt, hogy a grammatikai és a kommunikatív struktúra az angol fordításban összeütközik, hiszen ott a sorrend szigorúan SVO. Ezért Rogers úgy gondolta, hogy a fordítók ezen mondatok kapcsán négy különböző stratégiát követhettek. Vagy

megtartották a nyelvtani szerkezetet és a perspektívát, vagy az egyiket változtattak, és a másikat megtartották, vagy mindkettőt változtattak. Táblázatosan ezt így szemlélteti.

2. táblázat (Rogers 2006 alapján).

A perspektíva és a nyelvtani szerkezet változásainak lehetőségei a fordításban

+PWO	-GWO
+PWO	+GWO
- PWO	+GWO
-PWO	-GWO

Rogers kutatásának eredményeit itt nem ismertetem részletesen. A hangsúly az egyszerű taxonómián van, amelyet ez a dolgozat is fel fog használni. Azonban a nyelvtípus változásával a vizsgálat kérdései is megváltoznak. Ezeket a kérdéseket 4.6.-ban tárgyalom.

4.3.2. Klaudy aktuális mondattagolása

A magyar fordítástudományban Klaudy Kinga foglalkozott részletesen az információstruktúra és a grammatikai struktúra viszonyával a fordításban. Ezzel kapcsolatos monográfiája 1987-ben jelent meg *Fordítás és aktuális tagolás* címmel. Klaudy felhasználta Firbas (1957) elméletét oroszról magyarra fordított tudományos szövegek elemzése kapcsán. Később vizsgálta az aktuális tagolást angolról magyarra fordított uniós szövegeken is (Klaudy 2004, 2006). Jelen dolgozat íróját is e művek inspirálták az FMP kutatására, és így jutott el Firbas modelljének, elméletének és rendszerének részletesebb megismeréséig. Klaudy (1987) Firbastól átvette a kommunikatív dinamizmus fogalmát, valamint azt, hogy a mondat elemei különböző információs töltöttséggel rendelkezhetnek. A téma nála is a legalacsonyabb kommunikatív töltéssel rendelkező elem. Ennek megfelelően nem köti a témát mondatkezdő pozícióhoz. A mondategységeket azonban alapvetően két részre, témára és rémára vagy *tematikus és rematikus szakaszra* osztja, viszont az *összekötő elemet* nem különíti el. Az ígét általában a rémához sorolja, és a téma kijelölésének helyét is a réma szintaktikai megformálásához köti a magyarban. Ebben az 1987-es könyvében a magyar mondatok szintaktikai megközelítésében É. Kiss (1978) művére, 2004 és 2006-os tanulmányaiban pedig szintén É. Kiss (2002 és 2003) műveire támaszkodott.

A *fordítás és aktuális tagolás*-ban Klaudy oroszról magyarra fordított társadalomtudományi szövegeket vizsgál. A szövegek grammatikai és aktuális tagolásában

mutatja ki azokat a jellegzetességeket, amelyekben a magyarra fordított szövegek eltérnek az eredeti magyar szövegektől. A 2004-es és 2006-os írásainak is hasonló a kiindulópontjuk. A magyarra fordított szövegek nem világos gondolatvezetését vagy ahogy Papp Ferenc (1972) nyomán nevezte, *kvázi helyességét*, a mondategységeket felosztó, a tematikus és rematikus szakaszokat egymástól elválasztó kommunikatív szakaszhatárok (T/R határjelölés) eltolódásában látja.

Klaudy szerint a T/R határjelölés eszközei a magyar nyelvben „lehetnek tartalmiak vagy formaiak, explicitek vagy implicitek, progresszívek vagy regresszívek” (2004: 7). A téma rémától való elhatárolásában a réma szintaktikai megformálásának tulajdonítja a legnagyobb szerepet. Attól függően, hogy az igei állítmány „erős” vagy „gyenge”, jön létre a tematikus, ill. a rematikus szakasz. Az „erős” igei állítmányok közé sorolja azokat az igéket, amelyeket igemódosító (VM) előz meg, vagy szemantikai töltésük erős. „Gyenge” igei állítmánynak számítanak azok az igék, amelyeket az igemódosító követ, vagy szemantikai töltésük „gyenge”. Az „erős” igei állítmányok tematizálják az előttük álló elemet, a „gyenge” igei állítmányok a rematikus szakasz részévé teszik azt, s úgy határolják el a rémát. Az „erős” igei állítmány *egyenletes* kommunikatív töltésű *rémát* hoz létre, a gyenge igei állítmány *ereszkedőt*.

Klaudy a „gyenge” igei állítmány előtti bal első helyen álló rematizált főnévi csoportot *rémacsúcsnak* nevezi. Lényegében a rémacsúcs létrejötte egyben meghatározza a T/R szakaszhatár létrejöttét is. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy az „erős”, negatív jelentésű igék önmagukban is képesek a szakaszhatárt kijelölni. Határjelölőnek számítanak még az ige névszóból álló vonzatai, a pozitív jelentésű módhatározók. Ezeket összességében, mivel az ige szemantikája határozza meg őket, ill. igékhez kapcsolódhatnak (igekötő, névszói bővítmény, módhatározók) *implicit rémajelölőknek* hívja. Az olyan szavak, amelyek bármely szófajhoz kapcsolódhatnak, mint pl. a *nem, csak, éppen* ellenben *explicit rémajelölőknek* számítanak. Az explicit rémajelölők közül a *nem, nemcsak, éppen* stb. jobbra jelölik ki a szakaszhatárt, ezeket Klaudy *progresszív rémajelölőknek* hívja. Az explicit rémajelölők azon csoportját pedig, amelyek balra jelölnek, *regresszív rémajelölőknek* nevezi, ilyenek az *is* és a *sem*.

4.4. Meg kell-e tartani az FMP-t?

A fordítástudományban több helyütt, így a fordításdidaktikában is felmerült az FMP felhasználásának fontossága. Ventola (1995) a fordítóképzési programoknak javasolja a

szövegszintű FMP-analízist. Ahogy erre Rogers (2006) rámutat, ez implicite azt jelenti, hogy a fordítói stratégiák közt a FNY-i szöveg FMP-jének követése elsődleges szerepet tölt be. Maga Firbas is az FMP megtartása mellett tör lándzsát, és nyitott kérdésnek tartja, hogy a perspektíva meg nem tartása, ill. nem pontos visszaadása milyen mértékben tolerálható:

Általánosságban szólva, az írott mondatok funkcionális mondatperspektívája az író kommunikatív szándékát mutatja és közvetíti. Ezért elvárható, hogy a fordító az eredeti szándékot helyesen és adekvát eszközökkel fejezze ki. Ez a követelmény az eredeti szövegtől eltérő grammatikai struktúrák használatát is szükségessé teheti. Jóllehet nyitott kérdés, hogy az eredeti perspektíva nem megfelelő visszaadása milyen mértékben tolerálható. Az igazság az, hogy a perspektíva nem megfelelő visszaadásától függetlenül a szöveg még jól olvasható. Mindenesetre az eredeti funkcionális mondatperspektíva nem pontos visszaadása fontos információkat más fényben tüntethet fel (Firbas 1999: 40, ford. N. J.).¹⁷

Baker (1992: 171–172) nem ennyire határozott a FMP megtartásával kapcsolatban. De nem mond ellent annak, amit Firbas állít. Ő azt javasolja a fordítóknak, hogy legyenek tudatában az információáramlás aspektusainak, és tudják feloldani a szintaktikai és a kommunikatív funkciók között fellépő feszültséget. Ezért fontosnak tartja, hogy a fordítók vagy Halliday (1985), vagy Firbas (1992) elméletét ismerjék. – Itt azonban kell egy kis kitérőt tennem, s fel kell hívnom a figyelmet a két elmélet közötti különbségre. Halliday (1985) mondatperspektíva-felfogása abban különbözik Firbasétól, hogy ő a *téma* vagy nála *topik* helyét a mondat elejéhez, a *réma* vagy nála *komment* helyét a mondat második feléhez köti. Ezt már említettem is 2.3.-ban. Azt azonban még nem, hogy mit jelent ez a fordítások vizsgálatával kapcsolatban. Halliday elmélete bizonyára jól alkalmazható a fordítások elemzésében didaktikai szempontból. Az is lehet, hogy az információstruktúra elemzése céljából más kutatók is eredménnyel használták fel a fordítástudományban. Egy dolog azonban elgondolkodtató, és a kutatás kiindulópontjának, valamint céljának

¹⁷ Generally speaking, the functional perspective of a written sentence conveys and reveals the communicative purpose of the writer. It can therefore be justly required that a translator should interpret the original perspective correctly and find adequate means to express it. This requirement can necessitate the use of grammatical structures different from those employed in the original. It is however, an open question to what extent inadequate renderings of the original perspective are tolerable. The truth is that in spite of such inadequate renderings, a translation may read well. Nevertheless, a failure to present the original functional perspective accurately can put important original information in a different light.

meghatározásakor figyelembe kell vennünk. Ez pedig az, hogy amennyiben a mondat dinamikáját vizsgáljuk, az információ áramlását figyeljük, annak mozgását akarjuk követni és leírni, akkor nem tehetjük meg, hogy a témát és a rémát ugyanazzal a szándékkal fix pontokhoz is kötjük. Firbas így fogalmaz:

(...) a topik/komment kontraszt kidolgozása nehéz lesz, amennyiben a topikot és a kommentet a mondat kommunikatív irányultságának (FMP) szempontjából értelmezzük, és közben mindentől függetlenül mondatpozícióhoz is kötjük őket (Firbas 1992: 127, ford. N. J).¹⁸

Kutatásomban én Firbas elméletét követem, mert a mondatok kommunikatív irányultságát vizsgálom, annak FNY-i és CNY-i megvalósulását hasonlítom össze, továbbá az egyezés és eltérés mibenlétét keresem.

4.5. Az expresszív szövegek információs struktúrájának ekvivalenciája

Katharina Reißnak Karl Bühler (1965) kommunikációs modelljén nyugvó szövegtípus-felosztása a funkcionális fordításelmélet kialakulásával párhuzamosan jön létre az 1970-es években. Reiß (2000) a fordításra szánt szövegeket típusuk szerint osztályozza. A korábbi irodalmi és nem irodalmi szövegek elkülönítése helyett a bühleri modell alapján létrehozza az *informatív*, *expresszív* és *apellatív* szövegtípusok halmazait (1976).

A mi szempontunkból az expresszív szövegtípusnak van jelentősége, mert az irodalmi művek közül a regények, novellák, így az általam választott korpusz is, expresszív szövegtípusnak számítanak. Az expresszív szövegtípus jellemzője pedig az, hogy 1. az olvasó számára készül; 2. információt közöl a beszéd tárgyáról; 3. a nyelvi megformálást a *jeladó*, itt a *szerző* közlési, ill. alkotó szándéka határozza meg. A szöveg funkciójáról Reiß azt mondja, hogy az nem más, mint a művészi megfogalmazás, vagyis az, ahogy a szerző ábrázol. A fordítás ekvivalenciájának mértékét pedig a művészi megformálás analógiájában látja. A fordító számára pedig a fordítás módszerét a szerző határozza meg, azaz a szerzőhöz kell igazodnia (Reiß 1976). Mindebből számunkra az fontos, hogy az információ szerinti tagolás része a művészi megformálásnak, és hogy a fordító ennek analógiáját hozza létre a CNY-ben, s ily módon a szerzőhöz igazodik. Mindez egybecseng azzal a fordítóval szemben támasztott

¹⁸ Az idézet eredeti szövege: (...) the difficulty of establishing a topic/comment contrast will certainly arise if topic and comment are interpreted as communicative roles in the orientation (FSP) of the sentence and at the same time invariably linked with sentence positions.

követelménnyel, amelyet Firbastól idéztünk az előző fejezetben. Egyszóval Firbas, Reiß és lényegében Baker szerint is a fordító feladata, hogy megtartsa a mondatperspektívát. Hogy ez az általam kiválasztott expresszív szövegek korpuszában ténylegesen így van-e, azt a kutatás igazolni vagy cáfolni fogja.

Lényegesnek tartom ezt az elméleti tisztázást, mert első látásra azt gondolnánk, hogy az informatív (tudományos és egyéb) szövegekben van a legnagyobb szükség a perspektíva megtartására. A fordítástudományi kutatások mindenesetre inkább vizsgálják az informatív szövegeket, jóllehet azokban az információ átadása a lényeg, és az invarianciának a tartalom szintjén kell megvalósulnia (Reiß 1976). Rogers (2006), ahogy korábban említettem, banki jelentéseket vizsgált, Doherty (2003) népszerű tudományos szövegek fordításait elemezte, Klaudy (1987) társadalomtudományi, majd (2006) EU-os fordításokat elemzett.

Az előbbiek figyelembevételével úgy gondolom, hogy a funkcionális mondatperspektíva alakulását érdemes expresszív szövegeken vizsgálni, amennyiben arra vagyunk kíváncsiak, hogy a fordítók miképp tartották meg vagy adott esetben miért változtatták meg a mondatok perspektíváit, hogyan értek el analóg hatást, és a nyelvek szerkezeti különbségéből adódó nehézségeket miképp győzték le, vagy az miképp akadályozta őket.

4.6. A kutatás taxonómiájára vonatkozó kérdések

Kutatásomban Firbas és Klaudy elméletének nyomán haladok tovább, és módosított formában használom fel Rogers (2006) előbb látott taxonómiáját. Hozzájárulásomat az angol–magyar irodalmi fordítások FMP-kutatásához abban látom, hogy Firbas elméletét még részletesebben követem, a *téma* és *réma* mellett Firbashoz hasonlóan elkülönítem az *összekötő* elemeket, vizsgálom a két különböző perspektíva (bemutató és minősítő skála) megvalósulását, és az FMP-t a *kontextustól való függés*, a *linearitás* és a *dinamikus szemantika* összjátékaként értelmezem. A magyar nyelv sajátosságainak vizsgálatában pedig Klaudyhoz hasonlóan a topikprominens magyar nyelv tulajdonságait, külön tekintettel a *fókusz*, valamint a *fókuszter* leírására, É. Kiss (2001, 2003) későbbi tanulmányainak figyelembevételével elemzem. Mindezt azzal a reménnyel, hogy a részletes elemzés olyan jelenségek és folyamatok megfigyelésére ad alkalmat, amelyekben szabályszerűségeket lehet felismerni mind a fordítás folyamatára, mind a fordítói döntések mechanizmusára vonatkozólag.

Ha saját kutatásomat tekintem, mivel angoltól magyarra fordított szövegeket vetek egybe, akkor a thompsoni skálán GWO → PWO irányba haladok. Az *irány*, valamint hogy ez

az elmozdulás egy *skálán* történik, azért fontos, mert a magyar a némethez hasonlóan nemcsak PWO-nyelv, hanem megvannak a GWO tulajdonságai is. A némethez hasonlóan a magyarban is állhat bármilyen elem mondatkezdő pozícióban, az ige fókusztere azonban, mint azt láttuk 3.2.-ben, kötöttséget jelent. A némettől eltérően viszont a magyarban az alany ritkán kerül az ige mögé. Ha mégis, annak kiemelő funkciója van (1.3.2.3.1.).

Ezért a perspektívára és a grammatikai szerkezetre vonatkozóan az alábbi kérdések tehetők fel: A magyar fordított szövegekben a mondatok mennyire követik az SVO szórendet, vagy mennyire váltanak át S(VM)VO, ill. SOV(VM) szórendre? Milyen erősen tematizálják az alanyt? A fordításban kerülnek-e más elemek tematikus pozícióba, mint az alany, ahogy az természetesen jellemző a magyarra? Valamint a magyar szórendet, azon belül az ige előtti fókuszteret figyelembe véve, mely rematikus elem kerül a fókuszpozícióba? Hiszen a fókuszba nemcsak O (tárgy), hanem A (határozó) is kerülhet. Valamint az is kérdés, hogy a fordítás során a legrematikusabb elem (LR), amelyet Firbas Rheme Propernek (RhPr) nevez, amiért a közlés létrejött, az a fordításban az ige előtti fókuszterbe kerül-e? Több rematikus elem esetén mi történik a fókuszon kívül rekedt rematikus elemekkel? Az FMP univerzalitása alapján azt várnánk, hogy a mondat vége felé növekvő KD-val állnak fel.

A 4.3.1.-ben felvázolt taxonómia alapján az expresszív szövegek elemzése során azt várom, hogy a fordításokban a fordítók lényegében meg fogják tartani a perspektívákat, de valószínű, hogy lesznek a nyelvek szerkezeti különbségéből adódó eltérések vagy épp fordítói szándékot mutató stratégiák. A dolgozat feladata, hogy ezeket feltárja és leírja.

4.7. Kutatási igény

Már említettem, hogy az FMP kutatásában kulcsfontosságú volt a fordítások felhasználása (4.1.). De mi haszna van a fordítástudománynak az FMP-ből?

Ahogy azt az előző fejezetekből láttuk, az FMP-szövegek, ezen belül szövegmondatok többrétegű analízisen keresztül vizsgálja az információ áramlását, a mondatok kommunikatív irányultságát, azaz perspektíváit. Voltaképp a mondategységek információs szerkezetét a kontextus, a linearitás és a dinamikus szemantika függvényében értékeli. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a mondatszerkezet átfogó értelmezéséről van szó.

A fordítások mondatszerkezeti tulajdonságainak kutatásáról, fordítástudományi és tulajdonképpen szövegnyelvészeti hasznáról Klaudy így ír:

A fordítás eredményeképp keletkezett magyar szövegek mondszerkesztési sajátosságainak vizsgálata (...) hasznos a szakfordítói és lektori gyakorlat számára, de elméleti jelentősége is lehet, hiszen feltárhatja a magyar mondatok szöveggé szerveződésének mechanizmusát, és azoknak az eszközöknek a működését, amelyek ebben a szöveggé szerveződésben részt vesznek (2004: 5).

Ehhez talán hozzátehetünk még annyit, hogy a mindenkori FNY-i szövegek mondszerkesztési sajátosságainak vizsgálata is fontos lehet. Mégpedig a fordítás folyamatának kezdeti szakaszában, az információ dekódolásában van jelentősége. Firbas FMP-elméletének egyik legfontosabb érdeként épp a *bemutató* és a *minősítő skála* elkülönítését szokták említeni. Mint láttuk (3.2.3.1.), a bemutató skála az angolban szintaktikailag kevésbé, szemantikailag azonban látványosan megmutatkozik. Eddigi példáink alapján azt is elmondhatjuk, hogy a magyar példa fordítások az ige fókuszpozíciójából adódóan a bemutató skálát szintaktikailag adják vissza. Meglehet automatikusan. Ez esetben a fordítások vizsgálatától azt várhatjuk, hogy igazolja azt, hogy az angol bemutató skála szemantikai tényezői a magyar fordításban a szintaktikai struktúrában nyilvánulnak meg. De ezzel ki is mondtunk valamit. Mégpedig azt, hogy a csupán (emlékezzünk, SVO szórendről van szó) szemantikailag megnyilvánuló mondatperspektívát a fordító a magyar mondatban szintaktikailag realizálja. Vagyis következtetni tudunk arra, hogy a fordító miképp dekódolja a szöveget.

A kutatási igény egy további indoka, hogy legjobb tudomásom szerint Jan Firbas FMP-rendszerét teljességében még senki nem alkalmazta angol–magyar vagy bármilyen más nyelvről magyar irányba. Éppen ezért úgy gondolom, hogy ez a kutatás hiánypótló, s ebből adódóan feltáró jellegű. Az információfolyam FNY-i és CNY-i szövegben való összehasonlítása egyrészt a fent említett taxonómia (4.3.) kérdéseire fog választ adni, de e kérdések megválaszolása után az elemzett szövegekből további válaszok nyerhetőek nem csupán az eredményre, vagyis arra, hogy a perspektíva és a szórend változik-e, hanem a folyamatra, az okokra és az eszközökre is, azaz a változás „hogyanját” lehet még mélyebben értelmezni.

A következő fejezetben a vizsgálati kérdéseket tovább fogom pontosítani. De a kutatás feltáró jellege miatt el kell, hogy fogadjuk, hogy a kérdések még nem lehetnek annyira fókuszáltak, hogy csupán a mondat egység egy bizonyos részére figyeljenek, mint mondjuk Rogers (2006) esetében.

A kutatás kapcsán igény mutatkozik arra, hogy általánosítható, szabályszerű megállapításokat tehessünk az angol–magyar irányban fordított expresszív szövegekről. Az elemzések értékelése magyarázatot adhat arra, hogy a fordítók milyen nyelvi szerkezeteket részesítenek előnyben a jelen szövegtípusnál, vagy, hogy milyen dinamikájú elemeket használnak explicitáció esetén, továbbá, hogy milyen eszközökkel tudják biztosítani a perspektíva megtartását stb.

E kérdések megválaszolása, a bemutatott és csoportosított eredmények, úgy hiszem alkalmazhatóak lesznek a fordítás oktatásában is. Egyszerűsített, de világos módon a perspektívák a FNy-i szövegekben azonosíthatók, és azok fordításbeli megvalósulásai demonstrálhatóak lesznek. Ha nem is preskriptív módon, de empirikus alapokon nyugvó magyarázatokkal segíthetik a fordítást oktató tanárok munkáját, és növelhetik a fordítók tudatosan alkalmazott stratégiáinak eszköztárát. Mindez nem várható el egyetlen kutatás alapján, de lehet első lépés, amelyet követhetnek újabbak, amelyek más szövegtípusokat is figyelembe fognak venni, így az informatív és az apellatív szövegeket vagy az expresszív szövegeken belül más mondattípusokat, a nyelvpár tekintetében pedig más FNy-et.

5. Módszerek

Ebben a fejezetben először is röviden bemutatom a korpuszt. Ezután a harmadik fejezetben, a linearitás és a szemantikai struktúra kapcsán már ismertetett elemeket fogom újratárgyalni, most az elemzés szempontjából. Az egyes elemeket zárójelben, ahogy azt már szintén láthattuk, két jelzet követi, pl. (DT, H). Az első jelzet az FMP-egységet adja meg, azt, hogy az elem (T) tematikus, (R) rematikus, vagy (Ö) összekötő elem. A második jelzet az elem dinamikus szemantikájára vonatkozik. Azt jezi, hogy a bemutató skála (Bsk), vagy a minősítő skála (Msk) típusába tartozik-e a mondategység. Ennek megfelelően az elem lehet (J) jelenség, (JB) a jelenség bemutatása, (MH) a minősítés hordozója, (M) minősítés, (SP) specifikáció, ill. (TSp) további specifikáció. Mindkét skála része lehet a (H) háttér elem. Ezeknek az elemeknek a tulajdonságait fogom tehát az elemzés szempontjából ismét tárgyalni. Mint bizonyára feltűnt, ezek a rövidítések az eredeti, firbasi, angol rövidítések fordításai. Azért döntöttem a magyar rövidítés használata mellett, mert a magyar olvasó számára talán megkönnyíti az eligazodást, és magyarázó erővel is bír.

Az elemzés során lesz néhány olyan pozíció a mondategységen belül, ill. jelenség vagy folyamat az elemzés során, amelyet el fogok nevezni, s hogy az értelmezést segítsen, már itt előre megadom őket.

A mondatszintű elemzési eszközök tulajdonságainak és előfordulásainak jellemzése után a makroszintű, dinamikus szemantikai lánc fogalmát és háttérét fogom érinteni.

Ezt követően leírom az elemzés menetét, és néhány mondategységen keresztül végig is viszek egy minatelemzést.

Végül az eszköztár és az elemzés menetének bemutatása után felsorolok néhány várható eredményt, amelyeket az analízis kapcsán feltételezek.

5.1. A korpusz

Korpuszom tíz, véletlenszerűen kiválasztott XX. századi angolszász regény, ill. novella egy-egy bekezdéséből, valamint azok fordításából áll. Két novellarészlet az, amely megbontja a regényrészletek hegemoniáját. Az egyik Thomas Hardy *To Please His Wife*, a másik Kathrine Mansfield *At the Bay* című novellája. Ezeket nem véletlenszerűen választottam. Előbbi azért került be a korpuszba, mert a XX. századi modern angol irodalom kezdetéhez kötődik, még romantikus elemeket is tartalmaz. Utóbbira pedig azért esett a választásom, mert

Jan Firbas 1992-es *Functional sentence perspective in written and spoken communication* című művében ez egyik központi elemzett szövegrészlet. Választásom inkább szimbolikus, mintsem koncepciózus. A regények véletlenszerű beemelése után tudatos volt az, hogy lehetőleg a regény első bekezdése, ha ez nem volt alkalmas, akkor valamelyik későbbi fejezet első bekezdése legyen az elemzés tárgya. Az általam választott regényrészletek hasonlítanak abban a Firbas által elemzett novella-, de egyéb más írásaiban elemzett regényrészletekhez is, hogy leírórészeket tartalmaznak, amelyeket nem szakít meg párbeszéd, és ahol helyszín, háttér, időbeli elrendezettség, szereplők és azok cselekvése vagy épp állapota a leírás tárgya. Ebből a szempontból pedig gyakorlatilag teljesen mindegy, hogy a leírás novellából vagy regényből származik, az előbb említett ismérvek a meghatározóak. Ráadásul a közvetlenül releváns kontextus szempontjából (l. 3.2.2.), szintén az előbb megadott feltételek a mérvadóak.

Továbbá közös a korpusz szövegeiben, hogy expresszív szövegek (Reiß 1976). Amint ezt az előző fejezetben kifejtettem, az expresszív szövegek sajátága az információ közlésének megformálása. A műfordító pedig arra hivatott, hogy ezt a megformálást a lehető leghűségesebb módon hozza létre a CNY-ben is. A FMP ennek a megformálásnak egy olvasata. Gyakorlatilag átvilágítja az információfolyamot a FNY-ben és a CNY-ben. Az analízis pedig azt a célt szolgálja, hogy összehasonlítsuk ezeket, s a fordítás műveleteire tudjunk belőlük következtetni.

A FNY-i szövegek megjelenésének dátumai majdnem egy teljes évszázadot ívelnek át. Thomas Hardy *To Please His Wife* című novellája 1894-ben, Salman Rushdie *Midnight's Children* című írása 1980-ban jelent meg. Érdekesség, hogy a fordítások ehhez képest négy évtizedre sűrűsödnek, 1958 és 1987 közé, leszámítva E. M. Forster *Passage to India* regényének fordítását Csánk Endrétől, aki azt 1944-ben ültette át magyarra. Ez a mű egyébként kakukktojás, mert két fordításunk is van hozzá, a másikat Göncz Árpád készítette 1967-ben. Azért döntöttem úgy, hogy mindkét fordítást megvizsgálom, mert feltételezem, hogy a konkretizált fordítói percepcióra a FMP vonatkozásában értékes megállapításokat lehet tenni. (Ilyen értelemben ígéretesnek tűnik egy olyan vállalkozás, amely egy vagy több szöveget annak – amennyiben létezik – több fordításával vetne egybe az FMP szempontjából.)

A kiválasztott művek fordításainak megszületése a magyar műfordítások szempontjából igen termékeny időszakra esett, és a korpuszba válogatott írások fordításai kiváló fordítók

művei. Ha létezik FMP-ekvivalencia a fordításban, akkor feltételezésem szerint ennek az időszaknak műfordításai ezt nagymértékben képviselik.

Az idézetek hosszúságukat tekintve 10 és 20 mondategység között mozognak. Összesen 182 mondategységet fogok részletesen megvizsgálni a FNY-i szövegben. A CNY-i mondategységek száma, ahogy ezt jeleztem is, ettől eltér, 204 mondategységről beszélhetünk.

A mondategység fogalmát Deme László (1971) meghatározásának értelmében használom. Deme megkülönbözteti a mondatot vagy mondategységet a mondategységtől. Egy mondategység/mondat állhat több mondategységből. A mondategység lehet mellérendelő vagy alárendelő mondat. Tulajdonságait tekintve a mondategység legalább és legfeljebb egy predikatív egységből áll, vagy azzá egészíthető ki. A predikatív egységet alany, állítmány és tárgy alkotja. Ezekből egyenként egy mondategységben legfeljebb egy van, határozókból lehet több is. Állítmányból csak akkor lehet több, ha az halmozott állítmány. A jelzők és az igenevek nem számítanak mondattagoknak, azok csupán szerkezettagok.

A fordítók általában megtartják a mondategységeket, a mondategységek száma azonban változhat. Figyelni fogom a mondategységek számának változásait, és vizsgálni fogom, hogy ennek milyen hatása van az FMP változására a mondategységen belül. A következő (l. 3.) táblázatban összesítem a korpuszom szövegeinek néhány alapvető adatát. Így első megjelenésük évszámát, a fordítás első megjelenésének évszámát, valamint az idézett bekezdések mondategységeinek számát. Így az olvasó már az elején benyomást kaphat arról, hogy a választott szövegek a mondategység tekintetében miképp változnak.

3. táblázat
Az idézett szövegek adatai és a mondategységek száma

	szerző	angol cím	1. megj. éve	m. e. száma	fordító	magyar cím	1. megj. éve	m. e. száma
1.	Golding, William	Lord of the Flies	1954	10	Déry Tibor	Legyek Ura	1963	10
2.	Amis, Kingsley	Lucky Jim	1954	16	Komlós János	Szerencsés Flótás	1958	16
3.	Rushdie, Salman	Midnight's Children	1980	14	Falvay Mihály	Az éjfél gyermekei	1987	18
4.	Mansfield, Katherine	At the bay	1922	18	Szöllősy Klára	Az öbölben	1959	18
5	Waugh Evelyn	Decline and Fall	1928	20	Kéri Tamás	Jámbor pálya	1962	24
6.	Hardy Thomas	To Please His Wife	1894	19	Vajda Miklós	Az asszonyért	1961	21
7.	Forster, E. M.	A Passage to India	1924	28	Göncz Árpád	Út Indiába	1967	34
8.	Conrad, Joseph	Heart of Darkness	1902	12	Vámosi Pál	A sötétség mélyén	1973	13
9.	Orwell, George	Animal Farm	1945	22	Szijgyártó László	Állatfarm	1986	23
10.	Greene, Graham	The heart of the matter	1948	23	Ungváry Tamás	A kezdet és a vég	1967	27
	mondategységek száma összesen			182	mondategységek száma összesen			204

5.2. Az elemzés során használt terminusok és jelölések

A 3. fejezetben, az FMP rendszerének bemutatásakor már áttekintettem az FMP tényezőit, *a linearitást, a kontextualitást és a dinamikus szemantikát*, s azt mondtuk, hogy ezek összjátéka határozza meg a kommunikatív dinamizmust (KD). Most először a KD szempontjából vesszük sorra a *tematikus, az összekötő és a rematikus elemeket*, és megnézzük, hogy milyen elemek tölthetik be ezeket a szerepeket. Majd második lépésként a dinamikus szemantikai struktúra elemeinek jelöléseit és tartalmát veszem végig; a perspektívák típusaira itt most nem térek ki, mert azt a 3. fejezetben már részletesen tárgyaltam. Végül pedig bemutatom azokat a fogalmakat, amelyekkel a magyar mondategység funkcionális tereit, egyes jelenségeket, ill. a fordítás következtében létrejövő szórendi változások típusait elnevezem.

5.2.1. FMP-egységek típusainak jelölése a kommunikációs mezőben

Tekintsük át ismét a 3.1. fejezet 1. táblázatát. A táblázat jól mutatja, hogy Firbas a tematikus és a nem tematikus elemeket tovább bontja két, ill. négy egységre. Firbas (1992: 96–97) kifejti, hogy az ő felosztása nem tekintendő hármassá vagy hatos felosztásnak. Ugyanis egyfelől a felosztás részletessége az analízis célkitűzésétől függ, másfelől az összekötő elemek a tematikus és rematikus elemek határán működnek, s ebből kifolyólag az ő szemlélete *bipartíciós*, azaz kétfelé osztása a kommunikációs mezőnek. Elemzésemben, annak feltáró jellegénél fogva, a hatból öt egységet használok fel. Az összekötő elemeket nem bontom tovább két részre, de ezt a következő alfejezetben ki fogom fejteni. Most lássuk először a tematikus, majd az összekötő s végül a rematikus egységeket.

5.2.1.1. A tematikus egységek jelölése

A tematikus egységekhez tartoznak azok az elemek, amelyek a kommunikáció során az üzenet megalapozását szolgálják. Dinamikus szemantikájukat tekintve lehetnek *háttér H* (**Setting**) vagy *minősítést hordozó MH* (**Bearer of Quality**) elemek, vagy bármilyen elemek, amelyek kontextustól függenek (Firbas 1992). Két fajtáját különböztetjük meg, a kevésbé dinamikus *állandósult témát ÁT* (*Theme Proper*), valamint a dinamikusabb *diatémát DT* (**DiaTheme**).

Az **ÁT** olyan kontextustól függő elem, amely állandósult a tematikus rétegben, említve volt már a megnyilvánulás során, és volt már tematikus funkcióban. A kontextualitás (3.2.2.) kapcsán röviden tárgyaltam már, hogy ide tartoznak az igék személyre utaló végződése és a hangsúlytalan névmások.

A **DT**-nek három funkcióját különböztetjük meg (Svoboda 2005), amelyek közül valamelyik mindenképp teljesül: általában 1. olyan kontextustól függő elem, amely nem volt még a tematikus rétegben, de már volt rematikus, viszont **még nem állandósult**, és a diatémán keresztül fog állandósulni (vö. dia – rajta keresztül); 2. **új** elem, de a mező többi eleméhez képest, amelyek dinamikusabbak, tematikusnak számít; 3. másik tematikus elemmel, akár másik mondategységben **kontrasztot fejez ki**, ilyenkor lehet akár személyes névmás is.

5.2.1.2. Az összekötő egységek

A nem tematikus kommunikációs egységek első két elemét az *összekötő* elemek képviselik, amelyek legtöbb esetben az igék. Két részből állhatnak, a *tulajdonképpeni összekötő elemből TÖ* (**Transition Proper**), valamint az *összekötő elemből Ö* (**Transition**).

A **TÖ** az ige kategoriális összetevőiből áll: személy, szám, eset, mód, igeidő. Más néven *temporal modal exponents*, azaz **TME**-ként is szoktunk rá utalni. Ezt jelezheti végződés vagy segédige. Azért is *tulajdonképpeni összekötő*, mert hármas szerepet tölt be. Összeköti az alanyt az állítmánnyal, a témát a rémával és a mondat tartalmát a nyelven kívüli valósággal (Adam 2009).

Az **Ö** az ige tartalmas részét jelöli, a dinamikus szemantikai funkciók közül vagy a *minősítés M*, vagy *bemutató JB* feladatát végzi (l. 3.2.3.). Amennyiben nem nyerhető vissza a közvetlenül releváns kontextusból, dinamikussága nagyobb, mint a TÖ-é.

Az összekötő elemeket nem bontom ketté, csupán az **Ö** jelölést használom az igékre, ill. ugyanúgy **Ö** jelölést használok a mondategységeket összekötő kötőszavakra is.

5.2.1.3. A rematikus egységek

A nem tematikus egységek legdinamikusabb elemei a rematikus elemek: *réma R* (**Rheme**), valamint a *legrematikusabb elem LR* (**Rheme Proper**).

Az **LR** mindig a mondategység legdinamikusabb eleme. Legyen **J** *jelenség* egy bemutató skálában vagy **Sp** *specifikáció* egy minősítő skálában, annak a mondategységnek ez az elem a legdinamikusabb szegmense, a perspektíva ezért jött létre, rá mutat.

Az **R**-nek akkor van jelentősége, ha több rematikus elem is van egy mondategységben, az **R** mindig a kisebb dinamikával rendelkezik, mint az **LR**. Az **R** általában specifikáció **Sp**, és több is lehet belőle a **LR**-en kívül.

5.2.2. A szemantikai tényező jelölései

Firbas (1992: 44) szemantikai tényezőt az a hatást érti, amelyet egy nyelvi elem szemantikai karaktere, valamint szemantikai viszonyainak karaktere a mondategység elemeinek KD-jára kifejt. Egy mondategység dinamikus szemantikai tényezők alapján történő értékelése során is központi szerepe van az igének. Az ige az, amely az elemzés során minősítő skála esetén **M** vagy **ME** vagy bemutató skála esetén **JB** jelölést kaphat. Nézzük őket sorban, kezdjük az ige szerepével a minősítő skálában:

Az ige minősít **M** (Qualification), amennyiben az alany KD-ja alacsonyabb, mint az igéé. Ha egy mondategységben nincs olyan elem, amely dinamikájában felülmúlja az igét, akkor az ige teljesíti be a kommunikációs célt. Ebben az esetben **M** = **LR**. Azaz a minősítés, amely a *témához* (az angol esetében legtöbbször az alanyhoz, a magyar esetében ez más mondatrész is lehet) rendelhető, a legrematikusabb.

Az ige minősítést tulajdonít **MT** (Ascription of Quality), amennyiben az igei állítmány létigéből és névszói részből áll. Ezek az ún. kopulaigék az angolban (Quirk et al. 1973: 352–353). Ilyenkor az *igeidőt és modalitást kifejező ige* (Temporal Modal Exponent) lehet pl. a *to be* vagy a *to feel* ige ragozott alakja, a névszói rész pedig **M**, *minősítés* jelet kap. Pl.:

(32) Jim (H) feels (MT) all right (M).

Az elemzés során meg fogom vizsgálni, hogy az **MT** fordítása milyen szórendi, ill. szerkezeti változással jár együtt a magyarban.

Nézzük most az ige szerepét a bemutató skálában.

Az ige jelenséget mutat *be* **JB** (Presentation of Phenomenon), amikor az alany a legdinamikusabb a mondatban. Ilyenkor a perspektíva *bemutató skála*. Típusait láttuk a 3.2.3.1.-ben. Firbas elsősorban tárgyatlan igéket sorol fel, arra az esetre, amikor az ige **JB**

szerepben van, ezek az igék tipikusan a bemutatás feladatát látják el, és rematikussá teszik az alanyt: *exist, be in existence, be in sight, be within view, obtain, appear, arrive...* stb., (ld. még Firbas 1992: 61). De vannak példák tárgyas igékre is: *A cold blue light filled the window panes* – Idézi Mansfield mondatát Firbas ugyanitt, és további tárgyas igéket tartalmazó mondatokat is felsorol. Szó szerinti fordítása ennek a kiragadott mondatnak ez lenne: *Hideg kék fény töltötte be az ablaküveget*. A magyar modat ilyen fordítása analóg az angollal. Bár többségében a színen való megjelenést, létezést tárgyatlan igék mutatják be, az elemzések során találhatunk tárgyas igéket is, amelyek betöltik ugyanezt a funkciót.

Kettejük, vagyis az alany és az ige összjátékát viszonylag könnyű felismerni. Az alany lehet *perspektivált*, azaz mutathat rá a perspektíva, és lehet *perspektiváló*, azaz indulhat belőle ki a perspektíva. Mindez elsősorban az angolra igaz, hiszen az angolban legtöbbször az alany a *téma* vagy a bemutató skála esetén az alany a *réma*.

Felmerül a kérdés, ha a magyarban a bemutató skála II. típusát *fordított igei állítmány* szintaktikai szerkezettel fordítják, akkor ez nekünk miért érdekes. – A kérdés az, hogy minden esetben felismeri-e a fordító ezt a szemantikai struktúrát az angolban? Mi van, ha nem árulja el ezt a határozatlan névelő vagy a tárgyatlan ige? Ha valamilyen oknál fogva ezt a fordító nem ismeri fel, akkor nem fogja az alanyt fordított igei állítmány fókuszába helyezni, tehát a perspektívát is megváltoztatja. Az elemzések során minden mondategységnél figyelem, hogy melyik skálába tartozik, és figyelni fogom azt is, hogy a fordító ezt miképp adja vissza. Az elemzések végeztével meg tudjuk majd válaszolni, hogy a fordítás szempontjából az expresszív szövegek tekintetében van-e létjogosultsága a bemutató skála megkülönböztetésének, vagy ez a magyar CNy-vel kapcsolatban irreleváns, mivel szintaktikailag explicit.

Térjünk most vissza a dinamikus szemantikai elemek jelöléséhez és jellemzéséhez. Folytassuk az alannyal. Lássuk előbb a bemutató skálában, majd a minősítő skálában betöltött szerepét.

Az alany jelenség J (Phenomenon), amikor az a legdinamikusabb. Általában kontextustól független, és határozatlan névelő áll előtte. De a határozott névelő, vagy a névelő nélküli főnévi szerkezet sem feltétlenül kizáró oka annak, hogy jelenségnek tekintsük az alanyt. Ha a perspektíva rá mutat, lehet megjelenő, bemutatott tárgy, személy vagy fogalom, vagy egyszerűen csupán a létezése hangsúlyozott.

Az alany a minősítés hordozója MH (Bearer of Quality), amennyiben nem az a legdinamikusabb a mondategységen belül, és a perspektíva belőle indul ki, hogy az ige

minősítse, vagy más elemekkel, (tárggyal, részeshatározóval vagy egyéb, az igét módosító határozóval) kösse össze, azaz olyan elemekkel kapcsolja egybe, amelyek dinamikus szemantikai szempontból tovább pontosítják, azaz **Sp** *specifikálják* vagy **TSp** *tovább specifikálják*.

Tulajdonképpen ezzel eljutottunk a másik két mondatrészhez, a *tárgyhoz*, valamint a *határozóhoz*. Kezdjük a tárggyal. Mivel forrásnyelvi szövegeink angol nyelvűek, ezért meg kell, hogy különböztessük a két nyelv nyelvtana szerinti felosztást. A tárgyat nem lehet egyszerűen az angol objektnek megfeleltetni. A *tárgy* csupán a közvetlen tárgynak (direct object) felel meg az angolban. A közvetett tárgy (indirect object) a magyarban általában a részeshatározónak felel meg

A tárgy lehet **Sp**, *specifikáció*, amennyiben kontextustól független. Sőt amennyiben a tárgy kontextustól független, bármilyen pozícióban is legyen a mondategységen belül, mind az angolban, mind a magyarban dinamikusabbnak kell, hogy értékeljük, mint az igét. Hiszen a tárgy által közvetített információ felerősíti az ige által közölt információt (Firbas 1992: 42). – Firbas négy olyan esetet említ, amikor a kontextustól független tárgy nem előzi meg KD-ban az igét. 1. A tárgy határozatlan névmási (*something*) vagy kérdő névmási formát vesz fel, pl. *He wanted to ask her something*. 2. A bemutató skálában az alany a rematikusabb, erre volt példa az *A cold blue light filled the window panes*. 3. Olyan tartalmat fejez ki, amely a másik mondategység ugyanilyen pozíciójú tárgyával kontrasztban van (l. 5.2.1., a DT-nél), ill. Firbas a következő példát hozza: *The towns they attacked with tanks, and the villages with aeroplanes*. Itt a szintaxissal/grammatikai funkcióval van együttműködés. 4. A tárgy kontextustól független alany előtt áll, vagyis a bemutató skála elején szerepel (vö. Firbas 1992: 42–46). Firbas itt egy német példát hoz: *Einen Löwen hat ein Jäger erschossen*. Hozzáteszi, hogy az FMP-szintek összjátékától függően nem zárható ki, hogy ebben az esetben az *ein Jäger* is lehessen rematikus. Itt is harmóniában kell lenni a szintaxissal, vagyis a grammatikai funkcióval.

A tárgy **H** *háttéremlem* lesz, amennyiben függ a kontextustól.

Ahogy a kötés erősségében távolodunk az igétől, úgy nő a variációk lehetősége is.

A határozó a tárgyhoz hasonlóan minden esetben **H** lesz, amennyiben a kontextustól függ; vagy pl. amennyiben az emberi testen megy végbe egy cselekvés (Firbas 1992: 61). Háttérként funkcionálnak a legtöbb esetben a helyhatározók és az időhatározók.

Amennyiben a határozó kontextustól független, lehet *háttér H* és lehet *specifikáció Sp* is. Ezt az igével való kapcsolata és a mondategységen belül betöltött helye fogja eldönteni.

Egy kontextustól független határozó, amennyiben az ige szemantikai tartalmához kötelezően tartozó tartalmat csatol, amely még jobban kifejti az ige jelentését, **Sp**-ként funkcionál. Amennyiben a határozó viszonya az igehez lazul, úgy a mondategységben betöltött pozíciója fogja eldönteni, hogy **H** vagy **Sp**. Ilyen helyzetben a mondategység elejei pozíció **H**, a mondategység végi pozíció **Sp**. Amennyiben a határozó térben vagy időben olyan részletes információt szolgáltat, amely az üzenet magja, szintén **Sp** lesz. Ilyenkor általában megjelenést/létezését kifejező igékről van szó (Firbas 1992: 52).

Az angolban a *-ly* végű határozók, amelyek részletezik, hogy egy akció milyen módon megy végbe, vagyis módhatározók, pozíciótól függetlenül kontextustól függetlenek, tehát **Sp** funkciót töltenek be (Chládková 1979). De hat rájuk a mondategységben betöltött szerep is. Amennyiben az angolban a határozó ige előtt áll, kisebb a KD-ja, mint ha az ige után állna (Bolinger 1952, ezt taglaltuk a 3.1.-ben). Valószínű, hogy a magyarban a fókuszter előtt kell ehhez helyet foglalnia.

A határozókkal kapcsolatos megfigyeléseket még nagyon sokáig lehetne sorolni. Az eddig említetteket tekintem a legfontosabbaknak. További részleteket lehet még találni (Firbas 1992: 52–66). Az itt felsorolt „kapaszkodók” segítik majd az elemzés során a KD-érték meghatározását egy-egy mondategységen belül. Igaz azonban az is, hogy a kommunikáció folyamának éppen az jelenti a dinamikus voltát, hogy a nyelvi elemek KD-értékét az adott mondategységen belül, a kontextus figyelembevételével kell kidolgozni.

5.2.3. Új fogalmak és szórendi változások elnevezése

A 6. fejezetben Rogers (2006) taxonómiájához hasonlóan össze fogom hasonlítani a FNy-i és a CNy-i szövegek mondategységeinek információs és grammatikai szerkezetét, amelyeket a továbbiakban ISZ-nek és GSZ-nek nevezek. A Firbas által kidolgozott FMP-rendszer nem csupán elméleti leírás, gyakorlati elemzési eszköztár is egyben. Viszont Firbas elsősorban az indoeurópai nyelveken írt mondategységekből hoz példákat. A magyar, mint finnugor nyelv, szórendjét tekintve mutat fel sajátosságokat. Ez jelenti pl. bizonyos szintaktikai szerkezetek hiányát, melyek megnehezítik, hogy a FNy-i perspektíva akadálytalanul létrejöhessen a CNy-ben. Bizonyos nyelvtípusbeli tulajdonságok, mint pl. az ige fókusztere a magyarban úgymond ellene-dolgoznak annak, hogy az FMP teljes mértékben ki tudjon bontakozni. A magyar nemcsak szabad szórendű topikprominens, hanem az ige előtti fókusztere miatt komoly szórendi

megkötésekkel rendelkező nyelv is egyben. Ahhoz, hogy az FMP-t a magyar szövegekben is tudjam vizsgálni, néhány fogalmat szeretnék bevezetni.

A 3.2.1.-es alfejezetben utaltam arra, hogy a fókusz és a réma közötti felfogásbeli különbséget tovább részletezem ebben a fejezetben. Már ott is említettem, hogy a leggyakoribb szórendi szabály, amely a magyar nyelvre jellemző, túlnyomórészt az ún. SOV szórendben nyilvánul meg, az angol SVO-hoz képest. Ha az SVO szórendnek növekvő KD-t feleltetünk meg, akkor a növekvő KD-jú mondat FMP-je így néz ki: T-Ö-R (Firbas 1992: 118), ez az FMP-elv. Erre láttunk példát 3.2.1.-ben, és 3.1.3.-ban a minősítő skála tárgyalása során.

Az FMP szerint ennek megfelelően a magyar alapszórend: T-R-Ö. Azaz a magyar mondatokban általában az új információ előbb érkezik meg, mint az őhozzá vezető, a témával összekötő ige. Ha a növekvő KD esetében a T-Ö-R sorrendet számokkal akarjuk kifejezni, akkor ezt az interpretatív sorrendet (1), (2), (3), (.)-nak jelölhetjük. A magyar mondat alapszerkezete ennek analógiájára (1), (3), (2), (.) sorrend.

Valamilyen módon a magyar ige, amennyiben van a mondatnak az igénél nagyobb dinamikájú eleme, tehát nem az ige a legrematikusabb, akkor az ige ezt a nagyobb dinamikájú elemet első lépésben az ige előtt köti meg. Második lépésben az ige utánra is kerül rematikus elem. Azt a kérdést, hogy a legrematikusabb elem a fordítás során a fókuszba kerül-e, a kutatásban szintén figyelem.

Most pedig szeretnék definiálni néhány új fogalmat, amelyeket az 6. és 7. fejezetben fogok használni:

Rematikus tér I.-nek vagy más néven **huroknak** nevezem az ige előtti helyet, ahová rematikus elem kerülhet. A *hurok* elnevezés szimbolikus, mivel az (1), (3), (2) szórendben csak kettőn keresztül jutunk háromhoz, olyan mintha egy hurkot tenne meg az információ folyama. A rematikus tér I.-ben lehet igemódosító, lehet mondatrész – tárgy, határozó, alany –, ad abszurdum kerülhet bele téma is, ekkor az azonban valamilyen módon kiemeltté válik. Mivel a fókusz, az azonosító fókusz (É. Kiss 2004) vagy a rémacsúcs (Klaudy 1987) fogalmak ennek bizonyos részeit lefedik, szeretnék egy olyan fogalmat használni, amely tág értelemben minden olyan elem tere, amely új információt hordoz, és az ige előtt van. A rematikus tér nem szűkül le egy elemre, előfordulhat, hogy az igemódosítóval rendelkező ige előtt még találunk pl. módhatározót, amely az ige jelentését módosítja, ilyenkor ez is benne van a rematikus tér I.-ben.

Rematikus tér II.-nek nevezem az ige utáni helyet, ahová az FMP linearitás elvének megfelelően kerülnek az elemek, amennyiben más tényező ezt nem akadályozza.

Rémabomlásnak nevezem azt a jelenséget, amikor a fordítás során a FNy-i szöveg rémája két részre oszlik, egyik része a rematikus tér I.-be, másik része a rematikus tér II.-be kerül.

Hurokcsúszásnak nevezem azt a jelenséget, amikor a fordítás során az ige a rematikus tér I.-gyel együtt a FNy-i operációs mezőhöz képest balra, ill. jobbra mozdul.

Hurokfejű mondatnak nevezem azt a mondategységet, ahol a hurokban (a rematikus tér I. -ben) rematikus elem van, de azt nem előzi meg semmilyen tematikus elem.

Az **előrejelző**, vagyis **Anticipator** elemek számát tovább bővítettem. Firbasnál (1992: 102) két ilyen elemjelölés szerepel a **NegFocA** és a **QFocA**. A NegFocA (negation focus anticipator), magyarul *fókusznegátor* – jelölése **FN**, lényegében vagy az igére, vagy az ige után álló rematikus elemekre vonatkozik, és általában tagadószó. A QFocA (question focus anticipator), magyarul *fókuszkerdező* – jelölése **FK**, egy kérdésben előre kijelöli, hogy a válaszban mi lesz a réma (fókusz). – Az általam bevezetett további négy elem-jelölés szintén előrejelezi a rémát, és azt módosítja, akárcsak a *negátor*. Az első a legegyszerűbb, amikor az ige előtti rematikus tér I.-ben megjelenik egy kataforikus határozó, pl. *úgy* vagy *ott*, amely az ige után, a rematikus tér II.-ben kerül kifejtésre, egyszerűen *fókusz-előrejelzőnek* hívom, jele **FJ**. A másik általam bevezetett ilyen jelölő a *minőségjelzői fókusz-előrejelző*, jele **MiFJ**. A magyar ige rematikus I. terében az *ilyen/olyan* melléknévi névmás található, amely minőségjelző, s egy rematikus elemet vagy szakaszt készít elő, amely az ige után áll. Az **FS**, vagyis fókuszsemlegesítő megakadályozza, hogy a rematikus tér I.-ben álló elem kizárólagosan birtokolja a fókuszt, azonosító fókusz esetén azt jelzi, hogy más elemre is érvényes a fókusz. Ilyen pl. az *is*. Az **AJ**, vagyis *alanyelőrejelző* azt jelenti, hogy az ige előtti rematikus térben alanyi névmás, *ez/az* van, amely a rematikus tér II.-ben kerül majd kifejtésre, azaz a rematikus tér II.-ben alanyi mellékmondat lesz. Végül a *számszerű fókusz-előkészítő* **SZFJ** tulajdonképpen a rematikus elemet számszerűsíti.

Perspektívakonkretizáció azt értem, amikor a FNy-i szöveg egy mondategységének perspektívája/skálája (bemutató v. minősítő) valamilyen oknál fogva nem egyértelmű (case of potentiality), s ez a fordító munkája nyomán valamilyik irányban eldől, azaz az egyik skála realizálódik.

A következő fejezetben a makroszint szempontjából fontos dinamikus láncok fogalmát fejtem ki.

5.3. A dinamikus szemantikai láncok

Miután mondategységszinten egy szöveg elemzését elvégezzük, további lehetőség nyílik arra, hogy a mondategységek *tematikus*, *összekötő*, valamint *rematikus* elemeit külön-külön összekössük, és makroszinten ezeket az ún. **dinamikus szemantikai láncokat** (dynamic semantic tracks) további elemzéseknek vessük alá. A tematikus elemek összegyűjtése adja a szöveg *tematikus rétegét*, az összekötő elemek összegyűjtése az *összekötő elemek rétegét*, végül a rematikus elemek összegyűjtése a *rematikus elemek rétegét*. Mivel egy szöveg rematikus elemei a legdinamikusabbak, ezért a funkcionális szövegelemzés célja általában a rematikus elemek láncának kidolgozása (Adam 2009: 45). De mindegyik réteg összehasonlítása „új horizontot nyithat meg a nyelvészeti alapú komparatív bibliai és irodalmi kontrasztív összehasonlítások előtt” (Svoboda 2005: 11). Hasznos lehet ez a módszer a fordítástudomány számára is, amikor egyazon FNy-i szöveg egy vagy több fordítását vetjük egybe az eredetivel. Ilyen volt Jan Firbas (1995) *On the Thematic and the Rhematic Layers of a Text* című tanulmánya, amelyben a szerző Lukács evangéliuma egy fejezetének angol, francia, német, cseh és szlovák fordításait veti egybe, vagy szintén Jan Firbas (1999) Boris Pasternak *Doktor Zsivágójának* első bekezdését hasonlítja össze angol, francia, holland és német fordításaival. Mindkét tanulmányban a rematikus láncok kidolgozása képes kimutatni a perspektíváltságban való eltéréseket a különböző fordításokban. A 4. táblázat Firbas 1999-es tanulmányából csak a rematikus rétegek kiemelt elemeit hasonlítja össze, azok közül is a mondategységek LR, legrematikusabb elemét. A zárójeles számok a mondategységek számát jelzik. Az első oszlopban az orosz szöveg átírását, a másodikban az angol fordítását, a harmadikban a magyar fordítását láthatjuk. A magyar fordítás nem szerepel Firbas tanulmányában, azt az összehasonlítás kedvéért tettem hozzá. A magyar fordítást Pór Judit (1988: 5) készítette.

4. táblázat
Rematikus lánc elemeinek összehasonlítása
Firbas (1999) On the Thematic and Rhematic Layers of a Text alapján

FNy-i orosz szöveg	CNy-i angol szöveg	magyar fordítás
(13) gorst'zemli → (19) dozhd'kom'ev kotorymi → zabrosali → (20) kholmik → (21) desyatiletanii mal'chik	(13) in the form of the cross → (19) like rain → by four spades → (20) a mound → (21) a ten year-old boy	egy marék földet → göröngyeső → négy lapáttal sietősen → kis halom → egy tízéves kisfiú

Míg az orosz szövegben Marija Nyikolajevna koporsójára előbb egy marék föld, majd földcsomók zuhataga hullik, s végül egy föld halom tornyosul a síron, ahol aztán megjelenhet a főszereplő Jurij Andrejevics Zsivago, addig az angol fordításban a legrematikusabb elemek (LR) nem tartalmazzák a föld megnevezést. Ezáltal a fordításban „a rematikus réteg nem perspektiválja a szöveget olyan hatékonyan Zsivago felé” (Firbas 1995:8).

Megnézve a magyar fordítást, a legrematikusabb elemek: *egy marék földet, göröngyeső, négy lapáttal sietősen* az igék fókuszában vannak. A *kis halom* és az *egy tízéves kisfiú* az igekötős igék után, a rematikus tér II.-ben vannak. (A magyar fordításban nem számoztam meg a mondategységeket, mert ott nem egyeznek. Valószínűleg azért, mert a fordító az ige fókuszpozíciójára tekintettel eggyel több mondategységet hozott létre.) A magyar fordításban tehát a legrematikusabb elemek három esetben fókuszban, két esetben a rematikus tér II.-ben vannak. Tartalmazzák a *föld*, ill. annak szinonímáját, a *göröngy* szavakat, s ezáltal hatékonyan készítik elő a perspektívát a főszereplő megjelenésének.

Korpuszom mindegyik szövegének a végén magam is elvégzem a dinamikus szemantikai láncok értékelését.

5.4. Az elemzés menete

Az elemzés menete a rövid szövegrészeket FNy-i és fordított változatain a következő lépések szerint fog történni.

- I. lépés A kiválasztott szövegek bemutatása.
- II. lépés Az elemzett szöveg rövid bemutatása – az összesítő táblázat előkészítése.

III. lépés	A kiválasztott szövegek komplex analízise – táblázatos összesítés.
IV. lépés	A táblázat szöveges értékelése – a változások csoportosítása.
V. lépés	A változások bemutatása.
VI. lépés	A dinamikus szemantikai láncok kidolgozása.
VII. lépés	A dinamikus szemantikai láncok összehasonlítása.

5.5. Mintaelemzés

5.5.1. I. lépés: A kiválasztott szöveg bemutatása

William Golding: *Lord of the Flies*

A child had appeared among the palms, about a hundred yards along the beach. He was a boy of perhaps six years, sturdy and fair, his clothes torn, his face covered with a sticky mess of fruit (1960: 17).

William Golding: *A Legyek Ura* (fordította Déry Tibor)

Körülbelül százméternyire egy gyerek tűnt fel a fővenyparton, a pálmák alatt. Körülbelül hatéves, zömök, izmos kisfiú volt, szőke hajú, rongyos ruhájú, arcára vastag foltokban ragadt az elmázolt gyümölcsnedv (2011: 18).

5.5.2. II. lépés: Az elemzendő szöveg rövid bemutatása – az összesítő táblázat előkészítése

Mintaelemzésül William Golding *Lord of the Flies* című regényének egyik bekezdéséből választottam ki két mondategyszt. Ezeket a 6. fejezetben az analízis során nem elemzem.

A mondategyszeket római számok jelzik, a mondategységek a FNY-i szöveget követve arab számot kapnak. Amennyiben a mondategységek száma a fordításban növekszik vagy csökken, az egyrészt a táblázatban látható, bár ott nem kap külön számot, másrészt a kiemelt példamondatok végén álló kapcsos zárójelben jelzem. A kiemelt példamondatok mögött álló kapcsos zárójelben a táblázatos elemzésre utaló jelölés a következőképp épül fel: *szerző – mondat római száma – mondategység száma*, pl. [Golding VI. 3] és [Déry VI. 3]. Amennyiben a mondategység

felbomlik, és új mondategység jön létre, az új mondategységet tört jel mögötti szám jelzi, pl. [Déry VI. 3/1–2], amennyiben két mondategység összeolvad a fordításban, azt nagykötéjjel jelölöm pl. [Déry VI. 3–4]. A számozás a táblázatokban minden szövegnél újra indul, és független a jelen dolgozat mondatainak számozásától. A dolgozaton belül a kiemelt példamondatok számozása folyamatos.

A mintaszöveg *összesítő táblázata* a mintaszövegen végzett részletes FMP-vizsgálat eredménye.

A táblázat három aspektust egyesít. Az első Rogers (2006) megközelítése. Ő a GSZ és az ISZ változását a fordítói döntések szempontjából vizsgálta. Rogers angol és német szövegeket hasonlított össze, és elsősorban a mondat eleji tematikus szakaszt figyelte. Nála a grammatikai szerkezet megváltozott, ha a tematikus elem nem alany volt. Az információs szerkezet pedig akkor változott, ha a perspektíva más elemre mutatott a fordításban, mint a FNY-i szövegben. A grammatikai szerkezet változása az én vizsgálatomban ettől a nyelvpári különbség miatt eltér. Minden olyan grammatikai változást, amely akár a perspektíva megváltozásához, akár annak megtartásához vezet, figyelembe veszek. Nem veszem azonban figyelembe, ha úgy történik grammatikai változás, hogy az a mondatrész típusát nem érinti. Tehát amennyiben alanyból tárgy lesz, vagy netán határozó, azt mindig figyelembe veszem. Ha a határozókon belül a határozó típusa változik csupán, azt nem veszem figyelembe. Továbbá a perspektíva megközelítésem szerint akkor változik egy mondategységen belül, ha a CNY-i mondategységben a perspektíva más elemre mutat, mint a FNY-i eredetiben. A GSZ- és ISZ-változásokat a 3→7. oszlopok összesítik.

A 8→9. oszlopok a perspektívák típusát határozzák meg úgy, ahogy azt Firbas értelmezte bemutató, minősítő, valamint kombinált skálaként. A skálák típusait a 3. fejezetben részletesen kifejtettem.

A harmadik megközelítés Klaudy (1987) nevéhez fűződik, aki a mondategységek aktuális tagolását vizsgálta, vagyis a tematikus és rematikus szakaszok határának módosulását követte a mondategységeken belül. Ennek leképeződése a dinamikus elemek sorrendjében, lejtésében mutatkozik meg. Például a tematikus alany eltűnése a fordításban rematikus kezdetet eredményezhet, amelynek következtében a mondategység lejtése is megfordul, *emelkedő* helyett *ereszkedő* lesz. A 10→11. oszlopok azt írják le, hogy mi történik a mondategységek lejtésével.

A táblázatok szöveges értékelése során azokat a példákat fogom kiragadni, amelyekben a felsorolt aspektusok szempontjából változás ment végbe.

5.5.3. III. lépés – A kiválasztott szövegek komplex analízise – táblázatos összesítés

5. táblázat:
Mintaelemzés – GSZ és ISZ változás

m.	me.	GSZ		ISZ		GSZ és ISZ változása	skálák		lejtés	
		FNy-i szórend	CNy-i szórend	FNy	CNy		FNy-ben	CNy-ben	FNy-i m.e.	CNy-i m.e.
I.	1	SVAA	ASVAA	LR-Ö-DT-DT	DT-LR-Ö-DT-DT	GSZ és ISZ nem változik	Bsk	Bsk	ereszkedő	emelkedő-ereszkedő
II.	2	SVCC	CCVCC	DT-Ö-R-LR	R-R-Ö-R-LR	GSZ és ISZ változik	Msk	Msk	emelkedő	ereszkedő-emelkedő
	3	SV		DT-LR			Msk		emelkedő	
	4	SVA	AAVS	DT-Ö-LR	DT-R-Ö-LR	GSZ változik	Msk	Msk	emelkedő	emelkedő

m. = a mondat száma, és me. = a mondategység száma

5.5.4. IV. lépés – A táblázat szöveges értékelése

Az elemzett szöveg táblázatának szöveges értékelése számba veszi a mondategységek változásait, és csoportosítja azokat, amelyek különbséget mutatnak fel a FNy-i és a CNy-i szöveg között. A mintaelemzés esetében a FNy-i szövegben és a CNy-i szövegben is két mondategységet látunk. A mondategységek száma a fordításban nem változott, a mondategységek száma viszont a CNy-i oldalon csökkent, mert a fordító két mondategységet összevont, az egyikből egy jelzős főnévi szerkezetet formált.

Az első mondat egy bemutató skála, amelyet a fordító azonosító fókusszal ad vissza, miközben az egyik tematikus háttérellem a fordításban megelőzi a rematikus alanyt. Ezt a változást *Bemutató skála megtartása, hurokcsúszás jobbra* címszó alatt tárgyalom az **5.5.5.1.** alfejezetben.

A második mondat FNy-i három mondategysége két mondategységgé zsugorodik. Az első két mondategység számának csökkenését és a rematikus elemek mozgását az **5.5.5.2.**-ben a *Mondategységek és rematikus terek összevonása* címszó alatt tárgyalom. Végül a második mondat utolsó mondategységének átalakulását az **5.5.5.3.** *Kényszerű szerkezetváltás mediális igével – rémabomlás* című alfejezetben fejtem ki.

És most lássuk a részletes elemzést.

5.5.5. V. lépés – A vátozások bemutatása

5.5.5.1. Bemutató skála megtartása, hurokcsúszás jobbra

A mintaszöveg első mondata egy bemutató skála. Az alany a legdinamikusabb. Az összekötő elemet két tematikus háttérellem követi. Lejtése tekintetében a mondat egyenletesen lejt, majd még egy elem erejéig ugyanazon a szinten marad. Tulajdonképpen tovább specifikálja a témát, de ilyen dinamikus szemantikai kategóriánk nincs. A lényeg, hogy ez a plusz téma szabad, már nem kell elvégeznie a bemutató skála biztosítását, mert azt az előző diatéma megtette:

(33) **A child** (LR, J) had appeared (Ö, JB) among the palms (DT, H), *about a hundred yards along the beach* (DT, H). [Golding I.]

(33a) *Körülbelül százméternyire* (DT, H) **egy gyerek** (LR, J) tűnt fel (Ö, JB) a *fővenyparton* (DT, H), a *pálmák alatt* (DT, H) [Déry I.].

A fordító kihasználja a tematikus helyhatározó szabadságát, és a fordításban előrehozza a mondat elejére. Így a magyar mondat hirtelen emelkedik. Az alany rematikusságát fordított igei állítmány biztosítja, azaz az igét igemodosító-igekötő követi, s így az ige előtt azonosító fókusz jön létre. A magyar mondat tehát a szabad tematikus elemmel kezd, majd a hirtelen emelkedés után az is egyenletesen lejt és a másik két tematikus elemmel zár, mert (33) mondatzáró diatémája kettébomlott, s csak az egyik fele került a mondat elejére. A három tematikus elem közötti szemantikai viszony bizonyára befolyásolja az elem mozgathatóságát, de ezt a kérdést most nem kívánom részletesen vizsgálni. Itt az látszik, hogy a *százméternyire – a fővenyparton – a pálmák alatt* sorrend „kívülről halad befelé”, ami hasonlít a magyarra tipikus, nyelvtani szerkezetekben is megnyilvánuló „nagytól a kicsi felé” sorrendre (pl. birtokos jelzős szerkezet).

5.5.5.2. Mondategységek és rematikus terek összevonása

A (34) és (35) mondategységek a fordításban összeolvadnak. Mindkettő minősítő skála, a második azonban passzív szerkezetű hiányos mondategység. Ez utóbbit a fordító egy jelzős szerkezetbe tömöríti: *rongyos ruhájú*. Így már három rematikus eleme van, amelyet szét kell osztania a mondat rematikus tereiben:

(34) He (DT, MH) was (Ö, MT) **a boy of perhaps six years** (R, M), *sturdy and fair* (LR, Sp) [Golding II. 2],

(35) his clothes (DT, MH) *torn* (LR, M) [Golding II. 3]

(34a) **Körülbelül hatéves, zömök, izmos kisfiú** (R, M) volt (Ö, MT), *szőke hajú* (R, TSp), *rongyos ruhájú* (LR, TSp) [Déry II.2–3],

A (34a) egy hurokfejű mondat, mert rematikus elemmel kezd. A (34) mondat egység legrematikusabb elemének egyik fele a rematikus tér I.-be, az ige elé kerül jelzős formában: *sturdy* → *zömök, izmos*, a másik fele az ige utáni rematikus tér II.-be kerül: *fair* → *szőke hajú*. De a magyar mondat egységben nem ez lesz a legrematikusabb, hanem az összevonás által idekerült jelzős szerkezet. Így a fordítás dinamikájában csúszás, perspektívájában eltolódás megy végbe.

5.5.5.3. Kényszerű szerkezetváltás mediális igével – rémabomlás

A mintaszöveg második mondatának utolsó mondat egysége is egy hiányos passzív szerkezet, tehát a grammatikai szerkezet a fordításban meg fog változni. A fordító egy mediális igit használ fel: *ragadt*, s (36) rémája ennek az ige nek a két oldalára, rematikus I. és II. terébe oszlik szét:

(36) his face (DT, MH) covered (Ö, M) **with a sticky mess of fruit** (LR, Sp) [Golding II. 4].

(36a) arcára (DT, MH) **vastag foltokban** (R, Sp) ragadt (Ö, M) *az elmázolt gyümölcsnedv* (LR, FSp) [Déry II. 4].

Az így létrejött mondat egység lejtése is megváltozik. Egyenletesen emelkedőből hirtelen emelkedő – ereszkedő, majd imét emelkedő dinamikus vonalat leíró lejtés lesz.

Ezzel a mintaelemzés változásainak bemutatását befejeztem. A következő fejezetben a dinamikus szemantikai láncokra térek ki. A hatodik fejezetben az itt leírt lépések szerint fogom elemezni kiválasztott szövegeimet.

5.5.6. Mintaelemzés 5. lépés (dinamikus szemantikai láncok)

Végül a dinamikus szemantikai láncok összesítése:

6. táblázat

Mintaelemzés – Dinamikus szemantikai láncok összesítése

A tematikus elemek (ÁT) és (DT) lánc	
(1) Among the palms → about a hundred yards along the beach → (2) He → (3) his clothes → (4) his face ESZ: 5	(1) Körülbelül százméternyire → a fővenyparton → a pálmák alatt → (4) arcára ESZ: 4
Az összekötő elemek (Ö) lánc	
(1) had appeared → (2) was → (4) covered ESZ: 3	(1) tűnt fel → (2) volt → (4) ragadt ESZ: 3
A rematikus elemek (R) és (LR) lánc	
(1) A child → a boy of perhaps six years → (2) sturdy and fair → (3) torn → (4) with a sticky mess of fruit ESZ: 5	(1) egy gyerek → (2) körülbelül hatéves, zömök, izmos kisfiú → szőke hajú → rongyos ruhájú → (4) vastag foltokban → az elmázolt gyümölcsnedv ESZ: 6

ESZ = elemek száma

A mintaelemzésben a dinamikus szemantikai láncok ábrázolása inkább csak példaszerű, hiszen nem teljes bekezdésen mutattam be az elemzést, s így négy mondategységen a láncok rövidek, ám az eljárás lényege mégis látható. A rövidke példából kitűnik, hogy a tematikus elemek száma a CNy-ben eggyel csökkent, az összekötő elemek száma egyezik, valamint a rematikus elemek száma eggyel nőtt. A rematikus láncnál viszont szembevetendő a rematikus bomlás eredménye, a *sturdy* and *fair* külön rematikus NP-vé növi ki magát: *izmos kisfiú* és *szőke hajú*. Ezzel az explicitációval mindegyik tulajdonság kiemeltebbé, karakteresebbé válik. Mindez további irodalmi magyarázatoknak ad teret.

5.6. Várható eredmények, hipotézisek

Az elemzésektől azt várom, hogy az FMP segítségével a korpuszon azonosítani lehet az információ folyását, valamint hogy a bevezetett új terminusokkal le lehet írni a tipikus változásokat mind az információs, mind a grammatikai szerkezetet illetően. Információkat

kapunk a mondategységek perspektíváinak felépítéséről, szórendhez való viszonyáról, típusáról, lejtéséről, valamint arról, hogy mi történik a legrematikusabb elemmel, mi lesz belőlük a fordításban.

Az elméleti fejezetek során tárgyalt kérdések nyomán feltételezéseimet a következő hipotézisekben összegzem:

1. Az expresszív szöveget CNy-re átültető fordító megtartja a FNy-i szöveg funkcionális mondatperspektíváját, mert az információ átadásán túl az információ átadásának mikéntjét, amely a stílus része, hozzáférhetővé akarja tenni a CNy-i olvasó számára.
2. A fordítót kényszerítheti olyan FNy-i szintaktikai szerkezet, amely a CNy-ben (jelen esetben, a magyarban) nem létezik, pl. passzív arra, hogy megváltoztassa az ISZ-t. Ha mégsem változtat az ISZ-en, akkor valamilyen módon, pl. tematikus vagy rematikus elemek betoldásával igyekszik visszaállítani a kommunikatív dinamizmus harmóniáját, relatív egyensúlyra törekszik.
3. Amikor a FNy-i angol szövegben a dinamikát elsősorban a szemantika határozza meg, mint pl. a bemutató skála esetén, ahol az alany rematikus, a fordító ezt szintaktikailag azonosító fókusszal fogja visszaadni.
4. Kombinált skála esetében, amikor az angol mondat egyszerre perspektívál az alanyra és az ige után álló más mondatrészre, a fordító két mondategységre fogja felbontani azt a fordításban, egyik igéje biztosítja a rematikus alanyt, a másiké a maradék rematikus elem dinamikáját biztosítja.
5. A minősítő skála rematikus eleme vagy elemei elsősorban a rematikus tér I.-ben, másodsorban a rematikus tér II.-ben rögzülnek.

Ezek igazolását, ill. cáfolatát várom az elemzések eredményeitől, ill. a 10 elemzés eredményeinek összesítésétől.

Számítok arra, hogy a fordításokban konkretizálódni fognak olyan perspektívák, amelyek az FNy-i szövegben valamilyen oknál fogva nem egyértelműen határozhatók meg. Ebből következtetéseket lehet levonni a fordító szövegértelmezésére.

A dinamikus szemantikai láncok kidolgozásától azt várom, hogy az adott bekezdésben kiad egy vagy néhány olyan rematikus elemet, amely az egész bekezdés kibontakozásában kulcsfontosságú, amely felé a kommunikáció halad. A FNy-i és CNy-i szöveg ilyen szintű

összehasonlítása megmutathatja egy bekezdés perspektívájának szövegszintű eltolódását. Mindenesetre ezt csak azon szövegektől várom, ahol mondatszinten is volt perspektívaeltolódás.

6. Szövegelemzések

6.1. Az első szöveg elemzése

6.1.1. Az elemzendő szövegek

William Golding: *Lord of the Flies*

The boy with fair hair lowered himself down the last few feet of rock and began to pick his way towards the lagoon. Though he had taken off his school sweater and trailed it now from one hand his grey shirt stuck to him and his hair was plastered to his forehead. All round him the long scar smashed into the jungle was a bath of heat. He was clambering heavily among the creepers and broken trunks when a bird, a vision of red and yellow, flashed upwards with a witch-like cry; and this cry was echoed by another (1960: 7).

William Golding: *A Legyek Ura* (fordította Déry Tibor)

A szőke fiú leereszkedett a sziklafok néhány utolsó méterén, s elindult a lagúna felé. Noha levetette iskolai szveterét, s a fél kezével maga után húzta a földön, átizzadt, szürke inge a testéhez ragadt, haja is homlokára tapadt. Körülötte a dzsungelbe benyúló hosszú nyiladék forró volt, mint egy gőzfürdő. Nehézkesen botladozott a kúszónövények és a ledőlt fatörzsek között, amikor boszorkánysivítás-szerű hangot hallatva hirtelen egy madár vágódott fel előtte, mint egy vörössárga látomás; a sivításra egy másik hang felelt (2011: 7).

6.1.2. Az összesítő táblázat

Az első szöveg *összesítő táblázata* az első szövegen végzett részletes FMP-vizsgálat eredménye. Ahogy azt a mintaszöveg elemzése kapcsán leírtam, az első két oszlop a mondategészek és azokon belül a mondategységek számát, az azt következő öt oszlop az egyes FNy-i és CNy-i mondategységek grammatikai és információs szerkezetét, valamint azok egymáshoz való viszonyát mutatja; a nyolcadik és kilencedik oszlop a mondategységek skáláinak típusát adja meg a FNy-re és CNy-re vonatkoztatva; végül a tizedik és tizenegyedik oszlop a mondategységek dinamikus lejtését írja le.

Az első szöveg William Golding *Lord of the Flies* című regényének első bekezdése, amely csupán öt mondategészből és tíz mondategységből áll. Golding először 1954-ben kiadott regényét Déry Tibor fordításában *A Legyek Ura* címmel olvashatták a magyar olvasók 1963-tól.

7. táblázat
Golding *Lord of the Flies* – Déry *A Legyek Ura* komplex elemzése

m.	me.	GSZ		ISZ		GSZ és ISZ változása	skálák		lejtés	
		FNy-i szórend	CNy-i szórend	FNy	CNy		FNy- ben	CNy- ben	FNy-i me.	CNy-i me.
I	1	SVA	SVA	DT-Ö- LR	DT-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk	Msk	emelkedő	emelkedő
	2	(S)VOA	(S)VA	Ö-R- LR	Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk	Msk	emelkedő	emelkedő
II	3	SVO	(S)VO	DT-Ö- LR	Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk	Msk	emelkedő	emelkedő
	4	(S)VOAA	(S)AVMVA	Ö-DT- ÁT-LR	R-LR-Ö- DT	GSZ és ISZ változik	Msk	Msk	ereszkedő–emelkedő	emelkedő–ereszkedő
	5	SVIO	SAV	DT-Ö- LR	DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk	Msk	emelkedő	emelkedő–ereszkedő
	6	SV _{pass} IO	SAV	DT-Ö- LR	DT-LR-Ö	GSZ változik, ISZ nem	Msk	Msk	emelkedő	emelkedő–ereszkedő
III	7	ASVC	ASCV	DT- DT-Ö- LR	DT-DT- LR-Ö-R	GSZ és ISZ nem változik	Msk	Msk	emelkedő	emelkedő–ereszkedő
IV	8	SVAA	AVA	ÁT-Ö- LR-DT	LR-Ö-DT	GSZ és ISZ nem változik	Msk	Msk	emelkedő–ereszkedő	ereszkedő
	9	SVAA	AAASVAA	LR-Ö- DT- LR ₂	R-R-LR- Ö-DT- LR ₂	GSZ változik, ISZ nem	Ksk	Bsk	ereszkedő–emelkedő	emelkedő – ereszkedő
V	10	SV _{pass} A	ASV	DT-Ö- LR	DT-LR-Ö	GSZ változik, ISZ nem	Msk	Bsk	emelkedő	hirtelen emelkedő – ereszkedő

6.1.3. A táblázat szöveges értékelése

A *Lord of the Flies* és *A Legyek Ura* első bekezdésének összehasonlításából megállapíthatjuk, hogy az 1., 2., 3., 5., valamint a 7., és 8. mondategységek ISZ-e és GSZ-e nem változott. Ezek közül a 7. és 8. mégis figyelemre méltó a szórendi eltolódás miatt. A 7.-et a **6.1.4.1. Réhabomlás**, a 8.-at a **6.1.4.2. Hurokcsúszás** alfejezetben tárgyalom.

Jól látszik, hogy a FNY-i szövegben két passzív szerkezetű mondat volt, a 6. és a 10. Ám ezekben a fordító megtartotta az elemek KD-ját. Ezeket a **6.1.4.3. Kényszerű szerkezetváltás – az ISZ megmaradása** alfejezetben részletezem.

A 4. mondategységben mind a GSZ, mind az ISZ módosult, a 9. mondategységben csak a GSZ változott. A 4.-ben lexikai módosulás vezetett változáshoz. A 9.-ben viszont a kétfelé perspektiváló FNY-i mondat szerkezete bomlott fel. Azaz a FNY-i mondat egység itt kombinált skála, és a két „gondolatot” tömörítő mondat egység felbontása és egy mondat egységen belül tartása a skála megváltozásához vezetett. A 4. mondat egységet a **6.1.4.4. Lexikai restriktio okozta szerkezeti módosulások** alfejezetben, a 9. mondat egységet a **6.1.4.5. A kombinált skála felbomlása** alfejezetben tárgyalom.

6.1.4. Változások

6.1.4.1. Réhabomlás

Réhabomlásnak nevezem azt a jelenséget, amikor a FNY-i mondat egység réhája a fordításban felbomlik, és a CNY-i mondat egységen belül két különböző helyre kerül, általában az ige előtti és utáni rematikus I. és rematikus II. tereket foglalja el. Példánk a következő:

(37) All round him (DT, H) the long scar smashed into the jungle (DT, MH) was (Ö, MT) a **bath of heat** (LR, M) [Golding III. 7].

(37a) Körülötte (DT, H) a dzsungelbe benyúló hosszú nyiladék (DT, MH) **forró** (LR, MT) volt (Ö, M), **mint egy gőzfürdő** (R, Sp) [Déry III. 7].

A *bath of heat* az angol mondat egység legrematikusabb eleme. Egy szóval való megfeleltetése nem lehetséges, legalábbis nem a *gőzfürdő* szóval. Ezért ezt a fordító hasonlatra bontja fel, amely tulajdonképpen akár önálló mondat egység is lehetne. *Forró volt, mint egy gőzfürdő*. Nyelvtanilag a *bath of heat* alanykiegészítő (C), a fordításban ennek a

névszói állítmány felel meg *forró*. Itt igemódosítóként (VM) működik, le is zárja a rematikus szakaszt, s a második lehetőség a rematizálásra a mondategység végén van. A fordító ide teszi a hasonlatot: *mint egy gőzfürdő*. Tekintve, hogy a nyelvtani szerkezet alapján nem változik, s mindkét skála minősítő, valamint lejtésük hasonlít, úgy ítélem, hogy itt a fordító sikeresen tartotta meg mind a GSZ-t, mind az ISZ-t.

6.1.4.2. Hurokcsúszás

Hurokcsúszás alatt azt értem, amikor a CNY-i szövegben a fókusszal rendelkező rematikus szakasz a mondat elejére kerül, ezzel R-T, szubjektív sorrendet létrehozva, jóllehet a mondategység perspektíváltsága nem változik meg, mert az elemek a perspektívájának kiinduló- és célpontjai ugyanazok.

(38) He (ÁT, MH) was clambering (Ö, M) **heavily** (LR, Sp) among the creepers and broken trunks (DT, H) [Golding IV. 8].

(38a) **Nehézkesen** (LR, Sp) botladozott (Ö, M) a kúszónövények és a ledőlt fatörzsek között (DT, H) [Déry IV. 8].

Ebben az esetben gyakorlatilag a módhatározó kerül fókuszba a fordításban, a személyes névmás pedig eltűnik.

6.1.4.3. Kényszerű szerkezetváltás – az ISZ megmaradása

A passzív szerkezetek olyan grammatikai restrikciót jelentenek a fordításban, amelyet szerkezet hiányában a magyar fordítók általában az információs szerkezet megbontásával, vagyis a perspektíva megváltoztatásával szoktak visszaadni. Van azonban, amikor elég csak a grammatikai vagy épp a szemantikai szerkezeten változtatni, és a perspektíva megmarad. A következő két példa ilyen:

(39) and (Ö) his hair (DT, MH) was plastered (Ö, M) **to his forehead** (LR, Sp) [Golding II. 6].

(39a) haja is (DT, MH) **homlokára** (LR, M) tapadt (Ö, M) [Déry II. 6].

A grammatikai változás nemcsak abban nyilvánul meg, hogy a passzív ige aktívvá, valamint tárgyasból tárgyatlaná válik, hanem abban is, hogy bár a tematikus alany tematikus

alany marad, hagyományos szemantikai szerepe megváltozik, azaz páciensből ágens lesz. Az ISZ szempontjából azonban ez előnyös.

A következő mondatban az ISZ-nek a megtartása ennél összetettebb módon történik. Ugyanis itt a dinamikus szemantika változik, de az elemek KD-ja nem:

(40) and (Ö) this cry (DT, MH) was echoed (Ö, M) **by another** (LR, Sp) [Golding V. 10].

(40a) a sívításra (DT, H) **egy másik hang** (LR, J) felelt (Ö, JB) [Déry V. 10].

A *sívításra* tematikus határozó az előző (40a) mondategység rematikus elemének *boszorkánysívítás-szerű hangot hallatva* újbóli megragadása. De nem minősítéshordozó (MH), hanem háttérelem (H) lesz belőle. Tematikussága tehát megmarad. Másfelől a FNy-i határozó *by another* nem tematikus, hanem rematikus alany lesz a magyarban, hiszen az ige fókuszába kerül. Dinamikus szemantikai szempontból *jelenség* (J), amiért a közlés létrejön. Az elemek dinamikáját a fordító megtartotta, de a skálán változtatott. A minősítő skálából bemutató skála lett.

6.1.4.4. Lexikai restrikció okozta szerkezeti változások

Az angol *trail* igét a fordító egy (igemódosító + ige) szerkezettel tudja visszaadni, amely elvileg lezárna a rematikus szakaszt:

(41) and (Ö) **trailed** (Ö, M) it (DT, H) now (ÁT, H) from one hand (LR, Sp) [Golding II. 4]

(41a) s (Ö) a fél kezével (R, S) **maga után** (LR, FSp) **húzta** (Ö, M) a földön (DT, H) [Déry II. 4]

Információs újdonsága miatt azonban az *a fél kezével* eszközhatározó rematikusnak számít. Sem dinamikája, sem funkciója nem indokolja, hogy tematikusnak tartsuk. A rematikus tér tágabb értelmezésű fogalma pedig megengedi, hogy rematikusnak értelmezzük. A fordító az (igemódosító + ige) szerkezet után egy tematikus elemet told be. Míg a FNy-i mondategységben a *now* időhatározói háttérelem volt, addig a CNy-ben ez eltűnik, s helyette a betoldott háttérelem helyhatározó lesz, *a földön*. Ezt a betoldást is az ige jellegének megváltozása indukálja. A mondategység esése is megváltozik, míg a FNy-i mondategység ereszkedő-emelkedő, addig a CNy-i emelkedő, majd egyenletesen ereszkedő (l. 7. táblázat).

6.1.4.5. A kombinált skála felbomlása

A kombinált skála tulajdonságait a 3.2.3.2. fejezetben írtam le. Tulajdonképpen egy két irányba perspektiváló szerkezetről van szó, amely egyszerre mutat be *jelenséget*, és a jelenségről is kimond valami újat. Ha a fordító egy ilyen szerkezetet nem bont ketté, akkor az az elemek torlódásához vezet, aminek nagyon erős dinamikus hatása van. Nézzük a példát.

(42) when (Ö) *a bird, a vision of red and yellow* (LR, J), flashed (Ö, JB & MH)
upwards (R, Sp) **with a witch-like cry** (R, FSp); [Golding IV. 9]

(42a) amikor (Ö) **boszorkánysivítás-szerű hangot hallatva** (R, Sp) **hirtelen** (R, Sp) *egy madár* (LR, J) vágódott fel (Ö, JB) előtte (DT, H), **mint egy vörössárga látomás** (R₂, FSp) [Déry IV. 9];

A (42) mondategység rematikus *jelenség* alanya egy appozícióval áll együtt. Tekinthejtjük egyetlen rematikus egységnek. Ez a legrematikusabb elem felbomlik, tulajdonképpen ez is *rémabomlás*, csak itt most egy rematikus alany bomlik, mégpedig úgy, hogy egyik fele az ige elé kerül, a leszakadt rematikus elem másik fele pedig a magyar mondategység végére tolódik. Az angol mondategység végén lévő rematikus módhatározó a fordításban melléknévi igeneves határozó lesz, és a mondat elejére kerül: *boszorkánysivítás-szerű hangot hallatva*, amelyet követ még egy rematikus módhatározó: *hirtelen* – amely egy betoldás –; a rematikus alanyhoz csak ezek után jutunk el. Mondhatnánk azt is, hogy *hurokcsúszás* történik jobbra. A magyar mondategység bemutató skála része harmonikusan végződik egy betoldott tematikus elemmel: *előtte*. Majd a mondategység végén találjuk a már említett rematikus elemet: *mint egy vörössárga látomás*. Vagyis a bemutató skála: *egy madár vágódott fel* *előtte* két oldalról három erőteljes dinamikájú rematikus elemmel van körbefogva, nagyon erős intenzitást adva ezzel a mondategységnek, amely a bekezdés végén szinte „felrobban”.

6.1.5. Dinamikus szemantikai láncok

8. táblázat:

Dinamikus szemantikai láncok (1) → (1a) szöveg

A tematikus elemek (ÁT és DT) lánc	
(1)The boy with fair hair → (3) he → (4) it → now → (5) his grey shirt → (6) his hair → (7) All around him → the long scar smashed into the jungle → (8) He → among the creepers and broken trunks → (10) this cry ESZ: 11	(1a) A szőke fiú → (4a) a földön → (5a) átizzadt, szürke inge (6a) haja is → (7a) Körülötte → a dzsungelbe benyúló hosszú nyiladék → (8a) a kúszónövények és a ledőlt fatörzsek között → (9a) előtte → (10a) a sivításra ESZ: 9
Az összekötő elemek (Ö) lánc	
(1) lowered himself → (2) began → (3) had taken off → (4) trailed → (5) stuck → (6) was plastered → (7) was → (8) was clambering → (9) flashed → (10) was echoed ESZ: 10	(1a) leereszkedett → (2a) elindult → (3a) levetette → (4a) húzta → (5a) ragadt → (6a) tapadt → (7a) volt → (8a) botladozott → (9a) vágódott fel → (10a) felelt ESZ: 10
A rematikus elemek (R és LR) lánc	
(1) down the last few feet of rock → (2) to pick his way → towards the lagoon → (3) his school sweater → (4) from one hand → (5) to him → (6) to his forehead → (7) <u>a bath of heat</u> → (8) heavily → (9) <u>a bird, a vision of red and yellow</u> → upwards → with a witch-like cry → (10) by another ESZ:13	(1a) a sziklafok néhány utolsó méterén → (2a) a lagúna felé → (3a) iskolai szvetterét → (4a) a fél kezével → maga után → (5a) a testéhez → (6a) homlokára → (7a) forró → mint egy gőzfürdő → (8a) Nehézkesen → (9a) <u>boszorkánysivítás-szerű hangot hallatva</u> → <u>hirtelen</u> → <u>egy madár</u> → <u>mint egy vörössárga látomás</u> → (10a) egy másik hang ESZ: 15

A dinamikus szemantikai láncokat összehasonlítva azt láthatjuk, hogy a fordításban a tematikus elemek száma csökkent. Ennek a személyes névmások rejtettsége az oka, amelyeket

a magyarban az ige ragozott alakjában lehet tetten érni. Ha így vesszük, akkor a magyar szövegben három tematikus elemmel több van, amelyeket a táblázatban kiemeltem: *a földön, átizzadt* és az *előtte*. Az *átizzadt* csupán egy jelzőbetoldás, de ha tovább elemezzük a jelzős szerkezetet, akkor azon belül a jelző rematikusnak számít (l. a 3. fejezetben Svoboda [1984]: az NP-szinten is meg lehet különböztetni rematikus és tematikus szerepet). Mindez a későbbiekben kifejtendő intenzitással kapcsolatban lesz fontos.

Az összekötő elemek száma, mivel a fordító is ugyanannyi ragozott igét használt fel, s egyikük sem lett rematikus, nem változott.

A legjelentősebb különbséget az elemek számában a rematikus elemek mutatják, itt két elemmel van több, mint a FNy-i szövegben. A rematikus elemek betoldása növeli a szöveg intenzitását. A *forró* és a *hirtelen* a szavak szoros értelmében ezt teszik, az egyik a hő, a másik a sebesség intenzitását növeli. De a tematikus elemeknél tárgyalt *átizzadt* jelző is fokozza ezt.

A rematikus szemantikai láncot tekintve jól látszik mind a FNy-i, mind a CNy-i szövegben, hogy a rematikus elemek mindegyike eggyel továbblendíti a kommunikációt az elem újdonsága folytán, amely a bekezdés végén éri el csúcspontját. Az angol szövegben ez a csúcspont az utolsó előtti mondat egység rematikus elemeinek sora: **a bird – a vision of red and yellow, upwards, with a witch-like cry**. A fordításban pedig ez még fokozottabb, mert a bomlás és a betoldás következtében növekszik a rematikus elemek száma: **boszorkánysivítás-szerű hangot hallatva, hirtelen, egy madár, mint egy vörössárga látomás**. A fordítás itt éri el a csúcspontját. Az egész bekezdés legintenzívebb szakasza mindkét szövegben a 7-től 9-ig tartó mondat egységben van.

Véleményem szerint a regény első bekezdése szimbolikus. Olyan, mint egy zeneműben a nyitány, amely a későbbiekben kifejtendő dallamokat elővételezi. A regény drámai tartalmának ismeretében úgy értelmezem, hogy a *witch-like cry* az egyik, a *by another* a másik halálos áldozatra utal. A fordításban ez megőrzi, sőt intenzívebbé teszi az első bekezdés dinamikáját, a csúcspontnak számító 9. mondat egységben az angolban a *withch-like cry*, a magyarban a *mint egy vörössárga látomás* jósolja meg a szomorú víziót.

6.2. A második szöveg elemzése

6.2.1. Az elemzendő szövegek

Kingsley Amis: *Lucky Jim*

Outside the building they turned along a gravel drive and went up to the car where it was parked with a few others. Dixon stared about him while Welch looked thoroughly for his keys. An ill-kept lawn ran down in front of them to a row of amputated railings, beyond which was College Road and the town cemetery, a conjunction responsible for some popular local jokes.

/Lecturers were fond of lauding to their students the comparative receptivity to facts of 'the Honours class over the road', while the parallel between the occupations of graveyard attendant and custodian of learning was one which often suggested itself to others besides the students /.

As Dixon watched, a bus passed slowly up the hill in the mild May sunshine, bound for the small town where the Welches lived. Dixon betted himself it would be there before them. A roaring voice began to sing behind one of the windows above his head; it sounded like, and presumably might even be, Barclay, the Professor of Music (1961: 12).

Kingsley Amis: *Szerencsés flótás* (fordította Komlós János)

Az épületből kiérve egy homokos útra tértek, majd eljutottak Welch kocsijához, amely néhány más autóval együtt parkolt. Amíg Welch a kulcsot kereste, Dixon elbámészkodott. Elhanyagolt, füves térség terült el előttük, a végében csonka kerítés állt, a mögött volt a kollégiumi út és a városi temető, ami jó alkalmat adott néhány helyi tréfára.

/Az előadók ugyanis gyakran buzdítottak szívós tanulásra, élénk színekkel ecsetelve, hova vezet a kollégiumból a jó tanulók útja. A diákok mosolyogva hallgatták a borostyános pályafutásról szóló példabeszédeket. Magukban azt gondolták, hogy a kollégiumi út a temetőbe vezet./

Dixon most egy autóbust látott, amely a májusi verőfényben lassan kapaszkodott fel a hegyre, a felé a külváros felé tartva, ahol Welch lakott. Dixon biztos volt benne, hogy előbb ér oda, mint ők. Aztán fentről az egyik ablakból bömbölést hallott. Feltehetően Barclay, a zene professzora énekel (1958: 11).

6.2.2. Az összesítő táblázat

A második véletlenszerűen választott szöveg Kingsley Amis *Lucky Jim* című regénye, amely 1954-ben jelent meg először angolul, fordítását Komlós János készítette 1958-ban, és a *Szerencsés flótás* címet adta neki.

A részlet Jim Dixont, az angol regény címadó karakterét, egy karrierjét építő kezdő középkori történész egyetemi oktatót és felettesét, a tanszékvezető és egyben rendkívül szórakozott Welch professzort ábrázolja, amint épp elhagyják az egyetemi campust.

A bekezdés a regény első olyan folyamatos leíró szakasza, amelyet alkalmasnak tartottam az elemzésre. Ezt is megszakítja azonban egy olyan bekezdés, tulajdonképpen egy anekdota, amelyet a CNY-i szöveg jelentős lexikai eltérésekkel ad csak vissza, s az ebből fakadó megfeleltetési nehézségek miatt az FMP szempontjából a két szövegrészlet nem összehasonlítható. A 6.2.1-ben az anekdotát / vonal jelzi.

A második szövegben hat mondategyszt vizsgáltam. A mondategységek száma mind a FNY-i, mind a CNY-i szövegben 16. A III. 6. mondategység két mondategységgé bomlik, a VI. 16. viszont kimarad a fordításban. Továbbá a II. mondat 4. és 5. mondategysége a fordításban helyet cserél, amit nyilakkal jelöltem a táblázatban. A 16. mondategység, amely a fordításban kiesik, egy közbeékelte mondategység 15-ben, ezt a táblázatban [*] jelzi.

9. táblázat

Amis *Lucky Jim* – Komlós Szerencsés flótás komplex elemzése

m.	me.	GSZ		ISZ		GSZ és ISZ változása	skálák		lejtés	
		FNy-i szórend	CNy-i szórend	FNy	CNy		FNy-ben	CNy-ben	FNy-i me.	CNy-i me.
I	1	ASVA	AAV	DT-ÁT-Ö-LR	DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk	Msk	emelkedő	emelkedő–ereszkedő
	2	VAA	VA	Ö-LR-DT	ÖLR-DT	GSZ és ISZ nem változik	Msk	Msk	emelkedő	emelkedő–ereszkedő
	3	SV _{pass} A	SAV	ÁT-Ö-LR	DT-LR-Ö	GSZ változik, ISZ nem	Msk	Msk	emelkedő	emelkedő–ereszkedő
II	4	SVA	SOV	ÁT-Ö-R-LR	ÁT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk	Msk	emelkedő–ereszkedő	emelkedő–ereszkedő
	5	SVAO	SV	ÁT-ÖLR-ÁT	ÁT-ÖLR	GSZ és ISZ nem változik	Msk	Msk	emelkedő	emelkedő
III	6	SVAA	SVA	LR-Ö-DT-LR ₂	LR-Ö-DT	GSZ változik, ISZ nem	Ksk	Bsk	ereszkedő – emelkedő	ereszkedő
			ASV		DT-LR-Ö			Msk		emelkedő–ereszkedő
	7	AVS	AVS	DT-Ö-LR	DT-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Bsk	Bsk	emelkedő	emelkedő
	8	S(V)O	SOVA	DT-Ö-LR	DT-R-Ö-LR	GSZ változik, ISZ nem	Msk	Msk	emelkedő	emelkedő–ereszkedő–emelkedő
IV	9	SV	SAOV	ÁT-ÖLR	ÁT-DT-LR-Ö	GSZ és ISZ változik	Msk	Msk	emelkedő	emelkedő–ereszkedő
	10	SVAAA[A]	SAAVA[A]	LR-Ö-R-R-DT-LR ₂	DT-DT-R-Ö-R-LR	GSZ és ISZ változik	Bsk	Msk	ereszkedő–emelkedő	emelkedő
	11	[ASV]	[ASV]	[DT-DT-ÖLR]	[DT-ÁT-ÖLR]	GSZ és ISZ nem változik	Bsk	Msk	emelkedő	ereszkedő–emelkedő
V	12	SVA[13]	SCVA [13]	ÁT-ÖLR-ÁT	ÁT-LR-Ö-DT	GSZ és ISZ nem változik	Msk	Msk	emelkedő–ereszkedő	emelkedő–ereszkedő
	13	SVAAO	AVA S(VA)	DT-Ö-DT-LR-ÁT	LR-Ö-DT-DT	GSZ és ISZ nem változik	Msk	Msk	emelkedő	ereszkedő–emelkedő
VI	14	SVOAA	AAOV	DT-Ö-[LR]	DT-DT-LR-Ö	GSZ változik, ISZ nem	Bsk	Msk	emelkedő	emelkedő–ereszkedő
	15	SV[*]C	ASCV	DT-Ö-[R*]-LR	DT-LR-Ö	GSZ változik, ISZ nem	Bsk	Bsk	emelkedő	emelkedő–ereszkedő
	16	*[AVAV]	–	Ö-Ö-Ö-LR		–			emelkedő	

6.2.3. A táblázat szöveges értékelése

A fordító a mondategységeket megtartotta, de a mondategységek száma változott. A III. mondat 6. mondategysége a Ksk. felbomlása miatt két külön mondategységre bomlik, ezt a **6.2.4.1. *A kombinált skála felbomlása*** alfejezetben fogom tárgyalni.

A GSZ megváltozott a 3. és a 8., a 14. és a 15. mondategységekben. A 3. mondategységben ez egy passzív-aktív váltás volt, ami GSZ változást jelentett, de ezt itt most külön nem tárgyalom. Az ISZ és GSZ nem változott az 1., 2., 4., és 5., valamint a 7., 12., és 13., mondategységekben. A második mondatról mégis külön szót ejtek a *Dinamikus sorrendváltozás a mondategységek között* című **6.2.4.2.** alfejezetben, mert a két mondategység helyet cserél a fordításban, s ennek oka a mondategységek KD-jában keresendő.

Lexikai váltással a fordítónak sikerült megtartania az ISZ-t a 8. mondategységben, ezt a **6.2.4.3. *Lexikai restrikció – az ISZ megtartása*** alfejezetben tárgyalom. A 8. mondategységben a fordító csak az ISZ-t tartotta meg, és az ige szerkezetén, tehát a GSZ-en változtatott. Hasonlóképpen megtartotta az ISZ-t, de megváltoztatta a GSZ-t a fordító a 6. mondategységben. A 6. mondategység esetében ennek oka a kombinált skála felbomlásában rejlik. A példát, ahogy fentebb említettem, a **6.2.4.1.-ben** fogom bemutatni.

További két mondategységben megváltozott a GSZ úgy, hogy a fordító ugyanarra tartalmi elemre perspektivált, de a GSZ, sőt a perspektíva kiindulási pontját is megváltoztatta, a 14. és a 15. mondategységekről van szó. Ezeket együtt taglalom a **6.2.4.4. *Tartalmi perspektívaltság megtartása cserével*** alfejezetben.

A 9. és 10. mondategységben az figyelhető meg, hogy az egyik elem rematikusságát a fordító annak a másik mondategységbe való *áttolásával* biztosítja. A két mondategységet ezért a **6.2.4.5. *Tartalmi perspektívaltság megtartása eltolással*** alfejezetben tárgyalom.

6.2.4. Változások

6.2.4.1. A kombinált skála felbomlása

Az előző fejezetben a kombinált skála felbomlására olyan példát láthattunk, amelyben a mondategység határai a fordításban nem változtak, csupán az elemek cseréltek helyet. A 2. szöveg második mondatának kombinált skálája azonban úgy bomlik fel, hogy elemei két külön mondategységbe kerülnek a fordításban. A kombinált skála tulajdonsága, hogy magában rejt egy rematikus alany felé perspektiváló bemutató skálát, valamint egy, a rematikus alanyról valamit kimondó minősítő skálát. A kombinált skála akár FNy-en, akár CNy-en történő felbontása két olyan mondategységet eredményez, amelynek sorrendje nem cserélhető fel (vö. 3.2.3.2.). Nézzük meg részletesen a példát.

(43) **An ill-kept lawn** (LR, J) ran down (Ö, JB) in front of them (DT, H) **to a row of amputated railings** (LR₂, TSp), [Amis III.6]

(43a) **Elhanyagolt füves térség** (LR, J) terült el (Ö, JB) előttük (DT, H), [*a végében* (DT, H) **csonka kerítés** (LR, J) állt (Ö, JB)] (LR, TSp) [Komlós III.6/1–2],

A kétfelé perspektiváló angol mondategység rematikus alanya megmarad (43a)-ban úgy, hogy az igemódosító (jelen esetben az igeikötő) az ige jobb oldalára kerül, s így fókuszhoz létre az ige bal oldalán. A rematikus kezdés így garantált. A (43) mondat másik legrematikusabb eleme a mondategység végén van, és (44a)-ban a betoldott *állt* ige fókuszterébe kerül. Igemódosító szerepben van, de ettől függetlenül rematikus alany, a FNy-i szövegben azonban helyhatározó volt. Az ISZ tehát nem változik, mert mindkét szövegben ugyanazok az elemek perspektiválódnak, vagyis a perspektíva ugyanazon tartalmat jelölő elemre mutat. Megváltozik azonban a perspektíva típusa. Kombinált skálából két bemutató skála lesz, mindkettőben rematikus alannal (a II. típus szerint). Valamint enyhén megváltozik a KD linearitásának esése: *egyenletesen ereszkedő – emelkedőből* → *egyenletesen ereszkedő – megszakítással emelkedő* lesz, de a végén a törést csupán a kötelező LR-Ö sorrend követeli meg a magyarban. A második mondategységben a tematikus elrugaszkodást a betoldott helyhatározó, *a végében* biztosítja.

6.2.4.2. Dinamikus sorrendváltás a mondat egységek között

A hely- és időhatározók dinamikus szemantikájuk szerint általában háttérelemek szoktak lenni. A magyar mondatokban az idő- és helyhatározók legtöbbször a mondat vagy mondat egység elején foglalnak helyet. Éppen ezért a fordításban, a FNy-i mondatokhoz képest gyakran vándorolnak a mondat egység elejére. A következő példában a helyhatározói mellékmondat egésze megelőzi a főmondatot a fordításban.

(44) Dixon (ÁT, MH) **stared about** (Ö, M, LR) him (ÁT, H) [**while** (Ö) **Welch** (ÁT, MH) **looked** (Ö, M) **thoroughly** (R, Sp) **for his keys** (LR, TSp)] (DT, H) [Amis II. 4–5].

(44a) [**Amíg** (Ö) **Welch** (ÁT, MH) **a kulcsot** (LR, Sp) **kereste** (Ö, M)] (DT, H),
Dixon (ÁT, H) **elbáméskodott** (Ö, M, LR) [Komlós II. 5–4].

A mondat egységek belső szerkezete és belső dinamikája nem változik. A tematikus egységek mondat elejére vándorlására a későbbiekben elemzendő szövegekben is több példát lehet találni. Ez a folyamat a fordításokban nagy természetességgel megy végbe.

6.2.4.3. Lexikai restrikción – az ISZ megtartása

Deme (1971) meghatározása szerint mondat egységnek tekinthető az a szerkezet, amely legalább egy predikatív egységet tartalmaz (egy alany, egy tárgy, egy állítmány), vagy azzá egészíthető ki. A következő angol mondat egység ilyen, amennyiben a *responsible* melléknevet mint névszói állítmányt képzeljük el, és kiegészítjük a mondat egységet egy segédigével és egy vonatkozó névmással (*which was*).

A *conjunction* az előző mondatban arra utal, hogy a kerítés mögött volt a *kollégiumi út* és a *temető*.

(45) a conjunction (DT, H) responsible (Ö, M) **for some popular local jokes** (LR, Sp) [Amis III. 8]

(45a) ami (DT, MH) jó alkalmat (R, Sp) adott (Ö, M) **néhány helyi tréfára** (LR, TSp) [Komlós III. 8].

A fordító nem fordítja a *conjunction* szót, helyette névmással (*ami*) utal a helyzetre, amely MH témának számít. Az ISZ-t úgy biztosítja, hogy olyan igét választ, amelynek igemódosítója van, s így az a rematikus tér I.-et betölti és le is zárja. A *jó alkalmat* névelőtelen tárgy ilyen igemódosító, most már az ige kötelező vonzata a mondategység végére kerülhet: *néhány helyi tréfára*. A fordító számára is az volt lényeges, hogy a szövegben következő anekdotát a megfelelő rematikus elemmel vezesse fel.

6.2.4.4. Tartalmi perspektívaltság megtartása cserével

A következő két mondategység azt példázza, hogy miképp tartja meg a fordító a legrematikusabb elemeket úgy, hogy közben megváltoztatja a perspektíva *kiindulási pontját*, ill. magát a skálát. Az első mondategység egy bemutató skála, itt az alany a legrematikusabb, a perspektíva rá mutat, mégpedig abból a tematikus háttérből, amelynek a főszereplő is része: *behind one of the windows above his head*. Az író ezen a szintéren helyezi el a jelenséget, a rematikus alanyt: **A roaring voice**.

(46) **A roaring voice** (LR, J) *began to sing* (Ö, BJ) *behind one of the windows above his head* (DT, H); *it* (DT, MH) *sounded* (Ö, M) *like [and presumably might even be], Barclay, the Professor of Music* (LR, J) [Amis VI. 14-16].

(46a) Aztán (DT, H) fentről az egyik ablakból (DT, H) **bömbölést** (LR, Sp) hallott (Ö, MH). Feltehetően (Ö) **Barclay, a zene professzora** (LR, J) énekel (Ö, BJ) [Komlós VI. 14–15].

A perspektívának az alanyra mutató tulajdonsága megszűnik azzal, hogy a fordításban az alany, a főszereplő *Dixon*, most dinamikus szemantikai szerepét tekintve a minősítés hordozója, és nem a háttérbe van beágyazva. A fordító tehát minősítő skálát hoz létre, ahol a **roaring voice** tárgy és egyben rematikus igemódosító lesz: **bömbölést**. Mindezt az ige megváltoztatása idézi elő, amelynek segítségével az információt rematikus alanyi pozícióból rematikus tárgyi pozícióba lehetett helyezni.

A fordító azonban nem egyszerűen csak kicserél egy igét. Hanem felcseréli azokat a két mondategység között. A következő mondategységben ugyanis a *sing* megfelelőjét, az *énekel* igét használja a *sounded* helyett, amely szemantikailag a *hall* igéhez áll közel, amelyet viszont az előző mondategység fordításában használt fel.

A második mondategységben a FNy-i alanykiegészítóből a CNy-i mondategységben rematikus alany lesz, ezáltal a magyarban jön létre egy bemutató skála. Így a fordító a perspektívával és az igével is *ellenpontozza* az előző mondategységet, dinamikus egyensúlyt teremtve ezzel a két mondategység között.

6.2.4.5. Tartalmi perspektívaltság megtartása eltolással

Ha azt mondjuk, hogy az előző példában a fordító az igéket cseréli fel a két mondategységben, és így biztosítja az elemek rematikusságát, akkor a következő példa abban hasonlít ehhez, hogy itt, bár az igét a helyén hagyja, a rematikus elemet tolja át a másik mondategységbe, kihasználva az ige rematizáló képességét.

- (47) As (Ö) Dixon (DT, MH) watched (LR, M), **a bus** (LR, J) passed (Ö, JB) slowly (R, Sp) **up the hill** (R, TSp) **into the mild May sunshine** (LR, TSp),
(...) [Amis IV. 9–10]

- (47a) Dixon (DT, MH) most **egy autóbust** (LR, Sp) látott (Ö, MH), amely (DT, MH) a májusi verőfényben (DT, H) **lassan** (LR, Sp) kapaszkodott fel (Ö, M) a hegyre (DT, H) (...) [Komlós IV. 9-10]

A (47) mondategység egy kombinált skála, az alany a második mondategységben rematikus. Az *a bus* a fordításban rematikus marad, de tárgy lesz belőle, s átkerül az első mondategységbe, amelynek funkciója ezáltal minősítő skála lesz, a *watched* ige megfelelője elveszíti rematikusságát. A második mondategység a fordításban névmással tematizálja a rematikus tárgyat, s így ismét egy minősítő skála jön létre, amely viszont rematikus I. terében rematizálja a módhatározót: *lassan*. A plusz ige betoldása új rematikus tér I.-et hozott létre, megváltoztatva ezzel a mondategység KD-ját. A kombinált skála második felének legrematikusabb eleme kettébomlik, s a rémabomlásból két tematikus elem lesz, amely azonban kívül esik az ige rematikus I. és II. terén is.

Lejtését tekintve a két mondategység *emelkedő-ereszkedőből* → *emelkedő-ereszkedő és emelkedő-ereszkedő* lesz.

6.2.5. Dinamikus szemantikai láncok

10. táblázat:
Dinamikus szemantikai láncok (2) → (2a) szöveg

A tematikus elemek (ÁT és DT) lánc	
(1) Outside the building → they → (2) to the car → (3) it → (4) Dixon → him → (5) Welch → (6) in front of them → (7) beyond which → (8) a conjunction → (9) Dixon → (10) in the mild May sunshine → (11) where → (12) Dixon → (13) it → there → (14) behind one of the windows above his head → (15) it ESZ: 18	(1) Az épületből kiérve → (2) Welch kocsijához → (3) amely → (4) Dixon → (5) Welch → (6) előttük → (6/2) a végében → (7) a mögött → (8) ami → (9) Dixon → most → (10) amely → a májusi verőfényben → fel a hegyre → a külváros felé → (11) ahol → (12) Dixon → (13) oda, mint ők → (14) fentről, az egyik ablakból ESZ: 18
Az összekötő elemek (Ö) lánc	
(1) turned → (2) went → (3) was parked → (4) stared → (5) looked → (6) ran down → (7) was → (8) responsible → (10) passed → (11) lived → (12) betted → (13) would be → (14) began to sing → (15) sounded → (16) might even be ESZ: 15	(1) tértek → (2) eljutottak → (3) parkolt → (5) kereste → (6) terült el → (6/2) állt → (7) volt → (8) adott → (9) látott → (10) kapaszkodott → (11) lakott → (12) volt → (13) ér → (14) hallott → (15) énekel ESZ: 15
A rematikus elemek (R és LR) lánc	
(1) Along a gravel drive → (2) up → (3) with a few others → (4) about him → (5) thoroughly → for his keys → (6) an ill-kept lawn → to a row of amputated railings → (7) College Road and the town cemetery → (8) for some popular jokes → (9) watched → (10) a bus → slowly → up the hill → bound for the small town → (11) the Welches → (12-13) before them → (14) A roaring voice → (15) Barclay, the Professor of Music ESZ: 19	(1) egy homokos útra → (3) néhány más autóval együtt → (4) elbámészkodott → (5) a kulcsot → (6) elhanyagolt füves térség → (6/2) csonka kerítés → (7) a kollégiumi út és a városi temető → (8) jó alkalmat → néhány helyi tréfára → (9) egy autóbust → (10) lassan → (11) Welch → (12) biztos → előbb → (13) bömbölést → (14) Barclay, a zene professzora ESZ: 17

A táblázatból leolvashatjuk, hogy a tematikus elemek száma valamelyest csökkent, ami a névmások eltűnésével magyarázható. Még akkor is csökkent a tematikus elemek száma, ha a fordító eggyel többször említette *Welch* nevét, és további két vonatkozó névmást, valamint egy helyhatározót is betoldott (l. kurzív kiemelés a táblázatban). Ha úgy vesszük, hogy a

személyes névmások hiánya a magyarban nem befolyásolja a megértést, hiszen az ige ragjai is jelzik a személyt, akkor a magyar szöveg betoldott tematikus elemei növelték a fordítás kohézióját.

Az összekötő elemek száma lényegében nem változott. Azt azonban megfigyelhetjük, hogy az angol igékhez csatlakozó prepozíciók élesebben jelölik a rematizáltságot, pl. a *went up*, vagy a *stared about* esetében, mint az igekötőjével összeolvadt magyar igék, *eljutottak*, *elbámészkodott*. Az *eljutottak* esetében az igekötő nem tud igazán a rematikus elemek közé kerülni, az *elbámészkodott* esetében pedig az ige a rematikus elemek közé kerül, s magával viszi az igekötőt is.

Ha a kiemelt legrematikusabb elemeket nézzük, azt láthatjuk, hogy a *watched* rematikus párja hiányzik, az *a bus*, és az *a roaring voice* a fordításban tárgyesetben vannak. A *watched* rematikussága azért lényeges, mert összeköti a környezet elemeit a szemlélővel, a fordításban ez az összekötés az ige nem rematikussága révén nem olyan erőteljes. A tárgyesetek pedig arra utalnak, hogy itt nem valamik tisztán megjelennek, hanem azok valamilyen más cselekvés részeként értelmezendők. A fordításban előbb jelenik meg a cselekvő, és az ige után jutunk el a tematikus tartalmakig.

A *the Welches* és a *Welch* közötti különbség jelentésbeli. Összehasonlítva a FNy-i szöveggel tehát egyfajta kontúrvesztés figyelhető meg a fordításban.

6.3. A harmadik szöveg elemzése

6.3.1. Az elemzendő szövegek

Salman Rushdie: *Midnight's Children*

One Kashmiri morning in the early spring of 1915, my grandfather Aadam Aziz hit his nose against a frost-hardened tussock of earth while attempting to pray. Three drops of blood plopped out of his left nostril, hardened instantly in the brittle air and lay before his eyes on the prayer-mat, transformed into rubies. Lurching back until he knelt with his head once more upright, he found that the tears which had sprung to his eyes had solidified, too; and at that moment, as he brushed diamonds contemptuously from his lashes, he resolved never again to kiss earth for any god or man. This decision, however, made a hole in him, a vacancy in a vital inner chamber, leaving him vulnerable to women and history. Unaware of this at first, despite his recently completed medical training, he stood up, rolled the prayer-mat into a thick cheroot, and holding it under his right arm surveyed the valley through clear, diamond-free eyes (1991: 4).

Salman Rushdie: *Az éjféli gyermekei* (fordította Falvay Mihály)

Egy kasmíri reggelen, 1915 kora tavaszán Ádam Aziz, a nagyapám, amidőn imádkozni akart, beleütötte az orrát egy fagyos göröngybe. Három vércsepp hullott ki a bal orrlyukából, alvadt meg nyomban a fagyos levegőn, s állapotodott meg, rubinná válva, az imaszőnyegén. Hátrahőkölt térddepeltében, fölkapta a fejét, s akkor vette észre, hogy megfagytak a szemébe toluló könnyek is, és abban a szent pillanatban, megvetően lesöpörve pilláiról a gyémántokat, eltökélte: többé meg nem csókolja a földet sem isten, sem ember előtt. Elhatározása azonban űrt hagyott benne, lelke egy létfontosságú, titkos rekeszében, s így történt, hogy védtelen maradt az asszonyokkal és a történelemmel szemben. Mivel ezt akkor még nem tudta (hiába volt frissen végzett orvos), fölállt, szoros hurkává csavarta össze, majd hóna alá csapta az imaszőnyeget, és tiszta, immár gyémánt nélküli szemmel nézett végig a völgyön (1987: 10–11).

6.3.2. Az összesítő táblázat

A harmadik elemzésre szánt szövegrészlet Salman Rushdie *Midnight' Children* című regényéből származik, amely 1981-ben jelent meg először. A magyar fordítás ezt követően, viszonylag hamar, 1987-ben készült el Falvay Mihály munkája nyomán.

Az India függetlenné válását és kettészakadását feldolgozó, a mágikus realizmus műfajához tartozó alkotás legelején az elbeszélő Saleem Sinai saját családtörténetében nagyapja Ádam Aziz hitének elvesztését meséli el.

A bekezdés öt mondategészt és 14 mondategységet tartalmaz, amely a fordításban 18-ra növekszik. Ennek oka a fordításban megnövekedett mondategységek számával magyarázható. Különösen bonyolultan alakul a III. többszörösen összetett mondategész és fordításának egybevetési lehetősége. Egy mondategészen belül egyszerre jelentkezik a mondategységgé alakulás, és az igeneves szerkezetté alakulás is. Hogy nyomon lehessen követni, hogy miből mi lesz a táblázatban nyilakat alkalmaztam. Ez a részletes magyarázattal együtt a 6.4.3.-ban remélhetőleg segíti az eligazodást.

11. táblázat
Rushdie: *Midnight's Children* – Falvay: *Az éjféli gyermekei* komplex elemzése

m.	me.	GSZ		ISZ		GSZ és ISZ változása	skálák		lejtés	
		FNy-i szórend	CNy-i szórend	FNy	CNy		FNy-ben	CNy-ben	FNy-i me.	CNy-i me.
I	1	AASVOAA	AASAVOA	DT-DT-DT-Ö-R-LR-DT	DT-DT-DT-Ö-R-LR-DT	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő-ereszkedő	egyenletesen emelkedő
II	2	SVA	SVA	LR-Ö-DT	LR-Ö-DT	GSZ és ISZ nem változik	Bsk.	Bsk.	egyenletesen ereszkedő	egyenletesen ereszkedő
	3	VAA	VAA	Ö-LR-DT	Ö-LR-DT	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő	emelkedő-ereszkedő
	4	VAAA	VAA	Ö-R-R-LR	Ö-R-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	ereszkedő-emelkedő	emelkedő
III	5	[A]ASVAAA	AVA AVO	[Ö]-Ö-ÁT-Ö-LR	LR-Ö-DT LR-Ö-DT	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	emelkedő	ereszkedő
	6	SV[7-8]	AV[7-8]	ÁT-Ö-Ö-[7-8]LR	DT-Ö-[7-8]	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	emelkedő	ereszkedő
	7	S.[8] V	VAS	DT-[8]Ö-LR	Ö-LRÖ-DT	GSZ változik, ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő-plató-	egyenletesen emelkedő
	8	SVA		DT-ÖLR						
	9	A[ASVOAA]	AV	[DT-ÁT-Ö-R-LR]DT	DT-Ö	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő-ereszkedő	emelkedő-ereszkedő
	10	SV[Ö]	AVOA	ÁT-Ö-LR	DT-Ö-R-LR	GSZ változik, ISZ nem változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	egyenletesen emelkedő
IV	11	ASVOAA	SOVAA	DT-Ö-R-R-LR	DT-R-Ö-DT-DT	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	emelkedő-ereszkedő
			AV[VMVA]		DT-Ö-LR[R-Ö-LR]					emelkedő-ereszkedő
V	12	[A][A]SV	OAV	[DT][DT]-DT-LR	DT-DT-ÖLR	GSZ változik, ISZ nem változik	Msk.	Msk.	ereszkedő	emelkedő
			AV(VM)		Ö-Ö-LR	GSZ változik, ISZ nem változik			emelkedő	emelkedő
			V		LR	GSZ és ISZ nem változik			emelkedő	ereszkedő
	13	VOA	AVA	Ö-R-LR	LR-Ö-R	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	ereszkedő
	14	[A]VOA	AAVO	[DT]-Ö-R-LR	DT-DT-Ö-DT	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	emelkedő	ereszkedő
			AVA		R-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	ereszkedő

6.3.3. A táblázat szöveges értékelése

Már a táblázat rövid szemügyrevétele után is észrevehetjük, hogy a szöveg első két mondata és azok mondategységei ugyan harmonizálnak egymással, mind a grammatikai, mind az információs szerkezet és a skálák lejtése terén is, ám a harmadik mondategéstől ez a harmónia gyakorlatilag megszűnik. A GSZ- és ISZ-változások oszlopában a harmadik mondattól kezdve szinte végig módosulást láthatunk a grammatikai, az információs vagy mindkét szerkezetben egyszerre. A mondatok lejtését tekintve pedig különösen az ötödik mondategész tűnik ki, ahol egy mondategységet kivéve végig az ellenkezőjére változik a mondatok dinamikus menete.

A grammatikai szerkezet változása szoros összefüggésben áll a mondategységek meglétével vagy azok hiányával, vagyis azzal, hogy a fordító az igeneves szerkezeteket vissza tudja-e adni átalakítás nélkül, vagy mondategységgé alakítja, vagy adott esetben mondategységet sülyeszt le jelzős vagy alakít át igeneves szerkezetté. Az első két mondatban erre nincs szükség, mert nemcsak a mondategységek, de a mondatrészek is könnyen megfeleltethetők CNy-i egységekkel. A harmadik mondattól viszont az igeneves szerkezetek száma megnő a FNy-ben és ez a fordító számára olyan kényszer, amellyel neki a teljes mondategységek szerkezetét kell szembeállítania, mert a magyar szöveg az igeneves mellékmondatok ilyen nagy számát nem viseli el.

Eközben természetesen megváltozhat az ISZ is. Ám a CNy oldaláról vizsgált 18 eset közül 10-ben változott a GSZ, s ez csak 5 esetben járt együtt ISZ-változással. Ami azt mutatja, hogy az igeneves szerkezetek mondategységgé alakítása közben a fordítónak 50 %-ban sikerült megtartania az ISZ-t.

Mivel ebben a vizsgált szövegben a változások zömében az igeneves szerkezetek mondategységgel történő visszaadásához kötődnek, ezért két nagy csoportot hozok létre. A **6.3.4.1.** alfejezetben azokat a példákat tárgyalom, amelyekben az igeneves szerkezet nem vezetett az ISZ megváltozásához. Ennek címe *Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változás nélkül*. Majd az ezt követő alfejezetben azt nézhetjük meg, hogy miért változott meg az ISZ is az igeneves szerkezetek átalakulása során, ezt a **6.3.4.2.** *Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változással* cím alatt tárgyalom.

Az ISZ változása azonban ebben a szövegben sem köthető csupán a mondategység szerkezetének megváltozásához. A **6.3.4.3.**-ban például egy olyan esetet tárgyalok, ahol a fordító a legdinamikusabb elemet nem két lépésben adja vissza, ahogy azt a FNy-i szöveg

teszi, hanem rögtön besűríti a teljes jelentést a rematikus tér I.-be, ezáltal a maradék helyhatározói elem a fordításban tematikus lesz.

6.3.4. Változások

6.3.4.1. Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változás nélkül

Csupán a GSZ változása négy mondategységet érint. Nézzük őket sorban. Az első a 8. mondategység a FNY-i szövegben. Itt azt figyelhetjük meg, hogy a fordító a FNY-i igeneves szerkezetet teljes mondategységgé alakítja át.

(48) he (ÁT, MH) resolved (Ö, M) [**never again to kiss earth for any god or man**] (LR,Sp) [Rushdie III. 10].

(48a) eltökélte (Ö, M): [**többé meg nem csókolja a földet sem isten, sem ember előtt**] (LR, Sp) [Falvay III. 10]

A perspektíva nem változik, a főnévi igenevet a magyar ragozott ige sorrendileg is ugyanott adja vissza. A 'hogy' kötőszavas szerkezetet a fordító a kettőspont használatával kerüli el.

A szöveg 10. mondategysége két TSp-t is tartalmaz, vagyis a FNY-i szöveg mondatvégi rémáját két további rematikus egység követi és specifikálja tovább. A második, a (49)-es példa mondatvégi igeneves szerkezet. Ez a következőképpen alakul át:

(49) [leaving him **vulnerable** (LR, M) to women and history (ÁT, H)] (LR, TSp) [Rushdie IV. 11].

(49a) s így történt, hogy [**védtelen** (LR, Sp) maradt (Ö, M) az asszonyokkal és a történelemmel (ÁT, H) szemben] (LR, Sp) [Falvay IV. 11/2]

Talán épp a rematikus elemek túlsúlya miatt a fordító nem hagyja a rematizálás feladatát a pusztá felsorolásra. Inkább külön mondategységet hoz létre, azt be is vezeti az *így történt, hogy* szerkezettel, s a mondategységgé alakított, bevezetett mellékmondat máris rematikus, sőt egy szinttel lejjebb, a rematikus egységen belül is megmarad a perspektíva: a *vulnerable* – *védtelen* a legdinamikusabb elemek.

A 12. mondat egységből a fordításban három mondat egység lesz. Az igeneves szerkezet, valamint a birtokos jelzős szerkezet tartalmilag olyan sűrű, hogy azt a fordítónak ki kell bontania. Az egész V. mondat tekintetében két tematikus bevezető egységről van szó a főmondat előtt.

(50) [Unaware (R, M) of this (DT, H) at first (DT, H)] (DT, H), [despite his **recently completed medical training** (R, Sp)] (DT, H) he (ÁT, MH) stood (Ö, M) up (LR, Sp) [Rushdie V. 12]

(50a) [Mivel ezt akkor még **nem tudta** (LR)] (DT, H), [hiába volt **frissen végzett orvos** (R, M)] (DT, H), fölállt (Ö, M, LR) [Falvay V. 12/1–3]

A példából jól látszik, hogy a tematikus egységek megmaradnak, de mondat egység lesz belőlük. A kötőszavak miatt explicitebbé válik a mellékmondatok okhatározói, ill. módhatározói funkciója. Az egységeken belül azonban megmarad a rematikusság, az *unaware* → *nem tudta* és a *recently completed medical training* → *frissen végzett orvos* a FNy-i és CNy-i mondat egységek legrematikusabb elemei.

Azt is látjuk, hogy így megváltozik az igeneves szerkezet lejtése is, (50/1)-ben emelkedővé válik. A perspektíva tehát megmarad, a fordított esés azonban más hatást kelt. A továbbiakban még egy kicsit az V. mondatnál maradunk, mert a következő alfejezetben azokat a példákat tárgyaljuk, ahol a GSZ-szel együtt az ISZ is megváltozott, s az V. mondat folytatásában az ISZ is változik.

6.3.4.2. Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változással

Az V. mondat tehát így folytatódik.

(51) rolled (Ö, M) the prayer-mat (DT, H) **into a thick cheroot** (LR, Sp)

(52) and (Ö) [holding (Ö, M) it (ÁT, H) under his right arm (DT, H)] (DT, H) surveyed (Ö, MH) the valley (R, Sp) **through clear, diamond-free eyes** (LR, TSp) [Rushdie V. 13–14].

(51a) **szoros hurkává** (LR, Sp) csavarta össze (Ö, M),

(52a) majd (DT, H) **hóna alá** (LR, Sp) csapta (Ö, M) az imaszőnyeget (DT, H), és (Ö) **tiszta, immár gyémánt nélküli szemmel** (LR, Sp) nézett végig (Ö, M) a völgyön (DT, H) [Falvay V. 13–14/1–2].

Az (51) mondat egység esetében nincs szerkezetváltás. Itt csupán annyi történik, hogy a tematikus elemet: *the prayer mat*, amely kontextustól való függése miatt tematikus, a fordító áttolja a következő mondat egységbe, ebből lesz *az imaszőnyeget*. Ott pedig nagy szükség van a tematikus elemre, hiszen változott a dinamika a fordításban, más lesz a rematikus elem. Miért? Azért, mert (52) igeneves szerkezetében az igei alap a *holding* szó, amely jelentését tekintve nem fejez ki energikusságot, viszont a fordításban, (52a)-ban a fordító más ige használ, amely energikus: *csapta*. Ennek az ige nek a tárgya lesz *az imaszőnyeget*, amely mint mondtuk, tematikus. És ugyanennek a *csapta* ige nek a rematikus I. terébe kerül a *hóna alá*. Ezáltal megváltozik a mondat egység dinamikája, pontosabban a létrejött mondat egység rematikus kezdetű lesz, ebből kifolyólag a lejtése megváltozik, ereszkedő lesz. Az ereszkedés egyenletességét pedig biztosítja az áttolt tematikus elem, *az imaszőnyeget*.

Végül említsük meg az V. mondat utolsó mondat egységét, amelyben nem alakul át igeneves szerkezet. A GSZ is csak annyiban változik, hogy a *the valley* tárgy ből a fordításban *végig a völgyön* határozó lesz. Az ISZ-változás pedig csupán a rematikus elemek között megy végbe, azaz (52a)-ban a *tiszta, immár gyémánt nélküli szemmel* kerül a *nézett* ige rematikus I. terébe, az említett *végig a völgyön* pedig a rematikus tér II.-be kerül. Úgy tűnik, hogy az ige fókusz a jobban biztosítja az LR-funkciót, mint a mondat egység végi pozíció.

Az V. mondat végezetül azért fontos, mert a mondat egységek ugyanarra az elemre perspektiválnak, azonban a lejtésük (50a) első mondat egységének kivételével az ellenkezőjére változik, azaz ezek a mondat egységek a fordításban rematikus elemmel indítanak. Látnunk kell azonban azt is, hogy az igeneves szerkezetek mondat egységgé alakulásától, valamint a mondat egységek esésének megváltozásától függetlenül az V. mondat egység dinamikája lényegében (52a) első mondat egységét nem számítva nem változik. Az azonban érdekes, hogy az igeneves szerkezetek átalakítása mondat egységgé gyakran együtt jár a lejtés megváltozásával. Tény viszont, hogy a mondat egységgé alakítás tagoltabbá teszi a szöveget, a magyar olvasó számára egyértelműbb a jelentés, mint ha az igeneves szerkezet kerülne átültetésre.

De térjünk vissza a tulajdonképpeni témánkhoz. Lássuk azokat a példákat, amelyekben mind a GSZ, mind az ISZ megváltozott, és ez a mondat egységgé alakulás függvényében történt.

A III. mondat egység első FNY-i mondat egysége két határozóval indít, amely a fordításban mondat egységgé növi ki magát. (A folyó szövegben most kivételesen külön számot kap.)

(53) [Lurching (Ö, M) **back** (R, Sp) until he knelt (DT, H)] (DT, H)

(54) [with his head (DT, H) once more (DT H) **upright** (LR, Sp)] (DT, H),
[Rushdie III. 5)

(53a) **Hátra** (LR, Sp) hőkölt (Ö, M) térdepeltében (DT, H) [Falvay III. 5/1)]

(54a) **föl** (LR, Sp) kapta (Ö, M) a fejét (DT, H) [Falvay III. 5/2)],

Hasonlít ez a mondat szerkezet az V. mondat egész felépítéséhez. Itt is két bevezető tematikus szakaszból van szó a főmondat előtt a FNY-i szövegben. De a fordításban nincs olyan elem, amely alárendeltségre utalna, s tematikus háttérelémmé tenné az első két mondat egységet. A fordításban a mondat egységek dinamikája a mondat egységen belül nem változik, de ismét előre kerülnek a rematikus elemek, vagyis *hurokfejú* mondat egységek jönnek létre itt is. Tekintve, hogy nincs jele az alárendeltségnek, inkább felsorolásszerű lesz a mondat egységek sora, míg elérkezünk a fő mondanivalóhoz, a III. 6. mondat egységéhez.

Bár a mondat egységgé alakulás az inkább jellemző a fordításokra, az ellenkező irányú folyamat, a mondat egységből igeneves szerkezetté válás is megfigyelhető.

(55) [at that moment (DT, H), as he brushed **diamonds** (R, Sp) **contemptuously** (LR, TSp) from his lashes (DT, H)] (DT, H), he resolved [Rushdie III. 9)],

(55a) [abban a szent pillanatban (DT, H), [**megvetően** lesöpörve pilláiról a **gyémántokat**] (R, Sp) eltökélte [Falvay III. 9)]

Itt, mind (55)-ben, mind (55a)-ban egyértelmű az időhatározói mellékmondat megléte. A mondat egység a fordításban módhatározói melléknévi igeneves szerkezetté alakul át, és rematikus, mégpedig azért, mert a főmondat igéjének jelentését módosítja, inkább mondat határozóként kell felfognunk. A mondat határozók dinamikájuk szempontjából (Firbas 1992: 78) köztes helyet foglalnak el a tematikus és a rematikus elemek között. A fordításban tehát az igeneves szerkezet dinamikusabb, mint a forrásnyelvben, ezért beszélhetünk GSZ- és ISZ-változásról egyszerre. Ha az igeneves szerkezet lejtését összehasonlítjuk (55) mondat egység lejtésével, akkor (55a) lejtése ereszkedő, az időhatározói mellékmondat lejtése pedig emelkedő (az egységekre vonatkozó lejtést a táblázatban kiemeltem).

6.3.4.3. Dinamizmus sűrítése a rematikus tér I.-ben

A következő példában változás áll be az ISZ-en belül, amely egy kihagyás következménye. Az (56) mondategységben az LR egy további specifikáció, pontosítja R-t. Az *a hole in him* és az *a vacancy in a vital inner chamber* koreferensek.

(56) This decision (DT, MH), however made (Ö, M) **a hole** (R, Sp) in him (DT, H) **a vacancy in a vital inner chamber** (LR, TSp) [Rushdie IV. 11]

(56a) Elhatározása (DT, MH) azonban (Ö) **űrt** (LR, Sp) hagyott (Ö, M) benne (DT, H), lelke egy létfontosságú, titkos rekeszében (DT, H), [Falvay IV. 11/1]

A fordításban azonban nincs olyan kifejezés, amely tovább specifikálná R-t, hiszen az *űrt* a fordító már „elhasználta”, ehhez képest a *lyuk* vagy a *hiány* szavak már nem specifikálnának tovább. Így bár a fordításban a *lelke egy létfontosságú, titkos rekeszében* tovább specifikálja a FNy-i témát, de attól az még téma marad. Az (56a)-ban éppen ezért minden rematikusság a rematikus tér I.-ben sűrűsödik.

A következő fejezetben folytassuk a dinamikus szemantikai láncok vizsgálatával.

6.3.5. Dinamikus szemantikai láncok

12. táblázat:
Dinamikus szemantikai láncok (3) → (3a)

A tematikus elemek (ÁT és DT) láncja	
(1) One Kashmiri morning → in the early spring of 1915 → my grandfather Aadam Aziz → while attempting to pray → (2) out of his nostril → (3) in the brittle air → (4) before his eyes → (5) until he → with his head once more → (6) he → the tears (7) which → to his eyes → (8) at that moment → (9) as he → from his lashes (10) he → earth → (11) this decision → him → him → (12) of this at first → despite his recently completed medical training → he → (13) the prayer-mat → it →	(1) Egy kasmíri reggelen → 1915 kora tavaszán → Ádam Aziz, a nagyapám → amidőn imádkozni akart → (2) a bal orrlyukából → (3) a fagyos levegőn → (4) térdepeltében → (5) a fejét → (6) akkor → a szemébe toluló könnyek is → (9) abban a szent pillanatban → (10) a földet → (11) elhatározása → benne → lelke egy létfontosságú, titkos rekeszében → (11/2) így → (12/1) ezt → akkor még → (12/2) hiába → frissen végzett orvos → (14/1) az

under his right arm ESZ: 27	imaszőnyeget → végig a völgyön ESZ: 22
Az összekötő elemek (Ö) lánc	
(1) hit → (2) plopped → (3) hardened → (4) lay → (5) knelt → (6) found → (7) had sprung → (9) brushed → (10) resolved → (11) made → leaving → (13) rolled → (14) surveyed ESZ: 13	(1) beleütötte → (2) hullott → (3) alvadt meg → (4) állapotodott meg → (5/1) hőkölt → (5/2) kapta → (6) vette észre → (10) eltökélte → (10/2) meg nem csókolja → (11) hagyott → (11/2) történt → (11/3) maradt → (12/2) volt → (12/3) fölállt → volt → (13/1) csavarta → (14/1) csapta → (14/2) nézett ESZ: 19
A reumatikus elemek (R) és (LR) lánc	
(1) his nose → against a frost-hardened tussock of earth → (2) three drops of blood → (3) instantly → in the brittle air → (4) on the prayer mat → transformed into rubies → (5) lurching back → (6) upright → (8) had solidified too → (9) diamonds → contemptuously → (10) never again to kiss → for any god or man → (11) a hole in him → a vacancy in a vital inner chamber vulnerable → to women and history → (12) unaware → stood up → (13) into a thick cheroot → (14) the valley → through clear diamond-free eyes ESZ: 23	(1) az orrát → egy fagyos göröngybe → (2) három vércsepp → (3) nyomban → (4) rubinná válva → az imaszőnyegen → (5) hátra → (6) föl → (8) megfagytak → (9) megvetően lesöpörve pilláiról a gyémántokat → (10) többé meg nem csókolja → sem isten, sem ember előtt → (11) űrt → (11/2) védtelen → az asszonyokkal és a történelemmel szemben → (12/1) nem tudta → (12/3) fölállt → (13) szoros hurkává → össze → (14/1) hóna alá → (14/2) tiszta, immár gyémánt nélküli szemmel ESZ: 21

Ha összehasonlítjuk a FNy-i és CNy-i szöveg dinamikus szemantikai láncait, akkor a tematikus rétegnél a névmások hiányával magyarázható a fordításban az elemek számának csökkenése.

Az *összekötő elemek* láncának meghosszabbodása a fordításban egyértelműen a mondategységek megnövekedett számával magyarázható. Egyes elemei, mint pl. a *hőkölt* vagy a *csavarta*, *csapta* különleges intenzitást adnak az igei láncnak.

A rematikus réteg mindkét szövegben végigvezet bennünket Ádam Aziz életének sorsfordító pillanatán és hitének elvesztésén. Az imádkozás alatt bekövetkezett baleset után felegyenesedő Aziz mozdulatainak és gondolatainak legfontosabb elemeit követhetjük nyomon mindkét szöveg rematikus láncában. A végpont *a tiszta tekintet*, amellyel a szereplő immár magasabb szintről szemléli a völgyet s az életet. Ez mindkét szövegben egyértelműen megmutatkozik. Ezt még a dinamikus változáson átment 14. mondat egység betoldása: *hóna alá* sem töri meg, bár egy pillanatra más irányba téríti.

6.4. A negyedik szöveg elemzése

6.4.1. Az elemzendő szövegek

Kathrine Mansfield: *At the Bay*

In a steamer chair, under a manuka tree that grew in the middle of the front grass patch, Linda Burnell dreamed the morning away. She did nothing. She looked up at the dark, close, dry leaves of the Manuka, at the chinks of blue between, and now and again a tiny yellowish flower dropped on her. Pretty – yes, if you held one of those flowers on the palm of your hand and looked at it closely, it was an exquisite small thing. Each pale yellow petal shone as if each was the careful work of a loving hand. The tiny tongue in the centre gave it the shape of a bell. And when you turned it over the outside was a deep bronze colour. But as soon as they flowered, they fell and were scattered. You brushed them off your frock as you talked; the horrid little things got caught in one's hair (Mansfield 1966: 31).

Kathrine Mansfield: *Az öbölben* (fordította Szöllősy Klára)

Linda Burnell nyugágyban heverészve álmodozta végig a délelőttöt a nagy manukafa alatt, amely a ház előtti pázsit közepén állt. Nem csinált semmit. Felnézett a manuka sötét, sűrű, száraz lombjába, a levelek között itt-ott átvillanó kékségre, néha-néha egy apró sárga virág hullott le rája. Szép volt a manukavirág – igen, ha az ember a tenyerébe tette és jól megnézte, finom, apró kis holmi volt. Minden egyes halványsárga szirm úgy világított, mintha szerető kéz gondos munkája volna. Az apró nyelv a közepén harang formájúvá tette. És ha az ember megfordította, a külső oldala sötét bronzszínű volt. De mihelyt kivirult, lehullott, szétszóródott mindenfelé. Az ember lesöpörte ruhájáról beszélgetés közben; de néha még a hajába is beleakadt az utálatos kis vacak (Szöllősy 1959: 541).

6.4.2. Az összesítő táblázat

Negyedik szövegünk Katherine Mansfield eredetileg 1922-ben megjelent novellájának, az *At the bay*-nek egy kontextusfüggetlen bekezdése. Ezt a szövegrészt Jan Firbas is elemezte 1992-es *Functional sentence perspective in written and spoken communication* című művében. Az angol szöveg információs struktúrájának jelölését átvettem tőle. A fordítást Szöllősy Klára készítette 1959-ben.

A Kathrine Mansfield-novella e leíró szakasza 9 mondatból és 18 mondategységből áll. A fordító megtartja a mondatok szerinti felosztást, sőt a mondategységek határain sem változtat. E rövid részletben nem alakít át igeneves szerkezetet mondategységgé és mondategységet sem alakít igeneves szerkezetté.

Két esetben a 2. és 11. mondategység helyét szögletes zárójelben jelöltem a megelőző mondategységben. A 2. mondategységet azért, mert közbeékelte mondategység, s máshová kerül a fordításban, a 11.-et pedig azért, mert a fordításban egy fókusz-előrejelző (FJ) biztosítja a második tagmondatval való szoros kapcsolatát. Erre a táblázat értékelésekor, valamint a változások leírásakor részletesen kitérek. Most következzenek az elemzések.

13. táblázat
Mansfield: *At the Bay* – Szöllősy: *Az öbölben* komplex elemzése

m.	me.	GSZ		ISZ		GSZ és ISZ változása	skálák		lejtés	
		FNy-i szórend	CNy-i szórend	FNy	CNy		FNy- ben	CNy- ben	FNy-i me.	CNy-i me.
I	1	AA[2]SVO	SAVOA[2]	DT-DT[2]-DT-Ö- R-Ö	DT-LR-Ö-R- DT[2]	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő (megszakítással)	hirtelen emelkedő, egyenletesen ereszkedő
	2	SVA	SAV	DT-Ö-LR	DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
II	3	SVO	VO	DT-Ö-R	FN-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
III	4	SVOOA	VAA	ÁT-Ö-R-LR-DT	Ö-R-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő – ereszkedő	egyenletesen emelkedő
	5	ASVOA	ASVA	Ö-DT-LR-Ö-DT	DT-LR-Ö-DT	GSZ és ISZ nem változik	Bsk.	Bsk.	hirtelen emelkedő – ereszkedő	hirtelen emelkedő – ereszkedő
IV	6	C	C-V-S	LR	LR-Ö-DT	GSZ változik, ISZ nem változik	Msk.	Msk.	magas pont – alacsonyabb pont	ereszkedő
	7	SVOA	SAV	ÁT-Ö-R-LR	DT-R-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	emelkedő-ereszkedő
	8	VOA	SV	Ö-DT-LR	LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	ereszkedő
	9	SVC	CV	DT-Ö-LR	LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	ereszkedő
V	10	SV[11]	SV[11]	DT-ÖLR[11]	DT-FJ- ÖLR[11]	GSZ változik, ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	11	SVC	SV	DT-Ö-LR	Ö-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
VI	12	SVOO	S(VM)V	DT-Ö-ÁT-LR	DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő megszakítással	emelkedő-ereszkedő
VII	13	ASVO	SV	Ö-DT-Ö-ÁT-LR	Ö-ÁT-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	14	SVC	SCV	DT-Ö-LR	DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
VII I	15	ASV	AV	Ö-ÁT-LR	DT-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	16	SVV	AVVA	ÁT-R,LR	R-LR-DT	GSZ változik, ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	enyhén emelkedő-ereszkedő
IX	17	SVOAA	SVAA	ÁT-Ö-ÁT-LR-DT	ÁT-Ö-LR-DT	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő	emelkedő-ereszkedő
	18	SVA	AAVS	DT-Ö-LR	Ö-DT-LR-Ö- DT	GSZ változik, ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	hirtelen emelkedő – ereszkedő

6.4.3. A táblázat szöveges értékelése

A mondategységek részletes elemzése és rendszerezése után elmondhatjuk, hogy a 18 mondategységből 13 esetben a fordító megtartotta mind a grammatikai, mind az információs szerkezetet.

Csupán egy esetben láthatunk arra példát, hogy a GSZ és az ISZ együttesen változik, további négy esetben viszont csak a GSZ változik a perspektíva megtartása mellett.

Együttes változás történt tehát az első mondategységben, ahol a fordító más elemet perspektívál, mint azt a FNy-i szöveg teszi, ezt a mondategységet a **6.4.4.1. *Kreatív perspektívamódosítás*** címszó alatt tárgyalom.

A GSZ változásának első példáját az V. mondatban leljük. Itt az átalakulás lényege az, hogy a fordító az egyik mondategység elemét áttolja a másikba, azért, hogy ezzel egy hiányos mondategységet teljes mondategységgé egészítsen ki. Hasonló jelenségre láttunk már példát a 6.3.4.2.-ben. Ott az átalakulást az igeneves szerkezethez kötöttem. Itt erről nincs szó, ezért ezt a **6.4.4.2.** alatt tárgyalandó jelenséget egy fölérendelt fogalom, a *Kiegészítés áttolással* címszó alatt értelmezem. Láthattunk már áttolásra példát a második elemzésben is, a 6.2.4.5. alfejezetben. Ott azonban egy rematikus elem másik mondategységbe való áttolásával maradt meg a perspektíva. Jelen példánkban rematikus elemből lesz tematikus elem, amely áttolás után nem változtat a célszerkezet dinamikáján, hanem kiteljesíti azt, és végpontot ad a perspektívának.

GSZ-változás ment végbe a VIII. és a IX. mondatban úgy, hogy közben a fordító megtartotta a mondategységek perspektíváit, sőt tulajdonképpen mindkét esetben mediális ige felhasználásával biztosította a perspektívát a fordításban. A IX. mondat második mondategységében az itt felhasznált ún. rémajelölőknek (l. 4.3.) köszönhetően a perspektíva még fokozódik is, vagyis nyomatékosabbá válik. Ezért ezt a mondategységet a **6.4.4.3.-ban**, a *Perspektíva-fokozás* címszó alatt tárgyalom. A VIII. mondatot, amelyben szintén mediális igt használ a fordító a **6.4.4.4. *A perspektíva megtartása mediális igével*** címszó alatt tárgyalom.

Végül a **6.4.4.5.-ben** arra láthatunk példát, hogy miképp lehet megtartani a perspektívát ún. fókusz-előrejelző segítségével.

6.4.4. Változások

6.4.4.1. Kreatív perspektívamódosítás

Ha a választott bekezdés első mondatát mindkét szövegben elolvassuk, rögtön feltűnik, hogy a mondat alanya a magyar szövegben mondatkezdő pozícióban van, míg az angolban csak két tematikus elem és egy tematikus mellékmondat után jutunk el az alanyhoz:

(57) In a steamer chair (DT, H) under *a* manuka tree (DT, H) [that (DT, B) grew (Ö, M) in the middle of the front grass patch (LR, Sp)] (DT, H) *Linda Burnell* (DT, MH) dreamed (Ö, M) **the morning** (LR, Sp) away (Ö, M) [Mansfield I. 1–2].

(57a) *Linda Burnell* (DT, MH) **nyugágyban heverészve** (LR, TSp) álmodozta végig (Ö, M) a délelőttöt (R, Sp) [*a* nagy manukafa alatt (DT, H), amely (DT, MH) a ház előtti pázsit közepén (LR, Sp) állt (Ö, M)] (DT, H) [Szöllősy I. 1–2].

De nemcsak az alany pozíciója változik. Változik a perspektíva is, mégpedig a legradikálisabb mértékben, mert egészen más elemre mutat. Az angol mondat legrematikusabb eleme a mondatvégi *the morning*, kontextustól független tárgy, amely a szövegben arra utal, hogy Linda Burnell egész délelőtt ábrándozott. A magyar fordításban a legrematikusabb elem viszont a helyhatározói háttérelemből formált *nyugágyban heverészve*, amely immár módhatározóként funkcionál, s az *álmodozta végig* ige azonosító fókuszában a legrematikusabb elem szerepét tölti be a mondategységen belül. A helyhatározóból tehát módhatározó lett, a perspektíva más elemre mutat a fordításban, és a tematikus alany is átkerült a mondat elejére.

Az angol mondat felépítése a következő: a helyhatározó elemek, szám szerint három, szépen előkészítik a háttérrel, ahol aztán meglátjuk a főszereplőt, akiről további információkat tudunk meg. A magyar mondat először megnevezi a szereplőt, rögtön állít is róla valamit, majd ábrázolja a környezetet.

A teljes mondat lejtését tekintve az angol mondat egyenletesen emelkedik egy kisebb megszakítással, amely a közbeékelte mellékmondatnak köszönhető, s a közlés csúcspontján, legdinamikusabb eleménél, a mondatvégi ige tárgyánál ér véget. A magyar mondat ezzel

szemben hirtelen emelkedik, majd egyenletesen ereszkedik, de a második mondategységben, a háttér leírása kapcsán ismét emelkedik.

Mégis kreatív a fordító megoldása. Kényszerítő tényező számára ugyanis, hogy a tematikus alany a mondat elejére kívánczik. Nem kezdhet ugyanis a helyhatározókkal, és főleg nem határozatlan névelős alakjukkal. A hangulatot kell visszaadnia, arra pedig a helyhatározóból formált módhatározói réma kiválóan alkalmas.

A perspektívamódosításnak hatása van a dinamikus szemantikai láncokra is. Ott ezért még visszatérünk ehhez a példához. Most nézzük meg a következő grammatikai szerkezetváltozást.

6.4.4.2. Kiegészítés áttolással

A következő példa a IV. mondat első két mondategysége. Az angolban az első mondategység hiányos, egy névszói állítmány. Az angol nyelven értő olvasó gondolatban kiegészíti, a fordító viszont explicitálja, hogy a magyar olvasó számára is világos legyen az utalás.

Az elemeknek azonban van ökonómiájuk, a fordító úgy egészít itt ki, hogy a következő mondategységből elvesz. Természetesen csak képletesen szólva. Úgy is mondhatnánk, hogy a következő mondategységben már nem ismételi. Mindenesetre (58a)-ban az első mondategység kiegészül:

(58) Pretty (LR) – yes, if (Ö) you (ÁT, MH) held (Ö, M) one of those **flowers** (R, Sp) on the palm of your hand (LR, TSp) (...) [Mansfield IV. 6–7]

(58a) Szép (LR, Sp) volt (Ö, M) **a manukavirág** (DT, MH) – igen, ha (Ö) az ember (DT, MH) a tenyerébe (LR, Sp) tette (Ö, M) (...) [Szöllősy IV. 6–7]

A fordító könnyen egészít ki, mert a magyar mondat egyszerűen tud balra perspektiválni az ige előtti rematikus tér I. miatt. Az angolban ezt nem lehet megtenni, előbb tematikus, valamint összekötő elemekre lenne szükség ahhoz, hogy egy minősítő skála végén ott állhasson rematikus elemként a *pretty* szó. Ezért érthető, hogy a szerző a hatás kedvéért nem teljes mondategységet használt.

Az áttolt elem, a *one of the flowers* konkretizálódik, *manukavirág* lesz belőle. A fordításban, annak első mondategységében tematikus szerepet tölt be, s a FNy-i pontszerű vagy felütésszerű megjelenését a CNy-ben egy ereszkedő mondatlejtés váltja fel. Ez a

betoldás tehát végpontot ad annak a perspektívának, amely amúgy a mondateleji névszói állítmányra mutat. A második mondategységből ezáltal hiányzik egy rematikus elem, de a perspektíva továbbra is *a tenyerébe* legrematikusabb elemre mutat. A perspektíva nem változik, csak megrövidül.

6.4.4.3. Perspektívafokozás

A következő példában a fordító nemcsak megtartja a perspektívát, de fokozott dinamikát is kölcsönöz neki. Ezt a nagyobb KD-t rémajelölők használatával éri el. A IX. mondat második mondategységéről van szó:

(59) the horrid little things (DT, MH) got caught (Ö, M) in one's hair (LR, Sp)
[Mansfield IX. 18].

(59a) de (Ö) néha (DT, H) **még** a hajába **is** (LR, Sp) beleakadt (Ö, M) az utálatos
kis vacak (DT, MH) [Szöllősy IX. 18].

A perspektíva egyszerű visszaadása ez lenne: *De az utálatos kis vacak néha beleakadt az ember hajába*. Csakhogy itt is van legalább két olyan kényszerítő tényező, amely miatt egy ilyen fordítás helytelen lenne. Az egyik az, hogy a IX. mondat első felében az általános alanyra már történt utalás. A fordító a IX. mondatot így kezdte: *Az ember lesöpörte ruhájáról beszélgetés közben (...)*. Ezek után már nem ismételheti meg az általános alanyú birtokos jelzőt a második mondategységben úgy, hogy az rematikus legyen.

A másik, amit a fordítónak ellensúlyoznia kell, az az, hogy (59) egy passzív szerkezetű mondategység. A passzív szerkezet biztosítja az *in one's hair* mondatvégi rematikusságát. Az *utálatos kis vacak* mondatkezdő pozícióba tétele éppen ezért olyan lenne, mintha a fordító nem venné figyelembe az alany passzív voltát, és aktív mondatot hozna létre. Ezt ellensúlyozandó a fordító a rémajelölőkkel felfokozza a helyhatározó *hajába* dinamikáját, és egy *mediális*¹⁹ igét választ: *beleakadt*, amelyben az alany nem aktív, s tematikusságát ezzel biztosítja. A rémajelölők a mondat elejére irányítják a perspektívát, így hiába van az alany a mondategység végén, nem lesz rematikus.

¹⁹ „A mediális ige olyan történést, állapotot, állapotváltozást vagy képességet fejez ki, amely független az ige-alany akaratától, szándékától, tevékeny közreműködésétől” (A. Jászó 2004:214).

6.4.4.4. A perspektíva megtartása mediális igével

A következő átalakulást egyszerűen követhetjük. A passzív *were scattered* a FNy-i szövegben rematikus.

- (60) But (Öo) [as soon as (Ö) they (ÁT, MH) flowered (Ö, M, LR)] (DT, H) they (DT, MH) fell (Ö, M, LR), and (Ö) **were** (Ö, M) **scattered** (Ö, LR, M) [Mansfield V.10–11]

- (60a) De [mihelyt (DT, H) kivirult (Ö, M, LR)] (DT, H), lehullott (Ö, M), **szétszóródott** (Ö, M, LR) mindenfelé (DT, H) [Szöllősy V. 10–11].

A fordításban a rematikusságot egy *mediális* ige biztosítja, amelynek alanya tulajdonképpen elszenvedője a folyamatnak. Ebben a mondategységben is a bekezdés hipertémájáról, a manukavirágról van szó.

A (60) mondategységben két aktív igét egy harmadik passzív követ. A magyar fordításban (60a) három mediális ige követi egymást. A harmadik a legrematikusabb. Ezen az sem változtat, hogy az utolsó igét egy általános névmás követi, amely látszólag továbbspecifikálja az ige jelentését. Ahogy azt az 5.2.2.-ben tárgyaltuk, amennyiben a kontextustól független tárgy határozatlan névmás, KD-ban nem előzi meg az igét. Bár itt nem tárgyról van szó, és nem is határozatlan névmásról, az elv ugyanaz. Specifikáció az lehet, ami ténylegesen specifikálja a cselekvést, vagyis az igét. A határozatlan vagy az általános névmás erre nem képes, mert jelentése nem specifikus.

6.4.4.5. A perspektíva megtartása fókusz-előrejelzővel

Végezetül az utolsó példánkban nincs olyan értelemben GSZ-váltás, mint ahogy azt a passzív mondategységek esetében láttuk, hiszen csak egy mutató névmást szűrt be a fordító:

- (61) Each yellow pale petal (DT, MH) shone (Ö, M) [as if each was the careful work of a loving hand] (LR, Sp) [Mansfield IV. 7].

- (61a) Minden egyes halványsárga szirm (DT, MH) **úgy** (FJ) világított (Ö, M), [mintha szerető kéz gondos munkája volna] (LR, TSp) [Szöllősy IV. 7].

Ez a mutató névmás azonban sok mindenre képes. A magyar ige fókuszpozíciójába ugyanis nem lehet betölteni egy teljes feltételes mellékmondatot. Fókuszpozíció viszont van, s azt le kell kötni. Az *úgy* névmás leköti az ige fókuszpozícióját, és egyben előrejelzi, hogy a mondategység legrematikussabb része az ige után fog következni. Ezzel pedig biztosítja a mondatvégi rematikusságot és az emelkedő mondatlejtést is.

6.4.5. Dinamikus szemantikai láncok

14. táblázat:
Dinamikus szemantikai láncok (4) → (4a)

A tematikus elemek (ÁT és DT) lánc	
(1) In a steamer chair → under a manuka tree → (2) that → Linda Burnell → (3) She → (4) She → between → (5) now and again → on her → (7) you → it → (8) it → (9) it → (10) Each yellow petal → (11) each → (12) The tiny little tongue in the centre → (13) you → it → (14) the outside → (15) they → (16) they → (17) You → them → as you talked → (18) the horrid little things → ESZ: 25	(1) Linda Burnell → (2) a nagy manukafa alatt → amely → (5) néha-néha → rája → (6) a manukavirág → (7) az ember → (10) Minden egyes halványsárga szirom → (12) Az apró nyelv a közepén → (13) az ember → (15) mindenfelé → (17) Az ember → beszélgetés közben → (18) néha → az utálatos kis vacak ESZ: 15
Az összekötő (Ö) n elemek lánc	
(2) grew → (1) dreamed away → (3) did → (4) looked up → (5) dropped → (7) held → (8) looked → (9) was → (10) shone → (11) was → (12) gave → (13) turned → (14) was → (16) fell → were → (17) brushed → (18) got caught → ESZ: 17	(1) álmodozta végig → (2) állt → (3) nem csinált → (4) felnézett → (5) hullott le → (6) volt → (7) tette → (8) megnézte → (9) volt → (10) világított → (11) volna → (12) tette → (14) volt → (17) lesöpörte → (18) beleakadt ESZ: 15
A rematikus (R és LR) elemek lánc	
(2) in the middle of the front grass patch → (1) the morning → (3) nothing → (4) at the dark, close, dry leaves of the manuka → (5) a tiny yellowish flower → (6) Pretty → (7) one of those flowers → on your hand → (8) closely → (9) an exquisite small thing → (11) the careful work of a loving hand → (12) the shape of a bell → (13) over → (14) a deep bronze colour → (15) flowered → (16) fell → scattered → (17) off your frock → (18) in one's hair ESZ: 19	(1) nyugágyban heverészve → a délelőttöt → (2) a ház előtti pázsit közepén → (3) semmit → (4) a manuka sötét, sűrű, száraz lombjába → a levelek között itt-ott átvillanó kékségre → (5) egy apró sárga virág → (6) Szép → (7) a tenyerébe → (8) jól → (9) finom, apró kis holmi → (10) úgy – (11) szerető kéz gondos munkája → (12) harang formájúvá → (13) megfordította → (14) sötét bronzszínű → (15) kivirult → (16) lehullott → szétszóródott → (17) ruhájáról → (18) még a hajába is ESZ: 21

A DSZL-táblázatból jól leolvasható a tematikus és rematikus eltolódás. Míg az angol eredetiben a főszereplő Linda Burnell csak a negyedik helyen van a tematikus elemek sorában, azaz több információegységen is keresztüljut az olvasó, mire találkozik a szereplővel, addig a magyar fordítás ezt az utat jelentősen lerövidíti azáltal, hogy vele nyitja a képet. Természetesen ezzel a perspektívát is megtöri, az ábrázolás mikéntje is változik. Az angol eredeti egy „totál” kamerapozícióból közelít a szereplőre, a magyar ábrázolás viszont a közelképből jut el a „totálba”.

A magyar fordítás a tematikus elemek tekintetében sűrűbb is, a mondateleji határozó rematikussá válása révén, valamint a névmások kiesése miatt mintegy 10 tematikus egységgel kevesebb van a fordításban. Az összekötő elemek száma lényegében egyezik, hiszen a mondategységek száma is azonos. A különbség a fordításban rematikussá vált igékkel magyarázható. A rematikus elemek gyakorlatilag a környezetből indulva közelítenek a manukavirágra, majd kötik össze azt a szereplővel. Ezzel egyidejűleg leírják a virág életciklusát is, amely a végén az elmúlásba (flowered → fell → scattered – kivirult → lehullott → szétszóródott) torkollik, s mivel a szereplő tenyerével és hajával is összeköttetésbe kerül, a filozófiai eszmefuttatás nem csupán a virág életciklusáról, de az emberi élet törékenységéről is szól. A fordításban az első rematikus elem nem illik bele ebbe a ciklusba, de a rematikus elemek célpontja a kezdéstől függetlenül ugyanabban a csúcspontban végződik.

6.5. Az ötödik szöveg elemzése

6.5.1. Az elemzendő szövegek

Evelyn Waugh: *Decline and Fall*

Llanabba Castle presents two quite different aspects, according as you approach it from the Bangor or the coast road. From the back it looks very much like any other large country house, with a great many windows and a terrace, and a chain of glass-houses and the roofs of innumerable nondescript kitchen buildings, disappearing into the trees. But from the front – and that is how it is approached from Llanabba station – it is formidably feudal; one drives past at least a mile of machicolated wall before reaching the gates; these are towered and turreted and decorated with heraldic animals and a workable portcullis. Beyond them at the end of the avenue stands the Castle, a model of medieval impregnability.

The explanation of this rather striking contrast is simple enough. At the time of the cotton famine in the sixties Llanabba House was the property of a prosperous Lancashire millowner. His wife could not bear to think of their men starving; in fact, she and her daughters organized a little bazaar in their aid, though without any very substantial results. Her husband had read the Liberal economists and could not think of paying without due return. Accordingly ‘enlightened self-interest’ found a way. An encampment of mill-hands was settled in the park, and they were put to work walling the grounds and facing the house with great blocks of stone from a neighbouring quarry. At the end of the American war they returned to their mills, and Llanabba House became Llanabba Castle after a great deal of work had been done very cheaply (1975: 20).

Llanabba Castle-nak két arca van; aszerint hogy a Bangor vagy a parti út felől közelíti meg, két egymással merőben ellentétes kép tárul az érkező elé. Hátulról pontosan ugyanolyan, mint bármelyik nagy vidéki kastély; rengeteg ablak, egy terasz, üvegházak sora és a fák közt félig eltűnő számtalan, különféle rendeltetésű konyhaépület tetőzete. Elölről azonban – márpedig az állomásról erre kell jönni – félelmesen harcias látvány; legalább egy mérföldön lőrésekkel csipkézett fal mellett vezet az út a tornyokkal, bástyákkal, felvonóhíddal és címerállatokkal megerősített kapuig. A kapun túl, a felhajtó végében áll a kastély, a testet öltött középkori bevehetlenség.

A két kép kirívó ellentétének elég egyszerű a magyarázata. Llanabba House a múlt század hatvanas éveiben, a nagy gyapotínség idején egy gazdag lancashire-i textilgyáros tulajdona volt. A gyáros felesége nem tudta elviselni, hogy munkásaik éheznek; segélyezésükre lányaival együtt jótékony célú vásárt rendezett, de jelentősebb sikert nem ért el vele. Férje, a textilgyáros, szabadelvű közgazdászok könyveit olvasta, és el sem képzelhette, hogy bért fizessen – megfelelő ellenérték nélkül. A „felvilágosult önérdék” végül megoldást talált. A szövőmunkások részére tábort létesített a parkban és embereit itt állította munkába: az egész területet fallal kerítették körül, a házat pedig a közeli kőfejtőből idehordott nagy kőlapokkal burkolták be. Az amerikai polgárháború végén azután a munkások visszatértek a gyárba, és minthogy a munkák jó részét rendkívül olcsón elvégezték, Llanabba House-ból erődítés, Llanabba Castle lett (1962: 22–23).

6.5.2. Az összesítő táblázat

Az ötödik elemzés tárgya Evelyn Waugh 1928-ban megjelent *Decline and Fall* című regényéből és annak Kéri Tamás által készített, 1962-ben *Jámbor pálya* címmel napvilágot látott fordításából vett részlet. A regény elején található két bekezdés azt a kastélyt írja le, ahová a főhős, Paul Pennyfeather igyekszik, hogy tanári munkát vállaljon.

A táblázatban tizennégy mondategységet fogok megkülönböztetni, amelyet a fordító megtartott, ám a mondategységek száma tekintetében azt fogjuk látni, hogy az hol növekszik, hol csökken. Összességében húsz mondategység van a FNy-i és huszonnégy a CNy-i szöveg oldalán.

A negyedik mondategységben az [5]-ös szám a közbeékelte következő mondategységre utal. A tizenkilencedik és huszadik mondategységek a fordításban felcserélődnek, ezt nyílakkal jeleztem. Azokat a mondategységeket, ill. mondategységeket, ahol változás történt a GSZ-ben vagy az ISZ-ben, a megszokott módon kiemeléssel jelzem.

Magyarázatot igényel ezen felül a harmadik mondategység után használt + jel. Itt a FNy-i szövegben a mondategység egy sor hátravetett jelzővel végződik, amelyek egy posztmodifikátorral (*with*) kötődnek a névszói állítmányhoz, tehát nem független elemek, de mondatrészszerint értelmezhetőek. A CNy-i szövegben viszont a mondategységet egy felsorolás követi, amely nehezen egészíthető ki mondategységgé. Ezért ezt a felsorolást (+) jellel jelöltem. Nem okozott gondot viszont ezeket az elemeket az ISZ szempontjából értelmezni, hiszen továbbpontosítják, specifikálják a mondategységben kifejtett hasonlatot.

15. táblázat
 Waugh *Decline and Fall* – Kéri: *Jámbor pálya* komplex elemzése

m.	me ·	GSZ		ISZ		GSZ és ISZ változása	skálák		lejtés	
		FNy-i szórend	CNy-i szórend	FNy	CNy		FNy- ben	CNy- ben	FNy-i me. lejtése	CNy-i me. lejtése
I	1	SVO	SCV	DT-Ö-R	DT-R-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	hirtelen emelkedő – ereszkedő
	2	SVOA	AV SVA	Ö-ÁT-Ö-DT-LR	Ö-R-Ö LR-Ö-DT	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk. Bsk.	emelkedő	egyenletesen emelkedő hirtelen emelkedő – ereszkedő
II	3	ASVAAAA	AACC; +	DT-DT-Ö-R-R-R-R-LR	DT-R-LR; +R-R-R-LR	GSZ változik, ISZ nem változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	egyenletesen emelkedő
III	4	A[5]SVO	A[5]C	Ö-DT-[5]- ÁT-Ö-LR	DT-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	megszakítottan emelkedő	megszakítottan emelkedő
	5	SVASVA	AAV	DT-Ö-DT-DT-Ö-LR	Ö-LR-DT-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	emelkedő-ereszkedő
IV	6	SVOA	AAVSA	ÁT-Ö-R-LR	DT-DT-Ö-R-LR	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	megszakítottan emelkedő
	7	SVA		DT-Ö-LR			Msk.		egyenletesen emelkedő	
V	8	AAVSC	AAVSC	DT-DT-Ö-R-LR	DT-DT-Ö-R-LR	GSZ és ISZ nem változik	Bsk.	Bsk.	egyenletesen emelkedő	egyenletesen emelkedő
VI	9	SVC	SCS	DT-Ö-LR	DT-LR-DT	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	emelkedő-ereszkedő
VII	10	AASVC	SAACV	DT-DT-ÁT-Ö-LR	ÁT-DT-DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	megszakítottan emelkedő
VIII	11	SVO	SV[O] SV	DT-Ö-LR	DT-Ö-[LR] DT-LR	GSZ változik, ISZ nem változik	Msk.	Msk. Msk.	megszakítottan emelkedő	megszakítottan emelkedő
			AAOV		R-DT-LR-Ö			Msk.		
IX	12	SVOAA	OVA	DT-Ö-R-R-LR	LR-Ö-DT	GSZ változik, ISZ nem változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	ereszkedő-emelkedő
										ereszkedő
X	13	SVO	SOV	DT-Ö-LR	DT-LR-Ö	GSZ változik, ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
	14	VOA	VOA	Ö-LR	LR-Ö-DT		Msk.	Msk.	emelkedő	ereszkedő
XI	15	ASVO	SAOV	Ö-DT-Ö-LR	DT-DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
XII	16	SVA	AOVA	LR-Ö-DT	DT-LR-Ö-DT	GSZ változik, ISZ nem	Bsk.	Msk.	ereszkedő	emelkedő-ereszkedő
	17	SVAAAA	OAVA	ÁT-Ö-R[R-DT,Ö-ÁT-LR]	DT-DT-Ö-LR	GSZ változik, ISZ nem	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő – ereszkedő-emelkedő	emelkedő
			OAV		DT-LR-Ö			Msk.		emelkedő-ereszkedő
			OAV		DT-LR-Ö			Msk.		ereszkedő-emelkedő
XIII	18	ASVA	ASVA	DT-ÁT-Ö-LR	DT-ÁT-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	ereszkedő-emelkedő	ereszkedő-emelkedő
XIV	19	SVOA	OAV	ÁT-Ö-LR-DT	DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
	20	SVA	AACV	DT-Ö-LR	ÁT-R-LR-Ö		Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő

6.5.3. A táblázat szöveges értékelése

A táblázat szerint a GSZ és az ISZ együttesen három esetben változott, és öt alkalommal változott csupán a GSZ. Ezeket fogjuk most egyenként áttekinteni.

Együttes változás a I., a IV. és a XII. mondatokban ment végbe. Az I.-ben a FNy-i szöveg okozta lexikai restriktiót a fordító úgy igyekezett kompenzálni, hogy egy további mondategységet tűzött be a mondategész végén. Ezt a **6.5.4.1.**-ben, a *Lexikai restriktió – explicitáció bemutató skálával* cím alatti alfejezetben bontom ki részletesen.

A IV. mondat fordítása összevonást von maga után, azaz a fordításban két mondategységből egy lesz, amely a 6.1.4.5.-höz hasonlóan a dinamikus elemek sűrűsödéséhez és átalakulásához vezet. Ezt a mondatot a **6.5.4.2.**-ben, a *Rémaösszevonás – témabomlás* alfejezetben tárgyalom.

Végül az együttes szerkezetváltozás utolsó példája a XII. mondat első mondategysége, ahol a passzív szerkezet felbomlása következtében kényszerűen változik az ISZ is. Ezt röviden a **6.5.4.3.** *Kényszerű perspektívamódosulás láthatatlan alannyal* alfejezetben taglalom.

Térjünk most át a GSZ-változásokra. Ezekre a II., VIII., IX., X., és XII. mondatokban láthatunk példát. A II. mondatban egy halmozott felsorolás áll a mondategység végén, amely posztmodifikátorral indul, ám a fordítás egyszerű felsorolással adja ezt vissza. Ezt a példát a **6.5.4.4.**-ben, *Specifikáció visszaadása felsorolással* cím alatt tekintjük át. A VIII., X., és XII. mondatokat a már ismert *Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változás nélkül* címmel fogom tárgyalni a **6.5.4.5.**-ben. Ehhez hasonló a IX. mondat, amely a *Határozó mondategységgé alakulása ISZ-változás nélkül* címet viseli, s a **6.5.4.6.**-ban kerül sor a bemutatására. Végezetül egy újabb példát villantok fel a mondategységek dinamikus sorrendjének változására a XIV. mondategészen belül, a **6.5.4.7.** alatt.

6.5.4. Változások

6.5.4.1. Lexikai restrikción – explicitáció bemutató skálával

A (62) mondat aláhúzott szavainak nehéz magyar megfelelőt találni: *Llanabba Castle két különböző aspektust mutat? L.C. két különböző oldalát mutatja?* – A fordító metaforát használ, *Llanabba Castle-nak két arca van*. Ezzel azonban le kell mondania a jelentés egy részéről. A hiányt úgy tölti be, hogy a mondategész végén egy plusz mondategységet told be.

(62) Llanabba Castle (DT, MH) presents (Ö, M) **two quite different aspects** (R, Sp), [according as (Ö) you (ÁT, MH) approach (Ö, M) it (DT, H) **from the Bangor or the coast road** (LR, Sp)] (LR, TSp) [Waugh I. 1–2].

(62a) Llanabba Castle-nak (DT, B) **két arca** (LR, Sp) van (Ö, M); [aszerint, hogy (Ö) **a Bangor vagy a parti út felől** (R, Sp) közelíti meg (Ö, M)] (DT, H), **két egymással merőben ellentétes kép** (LR, J) tárul (Ö, JB) az érkező elé (DT, H) [Kéri I. 1–2/1-2].

A betoldott mondategység felmutatja a hiányzó tartalmi elemeket (l. kiemelt rész az utolsó mondategységben), mégpedig úgy, hogy egy bemutató skálát hoz létre. A *tárul* ige tárgy hiányában balra, az alanyra perspektívál, a mondategység egyenletes lejtését pedig a betoldott tematikus háttérem biztosítja: *az érkező elé*. A lexikai restrikción ellenére a kompenzációval a fordító minden tartalmi elemet visszaad, s azokat rematikus pozícióba is helyezi. Az információs szerkezet abban az értelemben változott, hogy míg (62) első mondategységében a rematikus információt az ige utáni tárgyban, egy minősítő skálában találjuk, addig ugyanazt a rematikus információt a fordításban a betoldott mondategység rematikus alanyában, egy bemutató skála jelenség pozíciójában fedezzük fel.

6.5.4.2. Rémaösszevonás – témabomlás

Az eddigi példák alapján úgy tűnik, hogy a fordított szövegekben gyakrabban fordul elő az igeneves szerkezetek külön mondategységgel történő visszaadása, mint az, hogy két meglévő mondategységből a fordításban egy legyen. Itt mégis ez történik. Joggal feltételezzük, hogy a rematikus elemek ezáltal sűrűsödni fognak.

(63) one (ÁT, B) drives past (Ö, M) **at least a mile of machicolated wall** (R, Sp) *before reaching the gates* (LR, TSp); these (DT, MH) are towered and turreted and decorated (Ö, M) *with heraldic animals and a workable portcullis* (LR, Sp) [Waugh IV. 6-7].

(63a) legalább egy mérföldön (DT, H) **lőrésekkel csipkézett fal mellett** (R, Sp) vezet (Ö, M) az út (DT, MH) **a tornyokkal, bástyákkal, felvonóhíddal és címerállatokkal megerősített kapuig** (LR, TSp) [Kéri IV. 6-7].

S valóban, míg a FNy-i szövegben a rematikus elemeket megszakítják az összekötő és tematikus egységek, a fordításban a rematikus és legrematikusabb elemek egymásba torlódnak. Mivel a (63) mondat első és második mondategységei között *lineáris témafejlődés* figyelhető meg, a második mondategység diatémája az első mondategység legrematikusabb elemére utal vissza, s újabb információt mond ki róla. A fordító a második mondategység összekötő elemeiből, valamint rematikus eszközhatározóiból melléknévi igeneves jelzöt formál, azaz lesüllyeszt, s az első mondategység legrematikusabb elemét teszi meg a fordításban a jelzett szónak: *gates* → *kapuig*. Ezen kívül az első mondategység *at least a mile of machicolated wall* eleméből a birtokos jelző leszakad, s tematikus háttérelem, határozó lesz belőle: *legalább egy mérföldön*. Figyelemre méltó továbbá, hogy a fordító egy tematikus alanyt told be, s ezzel biztosítja, hogy a helyhatározó, *a lőrésekkel csipkézett fal mellett* rematikus legyen a *vezet* ige előtt. Az alanynak amúgy lenne esélye rematikusnak lenni, hiszen egy *határozó + SV inverz* (l. bemutató skála 3. típus, 3.2.3.1.) szerkezetben áll. A betoldott alany, *az út* viszont tematikus, mert a szövegben már volt említve, tehát kontextustól függő. Ez lehetővé teszi a *vezet* ige számára, hogy az előtte, a rematikus tér I.-ben álló határozót rematizálja.

6.5.4.3. Kényszerű perspektívamódosulás láthatatlan alannal

A passzív szerkezet restriktív jellegére már láttunk példát az első elemzésben (6.1.4.3.). A passzív szerkezetről a nyelvtankönyvek (Quirk et al. 1973: 411) általában azt írják, hogy az tematikus szerepbe emel egy elemet azért, hogy a többi növekvő mértékben rematizálja a mondat vége felé. A passzívet azonban lehet épp ellenkező céllal is használni, vagyis el lehet érni, hogy épp a passzív mondat alanya legyen a legrematikusabb. Jól mutatja ezt a következő példa:

(64) **An encampment of mill-hands** (LR, J) was settled (Ö, JB) in the park (DT, H) [Waugh XII. 16].

(64a) A szövőmunkások részére (DT, MH) **tábort** (LR, Sp) létesített (Ö, M) a parkban (DT, H) [Kéri XII. 16]

A passzív segítségével létrehozott bemutató skála *a szövőmunkások táborának* megjelenését emeli ki. A fordítónak csupán a passzív szerkezet jelent gondot. Aktívvá alakítja a mondatot úgy, hogy (64) rematikus alanyát felbontja (rémaomlás), a fordításban részeshatározó és tárgy lesz belőle. A tárgy a magyar mondat rematikus tér I. részében lesz rematikus igemódosító. A részeshatározó viszont tematikus lesz, mert a kontextusból már ismert. Ha felbontjuk (64) alanyát, akkor a birtokos szerkezetben az *an encampment* a rematikusabb, és a fordító ezt teszi az ige előtti legrematikusabb helyre: **tábort létesített**. Ez a példa hasonlít (62a)-hoz abban, hogy itt is megváltozik a perspektíva típusa, jelen esetben bemutató skálából minősítő skála lesz, de már nem ugyanazok az elemek maradnak rematikusak.

Ami nem egyezik, az a perspektíva kiindulási pontja. A (64) mondatban a cselekvő teljesen el van fedve, nem lehetne *by + konkrét személy* szerkezettel kiegészíteni, mert az alany rematikus, határozatlan névelővel áll. Amennyiben kiegészítenénk, változtatnunk kellene a névelőn is. (64a)-ban viszont van cselekvő, csak nem látszik, a mondategység éppen kiegészíthető volna. Az egyes szám 3. személyű rag visszautalhat az előző vagy a kettővel előtte álló alanyra, vagyis a rejtett alany lehet a „felvilágosult önérdék”, vagy a „férje, a textilgyáros”. A mondat további része inkább a textilgyáros verziót erősíti.

6.5.4.4. Specifikáció visszaadása felsorolással

Egy főnévi szerkezet jelentését a hátravetett jelzők könnyedén tudják módosítani. A dinamikus szemantikai funkciók közül a specifikáció is erre utal. A (65) mondat *with* előljáróval bevezetett posztmodifikátorai (Budai 2007: 376) a mondategységen belül maradvá látják el ezt a feladatot.

(65) From the back (DT, H) it (DT, MH) looks (Ö, M) very much like any other large country house (R, Sp) [**with a great many windows and terrace** (R, TSp₁), **and a chain of glass-houses** (R, TSp₂) **and the roofs of innumerable nondescript kitchen buildings, disappearing into the trees** (LR, TSp₃)] (LR, Sp) [Waugh II. 3].

(65a) Hátról (DT, H) pontosan ugyanolyan, mint bármelyik nagy vidéki kastély (R, Sp); [**rengeteg ablak** (R, TSp₁), **egy terasz** (R, TSp₂), **üvegházak sora**

(R, TSp₃) és a fák közt félig eltűnő számtalan, különféle rendeltetésű konyhaépület tetőzete (LR, TSp₄)] (LR, TSp) [Kéri II. 3/1–2].

Az ilyen posztmodifikátoros szerkezetet a magyarban nehézkes kifejezni (Budai 2007: 371). A fordító ezért pontosvesszővel jelzi a mondategység végét, amely nem egyezik a mondategész határával, majd egy egyszerű felsorolást hoz létre, amely viszont nem egészíthető ki mondategységgé, így a felsorolás sem mondható mondatrésznek vagy mondatrész-módosítónak. Információs szempontból azonban a felsorolás elvégzi a specifikáció kommunikatív feladatát.

6.5.4.5. Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változás nélkül

Mivel a FNy-i igeneves szerkezetek CNy-ben történő mondategységgé alakulására már láttunk példát a harmadik elemzésben (6.3.4.1.), az itt talált három átváltásból (VIII., X. és XII. mondatok) ezért csak egyet mutatok be. A VIII. és X. 14. mondategységek esetében az igeneves szerkezetet a fordításban *hog*y kötőszóval bevezetett alárendelő mellékmondat váltja fel. A [Waugh XII. 17] két igeneves szerkezete a fordításban [Kéri XII. 17/1–3] viszont két mellérendelő mondategységgé alakul. Ezt tekintjük most át:

(66) and (Ö) they (ÁT, MH) were put (Ö, M) **to work** (R, Sp) [**walling** (R, M) the grounds (DT, H)] (LR, TSp₁) and [facing (Ö, M) the house (ÁT, H) **with great blocks of stone from a neighbouring quarry** (LR, TSp₂)] (LR, TSp) [Waugh XII. 17].

(66a) és (Ö) embereit (DT, H) itt (DT, H) állította (Ö, M) **munkába** (R, Sp): [az egész területet (DT, H) **fallal** (LR, Sp) kerítették körül (Ö, M)] (LR, TSp₁), [a házat (DT, H) pedig **a közeli kőfejtőből idehordott nagy kőlapokkal** (LR, M) burkolták be (Ö, M)](LR, TSp₂) [Kéri XII. 17/1–3].

A (66) és (66a) példák (64) és (64a) folytatásai. (66) első mondategysége szintén passzív szerkezetű. Az ige elé beszúrt tematikus *itt* a parkra utal vissza. Lefoglalja az *állította* ige fókuszát és biztosítja a tematikus elemet. Tulajdonképpen FS szerepe is van. A (66a)-ban a cselekvő (64a)-hoz hasonlóan továbbra is rejtett, (66a)-ban viszont a kettőspont után cselekvőváltás történik. Az előző mondategység tárgya, *embereit*, lesz a következő két mondategység rejtett alanya. Tartalmilag ugyanazok az elemek perspektiválódnak, az ISZ tehát nem változik.

6.5.4.6. Határozó mondategységgé alakulása ISZ-változás nélkül

Nemcsak igeneves szerkezet, hanem határozó is válhat a fordításban mondategységgé. A következő példában a felemelés ellenére nem változik az ISZ:

(67) in fact, (Ö) she and her daughters (DT, MH) organized (Ö, M) a little bazaar (R, Sp) in their aid (R, TSp), though (Ö) **without any very substantial results** (LR, TSp) [Waugh IX. 12].

(67a) segélyezésükre (R, Sp) lányaival együtt (DT, B) jótékony célú vásárt (LR,TSp) rendezett (Ö, M), de (Ö) **jelentősebb sikert** (LR, Sp) nem ért el (Ö, M) vele (DT, H) [Kéri IX. 12/1–2].

További érdekessége (67a)-nak, hogy a célhatározói TSp, *in their aid* a fordításban mondategységkezdő elem lesz, s ezáltal az LR-szerepet átadja a kontextusfüggetlen tárgynak: *jótékony célú vásárt*. Ebben az esetben viszont az ISZ is változik. A mondat lejtése a fordításban szaggatottabb, „hegehupásabb” lesz.

6.5.4.7. Dinamikus sorrendváltozás a mondategységek között

Ahogy a mondategységen belül az elemek, úgy a mondategészen belül a mondategységek is rendelkezhetnek relatív dinamizmussal. Az egyik mondategység KD-ja lehet magasabb a másikénál. Két mondategység között pedig általában van különbség dinamikus töltöttségben. A következő példában a mondategységek helyet cserélnek a fordításban:

(68) and (Ö) Llanabba House (ÁT, MH) became (Ö, M) Llanabba Castle (LR, Sp) *after a great deal of work had been done very cheaply* (DT, H) [Waugh XIV.19–20]

(68a) és (Ö) *minthogy a munkák jó részét rendkívül olcsón elvégezték* (DT, H), Llanabba House-ból (ÁT, MH) erődítés (R, M), Llanabba Castle (LR, M) lett (Ö, MT) [Kéri XIV. 20–19].

A (68) mondatban a második mondategység elsősorban előidejűséget fejez ki, időhatározói háttér szerepe miatt tematikus. A fordító az említett mondategységben inkább a magyarázó szerepet látja, s ennek megfelelően okhatározói mellékmondatot adja azt vissza. Ez is tematikus, és az ok-okozati sorrend miatt megelőzi a főmondatot. Ha a mondategységek

dinamikáját egy-egy dinamikára utaló betűvel jelölnénk, akkor a FNy-i R-T sorrend T-R sorrendre változik a fordításban.

6.5.5. Dinamikus szemantikai láncok

16. táblázat
Dinamikus szemantikai láncok (5) → (5a) szöveg

A tematikus elemek (ÁT és DT) lánc	
<p>(1) Llanabba Castle → (2) you → it → (3) From the back → it → (4) from the front → (5) that → it → (6) it → (7) one → (8) these → (9) Beyond them → at the end of the avenue → (10) The explanation of this rather striking contrast → (11) At the time of the cotton famine → in the sixties → Llanabba House → (12) His wife → (13) she and her daughters → (14) Her husband → (15) enlightened self-interest → (16) in the park → (17) they → the grounds → the house → (18) At the end of the American war → they → to their mills → (19) Llanabba House → (20) after a great deal of work had been done very cheaply</p> <p>ESZ: 30</p>	<p>(1) Llanabba Castle-nak → (3) az érkező elé → (4) Hátról → (5) Előlről → (6) erre → (7) legalább egy mérföldön → lőrésekkel csipkézett fal mellett → az út → (8) A kapun túl → a felhajtó végében → (9) A két kép kirívó ellentétének → a magyarázata → (10) Llanabba House → a múlt század hatvanas éveiben → a nagy gyapotínség idején → (11) A gyáros felesége → (13) lányaival együtt → (14) vele → (15) Férje, a textilgyáros → (17) A „felvilágosult önérték” → (18) a szövőmunkások részére → a parkban → (19) embereit → (20) az egész területet → (21) a házat itt → (22) Az amerikai polgárháború végén → a munkások → a gyárba → (23) minthogy a munkák jó részét rendkívül olcsón elvégezték → (24) Llanabba House-ból</p> <p>ESZ: 30</p>
Az összekötő elemek (Ö) lánc	
<p>(1) presents → (2) approach → (3) looks → (4) is → (5) is approached → (6) drives past → (7) are towered and turreted and decorated → (8) stands → (9) is → (10) was → (11) could not bear → (12) organized → (13) had read → (14) could not think of → (15) found → (16) was settled → (17) were put → (18) returned → (19) became</p> <p>ESZ: 19</p>	<p>(1) van → (2) közelíti meg → (3) tárul → (7) kell jönni → (9) vezet → (10) áll → (12) volt → (13) nem tudta elviselni → (14) rendezett → (15) nem ért el → (16) olvasta → (17) el sem képzelhette → (18) talált → (19) létesített → (20) állította → (21) kerítették körül → (22) burkolták be → (24) lett</p> <p>ESZ: 18</p>

A rematikus elemek (R és LR) lánc	
<p>(1) two quite different aspects → (2) from the Bangor or the coast road → (3) very much like any other large country house → with a great many windows and terrace → and a chain of glass-houses → and the roofs of innumerable nondescript kitchen buildings, disappearing into the trees → (4) formidably feudal → (5) from Llanabba station → (6) at least a mile of machicolated wall → before reaching the gates → (7) with heraldic animals and a workable portcullis → (8) the Castle, a model of medieval impregnability → (9) simple enough → (10) the property of a prosperous Lancashire millowner → (11) to think of their men starving → (12) a little bazaar in their aid → without any very substantial results → (13) the Liberal economists → (14) paying without due return → (15) a way → (16) An encampment of mill-hands → (17) to work → walling → with great blocks of stone from a neighbouring quarry → (18) returned → (19) Llanabba Castle</p> <p>ESZ: 26</p>	<p>(1) két arca → (2) a Bangor vagy a parti út felől → (3) két egymással merőben ellentétes kép → (4) pontosan ugyanolyan, mint bármelyik nagy vidéki kastély → rengeteg ablak → egy terasz → üvegházak sora → és a fák közt félig eltűnő számtalan, különféle rendeltetésű konyhaépület tetőzete → (5) az állomásról → (6) félelmesen harcias látvány → (7) a tornyokkal, bástyákkal, felvonóhíddal és címerállatokkal megerősített kapuig → (8) a kastély, a testet öltött középkori bevehetetlenség → (9) elég egyszerű → (10) egy gazdag lancashire-i textilgyáros tulajdona → (11) elviselni → (12) hogy munkásaik éheznek → (13) jótékony célú vásárt → (14) jelentősebb sikert → (15) szabadelvű közgazdászok könyveit → (16) hogy bért fizessen – megfelelő ellenérték nélkül → (17) megoldást → (18) tábort → (19) munkába → (20) fallal → (21) kőfejtőből idehordott nagy kőlapokkal be → (22) visszatértek → (24) erősítés → Llanabba Castle</p> <p>ESZ: 28</p>

A dinamikus szemantikai láncokat tekintve látható, hogy mind a tematikus, mind a rematikus láncban, de még az összekötő elemek láncában is az elemek száma közel egyezik. Az, hogy a magyar szövegben a rematikus elemek száma kicsit több, az magyarázható a mondategységek számának növekedésével.

Mindkét szöveg viszonylag kevés ragozott igét tartalmaz. Egyrészt sok a névszói állítmány, valamint sok a felsorolás is. A két-három tematikus elemből álló szakasz gyakori. Ahogy azt korábban is láttuk, néhány kivétellel a fordító visszaadta a mondatok információs struktúráját, ennek megfelelően a dinamikus szemantikai láncokban is csak kis eltérés mutatkozik. A rematikus lánc csúcspontja a FNY-i szövegben, amely felé az információ kibontakozik, az maga a kastély: *Llanabba Castle*. A fordítás egy explicitáció betoldásával szintén ehhez a csúcsponthoz jut: *erősítés → Llanabba Castle*

6.6. A hatodik szöveg elemzése

6.6.1. Az elemzendő szövegek

Thomas Hardy: *To Please His Wife*

The interior of St. James's Church, in Havenpool Town, was slowly darkening under the close clouds of a winter afternoon. It was Sunday: service had just ended, the face of the parson in the pulpit was buried in his hands, and the congregation, with a cheerful sigh of release, were rising from their knees to depart. For the moment the stillness was so complete that the surging of the sea could be heard outside the harbour-bar. Then it was broken by the footsteps of the clerk going towards the west door to open it in the usual manner for the exit of the assembly. Before, however, he had reached the doorway, the latch was lifted from without, and the dark figure of a man in a sailor's garb appeared against the light. The clerk stepped aside, the sailor closed the door gently behind him, and advanced up the nave till he stood at the chancel-step. The parson looked up from the private little prayer which, after so many for the parish, he quite fairly took for himself; rose to his feet, and stared at the intruder (1996: 1).

Thomas Hardy: *Az asszonyért* (fordította Vajda Miklós)

A téli délután alacsonyan járó fellegei alatt a havenpooli Szent Jakab-templom szentélye lassan egyre sűrűbb homályba borult. A szertartás éppen hogy véget ért, a szószéken a pap tenyerébe temette az arcát, s a gyülekezet vidáman föllélegezve már tápázkodott fölfele a térdeplésből, hogy elhagyja a templomot.

Egy pillanatig oly tökéletes csönd uralkodott a templomban, hogy a kikötőgáton túlról behallatszott a tenger háborgása. Azután léptek zaja törte meg a csöndet; a sekrestyés igyekezett a nyugati kapu felé, hogy a szokásos módon kijáratot nyisson a gyülekezetnek. Mielőtt azonban a kaput elérte volna, odakintről lenyomták a kilincset, s egy tengerészöltözetet viselő férfi sötét alakja jelent meg a kapunyitás fényében.

A sekrestyés odább lépett, a tengerész pedig halkan becsukta maga mögött a kaput, s elindulva a szentélyben, ment, míg csak az oltárlépcsőhöz nem ért. A lelkész fölpillantott halk kis fohásza közben, melyet az egyházközség szolgálatában elmondott oly sok imádság után most a maga lelki üdvéért menesztett csöndesen az égbe, fölállt a térdeplésből, s a betolakodóra bámult (1961: 127).

6.6.2. Az összesítő táblázat

A hatodik elemzés tárgya Thomas Hardy *To Please His Wife*, magyarul *Az asszonyért* című novellájának első bekezdése. A szerző ugyan 1894-ben írta az elbeszélést, ám a Noran kiadó gondozásában megjelent antológia már a *XX. századi brit novellák* közé sorolja. A fordítást Vajda Miklós készítette jóval később, 1961-ben.

Mindkét szövegben hét mondategészt vizsgáltam, amely a FNy-i szövegben 19 mondategységből állt, a CNy-i szövegben ezzel szemben 21 mondategységet számolhatunk, jóllehet a második mondategység a fordításban kiesett.

Ebben a táblázatban is azokat a szerkezeti változásokat emeltem ki, amelyekben vagy a GSZ, vagy az ISZ változott. Kiemeltem ezen felül a mondatok esését leíró oszlopokban azokat a mondategységpárokat, ahol ugyan nem változott a GSZ és az ISZ, de a mondat linearitása nem egyszerűen megváltozott, arrébb csúszott, hanem az ellenkezőjére váltott, ereszkedőből emelkedő lett, vagy fordítva.

Érdekessége még a táblázatnak, hogy először találunk benne olyan mondategységet, amelynek GSZ-e nem változott, viszont az ISZ-e igen. De mindezekről részletesebben a táblázat után, most tekintsük át a mondategységek elemzéseit.

17. táblázat
Hardy: *To please his wife* – Vajda: *Az asszonyért* komplex elemzése

m.	me.	GSZ		ISZ		GSZ és ISZ változása	skálák		lejtés	
		FNy-i szórend	CNy-i szórend	FNy	CNy		FNy- ben	CNy- ben	FNy-i me.	CNy-i me.
I	1	SAVAVA	ASAAV	DT-DT-Ö-LR-Ö-R	DT-DT-R-LR-Ö	GSZ és ISZ is változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	egyenletesen emelkedő – ereszkedő
II	2	SVC	-	DT-Ö-LR	-	-	Msk.	-	emelkedő	
	3	SVAV	SAV	DT-Ö-LR-Ö	DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő	emelkedő-ereszkedő
	4	SAVA	ASAV	DT-DT-Ö-LR	DT-DT-R-Ö-LR	GSZ változik, ISZ nem	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	emelkedő-ereszkedő
	5	SAVAA	SAVAA VO	DT-DT-Ö-R-LR	DT-Ö-Ö-R-LR LR-DT	GSZ változik, ISZ nem	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	egyenletesen emelkedő – - ereszkedő
III	6	ASVAC	ASVA	DT-DT-Ö-FJ-R- [LR(7)]	DT-FJ-R-Ö-DT- [LR(7)]	GSZ és ISZ változik	Msk.	Bsk.	egyenletesen emelkedő	emelkedő-ereszkedő
	7	SVA	AVS	LR-Ö-DT	DT-Ö-LR	GSZ változik, ISZ nem	Bsk.	Bsk.	egyenletesen ereszkedő	egyenletesen emelkedő
IV	8	SVA[VA, VOAA]	ASVO	Ö-DT-R[Ö-R]R[Ö- DT-R-LR]LR	DT-R-Ö-DT	GSZ változik, ISZ nem	Msk.	Bsk.	egyenletesen emelkedő	ereszkedő
			SVA		DT-Ö-LR	GSZ változik, ISZ nem		Msk.		ereszkedő-emelkedő
			AOVA		Ö-DT-LR-Ö-DT	GSZ változik, ISZ nem		Msk.		emelkedő-ereszkedő
V	9	ASVO	AOV	Ö-ÁT-Ö - LR	Ö-DT-LR	GSZ nem változik, ISZ változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	egyenletesen emelkedő
	10	SVA	AVO	DT-Ö-LR	DT-Ö-LR	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	11	SVA	SVA	LR-Ö-DT	LR-Ö-DT	GSZ és ISZ nem változik	Bsk.	Bsk.	ereszkedő	ereszkedő
VI	12	SVA	SAV	ÁT-Ö-LR	DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
	13	SVOAA	SAVAO	DT-Ö-DT-LR-DT	DT-R-Ö-DT- DT	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő- emelkedő-ereszkedő	emelkedő-ereszkedő
	14	VA	AV	Ö-Ö-LR	[R-DT]-Ö	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	15	SVA	AV	Ö-ÁT-Ö-LR	[LR-Ö]	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
VII	16	SVA	SVA	DT-Ö -LR	DT-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	17	OASAVA	OAAAVA A	DT-DT-DT-R-Ö-LR	DT-DT-DT-R- Ö-R-LR	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő	egyenletesen emelkedő
	18	VA	VA	Ö-LR	LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	19	VA	AV	Ö-LR	LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	ereszkedő

6.6.3. A táblázat szöveges értékelése

A hatodik elemzésben öt együttes GSZ- és ISZ-változást, hat csak GSZ-re szorítkozó módosulást és egy ISZ-változás GSZ megmaradása melletti átalakulást figyelhetünk meg. Ebből öt módosulás úgy jön létre, hogy ez a mondategységek számának növekedésével is együtt járt (1. FNy-i 5. és 8. mondategységek).

Mindjárt maradjunk is a mondategységek felbomlásából adódó változásoknál. Az 5. mondategység két további mondategységre, a 8. további háromra bomlott. Az 5. mondategységnél ez nem járt ISZ-változással, ezért ezt a 8. mondategység felbomlásából származó 8/2, valamint 8/3 CNy-i mondategységgel együtt a már ismert *Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változás nélkül* alfejezetben, a **6.6.4.1.**-ben fogom tárgyalni.

A mondategység szintjére való felemelés ellentétes művelete a mondatrészé történő lesüllyesztés. Ez ment végbe a 14. mondategységben, s ezáltal az igeneves szerkezet tematikus lett. Erre külön itt nem fogok kitérni, viszont a **6.6.4.2.**-ben bemutatok egy olyan változást ahol a *rematikus állítmányból rematikus alany* lesz.

A passzív szerkezet ebben a szövegpárban is kényszerű szerkezetváltásokat okozott, amelyek hol együtt jártak az ISZ megváltozásával, hol nem. A **6.6.4.3.**-ban azt a három példát villantom fel, ahol az ISZ megmaradt, a **6.6.4.4.**-ben pedig azt az egy példát mutatom be, amelyben az ISZ is megváltozott. Előbbibe tartoznak a 4., 7. és 8. mondategységek, utóbbiba a 10. mondategység.

A **6.6.4.5.**-ben pedig *Rematikus betoldás* címszó alatt két olyan átváltást fogok bemutatni, amelyben fordítói döntések következménye vezetett az ISZ megváltozásához.

Végül egy olyan példát elemzek, ahol a GSZ nem változott, viszont csupán a mondatrész pozíciója megváltoztatja az ISZ-t. Ennek címe **6.6.4.6.** alatt *Huroksúszás jobbra, ISZ-változás*.

Kezdjük a változások bemutatását az igeneves szerkezetek átalakulásával.

6.6.4. Változások

6.6.4.1. Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változás nélkül

A (69) mondat egység célhatározója, *to depart* a fordításban célhatározói mellékmondatként alakul, mondat egység szintre emelkedik. Mivel ez a legrematikusabb elem, mondat egység szinten csak akkor fogja megőrizni rematikusságát, ha más elem dinamikájában nem múlja felül.

(69) and (Ö) the congregation (DT, H), with a cheerful sigh of release (DT, H), were rising (Ö, M) **from their knees** (R, FSp) **to depart** (LR, FSp) [Hardy II. 5].

(69a) s a gyülekezet (DT, H) vidáman föllélegezve (DT, H) már tápázkodott (Ö, M) **fölfele** (R, Sp) **a térdeplésből** (R, FSp), [hogya (Ö) **elhagyja** (Ö, M, LR) a *templomot* (DT, H)] (LR, FSp) [Vajda II. 5/1–2].

A fordító egy már ismert tematikus elemet (*templomot*) told be, hogy a mondat egység ne legyen tárgy nélkül. Ezzel biztosítja az ige rematikusságát, valamint azt is, hogy a mondat egység egyenletesen ereszkedjék. Ez tulajdonképpen egy **explicitáció témabetoldással**.

Hasonló a helyzet a IV.8 mondat egység esetében is. Ez a mondat egység a CNy-en 3 további mondat egységre bomlik. A második, igeneves szerkezet itt is mondat egységgé alakul. A (70) példában a *towards the west door* a rematikus. De milyen elemet told be a fordító ennek megtartására?

(70) Then (Ö) it (DT, H) was broken (Ö, M) by the footsteps *of the clerk* (R, Sp) [going (Ö, M) **towards the west door** (R, Sp)] (R, FSp) [Hardy IV. 8]

(70a) Azután (DT, H) léptek zaja (R, J) törte meg (Ö, M) a csendet (DT, H); *a sekrestyés* (DT, B) igyekezett (Ö, M) **a nyugati kapu felé** (R, Sp) [Vajda IV. 8/1–2]

A (70) mondat egység szintű elemével most nem foglalkozunk részletesen, csak a rematikus elemét figyeljük, az pedig egy jelzős főnév (NP). A rémabomlás következtében a *clerk* megfelelője *a sekrestyés* lesz a téma az új mondat egységben (8/2). Így a tematikus betoldás ismét biztosította a FNy-i rematikusság, vagyis az ISZ megtartását.

A következő igeneves szerkezet a (70) példa folytatása. A fordításban ez is mondategységszintre emelkedik, azonban az ISZ-t a fordító nagyon kreatív módon tartja meg. Csak az igeneves szerkezetet idézzük (71)-ben.

(71) to open (Ö, M) it (DT, H) in the usual manner (R, Sp) **for the exit of the assembly** (LR, FSp) [Hardy IV. 8]

(71a) hogy (Ö) a szokásos módon (DT, H) **kijáratot** (LR, Sp) nyisson (Ö, M) a gyülekezetnek (DT, H) [Vajda IV. 8/3]

A GSZ megváltozása (71a)-ban egyértelmű, (71) rematikus eleme felbomlik, **rémabomlás** megy végbe. Ugyanis az *exit* megfelelőjének tekinthető *kijáratot* a *nyisson* ige rematikus I. terébe kerül. Ezzel a fordítás megőrizte az elem KD-jét. A FNy-i szövegben a *for the exit of the assembly* határozóban az *assembly* tematikus, mert szinonimnak tekinthető a [Hardy II.5]-ben már használt *congregation* szóval. A *gyülekezetnek*-ről ez még inkább elmondható, hiszen az teljes ismétlés. Kreatív megoldásnak tekintendő a GSZ ilyen jellegű átalakítása, valamint a rendhagyó szerkezet *kijáratot nyitni* létrehozása.

A bemutatott három példa alapján megállapíthatjuk, hogy az igeneves szerkezet mondategységgé alakítása nem járt az ISZ változással, együtt járt azonban tematikus elemek betoldásával, vagy a GSZ drasztikus átalakításával. Tehát a mondategységgé kiegészítés, valamint az átalakítandó szerkezet dinamikájának megtartása feladatot és kihívást jelent a fordító számára, ami nem megy mindig végbe automatikusan.

6.6.4.2. Rematikus állítmányból rematikus alany, ISZ-változás

Egy jelzős szerkezet könnyen felbontható alanyra és állítmányra. A következő példában ennek az ellentéte megy végbe a tematikus alany és a rematikus névszói állítmány alakul átt jelzős szerkezetű főnévvé és egyben alanná. Az ige előtt azonban rematizálódik, mert a tárgyatlan ige az utána következő betoldott tematikus elem segítségével bemutató skálát hoz létre. Az igenek nincs igemódosítója, amely azonosító fókuszhozna létre, de az oly szócska remajelölőként funkcionál és ez is erősíti a rematikusságot:

(72) For the moment (DT, H) the stillness (DT, MH) was (Ö, MT) **so complete**, [Hardy III. 6]

(72a) Egy pillanatig (DT, H) **oly tökéletes csönd** (LR, J) uralkodott (Ö, JB) a templomban (DT, H), [Vajda III. 6]

Ezzel az átalakítással azonban megváltozik az ISZ, hisz a tematikus *stillness* a fordításban a rematikus alany részévé válik, a tökéletes viszont rematikus marad. Némi vígasz, hogy a jelzős NP-n belül a *tökéletes* a rematikusabb, de ez az operációs mező szempontjából egy szinttel lejjebb van.

6.6.4.3. Kényszerű szerkezetváltás, ISZ-megmaradás

Kényszerű szerkezetváltozást passzív FNy-i szerkezet miatt már többször láttunk az eddigi elemzések során. S az elemek dinamikájának visszaadására való törekvések, valamint a megváltozott perspektívák kompenzációjának variációi is nagyon változatosak. A most következő három példában a passzív szerkezet felbomlása nem járt ISZ-változással a CNy-ben.

(73) that (Ö) **the surging of the sea** (LR, J) could be heard (Ö, M) outside the harbour-bar (DT, H)] (LR, FSp) [Hardy III. 7].

(73a) [hogya (Ö, M) a kikötőgáton túlról (DT, H) behallatszott (Ö, JB) **a tenger háborgása** (LR, J)] (LR, FSp) [Vajda III. 7].

A (73) mondat egység egy bemutató skála, ahol a passzív szerkezet az alany kiemelését szolgálja. A fordításban (73a) a mediális *behallatszott* igét követő rematikus tér II.-be kerül az alany, létrehozva ezzel egy *határozó + SV inverz* típusú bemutató skálát. A skálák típusai, a dinamika megegyeznek, csak a GSZ változott, valamint a mondat egységek lejtése „tükröződött”.

A (74) mondat egységben a fordító nem használ mediális igét, aktívvá alakítja a passzív mondatot úgy, hogy az ISZ megmaradjon. Ezt pedig a perspektíva megváltoztatásával, valamint egy tematikus elem betoldásával tudja elérni.

(74) Then (Ö) it (DT, H) was broken (Ö, M) **by the footsteps** of the clerk (R, Sp) [Hardy IV. 8]

(74a) Azután (DT, H) **léptek zaja** (R, J) törte meg (Ö, M) a csendet (DT, H) [Vajda IV. 8/1]

A (70) → (70a) mondat egységeknél láttuk, hogy a rematikus NP *the clerk* eleme a [Vajda 8/2] alanya lett, (74a)-ban a rematikus NP másik eleme, a *the footsteps* lesz a rematikus alany. A perspektíva erre mutat, bemutató skálát létrehozva ezzel. A fordítónak ismét szüksége van egy tematikus elemre a perspektíva fenntartása érdekében, így toldja be a tematikus tárgyat, a

csöndet, amelyet [Vajda III.6]-ból ismerünk. Nem első alkalommal találkozunk ebben az elemzésben azzal, hogy a fordító a birtokos jelzős NP-szerkezetet bontja fel, és osztja el tematikus, ill. rematikus pozíciókba. Csakhogy (72a)-val ellentétben ez (75a)-ban **témabomlást** jelent. A jelzős szerkezetből a birtokos *the parson* megmarad alanynak:

(75) *the face of the parson* (DT, MH) in the pulpit (DT, H) was buried (Ö, M) **in his hands** (LR, Sp) [Hardy II. 4]

(75a) a szószéken (DT, H) a pap (DT, H) **tenyerébe** (LR, Sp) temette (Ö, M) **az arcát** (R, Sp) [Vajda II. 4]

Ennek köszönhetően az ISZ csak részben változik, ugyanis a perspektíva kiindulópontja, – a birtokos szerkezetből a birtokos – lesz a tematikus alany. A helyhatározó *in his hands* (75) mint legrematikusabb elem a FNy-i mondat egységében a fordításban a *temette* ige rematikus I. terébe kerül: *tenyerébe*, a *the face* megfelelője *az arcát* a rematikus tér II.-be. Ha figyelembe vesszük, hogy a jelzős NP-n belül, egy szintel lejjebb a *the face* a dinamikusabb, akkor ez az ISZ-változás nem jelentős, és ami a legfontosabb, a perspektíva ugyanarra az elemre mutat a fordításban is.

6.6.4.4. Kényszerű szerkezetváltás, ISZ-változás

A következő passzív szerkezet esetében a fordítás során azonban egyértelműen megváltozik az ISZ. A (76) mondat egység esetében nem találunk kompenzáló műveletet sem. A GSZ megfordulásával az ISZ is megváltozik.

(76) *the latch* (DT, MH) was lifted (Ö, M) **from without** (LR, Sp) [Hardy V. 10]

(76a) *odakintről* (DT, H) lenyomták (Ö, M) **a kilincset** (LR, FSp) [Vajda V. 10]

A perspektíva így másik elemre mutat, a *kilincsről*, és nem arra a tényre, hogy a kilincset kívülről nyomták le. Tulajdonképpen az igemódosító változtatásával egyszerűen meg lehetne tartani a perspektívát: *a kilincset odakintről* nyomták le, vagy ha nem fókuszban akarunk rematizálni: *a kilincset lenyomták odakintről*.

6.6.4.5. Rematikus betoldás

A most következő példa ellentétben azzal, amit eddig a tematikus betoldások kapcsán láttunk, vagyis hogy a tematikus betoldás nem változtat a FNy-i mondat egység dinamikáján,

hiszen elősegíti, hogy a fordításban is ugyanaz az elem legyen rematikus. A rematikus elemek betoldása veszélyezteti a mondategység dinamikájának megmaradását, vagy módosítja azt. A (77a)-ban aláhúzott elemek a betoldásokat jelölik.

(77) The parson looked up from the private little prayer [which (DT, H), after so many for the parish (DT, H), he (DT, B) quite fairly (R, Sp) took (Ö, M) **for himself** (LR, Sp)] (LR, FSp) [Hardy VII.16–17];

(77a) A lelkész fölpillantott halk kis fohásza közben [melyet (DT, H) az egyházközség szolgálatában elmondott oly sok imádság után (DT, H) most (DT, H) **a maga lelki üdvéért** (LR, Sp) menesztett (Ö, M) csöndesen (R, Sp) az égbe (R, FSp)] (LR, FSp) [Vajda VII.16–17],

A fordító hét elemet toldott be (77a)-ban, megváltoztatva ezzel tartalmilag és dinamikailag is a FNy-i mondategységet. A dinamika megváltoztatása nem rombolja szét teljesen a FNy-i mintát, de erőteljesen módosítja azt azáltal, hogy olyan tartalmi elemek kerültek a CNy-i mondategységbe, amelyek az eredetiben nincsenek benne. Különösen a rematikus tér II.-be betoldott mód és helyhatározók viszik más irányba a perspektívát. Az ige fókusza viszont a FNy-i legrematikusabb elemet explicitálja: *for himself – a maga lelki üdvéért*. – Ez azért lehetséges, mert a *menesztett* ige, amennyiben *elküldeni* jelentésében használjuk, kötelező vonzatként köti meg a célhatározót, *vkiért vagy vmiért menesztette* a lelkész az imádságot. A rematikus tér II.-ben viszont nem kötelező bővítmények vannak, s ezek dinamikájukban nem előzik meg a fókuszter I.-ben lévő elem dinamikáját. Ez kulcsfontosságú annak megértésében, hogy mikor lehet rematikusabb az ige előtti fókuszter.

A következő példában a fordító egy nem kötelező bővítményt a CNy-i mondategység elejére visz, ezzel a hurok jobbra csúszik, s a rematikus tér II. üres marad, és megváltozik a mondategység dinamikája is. Lássuk, miért!

(78) The interior of St. James's Church (DT, H), in Havenpool Town (DT, H), was (Ö, MT) **slowly** (R, Sp) **darkening** (Ö, M) **under the close clouds of a winter afternoon** (LR, TSp) [Hardy I. 1].

(78a) A téli délután alacsonyan járó fellegei alatt (DT, H) a havenpooli Szent Jakab-templom szentélye (DT, B) **lassan** (R, Sp) **egyre sűrűbb homályba** (LR, TSp) borult (Ö, M) [Vajda I. 1].

Még emlékszünk Bolinger megállapítására, miszerint „(...) egy elem mondatban betöltött lineáris pozíciójától függően változik a jelentése is, amennyiben ezt más tényező nem befolyásolja” (1952: 1125). Értelmezésem szerint a (78) mondategységben a mondatvégi helyhatározó *under the close clouds of a winter afternoon* pozíciójánál fogva is a legrematikusabb, de szemantikailag közvetve kifejez egy okozati tényezőt is, vagyis azt, hogy a felhők miatt sötétedett be a templom tere, tehát további specifikáció is egyben. A hely- és időhatározók azonban a magyarban szeretnek a mondat elejére kerülni, (78a)-ban is ez történik. Itt a helyhatározó háttérszerepe nyilvánul meg jobban, amely előtt látjuk a templomot, amelyről megtudjuk, hogy *egyre sűrűbb homályba borult*. (A felhő hatását tulajdonképpen ez fejezi ki igazán.) A helyhatározó okozati szerepe (78a)-ban is megvan, de a mondatpozíciója és az ige közti távolság nagysága miatt ez nem annyira közvetlen, vagyis nem biztos, hogy a felhő és a besötétedés közti összefüggésre gondolunk először.

Befolyásolta a mondat dinamikáját az ige előtt álló rematikus elem bővülése is. A *was darkening* folyamatos igeidejű igét a fordító explicitálva adja vissza: *egyre sűrűbb homályba borult*. Végeredményben a rematikus betoldás lesz (78a)-ban a legrematikusabb, a FNY-i legrematikusabb elem pedig tematizálódik.

6.6.4.6. Huroksúszás jobbra, ISZ-változás

A következő példában a fordító egy rematikus elemet lecserél egy tematikusra, s ezáltal megváltozik a mondat dinamikája.

(79) Before, however (Ö), he (ÁT, B) had reached (Ö, M) **the doorway** (LR, Sp),
the latch was lifted from without, [Hardy V. 9–10]

(79a) Mielőtt azonban (Ö) a kaput (DT, H) **elérte volna** (LR, M), odakintről
lenyomták a kilincset, [Vajda V. 9–10]

A *kapu* szó a IV.8/2-ben szerepelt, tehát tematikus, a *doorway*-hez képest más a jelentése. A *doorway* jelentését nem kapjuk vissza kontextustól független elem formájában, így a fordításban az ige lesz a legrematikusabb. Ennek megfelelően (79a)-ban a hurok jobbra csúszik, a *kaput* elem pedig a tematikus elemek közé kerül.

6.6.5. Dinamikus szemantikai láncok

Hardy (1996) novellájának elemzett első bekezdése több, a templomra vonatkozó terminust is használ: *nave*, *chancel*, *interior*, *service*, *parson*, *congregation*, *clerk*, *assembly*, *chancel*, *parish* stb. Vajda (1961) ezek közül a *nave* és az *interior* szavakat *szentéllyel* adja vissza, a *chancel* szót, amely ténylegesen szentély, *oltárnak* fordítja. A *templom* szót pedig kétszer használja explicitációra, amelyet láthattunk is az elemzések során. Tekintve, hogy egy ilyen rövid szövegen belül ennyire sok terminus szerepel, ezek visszaadása generalizálással, l. *nave és interior* → *szentély*, valamint a *templom* háromszori említése egy helyett, megváltoztatja elsősorban a szöveg tematikus elemeinek dinamikus láncát, és változtat a szöveg kohézióján is. E tények ismeretében lássuk most a dinamikus szemantikai láncokat.

A tematikus elemek (ÁT és DT) lánc	
<p>(1) The interior of St. James's Church → in Havenpool Town → (2) It → (3) service → (4) the face of the parson → in the pulpit → (5) the congregation → with cheerful sigh of release → (6) for the moment → the stillness → (7) outside the harbour-bar → (8) it → (9) he → (10) the latch → (11) against the light → (12) the clerk → (13) the sailor → the door → behind him → (15) he → (16) the parson → (17) which → after so many for the parish → he ESZ: 25</p>	<p>(1) A téli délután alacsonyan járó fellegei alatt → a havenpooli Szent Jakab-templom szentélye → (3) A szertartás → (4) a szószéken → a pap → (5) a gyülekezet → vidáman föllélegezve → a templomot (6) egy pillanatig → a templomban → (7) a kikötőgáton túlról → (8) Azután → a csöndet → a sekrestyés → a nyugati kapu felé → szokásos módon → a gyülekezetnek → (9) a kaput → (10) odakintről → (11) a kapunyitás fényében → (12) A sekrestyés → (13) a tengerész → maga mögött → a kaput → (14) elindulva a szentélyben → (16) a lelkész → (17) melyet → az egyházközség szolgálatában elmondott oly sok imádság után → most ESZ: 29</p>
Az összekötő elemek (Ö) lánc	
<p>(1) was darkening → (2) was → (3) had ended → (4) was buried → (5) were rising → (6) was → (7) could be heard → (8) was broken → (9) had reached → (10) was lifted → (11) appeared → (12) stepped → (13) closed → (14) advanced → (15) stood → (16) looked up → (17) took → (18) rose → (19) stared → ESZ: 19</p>	<p>(1) borult → (3) véget ért → (4) temette → (5) tápázkodott → (5/2) elhagyja → (6) uralkodott → (7) behallatszott → (8/1) törte meg → (8/2) igyekezett → (8/3) nyisson → (9) elérte volna → (10) lenyomták → (11) jelent meg → (12) lépett → (13) becsukta → (15) nem ért → (16) fölpillantott → (17) fölállt → (18) bámult ESZ: 19</p>
A rematikus elemek (R és LR) lánc	
<p>(1) Slowly → under the close clouds of a winter afternoon → (2) Sunday → (3) just → (4) in his hands → (5) from their knees → to depart → (6) so complete → (7) the surging of the sea → (8) by the footsteps of the clerk → going towards the west door → to open it in the usual manner → for the exit of the assembly → (9) the doorway → (10) from without → (11) a dark figure of a man in a sailor's garb → (12) aside → (13) gently → (14) up the nave → (15) at the chancel step → (16) from the private little prayer → (17) quite fairly → for himself → (18) to his feet → (19) at the intruder → ESZ: 25</p>	<p>(1) Lassan → egyre sűrűbb homályba → (3) éppen hogy → (4) tenyerébe → az arcát → (5) fölfelé → a térdeplésből → (5/2) elhagyja → (6) oly tökéletes csönd → (7) a tenger háborgása → (8/1) léptek zaja → (8/2) a nyugati kapu felé → (8/3) kijáratot → (9) elérte volna → (10) kilincset → (11) egy tengerészöltözetet viselő férfi sötét alakja → (12) odább → (13) halkán → (14) ment → (15) az oltárlépcsőhöz → (16) halk kis fohásza közben → (17) a maga lelki üdvéért → csöndesen az égbe → (18) a térdeplésből → (19) a betolakodóra ESZ: 25</p>

A dinamikus szemantikai láncok elemeinek számát tekintve a tematikus elemek száma növekedett a fordításban. Ez egyértelműen a tematikus betoldásoknak köszönhető. Az összekötő és a rematikus elemek száma egyezik.

A bevezetőben említettem a templomra vonatkozó szavak közötti eltérést a két szöveg között. A táblázatban vastaggal szedtem az ide tartozó elemeket mind az FNY, mind a CNY oldalán. Jól látszik, hogy a betoldások, valamint a generalizálások miatt a fordításban több a tematikus, *templomra* vonatkozó elem, a FNY-ben 8, a CNY-ben 14 ilyen találunk.

Ugyanezen okokból kifolyólag a FNY-i szöveg rematikus láncában több a *templomra* utaló kifejezés, 5 ilyen van, a CNY-iben csupán 2. Ez azt jelenti, hogy míg a FNY-i szövegben a színhely vallásos elemei jobban bevonódnak a kommunikáció legfontosabb elemei közé, addig a CNY-i szöveg inkább a háttérelemeket bővíti a vallásos utalásokkal.

Ha a bekezdés legfontosabb üzenetet hordozó elemeinek láncát, vagyis a rematikus elemek sorát vizsgáljuk, akkor mindkét szövegből kiviláglik, hogy az eseménysor a *paptól* indul, s a *papnál* ér véget. Soroljuk fel a papra vonatkozó rematikus elemeket a FNY-i szövegben: *in his hands* → *from the private little prayer* → *quite fairly* → *for himself* → *at the intruder*. Most nézzük a CNY-ben a papra vonatkozó rematikus elemeket: *tenyerébe az arcát* → *halk kis fohásza közben* → *a maga lelki üdvéért* → *csendesen az égbe* → *a térdeplésből* → *a betolakodóra*. A CNY-ben a lánc kiemelt elemeinek sora hosszabb, mozzanatosabb. Arányában ez a tengerész mozgásával összehasonlítva, vagyis az elbeszélés főszereplőjével kapcsolatban érdekes. Az angol szövegben jobban kiemelkedik a tengerész alakja, míg a magyar szövegben a pap figurája is megközelítőleg ugyanolyan fontosságot kap. Mindez, mint az elemzésekből kiderült, köszönhető a betoldott rematikus elemeknek, valamint a CNY-i szövegben a generalizációnak, amely több, eredetileg rematikus elemet a tematikusok közé vitt a fordításban.

6.7. A hetedik szöveg elemzése

6.7.1. Az elemzendő szövegek

E. M. Forster: *A Passage to India*

Except for the Marabar Caves – and they are twenty miles off – the city of Chandrapore presents nothing extraordinary. Edged rather than washed by the river Ganges, it trails for a couple of miles along the bank, scarcely distinguishable from the rubbish it deposits so freely. There are no bathing-steps on the river front, as the Ganges happens not to be holy here; indeed there is no river front, and bazaars shut out the wide and shifting panorama of the stream. The streets are mean, the temples ineffective, and though a few fine houses exist they are hidden away in gardens or down alleys whose filth deters all but the invited guest. Chandrapore was never large or beautiful, but two hundred years ago it lay on the road between Upper India, then imperial, and the sea, and the fine houses date from that period. The zest for decoration stopped in the eighteenth century, nor was it ever democratic. There is no painting and scarcely any carving in the bazaars. The very wood seems made of mud, the inhabitants of mud moving. So abased, so monotonous is everything that meets the eye, that when the Ganges comes down it might be expected to wash the excrescence back into the soil. Houses do fall, people are drowned and left rotting, but the general outline of the town persists, swelling here, shrinking there, like some low but indestructible form of life (1976: 31).

E. M. Forster: *Út Indiába* (fordította Göncz Árpád)

Csandrapur városa nem kínál semmi rendkívülit, csak a marabári barlangokat, s azok is húsz mérföldnyire vannak a várostól. A Gangesz inkább szegélyezi, mintsem mossa, a város ott húzódik mérföld hosszan a partján, s alig különbözik a szeméttől, amit a folyó oly bőven sodor a partra. A rakparton nincsenek fürdőlépcsők, hisz a Gangesz itt történetesen nem szent, sőt rakpart sincs, bazárok takarják el a folyam nyílt és változatos látképét. Az utcák nyomorúságosak, a templomok semmitmondók, s bár akad néhány szép ház is, azok kertek mélyén vagy hitvány síkatorokban rejtőznek, ahonnan a szemét mindenkit elriaszt, csak a meghívott vendéget nem. Csandrapur sohasem volt nagy vagy szép város, de kétszáz évvel ezelőtt itt húzódott az országút az akkori felső-indiai császárság és a tenger között, s a szép házak még az idő tájt épültek. De e díszítő buzgalomnak, mely amúgy sem volt soha demokratikus, a tizenharmadik században vége szakadt. A bazárok falán nincs festés, és faragás is alig. Még a fa is mintha sár volna, és sáremlékek a város lakói. Olyan hitvány, olyan egyhangú minden, amibe az ember szeme beleütközik, hogy szinte azt várná, ha a Gangesz kilép a medréből, visszamossa a földre ezt a torz kinővést. Kilép, házak dőlnek össze, emberek fulladnak vízbe, s ott rohad a hullájuk, de a város nagyjából mégis marad változatlan; itt megduzzad, ott összezsugorodik, mint valami kezdetleges, de elpusztíthatatlan élőlény (2006: 9–10).

6.7.2. Az összesítő táblázat

A hetedik elemzés tárgya E. M. Forster: *Passage to India* című regényének első fejezetéből az első bekezdés és annak magyar fordítása. A regényt ketten is lefordították, Csánk Endre 1941-ben, majd Göncz Árpád 1967-ben. Az elemzés folyamán Göncz Árpád fordítását fogom felhasználni, de Csánk Endre munkája is érdekes lesz, mert két ponton, ahol a Göncz-féle fordítás ISZ-e eltér Forster eredeti ISZ-étől, egybe fogom vetni Csánk fordításával.

Az elemzett rész az első rövid, *The Mosque* fejezet leíró része, amely Csandrapúr városát és a Gangeszt tárja elénk mintegy madártávlatból, széles objektívvel rögzítve a helyzetképet.

A bekezdés az angolban 28 mondategységből áll, a fordításban ebből 34 mondategység lesz. Az igeneves szerkezetek felemelése következtében ugyan legtöbbször megmarad az ISZ, de a GSZ természetszerűleg megváltozik. Hogy milyen hatása van ennek a mondategységek dinamikájára, azt a táblázat értékelésekor részletezem.

Forster – ha ezt ugyan ilyen rövid szöveg alapján ki lehet jelenteni – nagyon szabadon kezeli a mondategységek sorrendjét, amivel bizonyosan mindkét fordítónak fejtörést okozott, a CNY-i változatok mindenesetre erről tanúskodnak. Három példát említek a mondategységek, ill. mondatrészek szabad kezelésére. Az első bekezdés első mondata egy rematikus felütéssel kezd, amelyet Csánk az eredetihez hasonló szórenddel ad vissza, Göncz azonban megváltoztatja, és inkább marad a T-R sorrendnél (l. 6.7.4.5.).

A második eset a 14-es mondategységet érinti, amelynek folytatását, ill. befejezését Forster csak a 18. mondategységben adja meg, úgy, hogy közben lezárja a mondategységet, s egy újabbra kezd. Csánk ezen nem változtat, a hiányzó mondategységet ő is a következő mondategységben hozza. Göncz azonban a mondategységet a 17. egységhez köti, megváltoztatva ezzel a jelentést és a perspektívát. Szokatlan ugyanis két egymáshoz tartozó mondategység közé egész mondatot beiktatni. (Mindkét példát a táblázatban [*]-gal jelöltem.)

A harmadik példa nem okozott gondot a fordítóknak, inkább azt illusztrálja, hogy adott esetben a szerkesztő is változtat a szórenden, ha úgy ítéli, hogy egy tematikus elem indokolatlanul kerül a mondategység végére. 1979-ben, amikor Oliver Stallybrass szerkesztett változatban adja ki a *Passage to India*-t, módosít az egyik mondategységen, s egy tematikus mondatrészt a mondat végéről a mondat elejére helyez át. Az 1979 előtti változat, bekezdésünk VIII. mondata így hangzik: *There is no painting and scarcely any carving in the bazars.* Az 1979 utáni változatok pedig így hozzák: *In the bazars there is no painting and scarcely any carving.* Az *in the bazars* tematikus háttérelém előre került, közelebb hozva

ezzel a *carving* rematikus elemet a következő mondategység tematikus eleméhez *The very wood* (...). A magyarban ezek a tematikus elemek rendszerint elől találhatóak, a fordítás folyamán pedig szinte automatikusan a magyar mondat elejére kerülnek. Mind Csánk, mind Göncz fordításában, akik az 1979 előtti változatot ismerték, a tematikus mondategység elől van.

19. táblázat
Forster: *A Passage to India* – Göncz: *Út Indiába* komplex elemzése

m.	me.	GSZ		ISZ		GSZ és ISZ változása	skálák		lejtés	
		FNy-i szórend	CNy-i szórend	FNy	CNy		FNy-ben	CNy-ben	FNy-i me.	CNy-i me.
I	1	O ₂ [2]SVO ₁	SVO ₁ O ₂	LR-[2]-DT-Ö-R	DT-Ö-R-LR	GSZ és ISZ nem változik*	Msk.	Msk.	ereszkedő-emelkedő	egyenletesen emelkedő
	2	SVA	SAVA	DT-Ö-R-[LR]	DT-LR-Ö-R	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
II	3	[A]SVAA	SAV ₁ V ₂ SAVAA	DT-ÁT-Ö-R-R-[LR]	DT-Ö-ÖLR, R DT-R-Ö-LR-DT	GSZ és ISZ vált. GSZ és ISZ nem vált.	Msk.	Msk.	megszakítva emelkedő	emelkedő-ereszkedő megszakítva emelkedő
			AVA OSAVA		DT-Ö-LR DT-DT-LR-Ö-DT	GSZ vált., ISZ nem				emelkedő emelkedő-ereszkedő
	4	[A]SVA		DT-Ö-LR			Msk.	Msk.	emelkedő	
III	5	AVSA	AVS	ÁT-Ö-LR-DT	DT-Ö-LR	GSZ és ISZ nem vált.	Bsk.	Bsk.	emelkedő-ereszkedő	emelkedő
	6	SVVC	SAAC	ÁT-Ö-LR-ÁT	ÁT-ÁT-DT-LR	GSZ vált., ISZ nem	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő	emelkedő
	7	AVS	SV	ÁT-Ö-LR-DT	DT-LR	GSZ és ISZ nem vált.	Bsk.	Bsk.	emelkedő-ereszkedő	emelkedő
	8	SVO	SVO	DT-Ö-LR v. LR-Ö-DT	LR-Ö-DT	GSZ nem vált., ISZ konkretizálódik!	Bsk. v. Msk.	Bsk.	emelkedő v. ereszkedő	emelkedő
IV	9	SVC ₁	SV	DT-Ö-LR	DT-LR	GSZ és ISZ nem vált	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	10	SC	SC	DT-(Ö)-LR	DT-LR	GSZ és ISZ nem vált	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	11	SV	VS	LR-Ö	Ö-LR	GSZ és ISZ nem vált	Bsk.	Bsk.	ereszkedő	emelkedő
	12	SVCA	SAV	ÁT-Ö-R-LR	ÁT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem vált	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
	13	ASVOO	ASOVO	DT-DT-Ö-R-LR	DT-DT-R-Ö-LR	GSZ és ISZ nem vált	Msk.	Msk.	emelkedő	megszakítva emelkedő
V	14	SVC	SAVC	ÁT-Ö-DT-R-[18]	ÁT-DT-Ö-LR	GSZ és ISZ nem vált	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	15	ASVA	AAVSA	DT-ÁT-Ö-LR	DT-DT-Ö-LR-DT	GSZ és ISZ változik	Msk.	Bsk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
	16	SVA	SAV	DT-Ö-LR	DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem vált	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
VI	17	SVA	A[18]V	DT-ÖLR-DT	DT-[18]-DT-ÖLR	GSZ és ISZ nem vált	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő	emelkedő
	18	VSC	SVC	→ 14[Ö-ÁT-LR]	DT-LR	GSZ és ISZ vált.*	Msk.	Msk.	megszakítva emelkedő	emelkedő
VII	19	AVSA	AVS	ÁT-Ö-LR-DT	DT-Ö-LR	GSZ és ISZ nem vált.	Bsk.	Bsk.	emelkedő-ereszkedő	emelkedő
VIII	20-21	S ₁ VC ₁ S ₂ C ₂	S ₁ C ₁ V, C ₂ S ₂	DT ₁ -Ö-LR ₁ , DT ₂ -LR ₂	DT ₁ -LR ₁ -Ö, LR ₂ -DT ₂	GSZ és ISZ nem vált	Msk., Msk.	Msk., Msk.	emelkedő, emelkedő	emelkedő-ereszkedő, ereszkedő
IX	22	CV[23]	C ₁ C ₂ S	LR-Ö-[23]DT	LR-DT	GSZ és ISZ nem vált	Msk.	Msk.	ereszkedő	ereszkedő
	23	SVO	ASV	ÁT-Ö-LR	ÁT-DT-LR	GSZ és ISZ nem vált	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	24	ASV	OV	DT-Ö-LR	DT-DT-ÖLR	GSZ vált., ISZ nem	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	25	SV[Ö]	SVA	ÁT-Ö-DT-LR	DT-ÖLR-DT	GSZ és ISZ nem vált	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
			VAO	Ö-DT-LR	Ö-LR-DT	GSZ és ISZ nem vált				ereszkedő
X	26	SV	V+ SV	DT-ÖLR	LR+ DT-LR	GSZ és ISZ nem vált	Bsk.	Bsk.	emelkedő	emelkedő
	27	SV ₁ V ₂	SVA AVS	DT-ÖLR ₁ -ÖLR ₂	LR-Ö-DT DT-Ö-LR	146 GSZ és ISZ vált.	Msk.	Bsk. Bsk.	megszakítással emelkedő	ereszkedő-emelkedő
	28	SVAAA	SAVC V ₁ V ₂ A		DT-Ö-LR ÁT-R ₁ , ÁT-R ₂ -LR		Msk.	Msk.		

6.7.3. A táblázat szöveges értékelése

A 28 angol, valamint a 34 magyar mondat egység elemzése a következő eredményeket hozta: 20 esetben nem változott sem a GSZ, sem az ISZ, 3 esetben változott a GSZ, de nem változott az ISZ. Ezen változások egy része a klasszikus igeneves szerkezet mondat egységgé alakulását jelzi. Ide tartozik a II. mondat 4. mondat egysége, a III. mondat 6. mondat egysége és a IX. mondat egész 24. és 25. mondat egysége. A 4. és 6. mondat egységnél a változás egyszerű, a 4.-ben a határozóból ige lesz, a 6.-ban az igei állítmány névszóra vált. E két példát éppen ezért nem is részletezem. Az *Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változás nélkül* címszó alatt a **6.7.4.1.**-ben ezért csak egy példát tárgyalok részletesen, mégpedig a IX. mondat 24. és 25. mondat egységeit, ahol a mondat egységek sorrendje is megváltozott. A táblázatban ezt nyilak jelzik.

Kettős szerkezetváltás (ISZ és GSZ) megy végbe a 3., 15., 18., és 27. mondat egységeknél. A V. mondat 15. mondat egységében ugyanazon jelenség más megközelítésű leírásának köszönhetően változik meg a GSZ és az ISZ is, ezt a **6.7.4.2.**-ben *Fordított megközelítés – perspektíva-váltás* címszó alatt tárgyalom.

A VI. mondat 18. mondat egységének mindkét szerkezete azért változik, mert a mondat egységek közötti kapcsolódást a fordító kényszerűen értelmezi. Ezt a **6.7.4.3.**-ban, *Mondat egység kötődésének kényszerű értelmezése – perspektíva-váltás* alatt taglalom.

A II. mondat 3. és a X. mondat 27. mondat egységében a passzív szerkezet fordításából adódik a kettős szerkezetváltás, ezt a megszokott *Kényszerű szerkezetváltás ISZ-módosulással* címszó alatt, a **6.7.4.4.**-ben ismertetem.

Végezetül két olyan mondat egységet is tárgyalok, amelyekben egyik szerkezet sem változott tulajdonképpen, mégis a fordítónak jelentős szerepe van abban, hogy a CNY-i olvasó miképp észleli az adott mondat egységet. Az első ilyen példát a már ismert *Dinamikus sorrend* címszó alatt mutatom be a **6.7.4.5.**-ben. Itt az I. mondatról van szó, ahol a rematikus kezdés felütésszerű hatást kelt, amelyet azonban a fordító nem ad vissza. A változás tulajdonképpen a FNY-i és CNY-i mondatok lejtése közötti különbségben érhető tetten.

A III. mondatban a 8. mondat egység azért érdekes, mert a fordító percepcióját mutatja meg. Egy ISZ-ében kétféleképp értelmezhető mondat egységet a két fordító, Csánk és Göncz két különböző perspektívával ad vissza. Ebből az értelmezésükre lehet következtetni, amely az általuk használt perspektívák közötti különbségekben manifesztálódik. A záró példát a **6.7.4.6.**-ban *A perspektíva konkretizálódása* alcím alatt tárgyalom.

6.7.4. Változások

6.7.4.1. Igeneves szerkezet átalakulása ISZ-változás nélkül

A (80) mondat első két mondategysége gyakorlatilag nem változik azt kivéve, hogy a *meet* igét a fordító a *beleütközik* igével adja vissza, egyrészt, hogy az alanyt megtarthassa, másrészt, hogy bővíthesse egy általános alannyal (*meets the eye* → *az ember szeme*).

(80) So abased, so monotonous (R, Sp) is (Ö, M) everything that meets the eye (DT, H), that *when the Ganges comes down* (DT, H) it (DT, MH) might be expected (Ö, M) to wash the excrescence ***back into the soil*** (LR, Sp) [Forster IX. 22–25].

(80a) Olyan hitvány (R, Sp), olyan egyhangú (R, FSp) minden (DT, MH), amibe (ÁT, H), az ember szeme (DT, MH) ***beleütközik*** (Ö, M, LR), hogy (Ö) szinte azt (DT, H) ***várná*** (Ö, M, LR), *ha a Gangesz kilép a medréből* (DT, H), visszamossa (Ö, M) ***a földbe*** (LR, Sp) ezt a torz kinövést (DT, H) [Göncz IX. 22–24, 25/1–2].

Az általános alany biztosítja a passzívról aktív szerkezetre váltást, ezt az aláhúzott mondategységek mutatják. Úgy tűnik, hogy az általános alany megköti a feltételes mondategységet, úgymond osztozik rajta, míg a FNY-i passzív mondategység maga elé engedi az időhatározói mellékmondatot. Ezáltal a passzív-váltás következménye a mondategységek sorrendjében is megmutatkozik. Ezt a kurzívval szedett egységeken látjuk. Csánk Endre fordítása nem viszi előre az általános alanyt a „szem”-hez, s így nem is változtat a mondategységek sorrendjén, ott vált aktív szerkezetre, ahol eredetileg a passzív található: *Olyan megalázottnak, olyan unalmasnak tűnik fel minden, amin a szem megakad, hogy amikor a Ganges ideér, az ember azt várná, hogy visszamossa a földbe ezeket a kinövéseket.*

Az utolsó főnévi igeneves szerkezet (80a)-ban mondategységgé alakul. A rematikus helyhatározó megelőzi a tematikus tárgyat, míg a FNYi szerkezetben a legrematikusabb elem áll a mondat végén. (Ebben egyezik Csánk fordításával.)

6.7.4.2. Fordított megközelítés – perspektívaváltás

A következő példában nincs olyan kényszerítő ok, amely miatt meg kellene változtatni a perspektívát. De ugyanazt a jelenséget lehet két különböző szemszögből is szemlélni. A fordító szeme ugyanazon a jelenségen van, de más „kameraállásból” közvetít. Nyelvileg ez a tárgy alanyra cseréjét, valamint a minősítő skála bemutató skálává változtatását jelenti.

(81) Chandrapore (ÁT, MH) was (Ö, M) **never** (FN) **large or beautiful** (LR, Sp), but two hundred years ago (DT, H) it (ÁT, MH) lay (Ö, M) **on the road between Upper India, then imperial, and the sea** (LR, Sp), and the fine houses (DT, H) date (Ö, M) from that period (LR, Sp) [Forster V. 14–16].

(81a) Csandrapur (ÁT, MH) **sohasem** (FN) volt (Ö, M) **nagy vagy szép város** (LR, Sp), de kétszáz évvel ezelőtt (DT, H) itt (DT, H) húzódott (Ö, JB) **az országút** (LR, J) az akkori felső-indiai császárság és a tenger között (DT, H), s a szép házak (DT, MH) még az idő tájt (DT, H) épültek (Ö, M, LR) [Göncz V. 14–16].

Azt látjuk, hogy (81)-ben a második tematikus névmási MH, amely Csandrapúrra utal, a fordításban eltűnik. A FNY-i rematikus helyhatározó jelzős szerkezetének első eleméből *on the road* alany lesz: *az országút*, mégpedig egy *határozó + SV inverz* típusú bemutató skálában. Az azt követő helyhatározó viszont tematikus háttér szerepbe süllyed: *az akkori felső-indiai császárság és a tenger között*. Az *az országút* tehát más nyelvtani kategóriában, de rematikus marad, a jelzős szerkezet többi része tematizálódik.

6.7.4.3. Mondategység kötődésének kényszerű értelmezése – perspektívaváltás

Maradjunk még egy kicsit a (81), ill. (81a) mondatoknál. Az első monategység rémája Csandrapúr városára vonatkozik: *large or beautiful*, ill. *nagy vagy szép város*. Mindkettőjüket megelőzi egy-egy fókusznegátor. Forster visszatér ehhez a rémához, és tovább bővíti, de csak 4 monategységgel később:

(82) The zest for decoration (DT, MH) stopped (Ö, M) in the eighteenth century (DT, H), *nor was* (Ö, M) *it* (Ö, M) *ever democratic* (LR, Sp) [Forster VI. 17–18].

Vagyis *Chandrapore was never large or beautiful, nor was it ever democratic*. Tartalmilag és szerkezetileg (*never – nor*) összeáll a kapcsolat a két egymástól távoli (VI. 14–18) mondat egység között. Egészen más értelmezést kapunk, ha (82) mondat egységeit egymásra vonatkoztatjuk:

(82a) De e díszítő buzgalomnak (DT, MH), [*mely* (DT, MH) *amúgy sem volt soha demokratikus* (LR, Sp)], a tizennyolcadik században (DT, H) vége szakadt (LR, Sp) [Göncz VI. 17–18].

A vonatkozó névmás VI. 18-at nem VI. 14-gyel, hanem az előtte álló 17-el köti össze. Nyilvánvaló, hogy az így kapott mondat nehezen értelmezhető. Bár az elemek rematikussága megmarad, a perspektíva kiindulópontja eltolódik. Csánk Endre pozícióját tekintve nem mozditja a 18. mondat egységet, de nem kapcsolja úgy, hogy az egyértelműen ne vonatkozzék a 17. mondat egységre. Ha megfigyeljük a FNy-i (82)-es mondatban, a két mondat egység szerkezetileg nem kapcsolódik.

6.7.4.4. Kényszerű szerkezetváltás ISZ-módosulással

Az előző fejezetekhez hasonlóan itt is van olyan példánk, ahol a passzív szerkezet átváltása az ISZ megváltozásához vezetett. A (83), valamint a (83a) mondatok első mondat egységét ki kell egészíteni ahhoz, hogy teljes mondat egységet kapjunk. Tulajdonképpen Csandrapúr mint hipertéma alkotja (83) perspektívájának kiindulópontját. Így (83) első mondat egységének a *by the river Ganges* lesz a legrematikusabb eleme.

(83) [Edged (Ö, M, R) rather than (Ö) washed (Ö, M, R) **by the river Ganges** (LR, Sp)] (DT, H), it (ÁT, MH) trails (Ö, M) for a couple of miles along the bank (R, Sp), *scarcely distinguishable from the rubbish [it deposits so freely]* (LR, TSp) [Forster II. 3–4].

A fordításban azonban téma lesz belőle, a Gangeszből indul ki a perspektíva, és az igei állítmányok lesznek a rematikus elemek:

(83a) A Gangesz (DT, MH) **inkább szegélyezi** (Ö, M, R), **mintsem mossa** (Ö, LR, TSp), a város (ÁT, MH) ott (FJ) húzódik (Ö, M) mérföldhosszan (R, Sp) a partján (DT, H), *s alig* (R, Sp) *különbözik* (Ö, M) *a szeméttől, amit a folyó oly bőven sodor a partra* (LR, TSp) [Göncz II.3/1–2, 4/1–2].

Ha gondolatban kiegészítjük (83a) első mondategységét, akkor az Csandrapúrra vonatkozik, az lesz a láthatatlan tárgy. A következő mondategység (83) tematikus névmását a fordító (83a)-ban konkretizálja: *a város*, majd további két tematikus elemet told be, ill. konkretizál: *a folyó, a partra*. A tematikus elemek itt is a perspektíva, az ISZ megtartását segítik. Mint azt a dinamikus láncoknál látni fogjuk, ezáltal a szöveg kohéziója is változik.

A (84) mondat második mondategységének halmozott állítmányai passzív szerkezetűek. Itt a fordító két helyen is rematikus elemekkel explicitál. Először egy egyszavas állítmánnyal növeli a rematikus elemek számát rögtön a mondat elején: *Kilép*, majd egy rematikus alanyt told be: *a hullájuk*. A (84) mondat első mondategysége bemutató skála, a második minősítő, majd a második passzív ige már az állítmány második felét rematizálja: *left rotting*.

(84) **Houses** (LR, J) do fall (Ö, JB), people (DT, MH) **are drowned** (R, M) and left (Ö, M) **rotting** (LR, Sp), but the general outline of the town (DT, MH) **persists** (R, M), **swelling** (Ö, R, M) here (DT, H), **shrinking** (Ö, R, M) there (DT, H), like **some low but indestructible form of life** (LR, Sp) [Forster X. 26–28].

(84a) **Kilép** (LR, Sp), **házak** (LR, J) dőlnek össze (Ö, JB) **emberek** (LR, J) fulladnak (Ö, JB) vízbe (DT, H), s ott (ÁT, H) rohad (Ö, JB) **a hullájuk** (LR, J), de (Ö) a város (ÁT, MH) nagyjából (DT, H) mégis marad (Ö, M) **változatlan** (LR, Sp); itt (ÁT, H) **megduzzad** (Ö, M, R), ott (ÁT, H) **összezsugorodik** (Ö, M, R), mint **valami kezdetleges, de elpusztíthatatlan élőlény** (LR, TSp) [Göncz X. (+) és 26–28/1–2].

A fordításban ezzel szemben a betoldott rematikus elem után három bemutató skála következik, mindegyikben az alany a rematikus: *házak, emberek* és a *hullájuk*. A harmadik bemutató skála *határozó + SV inverz* szerkezetű. Ehhez azonban egy tematikus háttérelmet is be kellett tűzni: *ott*, amely FJ szerepet is játszik. De nem ez az egyetlen tematikus betoldás (84a)-ban, a *fulladnak* ige után álló *vízbe* igemódosító a másik. A passzív ige helyett a fordító mediális igeet használ: *dőlnek össze, fulladnak vízbe*. Jól látszik, hogy a hátravetett igemódosítók biztosítják az alanyok rematizálását. Összefoglalva: a kényszerű passzívátváltás rematikus és tematikus elemek betoldását indukálta. A mondat a fordításban a 27. mondategység kivételével megtartotta az ISZ-t.

6.7.4.5. Dinamikus sorrend

A következő példában nem változik az ISZ, mégis más a percepciója a mondatnak, mert bizonyos információkat a FNY-i szövegtől eltérően előbb, ill. később tudunk meg, így változik a hatás. Az ilyen példákat legjobban a mondategységek lejtései szimbolizálják. Az I. mondatot látjuk:

(85) **Except for the Marabar Caves** (LR, TSp) – and [*they* (ÁT, M) *are* (Ö, M) *twenty miles off* (LR, Sp)] (DT, H) – the city of Chandrapore (DT, M) presents (Ö, M) **nothing extraordinary** (LR, Sp) [Forster I. 1–2].

(85a) Csandrapur városa (DT, MH) nem (FN) kínál (Ö, M) **semmi rendkívülit** (R, Sp), **csak a marabári barlangokat** (LR, TSp), s (Ö) [*azok* (DT, MH) *is húsz mérföldnyire* (LR, Sp) *vannak* (Ö) *a várostól* (DT, H)] (LR, TSp) [Göncz I. 1–2].

Míg az angol mondat a felütés, rematikus kezdés következtében lejtését tekintve inkább egy V alakot ír le, addig a fordításban ennek az inverzét látjuk: \wedge . Míg a fordításban a rematikus elemek egymáshoz közel kerülnek, lényegében a mondat közepén, majd a tematikus mondategység a tematikus betoldással, *a várostól*, egyenletes lejtést biztosít, addig a FNY-i mondat magasan kezd, a mondat közepén van a mélypontja, majd ismét emelkedik.

6.7.4.6. A perspektíva konkretizálódása

Végezetül lássunk egy olyan példát, amely azt mutatja meg, hogy egy mondategység perspektívája és ISZ-e lehet nem egyértelmű (case of potentiality), amikor a fordító döntése, hogy miképp adja vissza az adott perspektívát, megmutatja fordítói értelmezését. Ezt különösen olyan szövegeknél lehet felfedezni, ahol két fordítással is rendelkezünk. A hetedik fejezet elemzett bekezdése ilyen. A FNY-i mondat a következő:

(86) There are **no bathing-steps** on the river front, as the Ganges happens **not to be holy** here; indeed there is **no** river front, and bazaars (DT, MH) v. (LR, J) shut out (Ö, M v. JB) the wide and shifting panorama of the steram (DT, H v. LR, SP) [Forster III. 5–8].

Csak a szóban forgó jelenséggel kapcsolatos mondategység elemeit jelöltem, az előző három mondategységben a rematikus elemeket emeltem ki. Vajon az utolsó mondategységben a szerző mit akart kiemelni: a bazárokat, vagy a panorámát? Tulajdonképpen ugyanaz a jelenség két kameraállásból. Ha a *bazaars* rematikus, akkor bemutató skáláról beszélhetünk, ha a *the wide and shifting panorama of the stream* a rematikus, akkor minősítő skáláról van szó.

Nézzük meg először Göncz Árpád fordítását:

(86a) A rakparton sincsenek **fürdőlépcsők**, hisz a Gangesz itt történetesen **nem szent** sőt **rakpart** sincs, **bazárok** (LR, J) takarják el (Ö, M) a folyam nyílt és változatos látképét (DT, H) [Göncz III. 5–8].

Göncz a bemutató skála, a rematikus alany mellett döntött. Csánk Endre fordítása mást mutat:

(86b) A folyóparton sincsenek **fürdőlépcsők**, minthogy a Gangesz itt véletlenül **nem szent**; sőt valójában **folyópart** sincs és (Ö) a bazárok (DT, H) egészen (R, Sp) elzárják (Ö, M) **a folyam széles és változatos panorámáját** (LR, Sp) [Csánk III. 5–8].

Mindkét fordításban ugyanazok az elemek rematikusak, kivéve az utolsó mondategységet. A (86a) mondat utolsó mondategységében az ige igemódosítója a jobb oldalon van, s az alany ezáltal a fókuszba kerül, az alany a rematikus, bemutató skáláról beszélhetünk. A (86b)-ben az ige igemódosítója bal oldalon van: *elzárják*, a tárgy lesz rematikus, minősítő skáláról van szó. Mindkét értelmezés lehetséges. Az ábrázolt képet kétféleképp is fel lehet fogni, erről tesz tanúbizonyságot a kétféle fordítás.

6.7.5. Dinamikus szemantikai láncok

20. táblázat

Dinamikus szemantikai láncok (6) → (6a) szöveg

A tematikus elemek (ÁT és DT) lánc	
<p>(2) they → (1) the city of Chandrapore → (3) it → <u>along the bank</u> → (4) it → (5) there → on the <u>river front</u> → (6) <u>the Ganges</u> → here → (7) there → <u>river front</u> → (8) <u>the wide and shifting panorama of the stream</u> → (9) the streets → (10) the temples → (12) they → (13) whose filth → (14) Chandrapore → (15) two hundred years ago → it → between Upper India, then imperial, and the sea → (16) fine houses → (17) the zest for decoration → (18) it → (19) There → in the bazaars → (20) The very wood → (21) the inhabitants → (22) everything that meets the eye → (24) <u>the Ganges</u> → (25) it → (26) Houses → (27) people → (28) the general outline of the town → here → there ESZ: 35</p>	<p>(1) Csandrapur városa → (2) azok → a várostól → (3/1) <u>A Gangesz</u> → (3/2) a város → ott → <u>a partján</u> → (4) amit → <u>a folyó</u> → <u>a partra</u> → (5) <u>rakparton</u> → (6) <u>a Gangesz</u> → itt → történetesen → (7) <u>rakpart</u> → (8) <u>a folyam nyílt és változatos látképét</u> → (9) az utcák → (10) a templomok → (12) azok → (13) ahonnet → a szemét → (14) Csandrapur → (15) kétszáz évvel ezelőtt → itt → az akkori felső-indiai császárság és a tenger között → (16) a szép házak → (17) e díszítő buzgalomnak → a tizenharmadik században → (18) mely → (19) A bazárok falán → (20) még a fa is → (21) a város lakói → (23) minden, amibe az ember szeme beleütközik → (25) <u>a Gangesz</u> → <u>a medréből</u> → ezt a torz kinövést → (26) vízbe → a város → nagyjából → (29) itt → ott ESZ: 41</p>
Az összekötő elemek (Ö) lánc	
<p>(2) are → (1) presents → (3) edged rather than washed → trails → (4) deposits → (5) are → (6) happens → to be → (7) is → (8) shut out → (9) are → (11) exist → (12) are → (13) deters → (14) was → (15) lay → (16) date → (17) stopped → (18) was → (19) is → (20) seems → (22) is → (23) meets → (25) might be expected → (27) are → left → (28) swelling → shrinking ESZ: 28</p>	<p>(1) nem kínál → (2) vannak → (4) húzódik → különbözik → sodor → (5) nincsenek → (7) sincs → (8) takarják el → (11) akad → (12) rejtőznek → (13) elriaszt → (14) volt → (15) húzódott → (16) épültek → (18) volt → (19) nincs → (20) volna → (24) várná → (25) kilép → (25/2) visszamossa → (26) dőlnek össze → (27) fulladnak → rohad → (28) marad ESZ: 24</p>
A rematikus elemek (R és LR) lánc	
<p>(1) Except for the Marabar Caves → twenty miles off → nothing extraordinary → (2) by the river Ganges → (3) for a couple of miles → (4) scarcely distinguishable from the rubbish → so freely → (5) no bathing-steps → (6) not → holy → (7) no (river front) → (8) bazaars → (9) mean → (10) ineffective → (11) a few houses → (12) hidden away → in gardens or down alleys → (13) all → but the invited guests → (14) never large or beautiful → (15) on the road → (16) from that period → (17) in the eighteenth century → (18) nor → ever democratic → (19) no painting → scarcely any carving → (20) made of mud → (21) of mud moving → so abased, so monotonous → (24) comes down → (25) to wash the excrescence back into the soil → (26) do fall → (27) drowned → and left rotting → (28) persists → like some low but indestructible form of life ESZ: 37</p>	<p>(1) semmi rendkívülit → csak a marabári barlangokat → (2) húsz mérföldnyire → (3) inkább szegélyezi mintsem mossa → mérföld hosszan → (4) alig → a szeméttől → a partra → (5) (nincsenek) fürdőlépcsők → (6) nem szent → (7) sincs (rakpart) → (8) bazárok → (9) nyomorúságosak → (10) semmitmondók → (11) néhány szép ház is → (12) kertek mélyén vagy hitvány sikátorokban → (13) mindenkit → csak a meghívott vendéget nem → (14) sohasem nagy vagy szép → (15) az országút → (16) még az idő tájt → (17) amúgy sem volt demokratikus → (18) vége szakadt → (19) festés és faragás is alig → (20) mintha sár → (21) sáremberek → (22) olyan hitvány → olyan egyhangú → (24) szinte azt → (25) a medréből → (26) földbe → (+) kilép → (26) házak → (27) emberek → (28) hullájuk → (28) változatlan → (29) megduzzad → összezsugorodik → mint valami kezdetleges, de elpusztíthatatlan élőlény ESZ: 39</p>

Forster regényének első fejezete Csandrapúr városának leírásával kezdődik. A dinamikus láncokat figyelve, a rematikus elemek sorrendjét vizsgálva azt láthatjuk, hogy mind a FNy-i, mind a CNy-i szöveg nagyjából azonos felépítésű. Ez nem csoda, hiszen a fordító, ez esetben Göncz Árpád, az ISZ-t a bekezdés folyamán lényegében megtartotta. Forster „kamerájának” csandrapúri „bepulése” a marabari barlangoktól indul. A Gangesz folyása mentén beér a városba, a rakparton és a bazáron keresztül eljut a lakóházakig, amely megenged egy kis történelmi kitérőt. A lánc sok tagadó elemet tartalmaz: *nothing extraordinary* → *no bathing steps* → *no (river front)* → *not holy* → *never large or beautiful* → *nor ever democratic* → *no painting*, valamint a lánc többi elemének jelentése is negatív: *rubbish* → *mean* → *ineffective* → *hidden away* → *monotonous* etc. A magyar fordításban is megvannak ezek a negatív láncszemek, sőt egy-két ige is bővíti a sort: *semmi rendkívülit* → *inkább szegélyezi* → *mintsem mossza* → *nem szent* → *(rakpart) sincs* → *csak a meghívott vendéget nem* → *sohasem nagy vagy szép* etc. Ugyanígy a negatív jelentésű szavak: *nyomorúságosak* → *semmitmondók* → *hitvány sikátorokban* → *olyan hitvány* → *olyan egyhangú* etc. (A tagadósavak melletti zárójelek a tematikus elemet jelentik, amelyek a tagadósavóval együtt az adott elem jelentésének ellenkezőjét hívják elő. Az összekötő elemeket is nehéz elválasztani a rémától, tekintve, hogy sok esetben a tagadás beépül az igébe. De ahogy ezt az elméleti fejezetben tisztáztuk [3.2., 1. táblázat], az Ö elemek nagyobb dinamikával rendelkeznek, mint a tematikus elemek, s a kettes osztás szemlélete szerint Ö és [L]R együtt nem tematikusak.)

Forster eredetijében és Göncz fordításában is nyilvánvaló, hogy minden tagadás és negatív jelentés ellenére, minden pusztulást jelző látvány ellenére, e sor negatív és halálra utaló elem után végül mégis az élet „diadalmaskodik”, s ez koronázza a rematikus lánc végét: *like some low but indestructible form of life* vagyis *mint valami kezdetleges, de elpusztíthatatlan élőlény*.

A rematikus végpontok megtartásának azonban ára van. Ahogy az előző fejezetekben is láttuk, ez általában együtt jár a tematikus háttér megerősítésével, további tematikus elemek betoldásával. Itt sincs ez másképp. A tematikus bázist két lánc uralja. Az egyik Csandrapúr városára vonatkozik, a másik a Gangesz folyóra.

Az angolban a városra három elem utal közvetlenül: *the City of Chandrapore* → *Chandrapore* → *the town*. (A táblázatban vastagítottam). A fordításban kétszer ennyi a városra utaló tematikus elemek száma: *Csandrapur városa* → *a várostól* → *a város* → *Csandrapur* → *a város lakói* → *a város*.

A folyóra utaló szavakat a táblázatban aláhúzással jelöltem. A FNy-ben 6, a CNy-ben 9 a Gangeszra vonatkozó, ill. az ahhoz tartozó jelentésű szavak száma. Ahogy a részletes elemzés egyes példáiban (81a, 83a, 84a, 85a) láttuk, a tematikus elemek számának növekedése összefüggésbe hozható a rematikus elemek dinamikájának megtartására irányuló törekvéssel.

6.8. A nyolcadik szöveg elemzése

6.8.1. Az elemzendő szövegek

Joseph Conrad: *Heart of Darkness*

The Nellie, a cruising yawl, swung to her anchor without a flutter of the sails, and was at rest. The flood had made, the wind was nearly calm, and being bound down the river, the only thing for it was to come to and wait for the turn of the tide.

The sea-reach of the Thames stretched before us like the beginning of an interminable waterway. In the offing the sea and the sky were welded together without a joint, and in the luminous space the tanned sails of the barges drifting up with the tide seemed to stand still in red clusters of canvas sharply peaked, with gleams of varnished sprits. A haze rested on the low shores that ran out to sea in vanishing flatness. The air was dark above Gravesend, and farther back still seemed condensed into a mournful gloom, brooding motionless over the biggest and the greatest, town on earth (1994: 5).

Joseph Conrad: *A sötétség mélyén* (fordította Vámosi Pál)

Nellie, a parti bárka egyet penderült horgonya körül, és meg sem libbentve vitorláit, elpihent a vízen. Beállt a dagály, csaknem szélsend volt; a kifelé tartó bárka nem tehetett egyebet, mint hogy várt, mikor fordul meg az áramlat.

A Temze torkolati öble, akár egy végtelen vízi út eredőhelye tárult elénk. A nyílt tengeren a víz és az ég minden átmenet nélkül összeolvadt, és a csillogó térségben az árral úszó bárkák rótszínű vitorlái: az élesen kidudorodó vörös vászonnyalábok és a ragyogó, fényezett pányvafák szinte állni látszottak. Gravesend felett a levegő sötét volt, még távolabb pedig gyászos homályba sűrűsödött, mozdulatlanul ült a világ leghatalmasabb, legnagyobb városa fölött (1977: 7).

6.8.2. Az összesítő táblázat

A nyolcadik elemzés egy kisregényből való, annak az első két, szorosan összetartozó bekezdése. Szerzője Joseph Conrad, írását Vámosi Pál fordította magyarra. A *Heart of Darkness*-t, vagyis A sötétség mélyén-t a lengyel származású angol író 1899-ben vetette papírra, művének fordítása azonban csak 1973-ban készült el. Conrad írása képekkel és szimbólumokkal teli, romantikus elemektől is átítatott mű, megtűzdelve olyan tengerészeti kifejezésekkel már itt az elején, mint pl. a *cruising yawl* v. a *the flood had made*, amelyek egy átlagos szótárban nem is szerepelnek. A pillanatfelvétel a gravesendi kikötőt és benne a Nellie vitorlást ábrázolja. Az irodalmi ábrázolás és a nyelvi sajátosságok valószínűleg többször kihívások elé állították a fordítót. Az első két kis bekezdés, amelyet vizsgálok, nagyon rövid, összesen hat mondategységből áll, de a fordítási oldalon ebből csak ötöt látunk, ugyanis a fordító az V. mondatot kihagyta, s ezért a magyar olvasónak egy bemutató skáláról le kell mondania: *A haze rested on the low shores that ran out to sea in vanishing flatness.*

A maradék öt mondat a FNY-i szövegben 10 mondategységre bomlik. A fordításban ennek 13 mondategység felel meg. Ha ehhez hozzászámoljuk a két kihagyott mondategységet, akkor a CNY-i szöveg mondategységeinek száma csak eggyel növekedett.

És most lássuk az összehasonlított mondategységek táblázatos értékelését, amelyet majd a részletes elemzés követ.

21. táblázat
Conrad: *Heart of Darkness* – Vámosi: *A sötétség mélyén* komplex elemzése

m.	me.	GSZ		ISZ		GSZ és ISZ változása	skálák		lejtés	
		FNy-i szórend	CNy-i szórend	FNy	CNy		FNy-ben	CNy-ben	FNy-i me.	CNy-i me.
I.	1	SVA	S,AOVA	DT-Ö-R-LR	DT-SZFJ-Ö-LR	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	2	VC	AVA	Ö-LR	[Ö-FN-Ö-R] LR-Ö-DT	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	emelkedő	ereszkedő
II.	3	SVC	VS	DT-Ö-LR	Ö-LR	GSZ nem, ISZ változik	Msk.	Bsk.	emelkedő	ereszkedő
	4	SVAC	ASV	DT-Ö-LR	R-LR-Ö	GSZ és ISZ változik	Msk.	Bsk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
	5	ASVO	SVO[O]	DT-DT-Ö-R-Ö-LR	DT-FN-Ö-LR	GSZ változik ISZ nem	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	emelkedő
			AV[O]		Ö-ÖLR	GSZ változik ISZ nem		Msk.		emelkedő
			AVS		FK-Ö-DT	GSZ és ISZ változik		Msk.		ereszkedő
III.	6	SVAC	SCVA	DT-Ö-DT-LR	DT-LR-Ö-DT	GSZ nem, ISZ változik	Ksk.	Bsk.	ereszkedő- emelkedő	emelkedő-ereszkedő
IV.	7	ASVCA	ASAV	DT-DT-Ö-R-LR	DT-DT- R-LRÖ	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	egyenletesen emelkedő
	8	ASVCAA	ASSSCV	DT-DT-Ö-R-R-LR	DT-DT-DT-DT-LR-Ö	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	lassan, majd a végén hirtelen emelkedő
V.	9	SVA[10]	-	LR-Ö-DT[10]	-	-	Bsk.	-	-	-
	10	SVAA	-	DT-Ö-LR	-	-	Msk.	-	-	-
VI.	11	SVCA	ASCV	DT-Ö-LR-DT	DT-DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő	emelkedő-ereszkedő
	12	AAVCAA	AAV AVA	DT-DT-Ö-R-R-LR	DT-LR-Ö R-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk. Msk.	egyenletesen emelkedő	egyenletesen emelkedő

6.8.3. A táblázat szöveges értékelése

A rövid bekezdések és a kevés mondategység ellenére sok változást könyvelhetünk el a vizsgált szövegben. A 10 FNy-i és 13 CNy-i mondategység közül csupán csak háromban marad meg a GSZ és az ISZ is. De ezek közül is változik a mondategységek lejtése a II. mondat 3. mondategységénél, amelyet lexikai restrikció okoz. A már említett *the flood had made* kifejezést a fordító *beállt a dagály* szerkezettel adja vissza, vagyis a rematikus rész kerül előre, de ez nem hangzik furcsán, mondhatni természetes jelenség várt vagy szokványos eseményeknél, mint pl. *esik az eső, megjöttek a vendégek, lement a nap stb.*, a mondategység egyfajta felütéssel indít, itt a fordítás is automatikusan megy végbe. Mindkét esetben minősítő skáláról beszélünk, csak a mediális, igekötős ige használata következtében könnyebben hátrébb csúszik a tematikus alany. De vegyük sorra a változásokat, és nézzük meg, hogy milyen alcím alatt tárgyalhatóak.

Rögtön az első mondat mindkét mondategységében megváltozik a GSZ és az ISZ is, amelynek mindkét esetben több oka és következménye van. A legszembetűnőbb változás, amely miatt az I. mondatot egészében tárgyalom, az az, hogy az 1. mondategység igeneves rematikus szerkezete áttolódik a 2. mondategységbe, de ott megváltozik a dinamikája. Ennek az alfejezetnek a címe: **6.8.4.1 Igeneves szerkezet áttolása dinamikus változással**. Ezen kívül a mondat hipertematikus alannal rendelkezik, ami egy további ok az együtt tárgyalásukra.

A II. mondatban az igeneves szerkezet átalakulásával növekszik a mondategységek száma, de megjelenik egy új tematikus alany is, amely az eredetiben nem látszik. A megjelenő tematikus alany itt is hipertémát alkot, amelyhez két mondategység is kapcsolódik, s egy további igeneves szerkezetből egy kérdőszófókuszú mondategység lesz. Ezt a mondategységet a **6.8.4.2.-ben Igeneves szerkezetek átalakulása tematikus alannya – fókuszkerdező betoldása** címszó alatt tárgyalom. Ide két ISZ- és GSZ-, valamint két csupán GSZ-változás tartozik.

Maradt még három olyan mondategység, amelyekben változás történt. A III. mondatban csak az ISZ változik, a GSZ nem. Egy ilyen mondategységünk volt már 6.6.4.6.-ban. Itt, amint azt részletezem, tulajdonképpen jobbra tartó huroksúszásról van szó, amely bekebelezi a FNy-i mondat mondatvégi rematikus szerkezetét, miközben a rematikus alanyt tematikussá teszi. Ezt a mondatot a már ismert *Kombinált skála felbomlása* címszó alatt, a **6.8.4.3.-ban** tárgyalom.

Végezetül a IV. mondat két mondategységében az együttes GSZ- és ISZ-változásokat külön tárgyalom, az egyiket a **6.8.4.4.-ben** *Kényszerű szerkezetváltás, ISZ-változás*, a másikat **6.8.4.5.-ben** *Rematikus elemek tematizálása* címszó alatt értelmezem.

6.8.4. Változások

6.8.4.1. Igeneves szerkezet áttolása dinamikai változással

A szöveg első mondata két mondategységből áll. Az elsőnek a mondatvégi rematikus módhatározója a fordításban átcúsúszik a második mondategység előterébe, és tematikussá válik:

- (87) The Nellie, a cruising yawl (DT, MH), swung (Ö, M) to her anchor (R, Sp) without a flutter of the sails (LR, TSp), and (Ö) was (Ö, MT) at rest (LR, M) [Conrad I. 1–2].

- (87a) Nellie, a parti bárka (DT, MH) *egyed* (SZFJ) penderült (Ö, M) horgonya körül (LR, Sp), és (Ö) meg sem libbentve vitorláit (DT, H), **elpihent** (Ö, M, LR) *a vízen* (DT, H).[Vámosi I. 1–2].

Az aláhúzással jelölt igeneves szerkezet a fordításban nem emelkedik mondategységi szintre, viszont elveszíti rematikusságát. Míg az első mondategységben módhatározóként módosította az ige jelentését, úgy ezt a tulajdonságát a második mondategységben már nem tudta megőrizni, vagyis a „vitorlák libbentése” inkább köthető a mozgást jelentő *swung* vagy *penderült* igékhez, mint az „elpihenéshez”. Ugyan a módhatározó független, pozíciója és szemantikája a 2. mondategységben tematikus szerepbe utalja. Ehhez hozzájárul az is, hogy az összekötő elem *elpihent*, szintaktikailag is elzárja az igekötővel.

További változás a mondategységeken belül a betoldásokban figyelhető meg, amelyeket kurziválással jelöltem. Az első mondategységben az *egyed* számnév és egyben tárgy funkciója, hogy lefoglalja a fókusz, hiszen, ha a *penderült* ige az alany után következne, azonosító fókusszá tenné, rematizálná azt. Fókuszjelölő és számszerű mivolta miatt az ilyen elemeket *számszerű fókusz-előkészítőnek* nevezem, ahogy azt az 5.2.3. fejezetben említettem.

A másik betoldás a tematikus *vízen* helyhatározó és háttérem a második mondategységben. Az igeneves szerkezet áttolásával párhuzamosan azt a célt szolgálja, hogy az *elpihent* ige rematikusságát biztosítsa és kiemelje.

6.8.4.2. Igeneves szerkezetek átalakulása tematikus alannyá, ill. fókuszkerdező betoldásával

A (88) és (88a) mondat első mondategységét már tárgyaltam a bevezetőben, ezért itt azt most nem részletezem. A második mondategység minősítő skála az eredetiben, a fordításban rematikus alany lesz: *szélcsend* volt. A harmadik mondategység a FNy-i mondatban egy igeneves szerkezettel kezdődik, amelyet aláhúzással jelöltem.

(88) The flood (DT, MH) had made (Ö, M, LR,), the wind (DT, MH) was (Ö,MT) **nearly calm** (LR, M), and being bound down the river (DT, H), the only thing for it (DT, MH) was (Ö, MT) to come to (R,M) and (Ö) wait (Ö, M) **for the turn of the tide** (LR, Sp) [Conrad II. 3–5].

(88a) Beállt (Ö, JB) a dagály (LR, J), csaknem (R, Sp) *szélcsend* (LR, J) volt (Ö, JB); a kifelé tartó bárka (DT, MH) nem (FN) tehetett (Ö, M) egyebet (R, Sp), mint hogy (Ö) várt (Ö, M), [*mikor* (FK) fordul meg (Ö, M,) az áramlat (DT, MH)] (LR, TSp) [Vámosi II. 3–5/1–3].

A fordításban tematikus alany lesz belőle, mégpedig hipertematikus funkcióval, amelyhez további két mondategység kapcsolódik. Van egy harmadik ide kapcsolódó mondategység is, a *várt* ige rematikus tárgyi mellékmondata, amelyet szögletes zárójel fog közre. Ez a mondat dinamikai csúcspontja: *mikor fordul meg az áramlat*. A *for the turn of the tide* célhatározó emelkedik mondategységi szintre. Ezáltal nemcsak a GSZ, de az ISZ is megváltozik, ugyanis az idézett kérdés legrematikusabb eleme maga a kérdőszó: *mikor*, amelyet FK jelölés követ, amelynek jelentése fókuszkerdező (1.5.2.3.). A kérdő mondatokban a kérdőszó a várható legfontosabb információra kérdez. Jelentésben csupán annyi a különbség, hogy a magyar mondategységes fordítás explicitebb.

6.8.4.3. Kombinált skála felbomlása

A (89) mondat nem egyértelmű eset (case of potentiality). Ha a határozott névelő ellenére a *The sea-reach of the Thames*-t jelenségnek értelmezem, akkor az harmonizál azzal, hogy a *stretched* ige itt más bővítmény nélkül, tehát tárgyatlanul szerepel, és bemutató funkciója van. Ezt erősíti az is, hogy az utána következő *before us* helyhatározó tematikus, vagyis az alanytól a határozóig egyenletesen csökken a mondategység dinamikája. Ezt azonban egy módhatározói szerkezet követi, amely specifikálja az ige tartalmát, tehát rematikus. Két

állítás tudunk felírni, az egyik Temze torkolatát állítja elibénk (bemutató skála), a másik arról mondja ki, hogy az mihez hasonlít (minősítő skála). Mondhatjuk, hogy (89)-ben kombinált skáláról van szó.

- (89) The sea-reach of the Thames (LR v. DT, J v. MH) stretched (Ö, M v. JB) before us (DT, H) **like the beginning of an interminable waterway** (LR, Sp) [Conrad III. 6].

- (89a) A Temze torkolati öble (DT, MH), **akár egy végtelen vízi út eredőhelye** (LR, Sp) tárult (Ö, M) elének (DT, H) [Vámosi III. 6].

Létezik azonban egy olyan értelmezés is, amely azt mondja, hogy a határozott névelő miatt tekintsük a *The sea-reach of the Thames*-t diatémának, s vegyük úgy, hogy a mondatvégi határozói szerkezet állít erről valamit. Ennek a magyarázatnak az mond ellent, hogy a helyhatározó követi az igét. Ugyanis egyértelműbben perspektíválná a mondatvégi határozót, ha a *before us* az alany előtt vagy közvetlenül utána, de mindenképp az ige előtt állna.

Az érelemezés e bizonytalanságát sugallja maga a fordítás is. A *tárult elének* igemódosító ige előtti fókuszterbe kerül ugyanis a hasonlító szerkezet: *akár egy végtelen vízi út eredőhelye*, amelyet az ige rematizál, de ez furcsán hat. Az alanyt várnánk ide: *A Temze torkolati öble tárult elének*. Vagy, ami még jobb lenne, ha lenne egy fókuszjelölő az ige előtt, amely semlegesítené a fókuszpozíciót, pl. így: *A Temze torkolati öble úgy* (FJ) *tárult elének, akár egy végtelen vízi út eredőhelye*. Véleményem szerint a fordító nem azért nem fordította így a mondatot, mert ez nem lett volna kézenfekvő, hanem azért, mert vissza akarta adni a perspektíva bizonytalanságát. Bár a *Temze torkolati öble* (89a)-ban egyértelműen tematikus, a rematikus tér I.-ben álló hosszú határozói szerkezet szintaktikai furcsasága visszaadja a FNy-i mondat perspektívájának bizonytalanságát.

6.8.4.4. Kényszerű szerkezetváltás, ISZ-változás

A (90) mondat passzív szerkezetű igéjét a fordító mediális igével adja vissza: *were welded together* → *összeolvadt*. Az igemódosító kerül fókuszba a fordításban.

- (90) In the offing (DT, H) the sea and the sky (DT, MH) were welded (Ö, M) together (R, Sp) **without a joint** (LR, TSp) [Conrad IV. 7],

(90a) A nyílt tengeren (DT, H) a víz és az ég (DT, MH) minden átmenet nélkül (R, Sp) **összeolvadt** (Ö, M, LR) [Vámosi IV. 7],

Míg (90)-ben a mondatvégi módhatározó, amely befolyásolja az ige jelentését, a legrematikusabb, addig (90a)-ban, bár a *minden átmenet nélkül* módhatározó a rematikus tér I. részének tekinthető, a legrematikusabb elem a mondatvégi igekötős ige lesz.

6.8.4.5. Rematikus elemek tematizálása

Végezetül az utolsó mondategység a vizsgált szövegrészletben (91) a IV. mondategységhez tartozik. Az összekötő elem egy kopulaige, amelynek minősítése már rematikus: *to stand still*. Ezt további két rematikus, módhatározói elem követi, amely tovább pontosítja az ige jelentését, ezt (91)-ben kiemeltem.

(91) and in the luminous space (DT, H) the tanned sails of the barges drifting up with the tide (DT, MH) seemed (Ö, MT) **to stand still** (R, M) **in red clusters of canvas sharply peaked** (R, Sp), **with gleams of varnished sprits** (LR, TSp) [Conrad IV. 8].

(91a) és a csillogó térségben (DT, H) az árral úszó bárkák rótszínű vitorlái (DT, MH): *az élesen kidudorodó vörös vászonnyalábok* (DT, MH) és *a ragyogó, fényezett pányvafák* (DT, MH) szinte **állni** (LR, Sp) látszottak (Ö, M) [Vámosi IV. 8].

Míg a FNy-i mondat rematikus elemei nehezen követhetők az eredeti szövegben, a halmozott jelzős szerkezetet nem könnyű fölfejtetni, addig a fordító egy huszárvágással tematizálja ezeket az elemeket, s tulajdonképpen további két tematikus alanyt hoz létre, melyekhez közösen rendeli a rematikus elemet: *szinte állni látszottak*. Ez a szerkezet is egy igemódosító ige, ahol a főnévi igenév van módosító szerepben. A fordítás eredménye egy tagoltabb és átláthatóbb szerkezet.

6.8.5. Dinamikus szemantikai láncok

22. táblázat

Dinamikus szemantikai láncok (8) → (8a) szöveg

A tematikus elemek (ÁT és DT) lánc	
<p>(1) The Nellie, a cruising yawl → (3) the flood → (4) the wind → (5) being bound down the river → the only thing for it → (6) before us → (7) in the offing → the sea and the sky → (8) in the luminous space → the tanned sails of the barges drifting up with the tide → (9) on the low shores that ran out to sea in vanishing flatness → (11) the air → above Gravesend → (12) and farther back still ESZ: 14</p>	<p>(1) Nellie, a parti bárka → (2) <i>meg sem libbentve vitorláit</i> → <u>a vizen</u> → (3) a dagály → (4) <u>a kifelé tartó bárka</u> → (5/2) az áramlat → (6) <i>a Temze torkolati öble</i> → elénk → (7) a nyílt tengeren → a víz és az ég → (8) a csillogó térségben → az árral úszó bárkák rótszínű vitorlái → <i>az élesen kidudorodó vörös vászonnyalábok</i> → <i>a ragyogó, fényezett pányvafák</i> → (11) Gravesend felett → a levegő → (12/1) még távolabb ESZ: 17</p>
Az összekötő elemek (Ö) lánc	
<p>(1) swung → (2) was → (4) was → (5) was → (6) stretched → (7) were welded → (8) seemed → (9) rested → (10) ran out → (11) was → (12) seemed ESZ: 11</p>	<p>(1) penderült → (3) beállt → (4) volt → (5) nem tehetett → (5/2) várt → (5/3) fordul meg → (6) tárult → (8) látszottak → (11) volt → (12) sűrűsödött → (12/2) ült ESZ: 11</p>
A rematikus elemek (R és LR) lánc	
<p>(1) to her anchor → <i>without flutter of the sails</i> → (2) at rest → (3) had made → (4) nearly calm → (5) to come to → for the turn of the tide → (6) <i>The sea-reach of the Thames</i> → like the beginning of an interminable waterway → (7) together → without joint → (8) to stand still → <i>in red clusters of canvas sharply peaked</i> → <i>with gleams of varnished sprits</i> → (9) A haze → (10) dark → (11) condensed → into a mournful gloom → (12) motionless → over the biggest and the greatest town on earth ESZ: 20</p>	<p>(1) horgonya körül → (2) elpihent → (3) beállt → (4) csaknem szélcsend → (5) egyebet → (5/3) mikor → (6) akár egy végtelen vízi út eredőhelye → (7) minden átmenet nélkül → összeolvadt → (8) szinte állni → (11) sötét → (12) gyászos homályba → mozdulatlanul → a világ leghatalmasabb városa fölött ESZ: 14</p>

A nyolcadik elemzés dinamikus láncait tekintve a tematikus és a rematikus láncok elemeinek számszerű különbsége tűnik fel elsőre. A fordítás tematikus elemeinek száma hárommal több. Kurziváltam azokat az elemeket, amelyek a FNy-i szövegben a rematikus láncban voltak, de a fordításban tematizálódtak. Aláhúztam azokat, amelyek betoldás

eredményei. Vastagon azokat az elemeket szedtem, amelyek az angol szövegben megtalálhatóak, de a CNY-i szövegből hiányoznak. Az utóbbi esetben tulajdonképpen a le nem fordított V. mondatról van szó.

Egy határozó kivételével a betoldott, ill. áthozott elemek tematikus alanyok lettek. Ha a tematikus láncot úgy tekintjük, hogy az azon elemek sora, amelyekről kimondunk valamit, akkor a magyar szöveg támpontjai részletesebbek. A tematikus elemek egyben a perspektívák kiindulópontjai is, s így elmondható, hogy a magyar szöveg tagoltabb, a lánc elemeinek egymásutánisága végigvezet azokon a pontokon, amelyekről a szövegben szó van. Elkészíthető a tér rajza. Vannak azonban olyan elemek, amelyek a CNY-i szövegben többször előfordulnak: *víz – tenger – víz*, míg a FNY-i szövegben csak a földrajzi forma szerepel: *sea*. Az viszont kétszer, ezek egyike a hiányzó V. mondatban van. A *yawl* és a *barge* két különböző hajótípust mutat, a fordításban csupán a *bárka* szó szerepel háromszor, ezek egyike betoldás. Ha egészében tekintjük a vízzel kapcsolatos elemeket, akkor a FNY-i szövegben öt ilyenről beszélhetünk: *flood – river – sea – tide – sea*, a CNY-ben hétről: *a vízen – a dagály – az áramlat – a Temze torkolati öble – a nyílt tengeren – a víz – árral*. Nézzük meg teljességében a hajókra vonatkozó elemeket is: *yawl – the tanned sails of the barges*, valamint: *bárka – vitorláit – bárka – bárkák rótszínű vitorlái* ehhez pedig kapcsolódik még az *élesen kidudorodó vörös vászonnyalábok – a ragyogó, fényezett pányvafák* is. Vagyis a vízre és a hajóra vonatkozó tematikus elemek, többségében alanyok száma a fordításban nő, s e két témakörben mindenképp repetitívebb.

Ezen felül jól látszik a tematikus elemek számának csökkenése a fordításban. Ennek okait már tisztáztuk, részben azért következik be, mert egyes elemek tematizálódnak, másrészt egy elem fordítása is hiányzik. A cselekménysor vagy inkább a mozgássor mindkét szövegben a *horgonytól „Londonig”* tart, azaz a *biggest and the greatest town on earth-ig, a világ leghatalmasabb városa fölött-ig*. A fölvezetést a tér elemei adják, amelyek tulajdonképpen alig mozognak, kihaltak, s valami vészjóslót sejtetnek, amely a mű történetét ismerve művészi motívumnak számít. A tematikus elemek szempontjából a FNY-i szöveg a részletesebb, különösen az utolsó láncszemek tekintetében. Az eredetiben a *haze – dark – condensed – into a mournful gloom – motionless* áll szemben a fordítás *sötét – gyászos homályba – mozdulatlanul* elemeivel.

6.9. A kilencedik szöveg elemzése

6.9.1. Az elemzendő szövegek

George Orwell: *Animal Farm*

Mr Jones, of the Manor Farm, had locked the hen-houses for the night, but was too drunk to remember to shut the pop-holes. With the ring of light from his lantern dancing from side to side, he lurched across the yard, kicked off his boots at the back door, drew himself a last glass of beer from the barrel in the scullery, and made his way up to bed, where Mrs Jones was already snoring.

As soon as the light in the bedroom went out there was a stirring and a fluttering all through the farm buildings. Word had gone round during the day that old Major, the prize Middle White boar, had had a strange dream on the previous night and wished to communicate it to the other animals. It had been agreed that they should all meet in the big barn as soon as Mr Jones was safely out of the way. Old Major (so he was always called, though the name under which he had been exhibited was Willingdon beauty) was so highly regarded on the farm that everyone was quite ready to lose an hour's sleep in order to hear what he had to say (1996: 7).

George Orwell: *Állatfarm* (fordította Szijgyártó László)

Mr. Jones, a Major gazdája, bezárta éjszakára a tyúkólakat, de már olyan részeg volt, hogy a szellőzőlyukakat nem jutott eszébe elzárni. Lámpájának táncoló fénykörében végigtántorgott az udvaron, a hátsó ajtónál lerúgta csizmáját, a mosogatókonyhában a hordóból csapolt magának még egy pohár sört, aztán elindult az ágy felé, ahol Mrs. Jones már javában horkolt.

Mihelyt a hálósobában kialudt a fény, a tanya gazdasági épületében heves mocorgás és fészkelődés támadt. Napközben ugyanis híre ment, hogy az öreg Őrnagy, a díjnyertes fehér kan disznó, előző éjjel különös álmot látott, és szeretné elmondani a többi állatnak. Megbeszélték hát, hogy összegyűlnek a nagy pajtában, mielőtt Jones gazda eltakarodik, és biztonságban lesznek. Az öreg Őrnagyot (mindig így nevezték, bár a kiállításon Willingdon Szépe néven szerepelt) olyan nagyra becsülték a farmon, hogy mindenki kész volt lemondani egyórai alvásról, hogy meghallgathassa, mit akar mondani (1989: 5).

6.9.2. Az összesítő táblázat

A kilencedik elemzésben George Orwell *Animal Farm* című regényének első két bekezdését vizsgálom összehasonlítva a magyar fordítás első két bekezdésével, amelyet Sziígyártó László készített. A mű eredetije 1945-ben született, szatirikus ábrázolása a Szovjetunióknak, s érthető okokból magyarul először csak több mint 40 évvel később, 1986-ban kerülhetett szamizdat formában a magyar olvasók elé.

A vizsgált bekezdések megadják a mű alaphangulatát. Az első bekezdés züllött emberi alakjaival szemben, akik nem tudják felelősséggel ellátni feladataikat a farmon, a második bekezdés szervezkedő, öntudatos háziállatai állnak szemben élükön egy díjnyertes kan disznóval, akinek álma majd meghatározza sorsukat.

A rövid szövegrészlet hat mondategészre, azon belül huszonkét mondategységre oszlik. A fordításban kétszer növekszik, egyszer pedig csökken a mondategységek száma. Ez azt mutatja, hogy a fordító nemcsak a mondatok határait, de még a mondategységek határait is igyekezett megtartani. Eddigi tapasztalataink alapján ennek megfelelően nem is várunk nagy eltolódásokat a szerkezetekben. Bár az ISZ és a GSZ változása természetesen más okokra is visszavezethető, az eltolódások egy része általában a mondategységi szint megszűnéséhez vagy annak létrejöttéhez köthető.

A szövegben több esetben is előfordul, hogy a mondategység paraméterei egyeznek a FNy-ben és a CNy-ben, s csak alaposabb vizsgálat után derül ki, hogy a külső jegyek egyezőségének ellenére változás állt be a GSZ vagy az ISZ terén. Így pl. a 8. és 9. mondategység jelölései lényegében megegyeznek. De csak a részletes elemzés mutatja meg, hogy a tematikus és rematikus jelölés mögött más elemek, az ugyanolyan Bsk. mögött más-más típusú skála húzódik meg. Az ilyen mondategységeket csillaggal (*) jelöltem a táblázatban.

A korábbi vizsgálódásaimhoz hasonlóan a közbeékelte mondategységeket az azokat megelőző mondategységekben számokkal jelöltem.

23. táblázat
Orwell: *Animal Farm* – Szíjgyártó: *Állatfarm* komplex elemzése

m.	me.	GSZ		ISZ		GSZ és ISZ változása	skálák		lejtés	
		FNy-i szórend	CNy-i szórend	FNy	CNy		FNy- ben	CNy- ben	FNy-i me.	CNy-i me.
I	1	SVOA	SVAO	DT-Ö-R-LR	DT-Ö-R-LR*	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	egyenletesen emelkedő
	2	CV	ACV	Ö-FJ-R-LR	DT-MiFJ-R-Ö	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	emelkedő-ereszkedő
			OVV _{Inf}		DT-FN-Ö-DT			Msk.		emelkedő-ereszkedő
II	3	ASVA	AVA	DT-ÁT-R-LR	DT-R-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	4	VOA	AVO	Ö-LR-DT	DT-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	MSk	emelkedő-ereszkedő	egyenletesen emelkedő
	5	VOOAA	AAVO _{ID} O	Ö-DT-LR-DT-DT	DT-DT-Ö-ÁT-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő	emelkedő-ereszkedő-emelkedő
	6	VOA	AVA	Ö-R-LR	DT-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	7	ASVAC	ASAAV	DT-DT-Ö-DT-LR	DT-DT-DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
III	8	ASV	AVS	Ö-DT-LR	Ö-DT-Ö-LR	GSZ és ISZ változik	Msk.	Bsk.	emelkedő	egyenletesen emelkedő
	9	AVSA	ASV	DT-Ö-LR-DT	DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Bsk.	Bsk*.	hirtelen emelkedő – ereszkedő	hirtelen emelkedő – ereszkedő
IV	10	SVA	ACV	LR-Ö-DT	DT-Ö-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Bsk.	Bsk.	ereszkedő	hirtelen emelkedő – ereszkedő
	11	SVOA	SAOV	Ö-DT-Ö-LR-DT	Ö-DT-DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő	egyenletesen emelkedő – ereszkedő
	12	VCOA	VCO _{ID}	Ö-Ö-R-ÁT-LR	Ö-Ö-R-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	megszakítással emelkedő	emelkedő
V.	13	SV[14]	V	ÁT-ÖLR-[14]	LRÖ-[14]	GSZ változik, ISZ nem	Msk.	Msk.	emelkedő	ereszkedő
	14	SVsVAA	VA	Ö-ÁT-Ö-ÁT-Ö-LR	Ö-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	megszakítással emelkedő	emelkedő
	15	ASVAC	ASV	Ö-ÁT-Ö-R-LR	Ö-ÁT-LR	GSZ változik, ISZ nem	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	emelkedő
AV			Ö-LR-Ö		ereszkedő					
VI.	16	S[17-18-[19]-18]VAA	O[17-18]AVA	ÁT-[17-18-[19]-18]-Ö-MiFJ-LR-DT	ÁT-[17-18]-MiFJ-LR-Ö-DT	GSZ változik, ISZ nem	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő	emelkedő-ereszkedő
	17	ASVAC	AAV	DT-ÁT-Ö-LR-Ö	DT-DT-LR*	GSZ változik, ISZ nem	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő	ereszkedő-emelkedő
	18	S[19]VC	AAV	Ö-DT-[19]-Ö-LR	Ö-DT-LR-Ö	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	19	SV		Ö-ÁT-LR			Msk.	Msk.	emelkedő	
	20	SVCA	SCVVAA	ÁT-Ö-LR	Ö-ÁT-R-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	megszakítással emelkedő
	21	V[O]	V[O]	Ö-Ö-[LR]	Ö-Ö-[LR]	GSZ változik, ISZ nem	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	22	OVC	OVC	KF-Ö-LR	KF-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk	emelkedő	emelkedő

6.9.3. A táblázat szöveges értékelése

A fordító ragaszkodása az ISZ-hez abban is meglátszik, hogy mindösszesen három esetben történik együttes ISZ- és GSZ-változás a szövegrészlet mondategységei és azok fordításai között.

Rögtön az első mondat második mondategysége két részre bomlik fel, ahol az eredetileg igeneves szerkezet elemeinek sorrendje a fordítás mondategységszintjére emelt szerkezetében megfordul, s tematizálódik. Ezt a **6.9.4.1. Igeneves szerkezet változása tematizálással** címszó alatt tárgyalom.

A második mondategységszintű változás egy fordított folyamat eredménye, amikor is két mondategységből a fordításban összevonás által egy lesz. A közbeékelte mondategység legdinamikusabb eleme elveszíti töltését, s az összeolvadás következtében egy kevésbé dinamikus elemmé sűrűsödik. Ezt a 18–19. mondategységen végbement átalakulást a **6.9.4.2.-ben**, a *Mondategység tematikus elemmé zsugorodása* címszó alatt mutatom be.

Ezen felül öt olyan változás volt a fordításban, ahol a GSZ megváltozott, de az ISZ sikeresen megőrződött.

Ebből három, a 13. és a 16., illetve a 17. mondategységek esetében passzív szerkezet átalakulásáról beszélhetünk. A passzív szerkezetből való átalakulás a 13. mondategységnél egy egyszavas mondategységbe való tömörülés: *It had been agreed* → *Megbeszélték hát*. A másik kettő, a 16. és a 17. mondategységek egy közös hipertémával rendelkeznek. A fordítónak sikerül átalakítania a mondatetgységet aktív szerkezetűvé, miközben mindkét mondatetgység megtartja a dinamikáját, mégpedig úgy, hogy a passzív mondat alanya lesz az aktív mondatok tárgya. (Általában ennek a fordítottja szokott érvényesülni.) E ritka konstellációt a *Kényszerű szerkezetváltás ISZ-változás nélkül* címszó alatt részletezem a **6.9.4.3.-ban**.

A másik két GSZ-változás és ISZ-megmaradás esetében, a 15. és 21. mondatetgységeknél az igeneves szerkezetből, valamint az igeneves szerkezetbe való átalakulás játssza a főszerepet. A 21. mondatetgységnél egy egyszerű váltást láthatunk, az igeneves szerkezet igéssé válik: *in order to hear* → *hogy meghallgathassa*.

Látványosabb a változás a 15. mondatetgység esetében, ahol egy lexikai értelmezés következtében bővül a mondat plusz egy mondatetgységgel. Ezt a **6.9.4.4.-ben** *Lexikai értelmezés mondatetgységgé bővítése* címszó alatt mutatom be.

Végezetül két olyan jelenséget szeretnék tárgyalni, ahol ugyan számottevő GSZ- és ISZ-változás nem megy végbe, de változást olvashatunk le a mondategységek lejtésén és az elemek pozícióján.

A FNy-i, valamint CNy-i mondategység szórendje közti, dinamikával kapcsolatos változást lehet megfigyelni a II. mondat 4. és 5. mondategységénél, ahol szinte automatikusan megy végbe a tematikus elemek mondat elejére történő áthelyezése. Ezt a **6.9.4.5.-ben** a *Hely- és időhatározói tematikus elemek mondategység elejére vándorlása* címszó alatt mutatom be.

Hasonlóan szórendi változást mutat a másik jelenség is, amely azonban első pillanatra fel sem tűnik, mert jegyeiben a FNy-i és CNy-i mondategység leírása egyezik, mégis változás történik az elemek pozíciójában és dinamikájában is. A III. mondat 8. és 9. mondategységében sem a csillaggal jelölt téma vagy réma, sem a bemutató skála típusa nem egyezik a fordításban. Ezt a mondatot a *Témabomlás – ISZ-változás?* címszó alatt a **6.9.4.6.-ban** fogom tárgyalni.

6.9.4. Változások

6.9.4.1. Igeneves szerkezet változása tematizálással

A (92) mondat a FNy-i szövegben két mondategységből áll. Az első fordítása abban különbözik az eredetitől, hogy a tematikus elemek között a dinamikában eltolódás észlelhető. Míg (92)-ben a *for the night* a legdinamikusabb, addig (92a)-ban az időhatározó egy hellyel előrébb csúszik, s a végső, legdinamikusabb pozícióba a *tyúkólakat* kerül.

A második mondategységben egyfelől változás történik a GSZ-ben: a mondategység végén álló igeneves szerkezetből mondategység lesz. Másfelől megváltozik az ISZ is: A mondategység legdinamikusabb eleme, a *the pop-holes* a fordításban tematizálódik, mégpedig azért, mert az előző mondategység legdinamikusabb elemének jelentésével funkcionális hasonlóság köti össze. A *tyúkól* és a *szellőzőlyuk* is bezárható.

(92) Mr Jones, of the Manor Farm (DT, MH), had locked (Ö, M) **the hen-houses** (R, Sp) **for the night** (LR, TSp), but (Ö) was (Ö, M) **too** (FJ) drunk (R, Sp) to remember to shut **the pop-holes** (LR, TSp) [Orwell I. 1–2].

(92a) Mr. Jones, a Major gazdája (DT, MH), bezárta (Ö, M) **éjszakára** (R, Sp) **a tyúkólakat** (LR, TSp), de (Ö) már (DT, H) **olyan** (MiFJ) részeg (R, Sp) volt (Ö, M), [hogy (Ö) *a szellőzőlyukakat* (DT, MH) nem (FN) **jutott eszébe** (Ö, LR, M) **elzárni** (R, Sp)] (LR, TSp) [Sziígyártó I. 1–2/1–2].

Ezt felerősíti a magyar igék hasonlósága *bezárni* – *elzárni*, az angol *had locked és to shut* igék nagyobb különbözőségével szemben. Valamint, s ez a legdöntőbb momentum, a *szellőzőlyukakat* tárgyi elem mondategység elejére tolása erős tematizálás. A magyar nyelv topikprominenssége miatt ez lesz a téma. Így a második mondategység igei szerkezete az első mondategység igei szerkezetével lesz kontrasztban: *bezárta* – ***nem jutott eszébe elzárni***. Az igeneves szerkezetnek és a mondategység szintjére emelt párjának azonos funkcióját figyelhetjük meg dinamikai szempontból abban az értelemben, hogy mind az igeneves szerkezet, mind a kötőszavas mellékmondat tulajdonképpen rematikus. A különbséget csak akkor látjuk, ha mondategységszinten belül bontjuk a szerkezetet elemeire.

A fókuszjelölők működése közti különbség abban áll, hogy az angolban a *too* jelöli a *drunk* névszói állítmány rematizáltságát. A magyarban az *olyan* **minőségjelzői fókusz jelez előre**, amely a *volt* ige után áll a rematikus tér II.-ben.

6.9.4.2. Mondategység tematikus elemmé zsugorodása

A VI. mondategész hét mondategységből áll a FNy-i oldalon. A (93) a VI. mondat harmadik és negyedik mondategységei tulajdonképpen betoldott, kiegészítő információkat tartalmazó mellékmondatok. A negyedik ezen belül is a *the name*-hez köthető vonatkozó mellékmondat, amely passzív:

(93) though (Ö) *the name* [under which (Ö) he (ÁT, MH) **had been exhibited** (Ö, R, M] (DT, MH) was (Ö, M) **Willingdon beauty** (LR, Sp)] (DT, H) [Orwell VI. 18–19]

(93a) bár (Ö) *a kiállításon* (DT, H) **Willingdon Szépe néven** (LR, Sp) szerepelt (Ö, M)] [Szíjgyártó VI. (18–19)]

Ennek a passzív szerkezetnek az ige *had been exhibited* a legdinamikusabb része. A fordításban főnévi határozó lesz belőle: *a kiállításon*. Tehát a passzív igei szerkezet tematikus főnévvé zsugorodik. De nem csak ez a változás. A tematikus *the name* a *szerepelt* ige előtti rematikus tér I.-be kerül, s ezáltal dinamikusabb, rematikusabb lesz. Ebben a megközelítésben a *szerepelt* ige betoldás, amelynek rematikus I. tere lehetőséget ad a dinamizmus fokozására.

6.9.4.3. Kényszerű szerkezetváltás ISZ-változás nélkül

A (93) és (93a) példák a (94) és (94a) kihagyott mondategységei, amelyet (...) jelöl. A FNy-i mondat szerkezet passzív a főmondatban és a mellékmondatban is.

(94) Old Major (ÁT, MH) [so (DT, H) he (ÁT, MH) was (Ö) **always** (LR, Sp) called (Ö, M)] (...) was (Ö, M) so (FJ) **highly regarded** (LR, Sp) on the farm (DT, H) [Orwell VI. 16–17]

(94a) Az öreg Őrnagyot (ÁT, MH) [**mindig** (LR, Sp) így (DT, H) nevezték (Ö, M)], (...) olyan (MiFJ) **nagyra** (LR, Sp) becsülték (Ö, M) a farmon (ÁT, H) [Sziígyártó VI. 16–17]

A tematikus alany, az *Old Major* (94) hipertémája, vagyis témája a főmondatnak, de témája a közvetlenül beszúrt mellékmondatnak is. A (94a)-ban ennek megfelelője, *az öreg Őrnagyot* lesz mindkettő tematikus tárgya. A fordítónak sikerült úgy átalakítani a passzív szerkezetek mindegyikét, hogy az aktív mondatoknak a tematikus tárgyak lett közös. A rematikus tér I.-ben a *mindig* és a *nagyra* határozók a legdinamikusabbak, akárcsak a FNy-i szövegben az *always*, ill. a *highly regarded*.

6.9.4.4. Lexikai értelmezés mondategységgé bővítése

A (95) feltételes mondat két mondategységből áll, amelynek második része most a vizsgálat tárgya. A feltétel, amelynek teljesülnie kell, a második mondategységben fogalmazódik meg. A *safely* szó azonban szigorúan véve Mr. Jones-ra vonatkozik.

(95) It had been agreed that they should all meet in the big barn [as soon as (Ö) Mr Jones (ÁT, MH) was (Ö, M) **safely** (R, Sp) *out of the way* (LR, FSp)] (LR, Sp) [Orwell V. 13–15].

(95a) Megbeszélték hát, hogy összegyűlnek a nagy pajtában, [mihelyt (Ö) Jones gazda (ÁT, MH) **eltakarodik** (LR, FSp), és (Ö) **biztonságban** (LR, FSp) lesznek (Ö, M)] (LR, Sp) [Sziígyártó V. 13–15/1–2].

A fordító a két gondolatot külön bontja, tagolja, s ahogy annak több értelme van, egy másik alanyra, az állatokra vonatkoztatja. Az alanyváltáshoz másik mondategységre van szükség, így lesz (95a)-ban a mellékmondatból két mondategység, amelyekben először az *eltakarodik* ige, majd a *biztonságban* határozó lesz egyenként a legnagyobb dinamikával rendelkező elem. Tulajdonképpen, ha nem is egyazon rematikus elem, de egyazon rematikus szakasz felbomlásáról s a fordításban egyenkénti legnagyobb rematizáltságukról beszélhetünk. Ha nincs is szó dinamikai váltásról, de dinamikai eltolódás mindenképp

végbemegy. A mondat egység lejtése egyszeri *egyenletesen emelkedőből*, külön-külön *emelkedővé* és *ereszkedővé* változik.

6.9.4.5. Hely- és időhatározói tematikus elemek mondat egység elejére vándorlása

Nincs GSZ- és ISZ-változás a következő két példában. Mégis érdekes, hogy az egyértelmű háttér hely- és időhatározó tematikus elemek a fordítás következtében, szinte automatikusan a mondat egység elejére kerülnek, vagyis esetükben nagy százalékban érvényesül a linearitás elve:

(96) (...) kicked off (Ö, M) **his boots** (LR, Sp) *at the back door* (DT, H), drew (Ö, M) himself (ÁT, H) **a last glass of beer** (LR, SP) *from the barrel* (DT, H) *in the cullery* (DT, H) [Orwell II. 4–5],

(96a) (...) *a hátsó ajtónál* (DT, H) lerúgta (Ö, M) **csizmáját** (LR, Sp), *a mosogatókonyhában* (DT, H) *a hordóból* (DT, H) csapolt (Ö, M) magának (ÁT, H) **még egy pohár sört** (LR, Sp) [Szíjgyártó II. 4–5],

A (96) mondat egységeinek esetében az első helyhatározó tematikussága egyértelmű *at the back door* → *a hátsó ajtónál*. Ráadásul a *lerúgta* ige egyértelműen elhatárolja a témát a rémától. A második mondat egységnél már nem ennyire egyértelmű a helyzet. Az *in the scullery* előrecsúszása egyértelmű ugyan, de a *from the barrel*-é már kevésbé. Ugyanis az a cselekvést specifikálja, tehát nyugodtan értelmezhetnénk rematikusnak is akár. Ami miatt mégis tematikusnak értelmezem, az az, hogy egyazon jelzős szerkezet részei, vagyis a *pincében lévő hordóról* van szó. (Kétségtelen, a szerkezet egy szerkezetként való felfogása is lehetővé teszi, hogy rematikus specifikációnak tartsuk.) A fordításban azonban a szerkezet kettébomlik, s a *csapolt* ige előtt két külön tematikus elem szerepel. Itt viszont nehéz eldönteni, hogy *a hordóból* az ige (*csapolt*) rematikus tér I. részében van-e, vagy még a tematikus szakasz része. A fókusz igénybevétele – a ***hordóból*** *csapolt* és nem másból – ebben az esetben nem indokolt, s nem is áll igemódosító az ige mögött, ami ezt megerősítené. (A hangsúlyozást most sem vehetjük figyelembe.) Minthogy az ISZ értelmezése nem mindig egyértelmű (a case of potentiality), választani kell az értelmezések közül. Az én értelmezésemben arról a fordítói automatizmusról van szó, amely a helyhatározókat automatikusan a mondat elejére viszi. Az ettől eltérő, a helyhatározót rematikus specifikációnak értelmező fordítás ez lett volna: *csapolt magának még egy pohár sört a pincében lévő hordóból*. Mivel azonban Mr. Jones részegségéről már volt szó, kézenfekvőbb

az az értelmezés, amely a *még egy pohár sört* teszi meg a legrematikusabb elemnek, ezzel is hangsúlyozva a Mr. Jones-ról eddig megrajzolt képet.

A továbbiakban lássunk egy példát az időhatározó előrecsúszására:

(97) **Word** (LR, J) had gone round (Ö, JB) *during the day* (DT, H) [Orwell IV. 10],

(97a) *Napközben* (DT, H) ugyanis (Ö) **híre** (LR, J) ment (Ö, JB) [Szójgyártó IV. 10],

Tulajdonképpen a *hurokcsúszás jobbra* tematikus elemek mondategység elejére történő beszúrását vagy előretolását feltételezi.

6.9.4.6. Témabomlás – ISZ-változás?

A (98) mondat tematikus alanya a fordításban felbomlik. Egyik része marad tematikus háttérem a *hálósobában*, a másik része viszont a *kialudt* ige rematikus tér II. pozíciójába kerül. A kérdés az, hogy ettől ténylegesen rematikussá vált-e.

(98) [As soon as (Ö) *the light in the bedroom* (DT, MH) **went out** (Ö, M, LR)]
(DT, H) there (ÁT, H) was (Ö, JB) **a stirring and a fluttering** (LR, J) all
through the farm buildings (DT, H) [Orwell III. 8–9].

(98a) [Mihelyt (Ö) *a hálósobában* (DT, H) **kialudt** (Ö, M, LR) a fény (DT, H)]
(DT, H), a tanya gazdasági épületében (DT, H) **heves mocorgás és
fészkelődés** (LR, J) támadt (Ö, JB) [Szójgyártó III. 8–9].

A *kialudt a fény* esetében a fény dinamikusabbnak tűnik, mint az ige. Ha az ige elé helyeznénk, feltételeznénk, hogy valami már ott lévő, már ismert elemről mondunk ki valamit. Az angolban ez a helyzet: *As soon as the light in the bedroom went out*. Vagyis *mihelyt a hálósobai fény kialudt*. Csakhogy, mint ezt már a 6.8.3.-ban említettük, a *the flood had made* kollokáció kapcsán, a fordítás ugyan dinamikájában eltér a FNY-i változattól, azonban ez feltételezhetően nem fordítói döntések sora után jön létre, hanem automatikusan megy végbe, mivel egy állandósult szókapcsolatot egy másik állandósult szókapcsolat vált fel. Valószínűleg ezekben az állandósult szókapcsolatokban az elemek közötti dinamikai különbség kisebb, mint egy tényleges *bemutató skála* tematikus és rematikus elemei között. Szerepet játszik ebben az igék *mediális* mivolta is, vagyis az, hogy az alany nem számít aktív cselekvőnek. Ezen kívül, és ez tűnik a leglényegesebbnek, egy várható esemény

bekövetkezéséről van szó: *beállt a dagály, megjöttek a vendégek, kialudt a fény* – az esemény bekövetkezése a dinamikusabb. A kontextus valamiképp sugallja ezen események bekövetkeztének a lehetőségét. A tengeri környezet esetében valószínű, hogy van dagály, a vendégekre való várakozás esetében valószínű, hogy vannak vendégek, egy esti lefekvésre készülés esetében valószínű, hogy van lámpa, amely ki fog aludni. Ezek az esetek köztes helyzetet képviselnek a T-R és a jelölt R'-T struktúrák között. Dinamikájukban jelöletlen és *természetes R-T sorrendről* beszélhetünk esetükben.

A (98) mondat második mondategységében is valószínűleg automatikusan megy végbe a folyamat. A *there was* létezés kifejező struktúra, amely a bemutató skála I. alaptípusa az angolban, a passzívhoz hasonlóan hiányzik a magyarból. A fordító ezért egy másik *bemutatóskála*-típussal adja ezt vissza, mégpedig úgy, hogy az alanyt ige előtti rematikus pozícióba helyezi, ez a bemutató skála II. típusa. A *támadt* ige a jelenségre hívja fel a figyelmet, az alany rematikus.

6.9.5. Dinamikus szemantikai láncok

24. táblázat

Dinamikus szemantikai láncok (9) → (9a) szöveg

A tematikus elemek (ÁT és DT) lánc	
<p>(1) Mr Jones, of the Manor Farm → (3) with the ring of light from his lantern dancing from side to side → he → (4) at the back door → (5) himself → from the barrel in the scullery → (7) where Mrs Jones → (8) the light in the bedroom → (9) there → all through the farm buildings → (10) during the day → (11) old Major, the prize Middle White boar → on the previous night → (12) it → (13) It → (14) they → (15) Mr. Jones → (16) Old Major → (17) so → he → (18) the name → (19) under which he → (16) on the farm → (20) everyone → (21) what → he</p> <p>ESZ: 27</p>	<p>(1) Mr. Jones, a Major gazdája → (2) már → (2/2) a szellőzőlyukakat → (3) lámpájának táncoló fénykörében → (4) a hátsó ajtónál → (5) a mosogatókonyhában → a hordóból → magának → (7) ahol Mrs. Jones → (8) a hálósobában → a fény → (9) a tanya gazdasági épületében → (10) napközben → (11) az öreg Órnagy, a díjnyertes kandisznó → előző éjjel → (14) Jones gazda → (16) Az öreg Órnagyot → (18) a kiállításon → (19) a farmon → (20) mindenki → (21) mit</p> <p>ESZ: 21</p>
Az összekötő elemek (Ö) lánc	
<p>(1) had locked → (2) was → (3) lurched → (4) kicked off → (5) drew → (6) made his way → (9) there was → (10) had gone round → (11) had → (12) wished → (13) had been agreed → (14) should meet → (15) was → (17) was called → (16) was → (20) was quite ready → (21) had</p> <p>ESZ: 17</p>	<p>(1) bezárta → (2) volt → (3) végigtántorgott → (4) lerúgta → (5) csapolt → (6) elindult → (7) horkolt → (8) kialudt → (9) támadt → (10) ment → (11) látott → (12) szeretné → (13) megbeszélték → (14) összegyűlnek → (15) lesznek → (17) nevezték → (18) szerepelt → (19) becsülték → (20) kész volt → (21) meghallgathassa → (22) akar</p> <p>ESZ: 21</p>
A rematikus elemek (R és LR) lánc	
<p>(1) The hen houses → for the night → (2) too drunk → to remember shut → the pop-holes → (3) across the yard → (4) his boots → (5) a last glass of beer → (6) up to bed → (7) was snoring → (8) went out → (9) a stirring and a fluttering → (10) Word → (11) a strange dream → (12) to communicate → to the other animals → (14) in the big barn → (15) safely → out of the way → (17) always → (19) had been exhibited → (18) Willingdon Beauty → (16) highly regarded → (20) to lose an hour's sleep → (21) to say</p> <p>ESZ: 25</p>	<p>(1) Éjszakára → a tyúkólakat → (2) olyan részeg → (2/2) nem jutott eszébe elzárni → (3) az udvaron → (4) a csizmáját → (5) még egy pohár sört → (6) az ágy felé → (7) javában → (8) kialudt → (9) heves mocorgás és fészkelődés → (10) híre → (11) különös álmot → (12) a többi állatnak → (14) a nagy pajtában → (15) eltakarodik → (15/2) biztonságban → (17) mindig → (18-19) Willingdon Szépe néven → (16) nagyra → (20) lemondani egyórai alvásról → (22) mondani</p> <p>ESZ: 22</p>

A dinamikus szemantikai láncok tekintetében az elemek számának különbségét elsősorban a grammatikai változások magyarázzák. Így a FNy-i szövegben több a tematikus névmás, a CNy-i szövegben több az összekötő elem.

A dinamikáról szól, hogy a FNy-i szöveg rematikus elemeinek száma hárommal több, amelyek a fordítás során tematizálódnak: *the pop holes* → *a szellőzőlyukakat*, *had been exhibited* → *a kiállításon*, ill. egy elem rematizálódik is: *the name* → *néven*, de ez beolvad az egyik CNy-i rematikus elembe. Valamint egy olyan elem is volt, amelyet a fordító kihagyott a rematikus láncban: *to communicate*.

Ezek a változások nem számottevőek. A regény első két bekezdése, amely a szatíra színhelyét írja le, és tulajdonképpen bevezeti az öreg Órnagy álmát, mind a FNy-i, mind a CNy-i szövegben hasonló módon zajlik a dinamikus szemantikai láncok tekintetében.

6.10. A tizedik szöveg elemzése

6.10.1. Az elemzendő szövegek

Graham Greene: *The Heart of the Matter*

Wilson sat on the balcony of the Bedford Hotel with his bald pink knees thrust against the ironwork. It was Sunday and the Cathedral bell clanged for matins. On the other side of Bond Street, in the windows of the High School, sat the young Negresses in dark blue gym smocks engaged on the interminable task of trying to wave their wirespring hair. Wilson stroked his very young moustache and dreamed, waiting for his gin-and-bitters.

Sitting there, facing Bond Street, he had his face turned to the sea. His pallor showed how recently he had emerged from it into the port: so did his lack of interest in the schoolgirls opposite. He was like the lagging finger of the barometer, still pointing to Fair long after its companion had moved to Stormy. Below him the black clerks moved churchward, but their wives in brilliant afternoon dresses of blue and cerise aroused no interest in Wilson. He was alone on the balcony except for one bearded Indian in a turban who had already tried to tell his fortune: this was not the hour of the day for white men – they would be at the beach five miles away, but Wilson had no car. He felt almost intolerably lonely. On either side of the school the tin roofs sloped towards the sea, and the corrugated iron above his head clanged and clattered as a vulture alighted (1967: 3).

Graham Greene: *A kezdet és a vég* (fordította Ungváry Tamás)

Wilson a Bedford Hotel teraszán ült; csupasz, fakó térdét a vasrácsnak támasztotta. Vasárnap volt, és a székesegyház harangja misére szólított. A Bond Street túlsó oldalán, a gimnázium ablakában egyenruhás fiatal néger lányok göndör dróthajuk kiegyenesítésének reménytelen feladatával vesződtek. Wilson elábrándozva tépdeste serkenő bajszát, és gines gyomorkeserűjére várt.

Szemben ült a Bond Streettel, de tekintete a tengert kereste. Fakó színe is mutatta, hogy csak nemrégiben szállhatott partra a kikötőben, de erre vallott az is, hogy figyelemre se méltatta az iskolás lányokat a túloldalon. Olyan volt, mint a barométer késlekedő mutatója, mely még mindig jó időt jelez, holott a másik mutató már viharra áll. Odalent néger hivatalnokok igyekeztek a templomba; az asszonyok pompázó kék és cseresznyeszínben játszó ünnepi ruhája éppenséggel nem ébresztett érdeklődést a férfiban. Egyedül ült az erkélyen – nem számítva a szakállas, turbános indust, aki már jósolni is próbált neki; fehér

emberek nemigen tűntek föl ebben az órában vagy akár ezen a napon – ötmérföldnyire lehetnek innen, a tengerparton. De Wilsonnak nem volt kocsija. Most valósággal elviselhetetlen magányosságot érzett. Átellenben az iskola bádogteteje a tenger felé lejtett; a feje fölött a hullámlemez tető zörgött, csattogott, mert keselyű ereszkedett le rá (1996: 7).

6.10.2. Az összesítő táblázat

A tizedik s egyben utolsó elemzés tárgya Graham Greene: *The Heart of the Matter* című regényének első két bekezdése. A művet Ungváry Tamás fordította magyarra *A kezdet és a vég* címmel. Az eredeti 1948-ban született, és a II. világháború idején játszódik Nyugat-Afrikában. A szerző az első két bekezdésben a partra szállt Wilson felügyelő „szemüvegén keresztül” mutatja be helyszínt. A magyar fordítás először 1967-ben jelent meg.

Wilson nem a főszereplő, de karaktere és különösen kémkedő, megfigyelő szerepe alkalmassá teszi, hogy rajta keresztül lépünk be a történetbe. Értelmezésem szerint Golding *Lord of the Flies* című regényéhez hasonlóan itt is egy nyitányszerű, kódolt szövegrészlettel van dolgunk, amelyet a dinamikus szemantikai láncok tárgyalásakor részletesen ki is fogok fejteni.

A szöveg a FNY-i oldalon 11 mondategészből és 23 mondategységből áll. A CNY-ben ezek közül három esetben növekszik a mondategységek száma. A fordító tehát lényegében megtartotta a mondategységi kereteket is.

Mégis több változást figyelhetünk meg az ISZ terén, mint a 9. elemzés során. Ennek az az oka, hogy a fordító szabadabban, játékosabban kezeli az egyes elemek dinamikus súlyát. Az elemek közti relatív egyensúlyt nem a grammatikai kényszer ellenében kell létrehozni, a perspektívákön azért változtat, mert ezzel kreatív módon járul hozzá az ábrázoláshoz.

Ez a kreativitás hol a dinamikus elemek másik mondategységbe való átjátszását, hol fordított megközelítést, antonim fordítást jelent, hol pedig az explicitációban vagy éppen a perspektíva megváltoztatásában nyilvánul meg.

Lássuk előbb a mondategységek komplex analízisét, majd a kiemelt változások részletes tárgyalását.

25. táblázat
Greene: *The Heart of the Matter* – Ungváry: *A kezdet és a vég* komplex elemzése

m.	me .	GSZ		ISZ		GSZ és ISZ változása	skálák		lejtés	
		FNy-i szórend	CNy-i szórend	FNy	CNy		FNy- ben	CNy- ben	FNy-i me.	CNy-i me.
I.	1	SVA[A]	SAV OAV	DT-Ö-R-[LR]	DT-LR-Ö DT-LR-Ö	GSZ változik, ISZ nem	Msk.	Msk. Msk.	egyenletesen emelkedő	emelkedő emelkedő
II.	2	SVC	SV	ÁT-Ö-LR	LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Bsk.	Bsk.	emelkedő	ereszkedő
	3	SVA	SAV	Ö-DT-Ö-LR	Ö-DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
III.	4	AAVS[A]	AASAV	DT-DT-Ö-R-LR	DT-DT-DT-LR-Ö	GSZ és ISZ változik	Ksk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	egyenletes – hirtelen emelkedő – ereszkedő
IV.	5	SVO	SAVO	DT-Ö-R-	DT-R-Ö-LR	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	emelkedő	hirtelen emelkedő – ereszkedő
	6	V[A]	AV	LR-[Ö-LR]DT	LR-Ö	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	megszakítással emelkedő	ereszkedő
V.	7	AASVOVA	AVA	DT-DT-ÁT-Ö-R-Ö-LR	LR-Ö-DT	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	egyenletesenereszkedő – egyenletesen emelkedő	ereszkedő
			SOV		DT-LR-Ö	GSZ változik ISZ nem		Msk.		emelkedő-ereszkedő
VI.	8	SV[9]	SV[9]	DT-Ö-[9]	DT-FN-Ö-[9]	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	9	ASVAA	AVAA	FJ-R-DT-Ö-DT-LR	Ö-FJ-LR-Ö-R-DT	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	ereszkedő-emelkedő	emelkedő-emelkedő-ereszkedő
	10	AVSA	AVS	DT-Ö-[LR]	Ö-DT-Ö-AJ-FN-FS-[10/2]	GSZ változik, ISZ nem	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
			AVOA		[Ö-LR-FN-Ö-DT-DT]LR			Msk.		egyenletesen ereszkedő
VII.	11	SVC	AVC	DT-Ö-MiFJ-LR	MiFJ-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	egyenletesen emelkedő
	12	[AVA ASVA]	SAOV	[DT-Ö-R] DT-DT-Ö-LR	DT-DT-LR-Ö	GSZ változik ISZ nem	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
			SAV		Ö-DT-LR-Ö		Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
VIII.	13	ASVA	ASVA	DT-DT-Ö-LR	DT-LR-Ö-DT	GSZ és ISZ változik	Msk.	Bsk.	egyenletesen emelkedő	emelkedő-ereszkedő
	14	SVOA	SVOA	DT-Ö-LR-DT	DT-FN-Ö-LR-DT	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő	emelkedő-ereszkedő
IX.	15	SVCAO	AVAAO	ÁT-Ö-R-DT-LR	R-Ö-DT-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő-ereszkedő- emelkedő	ereszkedő-emelkedő
	16	SVAVO	SAOVA	DT-Ö-DT-Ö-LR	DT-DT-LR-FS-Ö-DT	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	emelkedő-ereszkedő
	17	SVCA	SAVA	ÁT-Ö-R-LR	DT-FN-Ö-DT	GSZ és ISZ változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	hirtelen emelkedő – ereszkedő
	18	SVAA	AVAA	DT-Ö-R-LR	R-Ö-DT-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	ereszkedő-emelkedő
	19	SVO	AVO	DT-Ö-FN-LR	Ö-DT-FN-Ö-LR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
X.	20	SVAC	AAOV	ÁT-Ö-R-LR	DT-FJ-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	egyenletesen emelkedő	emelkedő-ereszkedő
XI.	21	ASVA	ASAV	DT-DT-Ö-LR	DT-DT-LR-Ö	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő-ereszkedő
	22	SV[23]	ASV	DT-ÖLR	DT-DT-ÖLR	GSZ és ISZ nem változik	Msk.	Msk.	emelkedő	emelkedő
	23	SV	SVA	Ö-LR-Ö	Ö-LR-Ö-DT	GSZ és ISZ nem változik	Bsk.	Bsk.	ereszkedő	ereszkedő

6.10.3. A táblázat szöveges értékelése

A 23 FNy-i, ill. 26 CNy-i mondat egységben tíz esetben találunk változást. A mondat egység-szintre emelés négy esete azonban csak egyszer jár együtt az ISZ teljes megváltozásával. Az 1. és 12. mondat egységek GSZ-e megváltozik ugyan annyiban, hogy a CNy-ben kiegészülnek ragozott igei állítmánnyá, de tematikus kiindulásuk, valamint perspektíváik egyezése és ISZ-ük konstanssága miatt nem tárgyalom külön őket. A maradék két esetben a GSZ változik, de csak egyikük esetében követi ezt ISZ-módosulás is. A fordító az V. mondat 7. mondat egységénél két igeves szerkezetet egy mondat egységgé von össze, és megváltoztatja annak dinamikáját, de emellett egy műveltető szerkezetet is helyettesítenie kell a másik mondat egységben úgy, hogy annak perspektívája megmaradjon. Ezt a változást a **6.10.4.1.-ben** *Igeneves szerkezetek összevonása közös mondat egységgé – ISZ-változás* címszó alatt írom le.

A negyedik eset, amelyben GSZ-változás megy végbe, külön elemzést érdemel, akkor is, ha itt az ISZ nem változik. A VI. mondat 10. mondat egységében ugyanis azt figyelhetjük meg, hogy egy NP-szerkezet felemelése további két mondat egység létrejöttét eredményezi, de az ISZ ennek ellenére nem változik, amely nagyban hozzájárul az író szándék megmaradásához is. Ezt a **6.10.4.3.-ban**, *Felemelés, explicitáció, az ISZ megtartása* címszó alatt fogom elemezni.

A további 6 GSZ- és ISZ-változás nem köthető mondat egységgé alakuláshoz. A GSZ és az ISZ is a mondat egységen belüli vagy a szomszédos mondat egységek közötti interakciók révén változik. Az elsőre példa a VI. mondat, ahol egy antonim fordítás következtében megszűnik az előző, V. mondattal fennálló tematikus kötelék, ezáltal az ISZ ugyan módosul, de a perspektívaltság megmarad. Ezt a **6.10.4.2.-ben** *Antonim fordítás, a tematikus lánc megszakadása* alfejezetben mutatom be. A mondat egységek közötti interakcióra pedig a **6.10.4.4.-es** alfejezet *Információ áttolása szomszédos mondat egységbe – ISZ-változás* nyújt példát.

Perspektíva-váltás két mondat egységben is megvalósul, az egyik a III. mondatban, a másik a VIII. mondat első mondat egységében. A perspektíva megváltoztatása mindkét esetben fordítói döntésre és kreativitásra vezethető vissza. Mindkét esetet a **6.10.4.5.-ben** értelmezem.

Végezetül a IX. mondat 17-es mondat egységében tematizálásra láthatunk példát, amely GSZ-változással és explicitációval is együtt jár. Ennek elemzését a **6.10.4.6.-ban**, *Tematizálás*

– *rémaexplicitáció* címszó alatt elemzem. Ugyanebben az alfejezetben a IX. mondat 18-as mondategységét is megvizsgálom, mert bár az ISZ nem változik, a szórend módosítása R-T sorrendű mondategységet hoz létre, amelyről egyedül a mondategység lejtése ad számot.

6.10.4. Változások

6.10.4.1. Igeneves szerkezetek összevonása közös mondategységgé – ISZ-változás

A (99) mondat elején álló igeneves szerkezetek belső dinamikája egyenként R-T sorrendet mutat. Mondatszintre emelve a fordító a két legdinamikusabb elemből: *sitting* + *facing* alkot mondategységet, és az egyik háttérelmet megtartja: *Szemben ült a Bond Streettel*. (A *there* kohéziós kapcsoló szerepét a fordítás nem őrzi meg.)

(99) [**Sitting** there] (DT, H), [**facing** Bond Street] (DT, H), he (ÁT, MH) had (Ö, M) his face (R, Sp) turned (Ö, M) **to the sea** (LR, Sp) [Greene V. 7].

(99a) **Szemben** (LR, Sp) ült (Ö, M) a Bond Streettel (DT, H), de (Ö) tekintete (DT, MH) **a tengert** (LR, Sp) kereste (Ö, M) [Ungváry V. 7/1–2].

Mindezt úgy, hogy az igenévből lett határozó rematikusságát az *ült* ige előtti rematikus tér I. biztosítja. Az így létrejött R-T sorrendű mondategység egyenletesen ereszkedő, szemben a daraboltan tagolt két tematikus elemmel. A (99) mondat második fele egy műveltető passzív szerkezet, amely azt fejezi ki, hogy a szereplő tekintete önkéntelenül fordul a tenger felé: *he had his face turned to the sea*. A (99a) második mondategységét a fordító megszemélyesített alanyú aktív szerkezettel adja vissza: *de tekintete a tengert kereste*. Mind a FNy-i, mind a CNy-i mondategység legrematikusabb eleme a *tenger*. A dinamikai különbség a teljes mondat szintjén is jelentkezik. Míg (99) első felében az igeneves szerkezetek egyenként tematikus háttérrel biztosítanak csupán, amelyből a mondat többi része kibontakozik, addig a fordításban a mondategység szintjére emelt rematikus határozó: *szemben* épp a második mondategység legrematikusabb elemét, a *tengert* ellenpontozza. A fordító e kontrasztot a *de* kötőszóval még tovább fokozza.

6.10.4.2. Antonim fordítás, a tematikus lánc megszakadása

A (99) mondat legrematikusabb elemét, a *to the sea*-t ragadja meg a (100) mondat tárgyi mellékmondatában a *from it* tematikus háttérellem.

(100) His pallor (DT, MH) showed (Ö, M) [how (FJ) recently (R, Sp) he (DT, MH) had emerged (Ö, M) *from it* (DT, H) **into the port** (LR, Sp)] (LR, Sp) [Greene VI. 8–9]:

(100a) Fakó színe (DT, MH) **is** (FS) mutatta (Ö, M), [hogy (Ö) csak (FJ) nemrégiben (R, Sp) szállhatott (Ö, M) **partra** (R, Sp) **a kikötőben** (LR, TSp)] (LR, TSp) [Ungváry VI. 8–9],

A fordító azonban az *emerge from the sea* kifejezést más oldalról közelíti meg, s a cselekmény antonim párjával adja vissza a folyamatot: *partra száll*. A tematikus *from it* kiesésével az előző mondathoz kapcsoló tematikus lánc is megszakad, helyette a *partra* rematikus elem erősíti a mindkét szövegben egyaránt legrematikusab *kikötőt*. A (100a) mondat bal oldalán az *is* szócska semlegesíti a *mutatta* ige rematizáló erejét, de egyben előrejelzi a következő mondategységet is.

6.10.4.3. Felemelés, explicitáció, az ISZ megtartása

Maradjunk még egy kicsit a VI. mondatnál. A *his pallor* tematikus alany (100) kiegészítője, társtémája a (101) mondategységben a *his lack of interest in the schoolgirls opposite* lenne. Ez azonban a FNY-i szövegben nem tematikus, azért, mert sem a *so* névmás, sem a *did* segédige nem dinamikusabb az alanynál, vagyis a rematikus alany egy további információval bővíti az ismereteinket. Legalábbis az NP első fele, a második, a *the schoolgirls opposite* a kontextusból ismert:

(101) *so* (DT, H) *did* (Ö, Pr) [**his lack of interest** (R, Sp) *in the schoolgirls opposite* (DT, H)] (LR, TSp) [Greene VI. 10].

(101a) *de* (Ö) *erre* (DT, H) *vallott* (Ö, M) *az* (AJ) ***is*** (FS), [hogy (Ö) **figyelemre** (R, Sp) ***se*** (FS) méltatta (Ö, M) *az iskolás lányokat* (DT, H) *a túloldalon* (DT, H)] (LR, Sp) [Ungváry VI. 10]

Az (101) és (101a) is tovább specifikálja azon tudásunkat, hogy Wilson nemrégiben történt partraszállása mivel járt együtt. A CNY-i szövegben pedig a fordító mindezt explicitálva, két mondategységben, jól érthetően és tagolva adja vissza. Rematikus alany helyett rematikus alanyi mellékmondatot találunk, amelyre az ezt megelőző mondategységben

az *az* névmás mint fókusz-előrejelző utal. A (101) mondat egység NP-jének R-T felosztását (101a) alanyi mellékmondata is követi.

A mondat szerkesztés azért érdekes, mert elénk tárja a szerzői gondolatmenetet vagy még pontosabban az elbeszélő gondolatvezetését. Nem egyszerűen információkat sorol fel, hogy Wilson sápadt volt, a fekete lányok sem érdekelték, mert nemrég szállt partra; hanem mindezen következtetés levonását együtt végzi az olvasóval: Wilson sápadt volt, mert nemrég szállt partra. És ezért a lányok sem érdekelték. A fordító nemcsak a mondat egységen belüli dinamikát adja vissza hűségesen, de a mondat egység szintre emeléssel, a kiegészítő információ rematikusságának biztosításával, a sorrend megtartásával az egész mondat gondolatvezetésének dinamikáját is reprodukálja.

6.10.4.4. Információ áttolása szomszédos mondat egységbe – ISZ-változás

A (102) mondat két mondat egységre tagolható, ha azt vesszük, hogy a második ragozott ige kiegészíthető mondat egységgé. Ezt a második igt lehet halmazott ige nek is tekinteni. A végeredményen ez nem változtat, a fordításban két mondat egység jön létre. A mondat végi igeneves szerkezet független, párhuzamos cselekmény, háttért képez, ezért ebben a formájában tematikus. Mindez megszűnik, amint a mondat egységgé alakulás mondat szintre emelést is jelent egyben:

(102) Wilson (DT, MH) stroked (Ö, M) **his very young moustache** (R, Sp) and (Ö) **dreamed** (Ö, M, R), [waiting (Ö, M) **for his gin-and-bitters** (LR, TSp)] (DT, H) [Greene IV. 5–6].

(102a) Wilson (DT, MH) **elábrándozva** (R, Sp) tépdeste (Ö, M) **serkenő bajszát** (LR, TSp), és (Ö) **gines gyomorkeserűjére** (LR, Sp) várt (Ö, M) [Ungváry IV. 5–6]

A fordítás során a második ragozott ige: *dreamed* rematikus módhatározóvá alakul: *elábrándozva*, a tárgy: *serkenő bajszát* viszont dinamikájában megerősödik. Ez történik a mondat szintre emelt igeneves szerkezettel is, amely egyenrangú ez által az első mondat egységgel.

6.10.4.5. Perspektívaváltás

A (103) mondat egy III. típusú (határozó + SV inverz) bemutató skála, amelynek következtében az alany rematikus. A mondat a fiatal néger lányokat helyezi a középpontba. Az alanyt követő igeneves szerkezet nem specifikálja tovább a rémát, hanem egy új állítást fogalmaz meg róla. Azaz ha szokatlan formában is, de egy kombinált skálával van dolgunk:

(103) On the other side of Bond Street (DT, H), in the windows of the High School (DT, H), sat (Ö, JB) **the young Negresses in dark blue gym smocks** (LR, J) [engaged (Ö, M) on the interminable task of trying to wave their wirespring hair (LR, TSp)] (LR, TSp) [Greene III. 4].

(103a) A Bond Street túlsó oldalán (DT, H), a gimnázium ablakában (DT, H) egyenruhás fiatal néger lányok (DT, MH) **göndör dróthajuk kiegyenesítésének reménytelen feladatával** (LR, Sp) vesződtek (Ö, M) [Ungváry III. 4].

Mivel a kombinált skálában általában bemutató és minősítő skála összeolvadásáról van szó, a fordításban – ilyen volt a 1., 2., és a 8. elemzésekben – két külön mondategységet várnánk. Jelen esetben azonban a fordító lemond a mondat bemutató skála részéről, s csak a minősítő skálát tartja meg. Az első ige *sat* eltűnik, a (103) mondat igeneves szerkezetét pedig mondategységszintre emeli. Így (103a) minősítő skála lesz csupán.

A (104) mondat megítélése nem egyértelmű (a case of potentiality). Olvashatjuk úgy, hogy egyszerűen a *the black clerks* a mondat alanya, s a határozott névelő is azt erősíti, hogy itt egy minősítő skáláról van szó, a *churchward* pedig irányt mutató helyhatározóként a mondategység legdinamikusabb eleme, ám a fordítói értelmezés nem ez:

(104) Below him (DT, H) the black clerks (DT v. LR, MH v. J) moved (Ö, M v. JB) **churchward** (DT, H v. LR, Sp), but their wives in brilliant afternoon dresses of blue and cerise (DT, MH) aroused (Ö, M) **no interest** (LR, Sp) in Wilson (DT, H) [Greene VIII. 13–14].

(104a) Odalent (DT, H) **néger hivatalnokok** (LR, J) igyekeztek (Ö, Pr) a templomba (DT, H); az asszonyok pompázó kék és cseresznyeszínben játszó ünnepi

ruhája (DT, MH) éppenséggel (FS) nem (FN) ébresztett (Ö, M) **érdeklődést** (LR, Sp) a férfiban (DT, H) [Ungváry VIII. 13–14].

A fordításban ugyanis az alany rematikus pozícióba kerül az *igyekeztek* ige rematikus I. terében, amelynek következtében a helyhatározó már csak kisebb dinamikával rendelkezhet, a mondat egység lejtése ereszkedőre változik. Ez lenne a (103) mondat kihagyott bemutató skálájának kompenzálása? – Nem kizárt az a művészi érzék, amely ösztönösen törekszik e relatív egyensúlyra.

6.10.4.6. Tematizálás – rémaexplicitáció

A (105) alatt jelzett két mondat egység a szöveg IX., többszörösen összetett mondatából való. A IX. mondat első mondat egysége Wilson magányosságát hangsúlyozza, az azt követő mondat egységek pedig ezt az egyedüllétet specifikálják. A (105) első mondat egysége az új információkat, a *minősítést*, és az azt követő *specifikációt* jobbra pozicionálja:

(105) this (ÁT, MH) was (Ö, MT) not (FN) **the hour of the day** (R, M) *for white men* (LR, TSp) – they (ÁT, MH) would be (Ö, M) at the beach (R, Sp) **five miles away** (LR, Sp) [Greene IX. 17–18],

(105a) *fehér emberek* (DT, MH) **nemigen** (FN) **tűntek föl** (Ö, M,) ebben az órában *vagy akár ezen a napon* (DT, H) – **ötmérföldnyire** (LR, Sp) lehetnek (Ö, M) innen (DT, H), a tengerparton (DT, H) [Ungváry IX. 17–18].

A fordító, az üres ígét ellensúlyozandó, (105) részes határozójából tematikus alanyt formál: *fehér emberek*. Bár a betoldott ige: *tűntek föl* egyértelműen bemutató ige, amely az alanyt könnyedén tematizálhatná, mégsem jön létre bemutató skála. A *nemigen* határozó és fókuszsemlegesítő ugyanis semlegesíti a rematikus tér I.-et, a tulajdonképpeni fókuszpozíciót, s a dinamikusabb információk ezáltal átterelődnek a rematikus tér II.-be. Itt a fordító a rémát explicitálja, ezzel is nagyobb súlyt kölcsönözve neki: *ebben az órában vagy akár ezen a napon*. Az első mondat egységben így tematizálás történt, a rematikus részes határozó tematikus alany lett.

Érdekes, hogy (105) részes határozója a következő mondat egységben személyes névmási formában ismétlődik, s így egymás után két emelkedő lejtést láthatunk a FNy-i szövegben. A (105a) megváltozott dinamikájának köszönhetően azonban másfajta lejtést mutat, hiszen ott az időhatározó vált rematikussá, tehát az első mondat egység emelkedik, viszont a másodikban

az előrehozott helyhatározó: *ötmérföldnyire a lehetnek* ige rematikus tér I.-ének köszönhetően rematikus is marad, s a mondategység lejtése így ereszkedő lesz.

Most pedig vizsgáljuk meg, hogy a dinamikus változások miképp csapódtak le a dinamikus láncok menetében.

6.10.5. Dinamikus szemantikai láncok

26. táblázat
Dinamikus szemantikai láncok (10) → (10a) szöveg

A tematikus elemek (ÁT és DT) lánc	
<p>(1) Wilson → with his bald pink knees → (2) It → the Cathedral bell → (3) On the other side of Bond Street → in the windows of the High School → (5) Wilson → (7) sitting there → facing Bond Street → he → (8) his pallor → (9) he → from it → (10) so → in the schoolgirls opposite → (11) He → (12) still → long after → its companion → (13) Below him → the black clerks → (14) their wives in brilliant afternoon dresses of blue and cerise → in Wilson → (15) He → on the balcony → (16) who → (17) this → (18) they → (19) Wilson → (20) He → (21) On either side of the school → the tin roofs → the corrugated iron above his head</p> <p>ESZ: 33</p>	<p>(1) Wilson → (1/2) csupasz fakó térdét → (4) a székesegyház harangja → (5) A Bond street túlsó oldalán → a gimnázium ablakában → egyenruhás fiatal néger lányok → (5) Wilson → (7) a Bond Streettel → (7/2) tekintete → (8) Fakó színe → (10) erre → az iskolás lányokat → a túloldalon → (11) mely → még mindig → (11/2) a másik mutató → már → (13) Odalent → a templomba → (14) az asszonyok pompázó kék és cseresznyeszínben játszó ruhája → a férfiban → (15) az erkélyen → (16) aki → már → neki → (17) fehér emberek → (18) → innen → a tengerparton → (19) Wilsonnak → (20) Most → (21) Átellenben → az iskola bádogteteje → (22) a feje fölött → a hullámlemezető → (23) rá</p> <p>ESZ: 35</p>
Az összekötő elemek (Ö) lánc	
<p>(1) sat → (2) was → (3) clanged → (4) sat → (5) stroked → (7) had turned → (8) showed → (9) had emerged → (10) did → (11) was → (12) had moved → (13) moved → (14) aroused → (15) was → (16) had tried → (17) was → (18) would be → (19) had → (20) felt → (21) sloped → (23) alighted</p> <p>ESZ: 21</p>	<p>(1) ült → (1/2) támasztotta → (2) volt → (3) szólított → (4) vesződtek → (5) tépdeste → (6) várt → (7) ült → (7/2) kereste → (8) mutatta → (9) szállhatott → (10) vallott → (10/2) méltatta → (11) volt → (12) jelez → (12/2) áll → (13) igyekeztek → (14) nem ébresztett → (15) ült → (16) próbált → (17) tűntek föl → (18) lehetnek → (19) volt → (20) érzett → (21) lejtett → (23) ereszkedett le</p> <p>ESZ: 26</p>

A rematikus elemek (R és LR) lánc	
<p>(1) On the balcony of the Bedford Hotel → (2) thrust against the ironwork → (3) Sunday → for matins → (4) the young Negresses in dark blue gym smocks → engaged on the interminable task of trying to wave their wirespring hair → (5) his very young moustache → (6) dreamed → waiting for his gin-and-bitters → his face → to the sea → (9) how recently → into the port → (10) his lack of interest → (11) like the lagging finger of the barometer → (12) to fair → to stormy → (13) churchward → (14) no interest → (15) alone → one bearded Indian in a turban → (16) to tell his fortune → (17) not the hour of the day → for white men → (18) at the beach → five miles away → (19) no car → (20) intolerably lonely → (21) towards the sea → (22) clanged and clattered → (23) a vulture ESZ: 31</p>	<p>(1) a Bedford Hotel teraszán → (1/2) a vasrácsnak → (2) Vasárnap → (3) misére → (4) göndör dróthajuk kiegyenesítésének reménytelen feladatával → (5) elábrándozva → serkenő bajszt → (6) gines gyomorkeserűjére → (7) Szemben → (7/2) a tengert → (9) csak nemrégiben → a partra → a kikötőben → (10) az → (11) figyelemre se → mint a barométer késlekedő mutatója → (12) jó időt → (12/2) viharra → (13) néger hivatalnokok → (14) nem (...) érdeklődést → (15) Egyedül → nem számítva a szakállas, turbános indust → (16) jósolni is → (17) nemigen → ebben az órában vagy akár ezen a napon → (18) ötmérföldnyire → (19) nem (...) kocsija → (20) elviselhetetlen magányosságot → (21) a tenger felé → (22) zörgött, csattogott → (23) keselyű ESZ: 31</p>

A 10. elemzés dinamikus láncai, tekintve, hogy a mondat egységek dinamikája is többségében megegyezett, nagymértékű hasonlóságot mutatnak a FNy-i és a CNy-i szöveg között. A tematikus elemek száma a CNy-i szövegben kettővel több, míg a rematikus elemek száma egyezik. Tehát explicitáció látványosan nem módosította az elemek mennyiségét. Jelentősebb különbséget az összekötő elemeknél láthatunk, amely a megnövekedett mondat egységek számával magyarázható.

A táblázatban a kiemelt elemek azt jelzik, hogy a túloldalon nincs párjuk. Találunk azonban egyező elemeket a tematikus és a rematikus szintek között. Így a kiemelt négy rematikus FNy-i elem a fordításban a tematikus szinten található meg. A FNy-i kiemelt tematikus elemek közül pedig három a fordításban a rematikus szinten jelentkezik újra. Tulajdonképpen a rematizált és a tematizált elemek száma arányosan viszonyul egymáshoz.

Ha a témákat tekintjük, akkor *Wilson; az iskola; a templom és az utca* alkotnak kisebb láncokat. A „Wilson-lánc” a legerőteljesebb, négy teljes névi alakkal és 8 névmási megfelelővel rendelkezik. A fordításban Wilson háromszor fordul elő, egyszer a fordító a *férfiben* elemmel helyettesíti. A magyar szövegben birtokos ragok egyértelműen csupán

négyszer utalnak Wilsonra. Elmondható, hogy a Wilsonra vonatkozó tematikus lánc, többek között a nyelvi rendszeri különbségek miatt is, a FNyi szövegben erőteljesebb. A háttérelemek viszont ugyanazt a képet festik.

A tematikus és rematikus elemek eltolódása, vagyis átkerülésük a rematikus, ill. tematikus térbe nem olyan számottevő, hogy a tematikus vagy a rematikus lánc mintázatát lényegében befolyásolná a már említett áttolódások arányossága miatt sem.

A rematikus lánc a mondat egységek információs csúcspontjait köti össze. Ezek az összekötött csúcspontok pedig szisztematikusan, vagy akár csak laza egymásutániséget alkotva, előkészíthetik a bekezdés szempontjából csúcsponti elemet. A két bekezdés végén mind a FNyi, mind a CNy-i szövegben a bádogtetőre leszálló *vulture*, vagyis *keselyű* ez az elem. Előkészítői pedig elsősorban a második bekezdésben találhatóak. A FNy-i szövegben: (10) lack of interest → (12) to stormy → (14) no interest → (15) alone → (17) not the hour of the day → for white man → (19) no car → (20) intolerably lonely → (22) clanged and clattered → (23) a vulture.

A CNy-i szövegben: (11) figyelemre se → (12/2) viharra → (14) *nem* (...) érdeklődést → (17) nemigen → ebben az órában, vagy ezen a napon → (19) *nem* (...) kocsija → (20) elviselhetetlen magányosságot → (22) zörgött, csattogott → (23) keselyű.

A keselyű bemutató skálában való megjelenésének szimbolikus jelentőséget tulajdonítok, csakúgy, mint az első elemzésben, Golding *Lord of the Flies* című regényében, a felcsapó madárnak. A regény történetének ismeretében az amúgy is vészjósló és halált szimbolizáló állat megjelenése Henry Scobie, a főhős halálára utal. A rematikus tér csúcselemét megelőző elemek a *vihar*, az *érdektelenség*, a *magányosság* mind ezt készítik elő. Az első két bekezdés részletes elemzése alapján elmondható, hogy a CNy-i szöveg olvasója ugyanahhoz az üzenetnek jut el, lényegében ugyanolyan módon.

7. Az elemzések eredményei

Tíz expresszív szöveg, közelebbről nyolc angol regény és két novella eredetijének és magyar fordításának egy-egy bekezdését vizsgáltam az FMP szempontjából. A komplex elemzések eredményeit a különböző megközelítések szemszögéből összegzem. Először 7.1.-ben a GSZ és ISZ-változást összesítem. A 7.2. alfejezetben a skálák változásait, ill. megmaradását rendszerezem. A 7.3. alfejezetet pedig a mondategységek lejtésének és azok változásainak szentelem. A 7.4. alfejezetben a dinamikus szemantikai láncok vizsgálatainak eredményeit értékelem. Lássuk először a GSZ és ISZ-változásait.

7.1. A GSZ- és ISZ-változások összesített eredményei

Ahogy a 3. táblázat is mutatja, mindösszesen 182 FNy-i és 204 CNy-i mondategységet vizsgáltam. Az 1., 2., és 3. szöveg kivételével a CNy-i szövegben növekedett a mondategységek száma. Amit a táblázat nem mutat, de az egyes elemzések táblázatot követő fejezeteiben visszakereshető, az az, hogy ezek a változások összesített adatok. Ritkábban ugyan, de előfordult, hogy a mondategységek a CNy-i szövegben a FNy-ihez képest igeneves szerkezetté vagy jelzős szerkezetté alakultak, vagy az is előfordult, hogy a fordító egy mondategységet egyszerűen kihagyott. A GSZ- és ISZ-változások tekintetében ez azt jelenti, hogy egy köztes számmal kell dolgoznunk, mégpedig a **GSZ és ISZ vizsgált változásainak összesített számához** kell viszonyítani. Ez azért is szükséges, mert volt, hogy adott változásokat egy egységen belül kezeltem, pl. egy kombinált skála felbomlását (2. szöveg III. mondategész), vagy egy mondategység három mondategységgé alakulását (5. szöveg XII. mondategész), vagy két mondategység összeolvadását (3. szöveg III. 7-8). Ha nem volt változás az ISZ terén, gyakran ezeket egy egységen belül vizsgáltam. Tehát a teljes szám, amelyhez a GSZ vagy az ISZ, vagy mindkettő változását viszonyítom korpuszomban, az a vizsgált változások összesített száma.

A GSZ-re és ISZ-re vonatkozó összehasonlítások eredményei a következők:

27. táblázat
Az elemzett szövegek GSZ- és ISZ-változásai

szöveg száma	GSZ és ISZ nem változott	GSZ változott	csak ISZ változott	GSZ és ISZ is változott	vizsgált változások
1 → 1a	6	3		1	10
2 → 2a	8	5		2	15
3 → 3a	7	4		5	16
4 → 4a	13	4		1	18
5 → 5a	9	6		2	17
6 → 6a	8	6	1	5	20
7 → 7a	22*	3		4	29
8 → 8a	2	2	2	6	12
9 → 9a	13	5		3	21
10 → 10a	13	4		7	24
összesen	101	42	3	36	182

Az összesített vizsgált mondat egységek száma 182, tulajdonképpen megegyezik a FNY-i mondat egységek számával, de tudjuk, hogy ez a két szám nem ugyanarra vonatkozik. A 182 összehasonlított mondat egységből tehát 101-ben nem változik sem a GSZ, sem az ISZ. Ez az összes mondat egység megközelítőleg 55%-a. Csupán a GSZ 42 mondat egységben változott, ami nem járt együtt dinamikus változással. Ez az összes mondat egység megközelítőleg 22%-a. A mondat egységek 78%-ában tehát nem változott a perspektíva oly módon, hogy az más elemre mutatna. Három esetben csupán az ISZ változott, és az ISZ és GSZ együttesen 36 mondat egységben módosult. Ez a vizsgált mondat egységek megközelítőleg 20%-a.

Az a tény, hogy 182 mondat egység alapján és tíz különböző expresszív szöveg esetén a fordítók megközelítőleg 80%-ban megtartották az FMP-t, igazolja első hipotézisemet, miszerint a fordítók az FMP megtartására törekednek, és lényegében sikerül is megtartaniuk azt.

A mondat egységek száma mintegy 13%-kal növekedett a CNY-i szövegben. Ha ezt összehasonlítjuk a GSZ-változás 23%-ával, valamint az együttes GSZ és ISZ-változás 20%-ával, akkor elmondható, hogy a GSZ-átalakulások csupán egynegyedéért felelős az igeneves szerkezetek mondat egységgé alakulása. A GSZ átalakulások háromnegyedéért más kényszerű grammatikai átalakulás vagy fordítói döntés a felelős. A GSZ- valamint a GSZ- és ISZ-változásokat most még részletesebben is megvizsgálom abból a szempontból, hogy milyen nyelvtani szerkezetek alakultak át, és mikor társult ehhez ISZ-változás is.

Tekintsük át azokat az eseteket, amikor csupán a GSZ változott.

7.1.1. Az összesített GSZ-változások táblázata

A 28. táblázatban összesítem a 42, csupán GSZ-re vonatkozó változást. Az első oszlopban a szöveg számát láthatjuk, a másodikban a mondategységek táblázatnak megfelelő számát. Ezt követi maga a GSZ-változás oszlopa, amely két részre tagolódik, egy bemeneti és egy kimeneti oldalra. A bemeneti oldalon rövidítve az szerepel, hogy mi volt a változás kiváltó oka, a kimeneti oldalon pedig az, hogy a fordító mivel és mivé alakította a mondategységet vagy az adott szerkezetet. A következő oszlop a példák számát mutatja, amely dolgozat számozásának felel meg. Van, hogy üres itt a négyzet, ez azt jelenti, hogy az elemzések szövegén belül a 6. fejezetben külön arra a példára nem tértem ki. Végül az utolsó oszlopban maga a példa szerepel, annak FNy-i és CNy-i oldalával. A legrematikusabb elemeket, amelyekre a perspektíva mutat, kiemeltem. Ha beszúrás történt, azt aláhúztam. A legrematikusabb részek azért vannak kiemelve, hogy látszék, a fordító megtartotta az ISZ-t, csupán a GSZ-en változtatott. Lássuk a változásokat:

28. táblázat
Összesített GSZ változások

szöv	tábl. me.	GSZ változása		példa száma	példák rematikus kiemeléssel
		bemenet	kimenet		
1 → 1a	II. 6	<i>passzív</i>	aktív (mediális ige) LR → rematikus tér I	39- 39a	his hair was plastered to his forehead →haja is homlokához tapadt
	IV. 9	lexikai restrikció	Ksk → Bsk igeváltás, rémabomlás LR → rematikus tér I	42- 42a	a bird, a vision of red and yellow flashed upwards with a witch like cry → boszorkánysivítás-szerű hangot hallatva hirtelen egy madár vágódott fel előtte, mint egy vörössárga látomás
	V. 10	<i>passzív</i>	aktív –T-beszúrás LR → rematikus tér I	40- 40a	his cry was echoed by another → a sivításra egy másik hang felelt
2 → 2a	I. 3	<i>passzív</i>	aktív – tárgyatlan ige LR → rematikus tér I		where it was parked with a few others → amely néhány más autóval együtt parkolt
	III. 6	lexikai restrikció	Ksk → Bsk + Msk ige váltás (mediális) helyhatározó → me. LR → rematikus tér I	43- 43a	An ill-kept lawn ran down in front of them to a row of amputated railings → Elhanyagolt füves térség terült el előttük, a végében csonka kerítés állt
	III. 8	lexikai restrikció	kihagyás + T _{névmás} hiányos ige → VM + ige LR → rematikus tér I	45- 45a	a conjunction responsible for some popular jokes → ami jó alkalmat adott néhány helyi tréfára
	VI. 14	lexikai restrikció	Bsk → Msk cselekvő váltás LR → rematikus tér I	46- 46a	A roaring voice began to sing behind one of the windows above his head → Aztán fentről az egyik ablakból bömbölést hallott
	VI.15	lexikai restrikció	Bsk3 →Bsk2 cselekvő váltás LR → rematikus tér I		it sounded like and presumably might even be Barclay, the Professor of Music → Feltehetően Barclay, a zene professzora énekel
3 → 3a	III. 7–8	teljes me.	igeneves szerk.		the tears which had sprung to his eyes had solidified → megfagytak a szemébe touló könnyek

	III. 10	igeneves szerk	teljes me. LR → reumatikus tér II.	46-46a	he resolved never again to kiss the earth for any god or man → eltökélte: többé meg nem csókolja a földet sem isten, sem ember előtt
	IV. 11	igeneves szerk	teljes me. réma bomlás LR → reumatikus tér II.	49-49a	leaving him vulnerable to women and history → így történt, hogy védte len maradt az asszonyokkal és a történelemmel szemben
	V. 12	igeneves szerk.	teljes me. réma bomlás	50-50a	Unaware of this at first, despite his recently completed medical training he stood up (...) → Mivel ezt akkor még nem tudta, hiába volt frissen végzett orvos, fölállt (...)
	IV. 6	hiányos szerk.	kiegészítés - áttolás LR → reumatikus tér I	58-58a	Pretty , – yes, if you held one of those <u>flowers</u> on the palm of your hand (...) → Szép volt a <u>manukavirág</u> – igen, ha az ember a tenyerébe tette (...)
	V.10–11	feltételes m. szerk.	FJ beszúrása LR → reumatikus tér II.	61-61a	Each yellow petal shone as if each was the careful work of a loving hand → Minden egyes halványsárga szírom úgy világított, mintha szerető kéz gondos munkája volna
	VIII. 16	<i>passzív</i>	mediális ige	60 – 60a	they fell and were scattered → lehullott, szétszóródott mindenfelé
4 → 4a	IX. 18	<i>passzív</i>	mediális ige – réma jelölők	59-59a	the horrid little things got caught in one's hair → de néha még a hajába is beleakadt az utálatos kis vacak
	II. 3	specifikáció	felsorolás m. végén LR → reumatikus tér II.	65-65a	l. ← példa
	VIII. 11	igeneves szerk.	teljes me. LR → reumatikus tér II.		His wife could not bear to think of their men starving → A gyáros felesége nem tudta elviselni, hogy munkásai éheznek.
	IX. 12	határozó	teljes me.	67-67a	though without any substantial result → jelentősebb sikert nem ért el
	X. 14.	igeneves szerk.	teljes me. LR → reumatikus tér II.		(...) could not think of paying without due return → (...) el sem képzelhette, hogy bért fizessen – megfelelő ellenérték nélkül
	XII. 17	<i>passzív</i>	T _{névmás} FS beszúrása LR → reumatikus tér II.	66-66a	they were put to work → embereit <u>itt</u> állította munkába
5 → 5a					

	XII. 17	igeneves szerk.	teljes me. LR → rematikus tér I	66-66a	walling the grounds and facing the house with great blocks of stone from a neighbouring quarry → az egész területet fallal kerítette körül, a házat pedig a közeli kőfejtőből idehordott nagy kőlapokkal burkolták be
6 → 6a	II. 4	<i>passzív</i>	aktív – <u>téma</u> bomlás LR → rematikus tér I	75-75a	<u>the face of the parson</u> was buried in his hands → a szószéken <u>a pap</u> tenyerébe temette <u>az arcát</u>
	II. 5	igeneves szerk.	teljes me. – T _{helyh.} beszúrása	69-69a	to depart → hogy elhagyja a templomot
	III. 7	<i>passzív</i>	rematikus passzív alany → határozó +SV inverz LR → rematikus tér II	73-73a	the surging of the sea could be heard outside the harbour-bar → a kikötőgáton túlról behallatszott a tenger háborgása
	IV. 8	<i>passzív</i>	rematikus cselekvő → azonosító fókusz LR → rematikus tér I	74-74a	Then it was broken by the footsteps of the clerk → Azután léptek zaja törte meg a csöndet
	IV. 8	igeneves szerk.	teljes me. LR → rematikus tér II.	70-70a	going towards the west door → a sekrestyés igyekezett a nyugati kapu felé
	IV. 8	igeneves szerk.	teljes me. réma bomlás	71-71a	to open it in the usual manner for the exit of the assembly → hogy a szokásos módon kijáratot nyisson a gyülekezetnek
7 → 7a	II. 4	igeneves szerk.	teljes me. LR → rematikus tér I		scarcely distinguishable from the rubbish it deposits so freely → s alig különbözik a szeméttől, amit a folyó oly bőven sodor a partra
	III. 6	igeneves szerk.	teljes me. (névszói állítmánnyal) LR → rematikus tér II.		as the Ganges happens not to be holy here → hisz a Gangesz itt történetesen nem szent
	IX. 24	igeneves szerk.	teljes me. réma bomlás	81-81a	to wash excrescence back into the soil → visszamossa a földbe ezt a torz kinövést
8 → 8a	II. 5	igeneves szerk.	tematikus alany	88-88a	and being bound down the river → a kifelé tartó bárka
	II. 5	főnévi igenév	ragozott ige	88-88a	to wait → várt

9 → 9a	V. 13	<i>passzív</i>	VM + aktív ige	95-95a	it had been agreed → megbeszélték hát
	V. 15	határozó	teljes me. réhabilitáció		as soon as Mr. Jones was safely out of the way → mihamlalt Jones gazda eltakarodik és biztonságban lesznek
	VI. 16	<i>passzív</i> (jelölt)	tematikus névmás a fókuszban lesz nyomatékos	94-94a	so he was always called → mindig így nevezték
	VI. 17	<i>passzív</i>	alany → tárgy LR → rematikus tér I.		Old Major was highly regarded → <u>Az öreg Őrnagyot nagyra becsülték a farmon</u>
	VI. 21	igeneves szerk.	teljes me.		in order to hear → hogy meghallgassa
10 → 10a	I.	igeneves szerk	teljes me. LR → rematikus tér I		with his bald pink knees thrust against the ironwork → fakó térdét a vasrácsnak támasztotta
	V. 7	<i>passzív</i>	aktív – igemódosítás LR → rematikus tér I:	99-99a	he had his face turned to the sea → de tekintete a tengert kereste
	VI. 10	összetett jelzős szerk.	igésítés + AJ LR → rematikus tér II.	101-101a	so did his lack of interest in the schoolgirls opposite → de erre vallott az is , hogy figyelemre se méltatta az iskolás lányokat a túloldalon
	VII. 12	igeneves szerk	teljes me. (VM + ige) LR → rematikus tér I		still pointing to Fair → mely még mindig jó időt jelez

7.1.2. Az összesített GSZ-változások táblázatának értékelése

A GSZ változásainak összesítéséből két nagyobb és egy kisebb csoportot tudunk elkülöníteni. A mondategységgé alakulást, valamint a mondategységből igeneves szerkezetté alakulást; a mondatrészből mondategységgé alakulást; ill. a mondategységből mondatrészé vagy jelzős szerkezetté alakulást egy csoportnak tekintem, és *mondategységszerű átalakulásoknak* nevezem, amelyek nyelvtani átváltási műveleteknek tekinthetők. Közös bennük, hogy ezek a szerkezetek mindkét nyelvben léteznek. A magyar szövegek azonban preferálják a mondategységes változatot. Ennek okát én az egyértelmű tagolásban, az ige rematikus tereinek egyértelmű használatában látom. A 42 GSZ-változásból **19** tartozik ide. Az összesítő táblázatban ezeket nem emeltem ki külön. Rematikus elemeiket jelöltem. A kimeneti oldalon viszont a *rémabomlás* az egyik csoportosító tényezőjük. **5** olyan esetet találtam, amikor a mondategységszerű átalakulást rémabomlás kísérte. **4** esetben *a legrematikusabb elem az ige rematikus tér I. részébe került* a kimeneti oldalon, **7** esetben viszont *a rematikus tér II.-be*. Ezt két esetben fókuszelőrejelző használatával érték el a fordítók. Ha ezt egybevetjük a később tárgyalandó passzív szerkezetek átalakulásával, akkor a mondategységszerű átalakulások nagyobb arányban használják a rematikus tér II.-t, mint a rematikus tér I.-et. A mondategységszerű átalakulások további példáiban vagy az ige volt rematikus, vagy nem volt ige szintű átalakulás. A mondategységek átalakulásának vizsgálata további kutatás tárgya lehet.

A másik nagy csoportot a *passzív* szerkezetek adják a bemeneti oldalról. **13** ilyen szerkezet van. Ennek a csoportnak az az érdekessége, hogy itt olyan GSZ-váltásról beszélünk, amely nem járt együtt ISZ-váltással. A 2. hipotézisem az volt, hogy a passzív szerkezetek fordításakor vagy változni fog az ISZ, vagy a fordító valamilyen módon kompenzál. Van is ilyen módosulás az ISZ terén, mint azt majd a következő fejezetben látni fogjuk, arra azonban nem számítottam, hogy a passzív szerkezeteket a fordítók ilyen nagy arányban ISZ-váltás nélkül alakítják át.

De vessünk egy pillantást itt a kimeneti oldalra is. Három esetben *mediális igét*, öt esetben *aktív igét és betoldást*, egy-egy esetben a *cselekvő rematikus alannyá tételét*, a *Bsk.* módosítását *határozó + SV inverzre*, a többi esetben az ige módosítását használták fel arra, hogy meg tudják tartani a perspektívát. A passzív átalakítása során hat esetben a legrematikusabb elemet az ige előtti rematikus tér I.-be, vagyis fókuszba helyezték a fordítók. Két esetben az ige maga volt rematikus, további két esetben a rematikus tér II.-be került a

FNy-i legrematikusabb elem. Itt fókuszjelölő és balra zárt igemódosító ige, egy esetben pedig rémajelölők biztosították a rematikusságot. Tehát *minden esetben szintaktikai eszközökkel biztosították az ISZ-t*.

A maradék nyolc esetből ötben lexikai restrikció vezetett a szerkezet megváltoztatásához, de ezekben az esetekben a lexikai váltás következményéből adódó elemet a fordítók *a rematikus tér I.-be helyezték*. Egy esetben a feltételes módú szerkezet okozott változást, ezt a fordító egy fókuszelőrejelző használatával oldotta meg. Egy másik esetben a mondatvégi halmozott specifikációkat szimpla felsorolással adta vissza, egy esetben pedig a hiányos mondatot a fordításban kiegészítette és a rematikusságot a rematikus tér I.-ben biztosította.

7.1.3. Az összesített GSZ- és ISZ- változások táblázata

Az együttes GSZ- és ISZ-változásokat a 29. táblázatban összegzem, amelynek felépítése megegyezik a 28. táblázat felépítésével, azzal a különbséggel, hogy a GSZ- és ISZ- változás oszlopában nem be- és kimenet a felosztás, mint a GSZ-változásoknál volt, hanem az első oszlopban azt a fölérendelt csoportmegnevezést adom meg, amellyel az összesítés elvégeztével az egyes változások megnevezhetőek, a másik oszlopban pedig rövidítve összefoglalom a változás lényegét.

Az együttes ISZ- és GSZ- változásokban gyakorlatilag ugyanazok az eszközök vesznek részt, mint a GSZ-változásokban, hiszen itt is átváltási műveletekről van szó, csak hogy itt a GSZ-változások, valamint egyéb lexikai változások annyira erőteljesek, hogy az a KD eloszlás módosulásához vezet.

Ha figyelmünket minden dinamikát hordozó elemre kiterjesztjük, akkor a legtöbb fordított mondat dinamikája így vagy úgy megváltozik. Ha ellenben csak azokra a változásokra összpontosítunk, amelyek a legrematikusabb elemeket érinti, vagyis azokat az elemeket, amelyekért a közlés létrejött, akkor a változások száma jóval kevesebb. Kutatásomban (27. táblázat) 35 ilyen változást találtam. Ezen belül is azonban kevés olyan esetről számolhatok be, ahol teljes ISZ-váltás történt volna, vagyis ahol a legrematikusabb elem teljesen megváltozott volna, s a fordított közlésben nyomát sem leljük. Inkább beszélhetünk rematikus eltolódásról, ahol az egyes legrematikusabb elemek veszítenek tartalmukból vagy dinamikájukból, vagy ellenkezőleg plusz tartalmat vagy plusz dinamikát nyernek. Következzenek a csoportosított együttes GSZ- és ISZ-változások.

29. táblázat
Összesített GSZ- és ISZ- változások

szöv.	me.	GSZ és ISZ változás		példa	példák rematikus kiemeléssel
		változás	változás leírása		
1 → 1a	II. 4	lexikai restrikció	ige változtatása LR beszúrása (VM + ige)	41-41a	and trailed it now <i>from one hand</i> → s a fél kezével <i>maga után</i> húzta
2 → 2a	IV. 9– 10	mondatszint -váltás	rematikus elem átolása, tematizálódás	47-47a	As Dixon watched, a bus passed slowly up the hill into the mild May sunshine → Dixon most egy autóbust látott, amely a májusi verőfényben lassan kapaszkodott fel a hegyre
3 → 3a	III. 5	mondatszint -váltás	igeneves szerk. felemelése önálló me. idő aspektus elvesztése	53,54 – 53,54a	Lurching back until he knelt with his head once more upright → Hátrahőkölt térdepeltében, fölkapta a fejét
	III. 6	betoldás	idő aspektus betoldása a rematikus tér I.-be		he found that (...) → s akkor vette észre, hogy (...)
	III. 9	mondatszint -váltás	tematikus mellékmondatból dinamikus módhatározó	55-55a	at that moment, as he brushed diamonds contemptuously from his lashes, he resolved → abban a szent pillanatban, megvetően lesöpörve pilláiról a gyémántokat eltökélte
	IV. 11	kihagyás	R _{tárgy} → Ø TSp → H	56-56a	This decision however made a hole in him, a vacancy in a vital inner chamber. → Elhatározása azonban űrt hagyott benne, lelke egy létfontosságú, titkos rekeszében
	V. 14	mondatszint -váltás	ige dinamizálása névmás konkretizálása (T betoldás)	52-52a	[holding it under his right arm] → hóna alá csapta <u>az imaszőnyeget</u>
4 → 4a	I.1	mondatszint -váltás és betoldás	módhatározó fókuszba való betoldása	57-57a	In a steamer chair under a manuka tree that grew in the middle of the front grass patch Linda Burnell dreamed the morning away. → Linda Burnell nyugágyban heverészve álmodozta végig a délelőttöt a nagy manukafa alatt, amely a ház előtti pázsit közepén állt.

5 → 5a	I.2	betoldás	új R megjelenése	62-62a	according as you approach it from the Bangor or the coast road → A Bangor vagy a parti út felől közelíti meg, két egymással merőben ellentétes kép tárul az érkező elé
	IV. 6–7	tömörítés	2 me. (1R + 2 LR 2 alany) → 1me. (1R + 1LR 1alany)	63-63a	one drives past at least a mile of machicolated wall before reaching the gates ,; these are towered and turreted and decorated with heraldic animals and a workable portcullis → legalább egy mérföldön lőrésekkel csipkézett fal mellett vezet az út a tornyokkal, bástyákkal, felvonóhíddal és címerállatokkal megerősített kapuig
	XII. 16	<i>passzív</i>	Bsk(rematikus alany) → Msk (rematikus tárgy) rémabomlás R → T + R	64-64a	An encampment of mill-hands was settled in the park → A szövőmunkások részére tábort létesített a parkban
6 → 6a	I.1	eltolódás	rematikus határozó előre mozdítása R _{okhat.} → T _{helyhat.} R _{módhat.} → LR _{módhat.}	78-78a	The interior of St. James's Church in Havenpool Town was slowly darkening under the close clouds of a winter afternoon → A téli délután alacsonyan járó fellegei alatt a havenpooli Szent Jakab-templom szentélye lassan egyre sűrűbb homályba borult.
	III. 6	mondatszint-váltás	új ige beszúrása T _{alany} → R _{alany} R _{névszói áll.} → T	72-72a	For the moment the stillness was so complete → Egy pillanatig oly tökéletes csönd uralkodott a templomban.
	V. 10	<i>passzív</i>	T _{alany} → R _{tárgy} R _{helyh.} → T _{helyh.}	76-76a	the latch was lifted from without → odakintről lenyomták a kilincset
	VI. 14	mondatszint-váltás	R _{helyh.} → T _{igeneves szerk.}		and advanced up the nave → elindulva a szentélyben, ment
	VII. 17	betoldás	+ LR + 3 T	77-77a	which, after so many for the parish, he quite fairly took for himself → melyet az egyházközség <u>szolgálatában elmondott</u> oly sok <u>imádság</u> után <u>most</u> a maga lelki üdvéért menesztett csöndesen az égbe
7 → 7a	II. 3	<i>passzív</i>	R _{cselekvő} → T _{alany}	83-83a	Edged rather than washed by the river Ganges → A Gangesz inkább szegélyezi, mintsem mossa
	V. 15	szemszögváltás	rémabomlás R _{helyh.} → R _{alany} + T _{háttér}	81-81a	but two hundred years ago it lay on the road between Upper India, then imperial and the sea → de kétszáz évvel ezelőtt itt húzódott az országút az akkori felső-indiai császárság és a tenger között

	VI. 18	mondategységek kötődésének kényszerű értelmezése	82-82a	1. ← példa
	X. 27	<i>passzív</i> T _{alany} → R _{alany} R _{állítmány} → R _{alany}	84-84a	people are drowned and left rotting → emberek fulladnak <u>vízbe</u> , s <u>ott</u> rohad a hullájuk
8 → 8a	I. 1	betoldás rémabomlás R _{módhat.} → köv. me. T	87-87a	The Nellie, a cruising yawl, swung to her anchor without a flutter of the sails → Nellie, a parti bárka <u>egyed</u> penderült horgonya körül
	I. 2	eltolódás névszói R → iegei R I.1 R _{módhat.} → T _{módhat.}	87-87a	and was at rest → és meg sem libbentve vitorláit, elpihent a vizen
	II. 4	eltolódás T _{alany} → R _{alany}	88-88a	the wind was nearly calm → szélcsend volt
	II. 5	betoldás összetett igeneves szerkezet → 2 me. FK betoldása	88-88a	and being bound down the river the only thing for it was to come to and wait for the turn of the tide a kifelé tartó bárka nem tehetett egyebet, mint hogy várt, mikor fordul meg az áramlat
	IV. 7	<i>passzív</i> LR _{módhat} → R _{módhat} Ö _{ige} → R _{ige} mediális ige – VM a fókuszban	90-90a	In the offing the sea and the sky were welded together without a joint → A nyílt tengeren a víz és az ég minden átmenet nélkül összeolvadt
	IV. 8	R elemek tematizálása R _{módhat} → T _{alany} R=VM _{Inf.}	91-91a	and in the luminous space the tanned sails of the barges driftin up with the tide seemed to stand still in red clusters of canvas sharply peaked with gleams of varnished sprits → és a csillogó térségben az árral úszó bárkák rótszínű vitorlái: az élesen kidudorodó vörös vászonnyalábok és a ragyogó, fényezett pányvafák szinte állni látszottak
9 → 9a	I. 2	mondatszint-váltás	92-92a	but was too drunk to remember to shut the pop-holes → de már <i>olyan</i> részeg volt, hogy a szellőzőlyukakat <i>nem jutott eszébe</i> elzárni
	III. 8	eltolódás	98-98a	as soon as the light in the bedroom went out – mihelyt a hálósobában kialudt a fény
10 → 10a	III. 4	kihagyás Bsk. (III. típus) és ige → Ø R _{alany} → T _{alany} igeneves szerk. → főmondat	103-103a	On the other side of Bond Street, in the windows of the High School sat the young Negresses in dark blue gym smocks engaged on the interminable task of trying to wave their wirespring hair. → A Bond Street túlsó oldalán, a gimnázium ablakában egyenruhás fiatal néger lányok göndör dróthálójuk kiegyenesítésének reménytelen feladatával vesződtek.

	IV. 5	mondatszint-váltás	LR → fókuszter I.	102-102a	Wilson stroked his very young moustache and <i>dreamed</i> , →
					Wilson <i>elábrándozva</i> tépdeste serkenő bajszát
	IV. 6	mondatszint-váltás.	felemelés főmondati szintre		waiting for his gin-and-bitters
					és gines gyomorkeserűjére várt
	V.7	mondatszint-váltás	felemelés főmondati szintre (összevonás) új LR	99-99a	Sitting there, facing Bond Street → Szemben ült a Bond Streettel
	VIII. 13	fókuszváltás	R _{helyhat.} → T _{helyhat.} T _{alany} → R _{alany}	104-104a	Below him the black clerks moved churchward → Odalent néger hivatalnokok igyekeztek a templomba
	IX. 17	eltolódás	R _{hat.} → T _{alany} új ige + FN beszúrás	105-105a	this was not the hour of the day for white men → fehér emberek nemigen tűntek föl ebben az órában vagy akár ezen a napon

7.1.4. Az összesített GSZ- és ISZ- változások táblázatának értékelése

A GSZ- és ISZ-változások összesítéséből négy relatíve nagyobb csoportot tudtam elkülöníteni, amelyeknek több mint három tagjuk van, és öt olyan kisebbet tudtam létrehozni, amelyeknek lényegében egy-egy elemük van.

A legnagyobb csoport a *mondatszintváltás*, amely a GSZ-változásokhoz hasonlóan az igeneves szerkezetek mondategységgé alakulására utal, azzal a különbséggel, hogy itt *a mondategység szintje is megváltozott*, s lényegében ez okozta az ehhez tartozó elemek KD-jának megváltozását.

Amikor az igeneves szerkezetből mellékmondat lesz, azaz a főmondathoz képest alárendelt szerepbe kerül, akkor mondaegységként nem változik a dinamikája. Amennyiben főmondati szintre emelkedik, úgy a főmondattal egyenrangú pozícióba kerül, s elemeinek dinamikája külön-külön érvényesül, s ezáltal az egész mondat dinamikája változik. Ezek azok az esetek, amelyekben a mondategységgé válás olyan érzetet kelt, hogy a perspektíva feldarabolódott.

A következő két nagyobb csoportot a *passzív kiindulási szerkezet*, valamint a *betoldás* határozza meg. Lényegében fele akkora arányban, mint a csupán GSZ-váltás esetében, de mégis 6 példa erejéig találtam olyan módosulásokat, ahol a passzív szerkezetet a fordító nem kompenzálta a CNY-i szövegben, vagy nem teljesen kompenzálta, s ez az ISZ módosulásához vezetett. A 2. hipotézis megerősítése ez is, csupán fordított arányban. Úgy összegezhethetjük, hogy amikor a fordítók angol–magyar irányban, expresszív szövegben passzív szerkezetet fordítanak, kétszer annyi esetben kompenzálják sikeresen azt más grammatikai és lexikai átváltással, mint ahány esetben módosítaniuk kell a perspektíván e szerkezetek kényszerítő ereje miatt.

A *betoldáson*, amely csoportnak szintén 6 eleme van, rematikus betoldásokat vagy a fókuszterbe való betoldásokat kell érteni, amelynek következtében a perspektíva már nem ugyanarra vagy tartalmilag csak részben ugyanarra az elemre mutat.

Végezetül egy kisebb csoport, amely 4 taggal rendelkezik, az *eltolódás* nevet kapta, mert úgy láttam, hogy ezekben az esetekben egy adott elem linearitásában beálló változás okozta a változást az ISZ-ben, pl. egy elem a mondat végi LR szerepből mondatkezdő T szerepbe mozdult, vagy fordítva. A kisebb, egytagú csoportok folyamatai is általában a legrematikusabb elemre vonatkoztak: *kihagyás, tömörítés, szemszögváltás, R elemek tematizálása, fókuszváltás*.

A következő fejezetben a perspektívák típusa szerint fogom megvizsgálni a korpuszt.

7.2. Az Msk. és a Bsk. változásai

A hetedik fejezet második részében a minősítő és a bemutató skála változásait összegzem. Az összehasonlított skálák számát, mivel itt is volt több skálára tagolódás és egy skálává történő összeolvadás is, a kiindulási skálák számával vetem egybe. A fordítók által kihagyott skálákat nem számítom. A FNy-i szövegből kiindulva 181 skálát vizsgáltam, ebből 156 Msk., 20 Bsk. és 5 Ksk. volt.

A kombinált skálák, 4. hipotézisemmel részben ellentétben, csak egy alkalommal alakultak bemutató és minősítő skálává. Két esetben bemutató és két esetben minősítő skálává változtak. A bemutató skála részüket két esetben megtartó mondategységet a 28. táblázat 1/IV. 9-es és 2/ III. 6-os példái mutatják, Msk.-vá alakulásuk egyik esetét pedig a 29. táblázat 2/ IV. 9–10-es példája szemlélteti. Több Ksk.-példára volna szükség ahhoz, hogy szabályszerűségeket tudjunk megállapítani e skálák felbomlása kapcsán.

A tisztán bemutató skálák 17 esetben megmaradtak, vagyis a fordításban is Bsk. lett belőlük, 3 esetben viszont minősítő skálává alakultak. A 157 minősítő skála lényegében minősítő skála maradt, de 7 esetben Bsk.-vá változtak. Három esetben pedig az is előfordult, hogy a minősítő skála kettébomlott BSk.-ra és Msk.-ra.

Ez azt jelenti, hogy a vizsgált FNy-i mondategységek esetében, amikor az alany rematikus volt, akkor a fordításban 3 kivétellel rematikus is maradt. Ezt a három kivételt megtalálhatjuk a 28. táblázatban, a 2/VI. 14-es példában, valamint a 29. táblázatban az 5/XII. 16 és a 10/III. 4-es példáknál.

Amennyiben viszont más mondatrész volt rematikus, a fordítók 7, ill. 3 esetben ezekből a mondategységekből valamilyen módon az alanyt rematizálták, vagy másik mondatrészt alakítottak alannya és azt rematizálták. Ezek közül érdemes megemlíteni a 28. táblázat 1/V. 10-es, valamint a 6/IV. 8-as példáját, ugyanis itt a passzív mondatokban a rematikusság eléréséért a mondategység végére vitt *by + cselekvő* szerkezet került a fordításban ige előtti fókuszba, ill. azonosító fókuszba. Ez azért érdekes, mert amikor a passzív szerkezet lényegében arra szolgál, hogy a rematikus cselekvő/alanyt az angol mondat vagy mondategység végére vihesse, akkor a magyar fordított szerkezet szabályszerűen a rematizálást az ige előtti rematikus tér I.-ben végzi el. Ezek a példák tehát az Msk. → Bsk. irányú változáshoz tartoznak.

A továbbiakban a nagyobb szabályosságot mutató, az FNy-ben már bemutató skálaként azonosított mondategységek változásait tekintem át. Ugyanis a bemutató skála lényege, ahogy azt a 3.2.3.1. fejezetben kifejtettem, hogy a rematikus alanyt mint egy adott szituáció egy elemét kiemelje, bemutassa. A 30. táblázatban összesítem az általam vizsgált szövegek bemutató skáláit, amelyben látható az is, hogy a fordításban miképp őrződött meg az alany rematikussága.

30. táblázat
A Bsk. változásai

me. száma	típus	FNy-i me.	CNy-i me.
1/VI. 15	Bsk III. → Bsk II.	it sounded like, and might even be Barkley, the Professor of Music	Feltehetően Barclay, a zene professzora énekel
3/III. 7	Bsk III. → Bsk III.	beyond which was College Road and the town cemetery	a mögött volt a kollégiumi út és a városi temető
3/II. 2	Bsk II. → Bsk II.	Three drops of blood plopped out of his nostril	Három csepp vér hullott ki a bal orrlyukából
4/III. 5	Bsk II. → Bsk II.	and now and again a tiny yellowish flower dropped on her	néha-néha egy apró sárga virág hullott le rája
5/V.	Bsk III. → Bsk III.	Beyond them at the end of the avenue stands the Castle, a model of medieval impregnability.	A kapun túl, a felhajtó végében áll a kastély, a testet öltött középkori bevehetetlenség.
6/III. 7	Bsk II. → Bsk III.	the surging of the sea could be heard out of the harbour bar	a kikötőgáton túlról behallatszott a tenger háborgása
6/V. 11	Bsk II. → Bsk II.	the dark figure of a man in a sailor's garb appeared against the light	egy tengerészöltözetet viselő férfi sötét alakja jelent meg a kapunyitás fényében
7/III. 5	Bsk I. → Bsk III.	There are no bathing-steps on the river front	A rakparton nincsenek fürdőlépcsők
7/III. 7	Bsk I. → Bsk II.	indeed there is no river front	sőt rakpart sincs
7/III. 7	Bsk II. → Bsk II.	and bazars shut out the wide and shifting panorama of the stream	bazárok takarják el a folyam nyílt és változatos látképét
7/IV. 11	Bsk II. → Bsk III.	and though a few fine houses exist	s bár akad néhány szép ház is
7/VII. 19	Bsk I. → Bsk III.	There is no painting and scarcely any carving in the bazaars	A bazárok falán nincs festés, és faragás is alig.
7/X. 26	Bsk II. → Bsk II.	houses do fall	házak dőlnek össze
9/III. 9	Bsk I. → Bsk II.	there was a stirring and a fluttering all through the farm buildings	a tanya gazdasági épületében heves mocorgás és fészkelődés támadt
9/IV. 10	Bsk II. → Bsk II.	Word had gone round during the day	Napközben ugyanis híre ment
10/II. 2	Bsk III. → Bsk II.	It was Sunday	Vasárnap volt
10/XI. 23	Bsk II. → Bsk II.	a vulture alighted	keselyű ereszkedett le rá

Az angolban, a Bsk. II. típusa elsősorban szemantikailag jelölődik az SVO szórenden. A 17 Bsk. mondat egység közül 9 volt II. típusú, 4 III. típusú és 4 I. típusú az FNy-ben. Ezekben az esetekben a fordítók a skálát *alany + ige + VM* vagy *határozó + SV inverz* szintaktikai szerkezettel adták vissza. A változások kombinációi a következők:

31. táblázat
Bsk → Bsk átváltások kombinációi

Bsk-váltás FNy → CNy	átváltások száma
Bsk II. → Bsk II.	7
Bsk II. → Bsk III.	2
Bsk III. → Bsk II.	2
Bsk III. → Bsk III.	2
Bsk I. → Bsk II.	2
Bsk I. → Bsk III.	2

A táblázatból jól látszik, hogy a FNy-i Bsk. II. típust a fordítók többségében a CNy-i II. típussal, vagyis az *alany + ige + VM* vagy *alany + ige* szerkezettel adták vissza, sőt az I. és a III: típust is két-két esetben azzal helyettesítették. De működik a fordításokban III. típus is, két-két esetben II. és I. típust adták vele vissza.

A harmadik hipotézisem az volt, hogy a II. típusú Bsk.-t a fordítók rendre szintaktikailag fogják visszaadni, mégpedig azonosító fókusszal, s ez részben be is igazolódott. Tovább árnyalódott a kép azáltal, hogy az angol BSk. egy szemantikai és két szintaktikai/szórendi struktúráját a magyar fordítások alapján két szintaktikai struktúrával az *alany + ige (+ VM)*, ill. a *határozó + SV inverz* szerkezettel adják vissza. A szerkezetek között pedig van átjárás.

7.3. A mondat egységek lejtésének változásai

A mondat egységek lejtése szoros összefüggésben áll a legrematikusabb elemek elhelyezkedésével. Az angol mondat egységekben az LR a legtöbb esetben az ige után helyezkedik el, kivételt képez a fentebb látott bemutató skálák II. típusa. Amiért az angol mondat egység nem mindig csupán emelkedő, az azért van, mert egyes esetekben zárhatja a mondat egységet tematikus elem, amely a mondat lejtését leviszi. Mindenesetre az általam vizsgált angol mondat egységek tendenciózan emelkedők. Ha az ige és a réma elhelyezkedését vizsgáljuk, akkor a 182 angol mondat egységből 167 esetben az ige után állt a legrematikusabb elem.

Ha a vizsgált magyar mondat egységeket nézzük, akkor sokkal változatosabb képet kapunk. Amennyiben például a legrematikusabb elem a remaikus tér I.-ben van a magyar mondat egységben, úgy az egyenletesen emelkedő lejtés megtörik. Elemzéseim ISZ-t, valamint az FNy-i és CNy-i mondat egység lejtéseit vizsgáló oszlopai között párhuzam van a magyar mondat egységek esetében is. Egy DT-Ö-LR FNy-i sorrend a CNy-ben gyakran DT-LR-Ö sorrendként jelentkezik, vagyis lejtés szempontjából a FNy-i oldalon *emelkedő*, a CNy-i oldalon *emelkedő-ereszkedő* lejtést figyelhetünk meg. Amikor az elemek sorrendje a CNy-ben is DT-Ö-LR, következtetni tudunk arra, hogy a magyar mondat egységben az ige balra zárt, tehát valamilyen igemódosító áll előtte, vagy egyszerűen névszói állítmányt tartalmaz, amely megengedi ezt a sorrendet tükrözni. Ilyenkor a lejtés mindkét oldalon egyenletesen emelkedő.

A magyar mondat egységnél a fókusz tehát kicsúcsosodást jelez a lejtésben, amely amennyiben a tematikus elemek mozognak a fordításban, annak megfelelően fog előre vagy hátra mozdulni. A fókuszban lévő legrematikusabb elem mozgását neveztem *hurokcsúszásnak*. A hurokcsúszásnak megfelelően, amennyiben az balra mozdul, úgy a CNy-i magyar mondat egység emelkedése hirtelen történik, amennyiben egészen a mondat egység elejéig csúszik, úgy a mondat egység magasról indít, s általában egyenletes lejtésbe kezd. Amennyiben a hurok jobbra csúszik, úgy a tematikus elemek felsorakoznak az mondat egység elején, s a hirtelen emelkedés őket követve következik be.

Ha közelebbről megnézzük, hogy hányszor rematizált a magyar ige balra, ill. jobbra, akkor abból tudunk következtetni arra, hogy az emelkedése, ill. a lejtése mennyire hirtelen következett be. A magyar mondat egységek balra és jobbra rematizálásának aránya: 107/87, ami megközelítőleg 5/4-es arányt jelent. Tehát ilyen arányban használja ki az általam vizsgált mondat egységekben a magyar ige a balra rematizálás lehetőségét. Ez igazolni tűnik az 5. hipotézisemet, miszerint *a minősítő skála rematikus eleme vagy elemei elsősorban a rematikus tér I.-ben, másodsorban a rematikus tér II.-ben rögzülnek*.

A mondat egységek lejtésének további összehasonlításából további tendenciózus eredményeket lehet kinyerni.

7.4. A dinamikus szemantikai láncok vizsgálatának konklúziója

Ebben az alfejezetben egyfelől a dinamikus szemantikai láncok elemeinek számszerű alakulását fogom összegezni, s összekötöm ezeket a változásokat a GSZ- valamint a GSZ- és ISZ- változások 28. és 29. táblázata által összefoglalt módosulásokkal. Másfelől összefoglalom, hogy a dinamikus szemantikai láncok értelmezése és értékelése miképp ad információt a FNy-i és a CNy-i szöveg ábrázolástechnikájáról.

7.4.1. A DSZL elemek számszerű változásai

A dinamikus szemantikai láncok tematikus, összekötő és rematikus elemeinek számszerű változása is adhat benyomást arról, hogy a szövegben van-e a dinamikus elemek között eltolódás a fordításban, s ha igen, milyen jellegűek azok. A 32. táblázat a tíz vizsgált szövegpár *tematikus*, *összekötő* és *rematikus* elemeinek számait összesíti. A növekedést vastagítással, a csökkenést kurziválással jeleztem.

32. táblázat
A DSZL elemeinek megoszlása FNy → CNy

szöv.	FNy-i szöveg			CNy-i szöveg		
	ÁT és DT ESZ	Ö (ige) ESZ	R és LR ESZ	ÁT és DT ESZ	Ö (ige) ESZ	R és LR ESZ
1 → 1a	11	10	13	9	10	15
2 → 2a	18	15	19	18	15	<i>17</i>
3 → 3a	27	13	23	22	19	<i>21</i>
4 → 4a	25	17	19	<i>15</i>	<i>15</i>	21
5 → 5a	30	19	26	30	<i>18</i>	28
6 → 6a	25	19	25	29	19	25
7 → 7a	35	28	37	41	<i>24</i>	39
8 → 8a	14	11	20	17	11	<i>14</i>
9 → 9a	27	17	25	<i>21</i>	21	22
10 → 10a	33	21	31	35	26	31

Az ISZ-, s tulajdonképpen a legrematikusabb elemek dinamikájának megtartásáról szól, hogy a rematikus elemek száma csak négy esetben növekszik, de nem több mint két elemmel, három esetben pedig csökken, de nem több mint két elemmel. A kirívó eset a 8. szöveg, ahol a rematikus elemek száma 6-tal csökkent. Tudjuk, ez volt Conrad *A sötétség mélyén* című regényének első bekezdése, itt több elem tematizálódott, és több betoldás is volt, ami ezeket a változásokat okozta. Itt a rematikus elemek számának csökkenése együtt jár a tematikus elemek számának növekedésével, amely a folyamatot mutatja.

A tematizálódás következménye a tematikus elemek számának növekedése. Három elemmel több van a 8. és a 10. szövegpár, valamint négy és öt elemmel van több a 6. és a 7.

szövegpár tematikus elemei terében. Ez a növekedés érdekes, ha meggondoljuk, hogy a tematikus névmások a magyar mondategységekben általában implicite vannak jelen. Tehát a konstans vagy néhány elemmel csökkenő tematikus réteg nem lenne meglepő. Ettől függetlenül jelentősen csökken a tematikus elemek száma a 3. és a 9. szövegben, viszont ezeknél a szövegpároknál ezzel párhuzamosan nő az összekötő elemek száma is, ami arra utal, hogy itt új mondategységek keletkeztek. Ha megfigyeljük, ebben a két esetben ez együtt jár a rematikus elemek számának csökkenésével is. Ez akkor lehetséges, ha ezekben a szövegpárokból a fordítás során réma- és témabomlás is végbement, valamint a mondategységek főmondati szintre emelkedtek. Ha megnézzük a 28. és 29. táblázat idevonatkozó részét, akkor ezekre találunk is példát. A 4. szövegben – ez volt a Mansfield–Szöllősy *Az öbölben* című szövegpár – a tematikus elemek száma tízzel csökkent. Ha megnézzük a 14. táblázatot, akkor ennek az oka egyértelműen a névmások hiánya a CNY-i szövegben, a csökkenő összekötő, valamint a növekvő rematikus elemek száma pedig azt mutatja, hogy néhány ige rematizálódott és átkerült a rematikus rétegbe. Ebben a tekintetben hasonló a helyzet az 5. szövegben is a rematizálódott Ö elemek növelik az R elemek számát. Az 5. szövegnél azonban a tematikus elemek száma konstans.

Az egész táblázat legkirívóbb esete mégis a 7. szöveg – Forster–Göncz *Út Indiába* című regényéről van szó. A szövegpár pedig azért tűnik ki, mert a vizsgált bekezdésben a tematikus és a rematikus elemek száma is nő, az összekötő elemek, vagyis az igék száma viszont csökken. Ha megnézzük a 20. táblázatot, akkor ennek okát láthatjuk abban, hogy a fordító nemcsak a tematikus rétegben, de a rematikus rétegben is beszúrással élt; volt olyan ige amely rematizálódott. A 29. táblázat pedig megmutatja, hogy a $R \rightarrow T$ és $T \rightarrow R$ váltás gyakran alany állítmány váltással, valamint rémabomlással is együtt járt.

A 32. táblázat adatai összekötik az elemzések végén végzett DSZL- analízist a 27. és 29. táblázat GSZ- valamint GSZ- és ISZ- változásainak összesítő táblázataival. A szövegek tematikus, összekötő és rematikus elemeit érintő számszerű változásainak okait ezekben a táblázatokban megtaláljuk. Nehéz azonban ennyi mondategység vizsgálata kapcsán egyértelműen kijelenteni, hogy milyen irányú számszerű változás történik inkább a fordítás során, vagyis nem tudjuk azt mondani, hogy az angol–magyar expresszív szövegek fordítása során a tematikus elemek száma egyértelműen több lesz, vagy azt, hogy a rematikusaké egyértelműen kevesebb. E rövid szakaszok vizsgálata azt sugallja, hogy ez szöveg- és fordítófüggő. Amennyiben a fordítások tematikus és rematikus rétegeinek számszerű változásáról általánosabb érvényű kijelentést szeretnénk tenni, akkor ehhez nagyobb, jelentősen több mondategységből álló vizsgálatokra volna szükség.

7.4.2. A dinamikus szemantikai lánc és az ábrázolás technikája

Elemzéseim során nem csupán az egyes mondategységek elemeinek KD-ját dolgoztam ki, hanem minden egyes szöveg és fordításának tematikus, összekötő és rematikus elemeit is összekötöttem, figyelve ezzel a szöveg kohéziójában játszott szerepüket. Míg a tematikus elemek láncja a háttérelemeket, a visszautalásokat vagy éppen a cselekvőket egyesítette, addig a rematikus lánc azokat a legfontosabb információkat kapcsolta egybe, amiért az egyes mondategységek, mondatok létrejöttek: a megjelenő személyeket, tárgyakat, a cselekvés végkifejletét. Ezek a rematikus láncok tartalmuk szerint is kiadnak egy logikai sort, amelyet a szituáció konkrét cselekménye alapján vagy átvitt értelemben, de fel lehet fejteni, és a cselekménnyel vagy a regény tartalmával párhuzamba lehet állítani. A szerzői szándéktól függően a regények első bekezdéseiben a rematikus láncok más és más mintázatot adtak azáltal, hogy a rematikus és legrematikusabb elemeit összekötöttem. A FNy-i és CNy-i szövegek tematikus és rematikus láncainak összehasonlítása már az első szinten is figyelemre méltó, azaz már az is érdekes, hogy ugyanazok az elemek kerültek-e kiemelésre a CNy-i szövegben, amelyek a forrásnyelvben a legfontosabb információknak bizonyultak. Amikor az egyes mondatok ISZ-ei egyeztek, akkor általában a két összehasonlított rematikus lánc is egyezett, s jó esély volt arra, hogy ugyanazt a logikai vagy átvitt értelmű elemsort a CNy-ben is meg lehetett találni.

Most összefoglalóan mindegyik szöveg dinamikus láncainak vizsgálatát röviden egy-egy mondattal jellemzem, és párhuzamba állítom a fordításukkal is. A szövegpárokra a szerzőjükkel fordítójukkal és a magyar címükkel utalok.

Az első szöveg Golding–Déry *Legyek Ura* című regényéből volt való. Az első bekezdés intenzitását a fordító megtartotta, sőt betoldott rematikus lexikai elemekkel fokozta is azt. Az átvitt értelmű motívumot, amely a regény tartalmára utalt, szintén fel lehetett állítani mindkét szövegben.

A második szöveg Amis–Komlós *Szerencsés flótás* című regényének egy kontextustól független bekezdése volt. Itt egy rematikus ige, valamint két Bsk. elvesztése okozott a fordításban némi „kontúrvesztést”.

A harmadik szöveg Rushdie–Falvay *Az éjjél gyermekei* című regényének első bekezdése volt. A mondategységek megnövekedett száma látható volt az Ö elemek számának felszaporodásán. A rematikus elemek láncja mind a FNy-i, mind a CNy-i szövegben egy külső tájleírásból egy belső lelki folyamatba vezet át. Mindkét szöveg rematikus láncának végpontja a bekezdés végső legrematikusabb eleme: *a tiszta tekintet*.

A negyedik szöveg Mansfield–Szöllősy *Az öbölben* című novellájának egy kontextustól független bekezdése volt. Tematikus és rematikus eltolódás volt megfigyelhető a láncokban. A FNy-i szöveg csak többedik elemként hozza a főszereplő személyét, a fordítás vele nyit. Az egész jelenet szempontjából a FNy-i szöveg kívülről közelít, a CNy-i szöveg közelről távolodik. A tematikus lánc lerövidül, a rematikus lánc a manukavirág életciklusát írja le, miközben az emberi élet allegóriája is egyben. A fordítás és az eredeti rematikus lánc ugyanabban a csúcspontban végződik.

Az ötödik szöveg Waugh–Kéri *Jámbor pálya* című regényének két, kontextustól független bekezdése volt, a tematikus és rematikus láncok elemei párhuzamosan haladnak. Nincs meglepetés, az eredeti és a fordítás is ugyanahhoz a csúcsponthoz ér, ez: Llanabba Castle.

A hatodik szöveg Hardy–Vajda *Az asszonyért* című novellájának első bekezdése volt. A generalizálásoknak köszönhetően jelentősen felszaporodik a tematikus lánc elemeinek száma. A betoldott rematikus elemek pedig azt érik el, hogy a jelenetben pap személyére vonatkozó rematikus lánc bővül, s egy fontosságúvá emelkedik az eredetiben nagyobb hangsúlyt, több rematikus elemet kapó, a templomban megjelenő tengerésszel.

A hetedik szöveg Forster–Göncz *Út Indiába* című regényének első bekezdése volt. A FNy-i és a CNy-i rematikus lánc elemei párhuzamosan haladnak egymás mellett, megőrizve ezzel a kommunikációs célt. Ezzel párhuzamosan azonban megfigyelhető volt, hogy a tematikus réteg megerősödött, több tematikus elem ismétlődött, a fordító ezáltal biztosította az ISZ-t s végeredményben a rematikus lánci párhuzamosságát.

A nyolcadik szöveg Conrad–Vámosi *A sötétség mélyén* című kisregényének első bekezdése volt. A FNy-i szöveg líraiságával némileg szikárabb, jól tagolt, szókincsében visszafogottabb fordítás áll szemben. A tematikus lánc elemeinek száma megnövekedett, ez egyes rematikus elemek tematizálásának, valamint további betoldásoknak köszönhető. Ezzel párhuzamosan a rematikus elemek száma csökkent. A vízre, hajóra vonatkozó elemek láncai a fordításban kevésbé változatosak és repetitívebbek. A feszült kietlenség ábrázolása a FNy-i rematikus láncban részletesebb, de a rematikus lánc elemei párhuzamban haladnak.

A kilencedik szöveg Orwell–Sziójyártó *Állatfarm* című regényének első bekezdése volt. A tematikus elemek számának eltérése a fordításban inkább nyelvtani eredetű. Nagyon csekély eltolódás figyelhető meg a rematikus láncban. Nincs számottevő változás: a FNy és a CNy együtt mozog.

A tizedik szöveg Greene–Ungváry *A kezdet és a vég* című regényének első bekezdése volt. A tematikus és a rematikus láncok között tapasztalhatóak eltolódások, de ezek nem olyan jelentősek, hogy a tematikus vagy a rematikus lánc mintázatát befolyásolnák. Ez annak is köszönhető, hogy az ábrázolt jelenet nem egy statikus kép, hanem több képkockából áll össze, s

így tulajdonképpen rövid láncok állnak egymás mellett, egy-egy hosszú helyett. A rematikus lánc mindkét szövegben egy bemutató skálára fut ki, melynek rematikus alanya az *egy keselyű*, amelynek az első szöveghez hasonlóan szimbolikus jelentőséget tulajdonítok.

A dinamikus szemantikai láncok bizonyítják, hogy az egyes mondatok perspektívája, információs szerkezete, valamint a legrematikusabb eleme, amelyért a közlés létrejött, fontos szerepet játszanak szövegszinten, az adott esemény vagy jelenet ábrázolásában. Amennyiben a lánc lényegét tekintve megmarad a fordításban, úgy azonos vagy legalábbis nagyon hasonló ábrázolásról beszélhetünk. A dinamikus láncok összehasonlításai igazolták első hipotézisem második felét, miszerint a fordítók igyekeznek megtartani az információ átadásának mikéntjét, amely a stílus része, mivel hozzáférhetővé akarják tenni azt a CNY-i olvasók számára.

Összefoglalóan elmondható, hogy a dinamikus szemantikai láncok analízise nagyon hasznos vizsgálati módszer, amennyiben a szöveg belső világához akarunk közelebb kerülni. A dinamikus láncok kidolgozása egyrészt közelebb visz a szerző ábrázolástechnikájához, másrészt segít egybevetni ezt a fordítás ábrázolástechnikájával. Nagyon hasznos e tekintetben a bemutató skála elkülönítése, hiszen az általam kiválasztott leíró bekezdésekben egy-egy szereplő megjelenése, a háttérből való kiemelése fontos stíluselem. Firbas elemzési módszerének használatával véleményem szerint közelebb lehet jutni egy adott szöveg üzenetének pontosabb megfejtéséhez. Az expresszív szövegek fordításának analízisében pedig ennek nagy hasznát látom.

7.5. Válaszok a kutatási kérdésekre

Az első fejezetben öt kutatási kérdést tettem fel, amelyeket most az eredmények összesítésének elvégzése után egyenként megválaszolok.

Az első kérdés arra vonatkozott, hogy igazolható-e a mondatperspektíva megtartása a fordításban, ugyanazokat az elemeket tartja-e a fordító „elő-”, ill. „háttérben”, mint a szerző, vagy változtat ezen. Lényegében van-e eltolódás a perspektívában?

Az általam vizsgált expresszív angol–magyar fordításokban a fordítók 80%-ban megtartották a perspektívát úgy, hogy a legrematikusabb elemeket megtartották, 20%-ban pedig változtattak a perspektíván, de a változások esetében is főleg eltolódásról beszélhetünk, vagyis a legrematikusabb elemből kevésbé dinamikus réma lett, vagy részben rematikus, részben tematikus elemmé változott. Az ISZ-változásokat a tíz szövegpárban a 29. táblázat szemlélteti.

A második kérdés arra vonatkozott, hogy a fordító milyen eszközökkel biztosítja a perspektívát.

Amikor a fordító nem változtat sem az információs, sem a grammatikai szerkezeten, akkor úgy gondolom, hogy a perspektíva megtartása lényegében automatikus. A szórend megváltoztatása önmagában nem jelenti a perspektíva megváltoztatását, hiszen amint egy elem a magyar ige rematikus tér I. pozíciójába kerül, óhatatlanul megváltozik a szórend az angol mondatvégi rémához képest. Ha a legrematikusabb elem „előtérben” tartásához grammatikai átváltási műveletre van szükség, akkor beszélhetünk olyan eszközökről, amelyek segítségével a fordító megtartotta a perspektívát. A megtartás eszközeit részletesen a 28. táblázat összegzi.

A harmadik kérdés arra vonatkozott, hogy milyen következményekkel jár a perspektíva megváltoztatása, ill. eltolása. Az általam vizsgált korpusz alapján elmondható, s erre különösen a dinamikus szemantikai láncok analízise hozott eredményeket (l. 7.4. alfejezet), hogy a perspektíva elmozdulásának különböző következményei lehetnek, s e következmények oka a mondatperspektíva eltolódásaiban keresendő. Az eltolódás következményei elsősorban az ábrázolás módjában és technikájában nyilvánulnak meg.

A negyedik kérdés a perspektívák és szintaktikai szerkezetük viszonyára kérdezett rá, vagyis arra, hogy a minősítő és bemutató skálák megfeleltethetők-e bizonyos szintaktikai szerkezeteknek a magyarban. E kérdés abból az előzetes megfigyelésből nőtt ki, hogy a szemantikailag kódolt rematikus alany a magyarban szintaktikailag realizálódik. – A minősítő skálával kapcsolatban további vizsgálatokra volna szükség ahhoz, hogy meg lehessen állapítani olyan szabályszerűségeket, amelyek eldöntik az egyes elemek elhelyezkedését. Ebben a kis korpuszban az eredmények még nagyon szerteágazóak. A bemutató skálával kapcsolatban azonban világos és egyértelmű választ kaptam. A bemutató skála szintaktikailag realizálódik a magyarban, vagyis a rematikus alanyt a magyar fordítások két konkrét szintaktikai szerkezettel adják vissza. A részletesebb választ erre a kérdésre a 7.1. alfejezetben fejtettem ki.

Az ötödik kérdés arra vonatkozott, hogy hol helyezik el a fordítók a rematikus elemeket. Megfigyeléseim szerint a legrematikusabb elemek 5 : 4 arányban a rematikus tér I., ill. a rematikus tér II.-ben, vagyis az ige előtt és az ige után kapnak helyet. Ha a rematikus elemekre kérdezzük összességében, akkor azok elsősorban az ige körül helyezkednek el. A rémabomlás eredménye gyakran az, hogy a rematikus elemek az ige mint összekötő elem elé és után kerülnek. Ezt mindig befolyásolja a fókusz. Igeköötős ígék esetében az igekötő mint igemódosító általában (van ellenpélda is, amikor egy módhatározó megelőzi az igekötős ígét, s dinamikájában erősebb nála) lezárja a rematikus I. teret, s a rematikus elemek az ige után kerülnek. Van, hogy ezt fókusz-előrejelző segítségével éri el a fordító, erre láthattunk példát a 28. táblázatban. A fókusz-előrejelzők egyik része semlegesíti a rematikus tér I.-et (pl. 5 → 5a / XII. 17) másik része ezzel egyidejűleg előreemutat a rematikus tér II.-be (pl. 4 → 4a / V. 10–11; 10 → 10a / VI. 10). Más a helyzet, ha az igemódosító névszó, ilyenkor az igemódosító rematikus tér I.-ben általában

rematizálódik. Erre láthattunk példát a 28. táblázat $10 \rightarrow 10a$ / VII. 12; $2 \rightarrow 2a$ / III. 8, valamint a 29. táblázat $8 \rightarrow 8a$ / IV. 8 mondategységeiben.

A rematikus alanyra vonatkozó válaszokra még egyszer nem térek ki, ezt az előző kérdés megválaszolásánál tisztáztam.

8. Összefoglalás

Dolgozatom felépítését tekintve két nagy és egy kisebb egységből épül fel. Az első egységbe tartozik az 1 – 5. fejezetig tartó rész, amely a kutatás elméleti háttérét és módszertanát volt hivatott tisztázni. A második nagy részhez tartozik a 10 alfejezetből álló analízis, amely 10 szövegpár mondat- és szövegszintű elemzését tartalmazta. A harmadik és egyben záró rész a hetedik fejezet, amely a kutatás eredményeit összegezte.

Az első nagy rész, a kutatás szempontjából releváns elméleti háttér kifejtése három szálon fut. Az egyik a funkcionális mondatperspektíva prágai iskolájának elméleti vonala, amely Henri Weiltől (1878) indul, és többek között Hermann Paulon (1968) és Vilém Mathesiuson (1975) át vezet egészen Jan Firbasig (1992). Erről számolt be a 2. fejezet.

A másik szál a fordítástudomány FMP-vel foglalkozó területe, amely a prágai iskola elméleti háttérétől nem független. Firbas (1995, 1999) fordításokon végzett kutatásai itt is nagy jelentőséggel bírnak, de a fordítástudományi megközelítés szempontjából elsősorban Klaudy (1987, 2004) és Rogers (2006) tanulmányait kell megemlítenünk, akik a mondat szinten alkalmazták az FMP-t, valamint Károly (2007, 2014) és Gerzymisch-Arbogast (1994) kutatásait kell figyelembe vennünk, akik az FMP szövegszintű alkalmazhatóságát vizsgálták. Erről szólt a 4. fejezet.

A harmadik szál a magyar szórend kapcsán jelenik meg. Az angol–magyar expresszív szövegek fordításainak FMP-szintű vizsgálatánál a magyar szórendi kérdések alapvető fontosságúak. A szórend, a linearitás az FMP egyik vizsgálati rétege. A szórenddel foglalkozó modern magyar nyelvtan azonban nem áll szoros kapcsolatban a funkcionális prágai iskolával, és nem is hivatkozik rá. A magyar szórenddel foglalkozó vonulatot Brassai (2011) és az őt a mai modern magyar nyelvtudomány számára felfedező É. Kiss Katalin (1981) neve fémjelzi. Ez a szál nem külön fejezetként jelentkezik a dolgozatban, hanem egyrészt Brassai folytán a történeti háttérben, a 2. fejezetben bukkan fel, ahol Brassai felismerésein keresztül már érintem a szórend kérdéseit, másrészt É. Kiss (1993, 2001, 2003) megállapításait felhasználva az objektív és szubjektív szórend, a magyar ige fókusza, az azonosító fókusz, a topik-prominencia kérdései kapcsán vonul végig az 5. fejezet módszereket tisztázó részén.

Az elméleti háttér nagy egységének gerincét Firbas (2010, 2013) felfogásának ismertetése adja, mely az elmélet felépítését és relevanciáját volt hivatott bemutatni. Ez a 3. fejezet az, amely ismerteti, hogy Firbas FMP-megközelítése kontextuális, szintaktikai és szemantikai síkon zajlik, valamint bemutatja a Firbas által skálákként meghatározott bemutató, minősítő és kombinált skálákat, amelyek az expresszív szövegek vizsgálatában fontosak, és összekötő szerepet

képviselnek a szintaktika, a szemantika, a nyelvészet és a fordítás irodalmi megközelítése között is.

Végezetül ebben az első nagy részben az 5. *Módszerek* fejezet volt az, amely az elméleti háttérből kiindulva a korpuszon végzett vizsgálat eszközeit mutatta be. Itt kitértem a korpusz, a jelölés használatának, a dinamikus szemantikai láncok fogalmainak ismertetésére, valamint az elemzés menetére. Megfogalmaztam 5 hipotézist, amelynek igazolását pozitív és negatív irányban is elvégeztem a 7. fejezetben.

A második nagy rész a 6. fejezeten belül 10 alfejezetet foglal magában, amely maga az analízis többsávós megközelítése és értékelése. Az analízisnek három kiemelkedő pontja van, az egyik az elemzett mondategységek táblázatos összesítője, a másik a táblázatban vizsgált GSZ, ISZ, valamint a perspektíva típusára vonatkozó Bsk. és Msk., továbbá a mondategységek lejtésére vonatkozó eredmények változásainak szöveges értékelése az érdekesebb példák kiragadásán keresztül, a harmadik pedig a dinamikus szemantikai láncok vizsgálata és értékelése.

A harmadik rész az analízis eredményeit összesítette, s a következtetéseket itt már az egész korpuszra vonatkozólag lehetett levonni. Az eredmények összesítéséhez itt is táblázatokat használtam, amelyeket szemügyre véve, konkrét példákon keresztül lehet megtekinteni a GSZ-ben, a GSZ-ben és ISZ-ben, valamint a perspektívákban, a lejtésekben és a dinamikus szemantikai láncokban beálló változásokat.

A dolgozat eredményeket mutatott fel az angol–magyar fordítási irányban keletkező expresszív szövegek FMP-vizsgálata során:

Az angol–magyar fordítás során keletkezett korpusz fordítói megközelítőleg a mondategységek 80%-ában megtartották a vizsgált mondategységek mondatperspektíváit.

A GSZ-változás a mondategységek nagyjából 23%-ban nem járt együtt a perspektíva megváltozásával. Ezen belül a változás mintegy fele *mondategységszerű* – tehát azzá válás vagy a mondategységből igeneves szerkezetté alakulás, névszói szerkezetté alakulás –, valamivel több mint $\frac{1}{4}$ -e a passzív szerkezet felbomlásának köszönhető, további kevesebb mint $\frac{1}{4}$ rész változásáért pedig a lexikai átalakítások felelősek. Érdekes megfigyelés, hogy kétszer annyi passzív szerkezet átváltása nem járt együtt ISZ-változással, mint amennyi együtt járt vele.

Az egész korpuszra vonatkozólag a mondategységek száma 13%-kal növekedett.

A perspektíva mintegy 20%-os változása mögött felében olyan mondategységszerű változások állnak, amelyekben a felbomlott mondategység elemei főmondati szintre kerültek, s elemei a főmondat elemeivel vetélkedve változtattak a dinamikán. Mintegy $\frac{1}{6}$ részben a passzív szerkezet, további $\frac{1}{6}$ részben a betoldások, a maradék $\frac{1}{6}$ részben pedig egyéb átváltási műveletek (kihagyás, tömörítés, szemszögváltás, tematizálás és fókuszváltás) álltak a változások mögött.

A firbasi bemutató és minősítő skálák angol szövegen való kimutatásának egybevetése magyar megfelelőikkel a Bsk. terén mutat egyértelmű azonosíthatóságot. Ebben kimondhatjuk, hogy a Bsk. angol szemantikai realizációja, valamint két másik típusú szintaktikai megvalósulása a magyar mondategységekben két szintaktikai struktúrával kerül visszaadásra.

A korpusz lejtéseinek és ebből kifolyólag a legrematikusabb elemeinek elhelyezkedéseit vizsgálva azt találtam, hogy a magyar mondategységek 5 : 4 arányban a rematikus tér I.-et részesítik elsősorban a rematikus tér II.-vel szemben.

A tematikus, összekötő és rematikus elemek számának vizsgálata eltérő eredményeket hozott, melyek nagy része magyarázható GSZ- valamint GSZ- és ISZ-változásokkal, a fordítók által használt átváltási műveletekkel, a nyelvi szerkezet közti különbséggel, de ahhoz, hogy általános érvényű kijelentést tehesünk ezen a téren, további vizsgálatokra van szükség nagyobb korpuszon.

A dinamikus szemantikai láncok vizsgálata összeköti a nyelvészeti analízist az FMP-n keresztül az irodalmi értelmezéssel. Olyan interdiszciplináris terület, amely a fordítástudomány hasznosságát mutatja az expresszív szövegek és azok fordításainak vizsgálata terén is.

A már eddig elvégzett vizsgálatok mélyebb rétegeibe való bejutását jelentené, ha további értékeléssel jobban szemügyre vehetnénk a magyar fókusz viselkedését, kezdve azon, hogy elsősorban milyen elemeket köt meg a rematikus tér I., valamint a rematikus tér II. Milyen szabályszerűségről lehet itt beszámolni?

Érdemes volna a korpuszt kibővíteni a szöveg mennyisége, a szerzők és a fordítók számának növelésével együtt.

Még mindig ugyanabban a fordítási irányban maradva, érdemes volna ugyanazon szöveg több fordítását az FMP szempontjából egybevetni, mert így a fordítások közti értelmezési különbségre is rá lehetne mutatni. Ha a kutatásoknak megmaradna ez az expresszív irányultsága, akkor fel kell vértéznie magát műfaj és stílusismerettel. Amennyiben más szövegtípusokra térne át, akkor a más szövegtípusokra vonatkozó szövegtani ismereteket kell a kutatásba bevonni.

Az itt nyert eredmények mindenképp összehasonlítási alapot jelenthetnének a fordítás fordított irányú megközelítésében tehát magyar–angol fordítási irányban. Gondolok itt a rematikus terek használatának arányára, a GSZ- és ISZ-változások leírására, a dinamikus szemantikai láncok egybevetésére. A nyelvpárok számának növelése – különösen is a magyar nyelv megtartásával –, további eredményeket hozhatna.

Irodalomjegyzék

Hivatkozások

- Adam, M., Chamonikolasová, J. 2005. The presentation scale in the theory of functional sentence perspective. In: Jan Čermák et al. (eds.) *Patterns. A Festschrift for Libuše Dušková*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. 59–69.
- Adam, M. 2009. *A Handbook of Functional Sentence Perspective*. Brno: Masarykova Univerzita Pedagogická Fakulta.
- Adam, M. 2013. *Presentation Sentences*. Brno: Masarykova Univerzita Pedagogická Fakulta.
- Amman, H. 1928. *Die menschliche Rede. II. Der Satz*. Lahr.
- Adamikné Jászó A. (szerk.) 2004. *A magyar nyelv könyve*. Budapest: Trezor.
- Andor J. 2014. Functionalism and generativism in the syntactic theory of Sámuel Brassai. *Language & Language Behavior* 14. 14–20.
- Baker, M. 1992. *In Other Words*. London – New York: Routledge.
- Beaugrande, R. d., Dressler, W. U. 1981. *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen: Niemeyer.
- Bolinger, D. L. 1952. Linear modification. *Publications of the Modern Language Association of America* 67. 1117–1144.
- Brassai S. 1860, 1885/2011. *A magyar mondat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Brinker, K. 2010. *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Budai L. 2007. *Élő angol nyelvtan*. Budapest: Osiris.
- Bußmann, H. (hrsg.) 2008. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Kröner.
- Bühler, K. 1965. *Sprachtheorie*. Stuttgart: Fischer.
- Chamonikolasová, J. et al. (eds.) 2010., 2013, 2014. *Collected Works of Jan Firbas. Vol. 1–3*. Brno: Masaryk University Press.

- Chládková, H. 1979. English and German equivalents of the Czech adverb of manner examined from the point of view of functional sentence perspective. *Brno Studies in English* 13. 61–104.
- Daneš, F. 1957. *Intonace a veta ve spisovne cestine. [Sentence Intonation in Present-Day Standard Czech.]* Prague.
- Daneš, F. 1974. Functional sentence perspective and the organization of the text. In: Daneš, F. (ed.) *Papers on Functional Sentence Perspective*. The Hague: Mouton. 106–128.
- Deme L. 1971. *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Doherty, M. 2003. Parametrized sentence beginnings of sentences in English and German. *Across Languages and Cultures* Vol. 4. No. 1. 49–51.
- Elekfi L. 1964. Az aktuális mondattagolás egyik alapformája a magyarban. *Nyelvtudományi Közlemények* 66. 331–370.
- Elekfi L. 1966. A predikatív viszony. *Magyar Nyelvőr* 90. 62–75.
- Elekfi L. 1968. Mondatformák és mondathangsúlyok fonetikai vetülete. *Nyelvtudományi Közlemények* 70. 329–350.
- Elekfi L. 1986. *Petőfi verseinek mondattani és formai felépítése. (Különös tekintettel az aktuális mondattagolásra.)* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- É. Kiss K. 1978. A magyar mondatok egy szintaktikai modellje. *Nyelvtudományi Közlemények* 80. 261–286.
- É. Kiss K. 1981. Brassai Sámuel mondatelmélete. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 13. 91–102.
- É. Kiss K. 1993. A magyar mondat szerkezet típusáról. *Magyar Nyelv* 89. évf. 2. szám. 163–173.
- É. Kiss K. 2001. Az azonosító fókusz és az információs fókusz. In: Kabán A. (szerk.) *Funkcionális mondatperspektíva és szövegszerkesztési stratégia. Szövegtani tanulmányok*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó. 9–16.
- É. Kiss K. 2002. *The Syntax of Hungarian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- É. Kiss K. et al. 2003. *Új magyar nyelvtan*. Budapest: Osiris.

- É. Kiss K. 2004. Eseményszerkezet és topik-predikátum tagolás a magyar mondatban. *Nyelvtudományi Közlemények* 101. 160–172.
- Firbas, J. 1957. Some thoughts on the function of word order in old English and in modern English. *Sbornik Praci Filosofické Fakulty Brenské University* 5. 72–100.
- Firbas, J. 1964. On defining theme in functional sentence analysis. *Travaux Linguistiques de Prague* 1. 267–280.
- Firbas, J. 1974. Some aspects of the Czechoslovak approach to problems of functional sentence perspective. In: Daneš, F. (ed.) *Papers on Functional Sentence Perspective*. The Hague: Mouton. 11–37.
- Firbas, J. 1992. *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Firbas, J. 1995. On the thematic and the rhematic layers of a text. In: Wårwik, B., Tauskanen, S.-K., Hiltunen, R. (eds.) *Organization in Discourse: Proceedings from the Turku Conference, Anglicana Turkuensia*. Turku: University of Turku. 59–72.
- Firbas, J. 1999. Translating the introductory paragraph of Boris Pasternak's Doctor Zhivago. A case study in functional sentence perspective. In: Andermann, G., Rogers, M. (eds.) *Word, Text, Translation: Liber Amicorum for Peter Newmark*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd. 119–129.
- Gabelentz, G. v. d. 1868. Ideen zu einer vergleichenden Syntax – Wort- und Satzstellung. *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* 6. 376–384.
- Gabelentz, G. v. d. 1891. *Die Sprachwissenschaft*. Tübingen: Günter Narr.
- Gerzymisch-Arbogast, H. 1994. Zur Relevanz der Thema-Rhema-Gliederung für den Übersetzungsprozeß. In: Snell-Hornby, M. (hrsg.) *Übersetzungswissenschaft Eine Neuorientierung*. Tübingen und Basel: A. Francke Verlag. 160–183.
- Givón, T. (ed.) 1997. *Grammatical Relations: A Functional Perspective*. Amsterdam.
- Hajičová, E., Vrbová, J. 1981. On the salience of the elements of the stock of shared knowledge. *Folia Linguistica* 15. 291–303.
- Hajičová, E., Vrbová, J. 1982. On the role of the hierarchy of activation in the process of natural language understanding. In: Horecký, J. (ed.) *COLING 82: Proceedings of the Ninth International Conference on Computational Linguistics*. North-Holland. 107–114.

- Hajičová, E. 2012. Vilém Mathesius and functional sentence perspective, and beyond. In: Malá, M., Šaldová, P. (eds.) *A Centenary of English Studies at Charles University: from Mathesius to Present-Day Linguistics* 1. Charles University in Prague, Faculty of Arts. 49–62.
- Halliday, M. A. K. 1985. *Introduction to Functionnal Grammar*. London: Edward Arnold.
- Hoffmann, L. 1985. *Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung*. Tübingen: Günter Narr.
- Huszár Á. 1979. *A predikatív viszony szintaktikai kategóriái*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kabán A. (szerk.) 2001. *Funkcionális mondatperspektíva és szövegszerkesztési stratégia*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly K. 2014. *Szövegkoherencia a fordításban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Kiefer F. (szerk.) 1992. *Strukturális magyar nyelvtan. 1. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 1987. *Fordítás és aktuális tagolás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 2004. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám. 389–407.
- Klaudy K. 2006. Mi történik a mondatkezdő tematikus alannal a fordításban. In: Zelényi A. et al. (szerk.) *Tanulmánykötet a nyolcvanéves Hegedűs József születésnapjának tiszteletére*. Budapest: Corvinus Egyetem. 39–47.
- Kuno, S. 1980. Functional syntax. In: Moravcsík, E., Wirth, J. R. (eds.) *Syntax and Semantics* 13. New York. 117–135.
- Lautamatti, L. 1987. Observations on the development of the topic in simplified discourse. In: Connor, U., Kaplan, R. B. (eds.) *Writing Across Languages: Analysis of L2 Text*. Massachusetts: Addison-Wesley, Reading. 87–114.
- Li, Ch., Thompson, S. 1976. Subject and topic. A new typology of language. In: Li, Ch. (ed.) *Subject and Topic*. New York: Academic Press. 457–489.
- Lutz, L. 1981. *Zum Thema »Thema«*. Hamburg: Hamburger Buchagentur.
- Mathesius, V. 1971. Die Funktionale Linguistik. In: Benes, E., Vachek, J. (hrsg.) *Stilistik und*

- Soziolinguistik. Beiträge der Prager Schule zur strukturellen Sprachbetrachtung und Spracherziehung.* Berlin: List Verlag. 1–18.
- Mathesius, V. 1975. *A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis.* Prague: Academia.
- Mudersbach, K. 1981. *Ein neues Rhema zum Thema: Thema – Rhema.* Forrás: http://www.translationconcepts.org/res_topics.htm. Nem kiadott habilitációs dolgozat.
- Newmark, P. 2003. Functional sentence perspective and translation. In: Hladký, J. (ed.) *Language and Function. Studies in Functional Structural Linguistics* 49. Amsterdam–Philadelphia. 237–245.
- Papp F. 1972. A mondatnál hosszabb szövegegységek végső szerkesztése, avagy az idegennyelvű beszéd kvázi-helyessége. In: Klaudy K. (szerk.) 2006. *Papp Ferenc Olvasókönyv.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 122–134
- Paul, H. 1968. *Prinzipien der Sprachgeschichte.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Quirk, R. et al. 1973. *University Grammar of English.* Harlow: Longman.
- Reiß, K. 1976. *Texttyp und Übersetzungsmethode.* Kronberg: Scriptor Verlag.
- Reiß, K. 2000. *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft.* Wien: WUV.
- Rogers, M. 2006. Structuring information in English: A specialist translation perspective on sentence beginnings. *The Translator* Vol. 12. No. 1. 29–65.
- Saussure, F. d. 1966. *Course in General Linguistics.* New York: McGraw-Hill.
- Sgall, P. et al. 1980. *Aktuální členění věty v češtině. [Functional Sentence Perspective in Czech.]* Praha: Československá akademie věd.
- Svoboda, A. 1981. *Diatheme.* Brno: Masaryk University.
- Svoboda, A. 1984. Functional perspective of the noun phrase. *Brno Studies in English* 17. 61–86.
- Svoboda, A. 2005. *An ABC of Functional Sentence Perspective.* Opava: Silesian University.
- Thompson, S. 1978. Modern English from a typological point of view. *Linguistische Berichte* 54. 19–35.
- Tolcsvai Nagy G. 2002. Vázlat a mondat és szórend funkcionális viszonyáról folyó magyar nyelvészeti kutatásokról. *Officina Textologica* 6. 11–24.

- Varga L. 1981. A topicról és a fókusz utáni elemek sorrendéről. *Magyar Nyelv* 77. évf. 2. szám. 198–200.
- Ventola, E. 1995. Thematic development and translation. In: Ghadessy, M. (ed.) *Thematic Development in English Texts*. London – New York: Pinter. 85–104.
- Weil, H. 1878/1978. *The Order of Words in the Ancient Languages Compared with that of the Modern Languages*. Amsterdam: John Benjamins.

Források

A dolgozatban idézett szépirodalmi szövegek

- Joyce, J. 2014. *Dubliners*. Oxford University Press.
- Lewis, C. S. 1950. *The Chronicles of Narnia. The Lion, the Witch and the Wardrobe*. London: Harper Collins.
- Lewis, C. S. 1988. *Az oroszlán, a boszorkány és a különös ruhásszekrény*. Budapest: Szent István Társulat. Fordította: K. Nagy Erzsébet.
- Pasternak, B. L. 1988. *Zsivago doktor*. Budapest: Európa Könyvkiadó. Fordította: Pór Judit.

A dolgozatban elemzett szépirodalmi szövegek

- (1) Golding, W. 1960. *Lord of the Flies*. Penguin Books.
- (1a) Golding, W. 2011. *A Legyek Ura*. Budapest: Európa Könyvkiadó. Fordította: Déry Tibor.
- (2) Amis, K. 1961. *Lucky Jim*. Penguin Books.
- (2a) Amis, K. 1958. *Szerencsés flótás*. Budapest: Európa Könyvkiadó. Fordította: Komlós János.
- (3) Rushdie, S. 1991. *Midnight's Children*. Penguin Books.
- (3a) Rushdie, S. 2007. *Az éjjél gyermekei*. Budapest: Ulpius-ház Könyvkiadó. Fordította: Falvay Mihály.
- (4) Mansfield, K. 1966. *The Garden Party and Other Stories*. Harmondsworth: Penguin Books.

- (4a) Mansfield, K. 1959. *Az öbölben: három elbeszélés*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
Fordította: Szöllősy Klára.
- (5) Waugh, E. 1975. *Decline and Fall*. Harmondsworth: Penguin Books.
- (5a) Waugh, E. 1962. *Jámbor pálya*. Budapest: Európa Könyvkiadó. Fordította: Kéri Tamás.
- (6) Hardy, Th. 1996. *Life's Little Ironies*. USA: Oxford University Press.
- (6a) Hardy, Th. 2005. *Az asszonyért*. Budapest: Noran-Kiadó. Fordította: Vajda Miklós.
- (7) Forster, E. M. 1976. *A Passage to India*. Harmondsworth: Penguin Books.
- (7a) Forster, E. M. 1941. *Indiai kaland*. Budapest: Béta. Fordította: Csánk Endre.
- (7b) Forster, E. M. 1967. *Út Indiába*. Budapest: Európa Könyvkiadó. Fordította Göncz Árpád.
- (8) Conrad, J. 1994. *Heart of Darkness*. London: Penguin Books.
- (8a) Conrad, J. 1977. *A sötétség mélyén*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. Fordította:
Vámosi Pál.
- (9) Orwell, G. 1996. *Animal Farm*. United Kingdom: Longman.
- (9a) Orwell, G. 1994. *Állatfarm*. Európa. Fordította: Szíjgyártó László.
- (10) Greene, G. 1967. *The Heart of the Matter*. New York: Bantam Books.
- (10a) Greene, G. 1996. *A kezdet és a vég*. Debrecen: Maecenas. Fordította: Ungváry Tamás.